

LIEPĀJAS UNIVERSITĀTE

JŪLIJA GABRANOVA

BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI

20. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ UN MŪSDIENĀS

Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai
valodniecības zinātņu nozares
salīdzināmās un sastatāmās valodniecības apakšnozarē

Zinātniskais vadītājs
profesors Dr. philol.
IGORS KOŠKINS

Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē
Vienošanās Nr.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./09/IPIA/VIAA/018

Liepāja 2016

Saturs

Ievads	4
1. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODA KONTAKTLINGVISTISKĀ SKATĪJUMĀ: TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES UN PĒTĪŠANAS VĒSTURE.....	15
1.1. Valodu kontaktu pētīšanas aspekti un pamatnostādes.....	15
1.1.1. Aizguvumi un interference.....	15
1.1.2. Valodas situācijas izpratne: individuālais un kolektīvais bilingvisms.....	28
1.1.3. Divvalodu leksikogrāfija kā valodu kontaktu atspoguļojums un to pētīšanas aspekts.....	30
1.1.4. Valodu kontaktu pētīšanas socioloģiskie aspekti (t.sk. valodas politika).....	36
1.2. Baltkrievi Latvijā. Baltkrievu un latviešu vēsturisko un kultūrkontaktu pētīšana.....	42
1.3. Baltkrievu valodas pētīšanas apskats	48
Pirmās daļas secinājumi.....	56
2. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI LATVIJĀ 20. GS. PIRMAJĀ PUSĒ.....	58
2.1. Zinātniskais diskurss par baltkrievu valodu līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem	58
2.2. Baltkrievu-latviešu leksikogrāfisko avotu tradīcijas aizsākumi.....	67
Otrās daļas secinājumi	81
3. PIRMĀ PUBLICĒTĀ BALTKRIEVU – LATVIEŠU, LATVIEŠU – BALTKRIEVU VĀRDNĪCA.....	83
3.1. Latviešu-baltkrievu un baltkrievu-latviešu vārdnīcas tapšana un vārdnīcas vispārīgs raksturojums	83
3.2. Vārdnīcā atspoguļoto leksisko kategoriju kontrastīvais raksturojums	91
3.2.1. Leksikas atspoguļošanas īpatnības vārdnīcā	91
Trešās daļas secinājumi.....	131
4. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI PERIODISKAJOS IZDEVUMOS.....	133

4.1. Latvijas baltkrievu periodiskā diskursa stila raksturojums.....	133
4.3. Interference un svešvalodu pārcēlumi laikrakstos.....	154
4.4. Baltkrievu tautas raksturojums laikrakstos.....	169
Ceturtās daļas secinājumi	180
5. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI IZGLĪTĪBAS ASPEKTĀ.....	182
5.1. Baltkrievu valoda Latvijas bilingvālās izglītības kontekstā.....	182
5.2. Latvijas baltkrievu skolēnu aptauja un baltkrievu valodas zināšanas pārbaude	188
5.2.1. Aptaujas rezultāti	189
5.3. Interference baltkrievu skolēnu baltkrievu valodā.....	204
5.3.1. Interference grafētiskajā līmenī un tās analīze.....	205
5.3.2. Interference fonētiskajā līmenī un tās analīze	206
5.3.3. Interference leksiskajā līmenī un tās analīze	209
5.3.4. Interference gramatiskajā līmenī un tās analīze	210
Piektās daļas secinājumi.....	212
NOBEIGUMS UN TĒZES.....	214
TĒZES.....	217
Gramatiskie un citi saīsinājumi.....	220
BIBLIOGRĀFIJA	222
AVOTI.....	222
PERIODIKA.....	225
LITERATŪRA	226

Ievads

Baltkrievi Latvijā ir viena no vissenākajām mazākumtautībām un to vēsture ir cieši saistīta ar Latgali. Sākotnēji latviešus un baltkrievis vienoja Daugava (bkr. Заходняя Дзвіна – [Dvina]), kas bija abu tautu tirdzniecības ceļš. Valstu tuvā atrašanās vieta un kopīgā vēsturiskās attīstības gaita ir sekmējusi abu tautu kontaktu attīstību jau kopš seniem laikiem un tuvinājusi latviešus un viņu dienvidaustrumu kaimiņus – baltkrievis¹.

Latviešu un baltkrievis kontaktus ir pētījuši vairāku nozaru zinātnieki dažādos laika posmos: filologi, piemēram, Jānis Endzelīns (Эндзелин 1911), Vilberts Krasnais (Krasnais 1938), Mirdza Ābola un Dzintra Vīksna (Ābola, Vīksna 1977), Mirosļavs Jankovjaks (Янковяк 2006; 2006a; 2009; 2010; 2010a; 2014; Jankowiak 2009), vēsturnieki Ilga Apine (Apine 1995; 2007; 2007a) un Ēriks Jēkabsons (Екабсонс 2004), filozofijas doktors Vladislavs Volkovs (Apine, Volkovs 1998), politiķis un tulkotājs Konstantīns Jezovītovs (Jezovītovs 1923), bet līdz šim latviešu valodniecībā nav veikts plašs kontrastīvs pētījums, kas abas valodas analizētu kontaktlingvistiskā aspektā; nav arī plaša pētījuma par baltkrievis un latviešu valodas kontaktiem 20. gadsimta pirmajā pusē un mūsdienās. Līdz ar to šis ir pirmais pētījums, kas apkopo visus darbus, kas veltīti baltkrievis un latviešu valodas kontaktiem, apraksta baltkrievis valodas situāciju Latvijā, kas izpaužas leksikogrāfiskajos avotos (divvalodu vārdnīcās), periodiskajos izdevumos un izglītības sistēmā, kontaktlingvistikas aspektā. Valodas kontakti skatīti divos laika posmos: 20. gs. pirmajā pusē, kad Latvijas baltkrievis piešķīra mazākumtautības statusu, kas ļāva uzsākt kultūras aktivitātes Latvijā, un mūsdienās, t.i., pēdējās desmitgadēs, kad tika atsāktas baltkrievis kopienas aktivitātes Latvijā, jo līdz 90. gadiem baltkrievis valoda Latvijā netika mācīta. Pēdējās desmitgades posms ietver bilingvālo izglītību, kā arī laikrakstus un avīzes baltkrievis valodā, kas publicēti laikā no 1994. līdz 2015. gadam.

Valodu kontakti atspoguļojas dažādās jomās. Promocijas darbā apspriestas trīs svarīgākās jomas, kurās atklājas baltkrievis un latviešu valodas kontakti, jo baltkrievis

¹ Liels baltkrievis ieceļošanas vilnis Latvijā sākās jau 1562. gadā, jo starp baltkrievis apdzīvoto teritoriju un Latgali nebija nekādu robežu, un tā bija tuva zeme, kurā valdīja tie paši likumi. Pēc tam migrācijas vilni veicināja dzimtbūšanas atcelšana Krievijā (kad bija liels pieprasījums pēc darbaspēka Rīgā). Visplašākais baltkrievis migrācijas vilnis notika 20. gs. 50. – 80. gados. (sk. Apine 2007a, 190-193).

valoda Latvijā ir ne tikai kontaktvaloda, Baltkrievija ir arī Latvijas kaimiņvalsts, kas vēstures periodos bijusi iekļauta vienā teritorijā ar Latviju.

Promocijas darbā tiek pētītas šādas jomas:

1. joma – divvalodu leksikogrāfija. Baltkrievu – latviešu leksikogrāfijas aizsākumi meklējami 20. gs. pirmajā pusē K. Jezovītova (*Касмысь Езевитовъ*) un S. Saharova (*Сяргеў Сахаравъ*) materiālos. Mūsdienās M. Ābolas sastādītā *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca* ir vienīgā vārdnīca, kurā ir atspoguļots baltkrievu un latviešu valodas leksikas sastatījums. Tā kā vārdnīcas autore, latviešu filoloģijas doktore M. Ābola, savā vārdnīcā klasificēja gan latviešu, gan baltkrievu leksiku, tā kļūst par pētāmo aspektu saistībā ar baltkrievu un latviešu valodas kontaktiem, ņemot vērā to, ka divvalodu leksikogrāfija ir joma, kur var atklāties valodu kontakti. Runa ir par tām tautām, kuras patiešām kontaktējās Latvijas teritorijā, piemēram, tie var būt krievu un latviešu, baltkrievu un latviešu, poļu un latviešu, vācu un latviešu, igauņu-latviešu un lietuviešu-latviešu valodu kontakti, jo tās tiek uzskatītas par kontaktvalodām Latvijas teritorijā (krievu, baltkrievu, vācu, poļu) vai kontaktvalodām galvenokārt pierobežā (igauņu, baltkrievu, lietuviešu). Valodu kontaktus divvalodu leksikogrāfijā ir pētījuši amerikāņu lingvisti Roberts Lado (*Robert Lado*) (Lado 1957; Ладó 1989), Kārls Džeimss (*Carl James*) (James 1981; Джеймс 1989), Krievijas lingvisti Josifs Sterņins (*Иосиф Стернин*) (Стернин 2006), Tatjana Čubura (*Татьяна Чубур*) (Стернин, Чубур 2006), kuri uzskata, ka divvalodu leksikogrāfija pieder kontrastīvajai lingvistikas daļai, kura pēta valodu leksikas sastatījumus, t.sk. valodu kontaktus.

2. joma – periodiskie izdevumi baltkrievu valodā, kas publicēti Latvijas teritorijā – tie skar valodu kontaktus divējādi un ir saistīti ar valodas situācijas apzināšanu un kontaktvalodu izpausmēm.

3. joma – izglītība baltkrievu valodā Latvijā. Pēdējie bilingvisma pētījumi (piemēram, V. Poriņas pētījums par individuālo un sociālo bilingvismu Latvijā (Poriņa 2009); K. Beikera pētījums par bilingvālo izglītību (Beikers 2002)) skar arī indivīda līmeni un ir saistīti ar svešvalodu apguvi un valodu kontaktiem.

Tā kā valodu kontakti var atklāties visās iepriekš minētajās jomās un tie tiks analizēti visās trīs jomās, līdz ar to ir izskaidrojama promocijas darba struktūra. **Promocijas darba mērķis** ir analizēt baltkrievu un latviešu valodas kontaktus 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, pētot valodu kontaktu atspoguļojumu leksikogrāfiskajos avotos, periodiskajos izdevumos, kā arī bilingvālās izglītības aspektā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) izveidot teorētisko pamatojumu, balstoties uz līdzšinējo teoriju par valodu kontaktiem un to izpausmes formām;
- 2) sistēmiski apkopot galvenos pētījumus par baltkrievu un latviešu valodas kontaktiem;
- 3) aprakstīt un analizēt baltkrievu un latviešu valodu kontaktus Latvijā 20. gs. pirmajā pusē periodiskajos izdevumos un leksikogrāfiskajos avotos;
- 4) aprakstīt pirmo Latvijā publicēto *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcu*, raksturojot tajā atspoguļotos baltkrievu un latviešu valodas kontaktus;
- 5) raksturot un analizēt Latvijā izdotu 20. gs. pirmās puses un mūsdienu periodisko literatūru baltkrievu valodā kontaktlingvistikas aspektā;
- 6) izpētīt baltkrievu un latviešu valodu kontaktus Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā, analizējot interferenci skolēnu baltkrievu valodā visos valodas līmeņos.

Promocijas darba **novitāti** nosaka tas, ka latviešu valodniecībā jautājums par baltkrievu un latviešu valodas kontaktiem nav aprakstīts ne vēsturiskajā, ne kontaktlingvistikas skatījumā. Nav arī latviešu un baltkrievu valodas kontrastīvā pētījuma, kas būtu noderīgs dziļākai abu valodu kontaktu atspoguļojuma izpratnei dažādās jomās.

Darba **novitāte** izpaužas arī faktā, ka Ū. Vainraiha valodu kontaktu teorija tiek pielietota, izmantojot Latvijas baltkrievu minoritātes piemēru, kas ir skaitliski neliela. Baltkrievu un latviešu valodas kontakti bilingvālās izglītības aspektā šajā darbā ir analizēti, balstoties uz teoriju par valodu kontaktiem un interferenci, kas līdz šim netika veikts attiecībā uz šo Latvijas mazākumtautību. Turklāt pirmo reizi latviešu valodniecībā analizēta un aprakstīta M. Ābolas sastādītā *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca*, kas izdota Latvijā 2010. gadā, sastatāmā aspektā analizēta vārdnīcas leksika. Šī divvalodīgā vārdnīca ir svarīgs baltkrievu un latviešu valodas kontaktu atspoguļojums, ņemot vērā tās tapšanas vēsturi, un tā ir apliecinājums baltkrievu valodas lomai latviešu kultūrā, ko var uzskatīt par abu valodu kontaktu apkopojuma rezultātu.

Promocijas darba tēmas **aktualitāti** nosaka objektīvs faktors: lai gan slāvu un latviešu valodniecībā ir veikti pētījumi par valodu kontaktiem ar citām slāvu mazākumtautībām Latvijā, trūkst plaša pētījuma par baltkrievu un latviešu valodu kontaktiem 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, to atspoguļojumu leksikogrāfijā,

periodikā un izglītības sfērā latviešu un slāvu valodniecībā. Kontaktlingvistiskais skatījums ietver kontrastīvo aspektu, tādēļ ir nepieciešams veikt šādu pētījumu arī attiecībā uz baltkrievu mazākumtautības valodu.

Pētījuma **teorētiskā un praktiskā nozīme**. Baltkrievu valoda Latvijā ir kultūrvēsturisks mantojums un tā atspoguļo baltkrievu valodas dzīvotspēju ārpus etniskās dzimtenes. Secinājumi par baltkrievu valodas situācijas izmaiņām kopš 20. gs. pirmās puses izmantojami pētījumos par latviešu un slāvu valodu kontaktiem. Šajā pētījumā pirmo reizi Latvijas valodniecībā apkopoti baltkrievu rakstu valodas avoti Latvijā, kā arī aprakstīta baltkrievu valodas situācija, sākot no 20. gs. pirmās puses līdz mūsdienām, un to var izmantot par pamatu tālākai pētniecībai.

Darbs izmantojams Latvijas valodas politikas koncepcijas aktualizācijai, jo tas sniedz padziļinātu ieskatu par baltkrievu valodas kā mazākumtautības valodas specifiku Latvijā. Latviešu un baltkrievu leksikogrāfiem apkopotā veidā tiek piedāvāts materiāls tālākai pētīšanai, baltkrievu un latviešu valodas kontaktu speciālistiem ir sagatavots pamats interferences gadījumu aprakstīšanai baltkrievu valodā un padziļinātai analīzei. Pētījuma rezultāti ir izmantojami kontaktlingvistikā un kontrastīvajā lingvistikā, pētījumos un studijuursos par valodu kontaktiem. Pētījuma rezultātus un tajā izstrādātās vadlīnijas var izmantot latviešu un baltkrievu leksikogrāfi un Latvijas baltkrievu izglītības pārstāvji, kā arī apkopoto materiālu par baltkrievu minoritātes valodas situāciju Latvijā var izmantot Baltkrievijas valodnieki.

Promocijas darba **avoti** ir pirmā *Baltkrievu-latviešu. Latviešu–baltkrievu vārdnīca* (BLV 2010), periodiskie izdevumi, kas izdoti Latvijā 20. gs. pirmajā pusē (piemēram, *Голас беларуса, Беларускаяе слова, Пагоня, Беларускі календар*) un mūsdienās (t.i., pēdējās desmitgadēs) (avīzes *Прамень* un avīzes *Латгалес Лайкс* pielikums *Беларус Латгаліі*), V. Lastovska *Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas* (Ластоўскі 1924), S. Saharova darbs *Тлумачаньне* (Sacharovs 1940), kā arī promocijas darba autores veiktās intervijas un aptaujas Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā (sk. promocijas darba pielikumu Nr. 5).

Promocijas darba izstrādes laikā ņemta daļība projektā *Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē* (projekta Nr.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./09/IPIA/VIAA/018) un Latvijas Universitātes *Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta* sadarbības projektā kolektīvās monogrāfijas *Kultūru migrācija Latvijā* valodniecības apakšnodaļas par latviešu un baltkrievu valodas kontaktiem sagatavošanā (projekta Nr. 660/2014).

Promocijas darba teorētisko pamatu un saturu veido Latvijas un ārvalstu zinātnieku un valodnieku pētījumi.

Attiecībā uz valodu kontaktiem un divvalodību, to pētīšanas metodēm izmantoti Ūriela Vainraiha (Weinreich 1953; 1968; Вайнрайх 1972; 1979), Kolina Beikera (*Colin Baker*) (Beikers 2002), Vinetas Poriņas (Poriņa 2009) pētījumi; attiecībā uz valodu kontaktiem leksikogrāfijā skatīti Roberta Lado (*Robert Lado*) (Lado 1957; Ладó 1989), Josifa Sterņina (*Иосиф Стернин*) (Стернин 2006), Tatjanas Čuburas (*Татьяна Чубур*) (Стернин, Чубур 2006) u.c. autoru darbi. Latviešu un baltkrievu valodas kontaktu izpētē nepieciešamais teorētiskais pamatojums balstās uz slāvu (t.sk. baltkrievu) valodniecības pētījumiem par baltkrievu valodu, piemēram, Jevfimija Karska (*Евфимий Карский*) (Карский 1903; 1917), Vaclava Lastovska (*Вацлаў Ластоўскі*) (Ластоўскі 1924), Sergeja Saharova (Sacharovs 1940), Aleksandra Lukašaņeca (*Аляксандр Лукашанец*) (Лукашанец 2012; 2013) pētījumiem, gan lietuviešu valodnieku Daiņus Razauska (*Dainius Razauskas*) (Razausks 2009), Vitautas Vitkauska (*Vytautas Vitkauskas*) (Виткаускас 1980), Aldovas Jonaitītes (*Aldowa Jonaitytė*) (Йонайтите 1980) pētījumiem, gan pētījumiem latviešu valodniecībā – Jāņa Endzelīna (Эндзелин 1911, 1971-1982), Vilberta Krasnaja (Krasnais 1938), Antoņinas Reķēnas (Reķēna 1975; 1998; 2008; 2008a; 2008b), Benitas Laumanes (Лаймане 1974; 1977), Antras Kļavinskas (Кļавинска 2008; 2012; 2015; 2015a), kā arī ņemti vērā poļu pētnieka Mirosława Jankovjaka (*Mirosław Jankowiak*) (Янковяк 2006; 2006a; 2009; 2010; 2010a; 2014; Jankowiak 2009) pētījumi.

Attiecībā uz valodas politikas izpēti nepieciešamais teorētiskais pamatojums iegūts, analizējot gan latviešu zinātnieku darbus, piemēram, ņemti vērā Inas Druvietes (Druviete 1994; 1998; 2012), Dzintras Hiršas (Hirša 1994; 1998), Leo Dribina (Dribins 1995; 2007) pētījumi, gan baltkrievu filologu Aleksandra Lukašaņeca (Лукашанец 2012; 2013), Ņinas Меčkovskas (*Нина Мечковская*) (Мечковская 2000), Innas Kalitas (*Инна Калита*) (Калита 2010) darbi, gan amerikāņu valodnieku Bernarda Spolska (*Bernard Spolsky*) (Spolsky 2012), Deivida Kristala (*David Crystal*) (Crystal 2003) u.c. pētījumi.

Kontrastīvās leksikoloģijas un leksikogrāfijas izpētē ņemti vērā amerikāņu lingvistu Roberta Lado (*Robert Lado*) (Lado 1957; Ладó 1989), Kārļa Džeimsa (*Carl James*) (James 1981; Джеймс 1989) pētījumi. Latviešu leksikogrāfijā skatīti Alises Lauas (Laua 1981), Jura Baldunčika (Baldunčiks 2012), Inetas Balodes (Balode 2012), Lauras Karpinskas (Karpinska 2012) un Ilgas Jansones (Jansone 1997) pētījumi. Slāvu

leksikogrāfijas kontekstā analizēti Ļeva Ščerbas (*Л. В. Щерба*) (Щерба 1940), Josifa Sterņina (Стернин 2006), Tatjanas Čuburas (Стернин, Чубур 2006) u.c. autoru pētījumi.

Analizētais leksikas materiāls balstīts uz vairākām skaidrojošām, normatīvām u.c. vārdnīcām, piemēram: *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca* (BLV 2010), *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (ТСБМ 1977-1984), *Словарь белорусского наречия* (Носович 1890), *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* (Слоўнік 1979), *Слоўнік сінонімаў беларускай мовы* (ССБМ 2004), *Этымалагічны Слоўнік беларускай мовы* (ЭСБМ 1978), *Слоўнік інамоўных слоў* (СІС 1999), *Baltarusių-rusų kalbų žodynas. Расійска-Крыўскі (беларускі) слоўнік* (Ластоўскі 1924), *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (LLVV 1972-1996), *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca* (LVSV 1994), *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (VPSV 2007), *Полю-латвиешу вāрднīца* (PLV 1970), *Krievu-latviešu. Latviešu-krievu vārdnīca* (KLV 2008), *Словарь русского языка* (СРЯ 1997), *Толковый словарь русского языка* (ТСРЯ 1935-1940), *Этимологический словарь русского языка* (ЭСРЯ 1986-1987) u.c.

Leksikas materiāls ir analizēts, pamatojoties uz latviešu, baltkrievu un krievu valodas normatīvām gramatikām: *Беларуская граматыка* (Граматыка 1985-1986), *Latviešu valodas gramatika* (LVG 2013), *Сопоставительная грамматика латышского и русского языков* (Семенова 1994), *Современный русский язык* (СРЯ 1984), *Историческая грамматика русского языка* (ИГРЯ 1990) u.c.

Mērķa un uzdevumu realizēšanai izmantotas daudzveidīgas **metodes**. 20. gs. pirmās puses un mūsdienu baltkrievu un latviešu valodas kontakti ir aprakstīti, balstoties uz **interferences gadījumu analīzi** periodiskajos izdevumos baltkrievu valodā, S. Saharova darbā *Тлумачаньне* un Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu baltkrievu valodā, pamatojoties uz **Ū. Vainraiha teoriju par interferenci**. Analizējot *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcā* iekļauto leksiku, kas atspoguļo abu valodu kontaktus, tika izmantoti **vārdu semantiskās un etimoloģiskās analīzes paņēmieni**, tostarp pielietota **komponentu analīzes metode**. Lai aprakstītu interferenci mūsdienu Latvijas baltkrievu valodā, izmantotas gan **kontaktlingvistikas metodes** (intervijas, interferences gadījumu apraksts), gan **sociolingvistiskās metodes** (novērošana, anketēšana un testēšana).

Promocijas darba **struktūru** veido ievads, 5 pamatdaļas, nobeiguma tēzes un bibliogrāfija. Secinājumi pievienoti katras daļas beigās.

Ievadā pamatota promocijas darba tēmas izvēle un aktualitāte, norādīts darba mērķis un galvenie uzdevumi tā sasniegšanai, pamatota pētījuma teorētiskā un praktiskā nozīme.

Pirmajā daļā analizētas teorētiskās nostādnes, analizēti valodu kontaktu pētīšanas aspekti un pamatnostādnes, izklāstīta aizguvumu un interferences problemātika, aprakstīti individuālā un kolektīvā bilingvisma skaidrojumi, analizēti valodu kontaktu pētīšanas sociolingvistiskie aspekti (tostarp valodas politika). Vienlaikus ir aprakstīti kontrastīvās leksikoloģijas un divvalodu leksikogrāfijas teorētiskie principi un metodes, t. sk. valodu leksiskais un semantiskais sastatījums divvalodu vārdnīcās. Tāpat šajā daļā aprakstīti baltkrievu un latviešu vēsturisko un kultūrkontaktu pētīšanas aspekti, kā arī sniegts baltkrievu valodas pētīšanas apskats latviešu valodniecībā un lietuviešu valodniecībā.

Otrajā daļā raksturoti baltkrievu un latviešu valodas kontakti 20. gs. pirmajā pusē, proti, galvenā uzmanība pievērsta zinātniskajam diskursam par baltkrievu valodu līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem, raksturoti baltkrievu un latviešu leksikogrāfisko avotu tradīcijas aizsākumi.

Trešā daļa ir veltīta valodu kontaktiem, kas izpaužas leksikogrāfiskajos avotos, jo tā ir sfēra, kurā var īstenoties valodu kontakti (sk. Lado 1957; Ладо 1989; James 1981; Джеймс 1989; Стернин 2006). M. Ābolas *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca* (BLV 2010) ir baltkrievu un latviešu valodas kontaktu rezultāts, jo ir tapusi Latvijā, kur vēsturiski dzīvo baltkrievu tautas minoritāte. Šajā daļā analizēti baltkrievu un latviešu valodas kontakti uz pirmās Latvijā izdotās *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcas* materiāla pamata, aprakstīta vārdnīcas tapšanas vēsture un sniegta ziņas par tās autori un viņas zinātniskiem pētījumiem; sniegts vārdnīcas megastruktūras, makrostruktūras un mikrostruktūras raksturojums, raksturotas leksisko grupu vienības ar salīdzinājumu baltkrievu un latviešu valodā, veikta komponentu analīze leksikas atspoguļošanā un ekvivalentu tulkojumu leksikogrāfiskā analīze.

Ceturtajā daļā raksturoti 20. gs. pirmās puses un mūsdienu baltkrievu un latviešu valodas kontaktu interferences gadījumi Latvijā izdotajos preses izdevumos baltkrievu valodā. Turpinājumā sniegts Latvijas periodisko izdevumu baltkrievu valodā vispārīgs raksturojums, analizētas laikrakstu valodas – leksikas un stila – īpatnības, kā

arī veikts 20. gs. pirmās puses un mūsdienu preses valodas salīdzinājums un analizēti interferences gadījumi periodiskajos izdevumos baltkrievu valodā.

Piektā daļa veltīta baltkrievu un latviešu valodas izpētei mūsdienu Latvijā kontaktlingvistikas un bilingvālās izglītības aspektā, pielietojot gan kontaktlingvistikas metodes (intervijas, interferences gadījumu aprakstu), gan sociolingvistiskās metodes (novērošanu, anketēšanu un testēšanu). Tajā ir apskatīti mūsdienu Latvijas baltkrievu minoritātes valodas kontakti, balstoties uz Ū. Vainraiha pētījumiem par valodu kontaktiem; bilingvismu un bilingvālo izglītību, pamatojoties uz K. Beikera darbu *Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati* (Beikers 2002); V. Poriņas pētījumu *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā* (Poriņa 2009); M. Jankovjaka pētījumiem par baltkrievu valodu Latvijā un Latvijas pierobežā (Янковьяк 2006; 2009; 2010), ņemts vērā arī A. Kļavinskas pētījums par baltkrievu valodas statusu (Kļavinska 2008). Lai analizētu interferences gadījumus visos valodas līmeņos valodu kontaktu rezultātā, veiktas Latvijas baltkrievu skolēnu aptaujas un baltkrievu valodas zināšanu pārbaude Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas 7., 8. un 9. klašu skolēnu vidū.

Darbam pievienots izmantoto avotu (73 vienības) un literatūras saraksts (219 vienības) ar tekstā lietotiem saīsinājumiem un 5 pielikumi, kuros apkopots pētītais materiāls: pirmās publicētās *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcas* dažu šķirkļavārdu manuskriptu fotoattēli; S. Saharova materiāla *Тлумачанье* baltkrievu-krievu-latviešu valodā fotoattēli; *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcas* leksikas klasifikācija; nepublicētā intervija ar Mirdzu Ābolu; anketa, kas tika piedāvāta Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēniem. Darbā ievietoti 28 attēli un 24 tabulas. Promocijas darba apjoms ir 219 lappuses, kopā ar literatūras sarakstu – 244 lappuses. Pielikumu apjoms ir 184 lapas. Visus ilustratīvo piemēru un citātu tulkojumus no baltkrievu, krievu un angļu valodas veikusi promocijas darba autore.

Promocijas darbs **aprobēts** 12 referātos valodniecības nozarē, tie nolasīti dažādās starptautiskās zinātniskās konferencēs Liepājā, Ventspilī, Rīgā, Tartu:

1. *Обзор вопроса, связанного с историей создания белорусско-латышского и латышско-белорусского словаря на территории Латвии*. Международная конференция молодых филологов (Igaunija, Tartu) 2012. gada 27. -29. aprīlī.

2. *Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti: pirmā baltkrievu-latviešu un latviešu – baltkrievu vārdnīca Latvijā*. 17. starptautiskā zinātniskā konference *Vārds un tā pētīšanas aspekti* (Latvija, Liepāja) 2012. gada 29. -30. novembrī.
3. *Latviešu un baltkrievu lingvistisko kontaktu dimensijas 20.gadsimta pirmajā pusē*. Latvijas Universitātes 71. Starptautiskā konference (Latvija, Rīga) 2013. gada 15. februārī.
4. *Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti 20. gadsimta sākumā: pirmie periodiskie izdevumi baltkrievu valodā Latvijā*. 2. Starptautiskā jauno lingvistu konference *Via Scientiarum* (Latvija, Liepāja) 2013. gada 7. -8. martā.
5. *Периодические издания на белорусском языке, изданные в период Первой Латвийской Республики (1920-1930)*. Международная конференция молодых филологов (Igaunija, Tartu) 2013. gada 26. -28. aprīlī.
6. *Some aspects of the Latvian and Belarusian language contacts (language policy)*. Ekonomikas un kultūras augstskolas starptautiskā konference *Changes and opportunities: exploring nexus between theory and practice* (Latvija, Rīga) 2014. gada 10. -11. aprīlī.
7. *Белорусы и языковая ситуация в Латвии (в аспекте билингвального образования)*. Международная конференция молодых филологов (Igaunija, Tartu) 2014. gada 25. -27. aprīlī.
8. *Baltkrievu un latviešu valodas kontaktu izpēte Latvijas valodniecībā: apkopojums un perspektīvas*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 142. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference *Letonika un kultūru migrācija* (Latvija, Rīga) 2015. gada 23. -24. februārī.
9. *Baltkrievi Latvijā: to mentalitātes izpausme 20. gs. sākuma un mūsdienu Latvijas periodikā baltkrievu valodā*. Latvijas Universitātes 73. Starptautiskā konference (Latvija, Rīga) 2015. gada 26. februārī.
10. *Белорусско-русско-латышское «Тлумачанье» Сергея Сахарова*. 18-я Международная научная конференция *Русистика и современность*. Секция Balto-Slavica. Межславянское и балто-славянское языковое взаимодействие (Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Latvija, Rīga) 2015. gada 2. - 4. oktobrī.
11. *Izglītība baltkrievu valodā Latvijā: ieceres un realitāte*. Latvijas Universitātes 74. Starptautiskā konference (Latvija, Rīga) 2016. gada 26. februārī.
12. *Белорусско-латышская лексикография XX-XXI вв. как источник для изучения языковых контактов*. Latvijas Universitātes, Ventspils augstskolas

3.starptautiskā zinātniskā konference Valodu kontakti un kontrasti III (Rīga-Ventspils) 2016. gada 8. -11. septembrī.

Būtiskākās promocijas darba atziņas un pētījuma rezultāti atspoguļoti un **publicēti** 10 zinātniskos rakstos un tēzēs (konferences materiālos) vispāratzītos recenzētos izdevumos:

1. Габранова, Юлия. К вопросу о контактировании латышского и белорусского языков: первый белорусско-латышский и латышско-белорусский словарь на территории Латвии. *Русская филология*. 24 Сборник научных работ молодых филологов. Под ред. Т. Гузаирова, Е. Вельман-Омелиной, А. Чекады. Тартуский университет, Тарту, 2013, с. 307 – 314.
2. Габранова, Юлия. Контакты белорусского языка в Латвии: первый белорусско-латышский и латышско-белорусский словарь. *Kontaktlingvistikas un slāvu valodniecības aktuālās problēmas*. Atb. red. I. Koškins, T. Stoikova u.c. Zinātnisko rakstu krājums pēc 2008.-2013.g. starptautisko konferenču un semināru materiāliem. Rīga : Latvijas Universitātes apgāds, 2013, 142.-152. lpp.
3. Gabranova, Jūlija. Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti: pirmā baltkrievu-latviešu un latviešu – baltkrievu vārdnīca Latvijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, 17 (II). Red. B. Laumane, L. Lauze. Liepāja : LiePA, 2013, 37.–43. lpp.
4. Габранова, Юлия. Периодические издания на белорусском языке, изданные в период Первой Латвийской Республики (1920-1930). *Русская филология*. 25 Сборник научных работ молодых филологов. Под ред. Т. Гузаирова, Е. Вельман-Омелиной, А. Чекады. Тартуский университет, Тарту, 2014, с. 348 – 357.
5. Gabranova, Jūlija. Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti 20. gadsimta sākumā: pirmie periodiskie izdevumi baltkrievu valodā Latvijā. *Via Scientiarum 2. rakstu krājums*. Sast. S. Sviķe, Z. Veidenberga. Ventspils-Liepāja, Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2014, 73.-83. lpp.
6. Габранава, Юлія. Беларусы і беларуская мова ў Латвіі: агляд пытання. *Беларуская лінгвістыка*. Вып. 73. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа. Гал. Рэд. А. А. Лукашанец. Мінск : Беларуская навука, 2014, с. 134-141.

7. Габранова, Юлия. Белорусы и языковая ситуация в Латвии (в аспекте билингвального образования). *Русская филология*. 26 Сборник научных работ молодых филологов. Под ред. Т. Гузаирова, Е. Вельман-Омелиной, А. Чекады. Тартуский университет, Тарту, 2015, с. 256 -261.
8. Габранова, Юлія. “Голас Беларуса” – газета беларускай дыяспары ў Латвіі пачатку XX стагоддзя. *Беларуская лінгвістыка*. Вып. 75. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа. Гал. Рэд. А. А. Лукашанец. Мінск : Беларуская навука, 2015, с. 85- 91.
9. Gabranova, Jūlija. Baltkrievu valoda 20. -21. gadsimta Latvijā: valodas kontaktu aspekts. *Linguistica Lettica* 23. Atb. red. I. Jansone. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2015, 257.-270. lpp.
10. Gabranova, Jūlija. Baltkrievu un latviešu valodas kontaktu izpēte Latvijas valodniecībā: apkopojums un perspektīvas. Atb. red. I. Jansone. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 142. dzimšanas dienas atceres starptautiskajā zinātniskajā konferencē Letonika un kultūru migrācija*. Rīga, 2015, 21. lpp.

Promocijas darba autore izsaka **pateicību** zinātniskajam vadītājam Igoram Koškinam un darba recenzentiem Inai Druvietei, Ilgai Jansonei, Anatolijam Kuzņecovam. Par atsaucību un palīdzību pētījuma izstrādes procesā – Jurim Baldunčikam, Annai Ivanei, Mirosлавam Jankovjakam (*Mirosław Jankowiak*), Jeļenai Lazarevai, Benitai Laumanei, Dzintrai Lelei-Rozentālei, Aleksandram Lukašaņecam (*Аляксандр Лукашанец*), Lienei Markus-Narvilai, Ievai Ozolai.

1. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODA KONTAKTLINGVISTISKĀ SKATĪJUMĀ: TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES UN PĒTĪŠANAS VĒSTURE

1.1. Valodu kontaktu pētīšanas aspekti un pamatnostādes.

1.1.1. Aizguvumi un interference

Kontaktlingvistikas aktuālās problēmas ir saistītas ar tās galvenajām kategorijām – valodu kontaktiem, bilingvismu (divvalodību), aizgūšanu un interferenci, substrātu un superstrātu, konvergenci un divergenci, kodu maiņu, pidžinu un kreolu valodām u. c. Šajā darbā svarīgākie atslēgvārdi ir *valodu kontakti* (language contacts), *bilingvisms* (bilingualism) dažādos aspektos, *aizgūšana* (borrowing), *interference* (interference), *koda maiņa* (code switching) un *koda jaukšana* (code mixing).

Kontaktlingvistikas kā patstāvīga zinātniska virziena rašanās ir saistīta ar tādu autoru darbiem kā L. Ščerba (Л. В. Щерба) (Щерба 1915; 1926; 1940; 1958), E. Sepīrs (E. Sapir) (Sapir 1921), G. Šūharts (G. Schuchardt) (Шухардт 1950), I. Boduēns de Kurtenē (И. А. Бодуэн де Куртенэ) (Бодуэн де Куртенэ 1963), A. Martinē (A. Martinet) (Мартине 1972), Ū. Vainraihs (U. Weinreich) (Вайнрайх 1972; 1979; Weinreich 1953; 1968), E. Haugens (E. Haugen) (Haugen 1953; Хайген 1972).

Par kontaktlingvistikas izveides sākumpunktu kļuva 1953. gads, kad tika izdotas divas monogrāfijas, kuras noteica lingvistiskās kontaktoloģijas turpmāko attīstību - Ū. Vainraiha *Languages in Contacts*² [Valodu kontakti] un E. Haugena *The Norwegian Language in America*³ [Norvēģu valoda Amerikā]. Ū. Vainraiha *Languages in Contacts* ir mēģinājums teorētiski sistematizēt visu valodu kontaktu materiālu, ko līdz tam bija uzkrājusi valodniecība, savukārt E. Haugena *The Norwegian Language in America* ir balstīta uz konkrētu lingvistisku materiālu un satur speciālus teorētiskus ekskursus. Valodnieku Ū. Vainraihi var uzskatīt par kontaktlingvistikas pamatlicēju (Багана, Хапилина 2010, 4).

Krievijas zinātnieku vidū, kuri pētījuši valodu kontaktus, ir īpaši jāmin I. A. Boduēna de Kurtenē un L. Ščerbas vārdi. Pasaules lingvistiskās domas attīstībai visbūtiskākās ir L. Ščerbas izvirzītās idejas par divvalodību. Pamatojoties uz Lužicas serbu valodas izpēti, L. Ščerba izvirzīja savu slaveno divu tipu divvalodības – tīrās un jauktās divvalodības – iedalījumu (Щерба 1915; 1926; 1958). Ū. Vainraiha radītā un

²U. Weinreich. *Languages in Contacts*. The Hague : Mouton, 1953.

³E. Haugen. *The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1953.

attīstītā *dihotomijas* teorija, ko pēc tam papildināja viņa sekotāji, joprojām ir viens no valodu kontaktu teorijas stūrakmeņiem (Багана, Хапилина 2010, 4).

Galveno vietu kontaktlingvistikā ieņem **valodu kontaktu** jēdziens. Valodu kontakti nav iespējami bez tautu un kultūru kontaktiem, un patiesībā ir iespējami nevis valodu, bet runātāju kontakti (Тарасов 1996; Giordano 1996; Kotthof 1997). Valodu kontakti ir viens no svarīgākajiem ekstralingvistiska rakstura faktoriem, kas veicina noteiktu inovāciju veidošanos valodā. Praktiski katra valoda diahroniska procesa laikā izjūt kaimiņvalodu ietekmi. Sociālā un valodu mijiedarbība starp dažādām valstīm un tautām paplašina un padziļina valodu kontaktus (Багана, Хапилина 2010, 13). Valodu kontakti izpaužas to mijiedarbībā un savstarpējā ietekmē. Kontakti – tie ir pamanāmākie valodas vēstures notikumi; tieši valodu kontakti visvairāk maina valodas.

Latviešu valodniecībā termins *valodu kontakti* jeb *valodu saskare* ir definēti kā „*ģeogrāfisku, vēsturisku, ekonomisku un sociālu apstākļu noteikta valodiskā saskarsme starp dažādu valodu runātājiem. Valodu kontaktu sekas var būt valodu savstarpēja ietekmēšanās*” (VPSV 2007, 426). Krievu valodniecībā ir sastopama valodu kontaktu kā „*runas saziņa [кр. речевое общение] starp diviem valodu kolektīviem*” (Розенцвейг 1972) definīcija. O. Ahmanova (О. С. Ахманова) izprot šo terminu kā „*...valodu saskarsme, kas rodas īpašu ģeogrāfisku, vēsturisku un sociālu apstākļu dēļ, kuri rada dažādās valodās runājošu cilvēku kolektīvu valodas saziņas nepieciešamību*” (Ахманова 1966, 535). Šajā promocijas darbā par valodu kontaktiem tiek uzskatīta saskarsme starp dažādu valodu runātājiem, kuru sekas var būt valodu savstarpēja ietekmēšanās, jo šāda pieeja aptver valodu kontaktus plašā nozīmē.

Ū. Vainraihs un E. Haugens ieguldīja lielu darbu valodu kontaktu teorijas izstrādāšanā un aizgūšanas problēmas izpētē. Viņu pētījumi pamatojās uz ilggadējiem bilingvāļu novērojumiem par valodu savstarpējo mijiedarbību bilingvisma apstākļos. Ū. Vainraihs nodarbojās ar vienvaļodības un daudzvalodības jautājumiem, pētot interferences parādības valodu kontaktos uz ASV dzīvojošo imigrantu valodu piemēra, bet E. Haugens pētīja norvēģu bilingvu valodu Amerikā.

Pēc Ū. Vainraiha un E. Haugena darbiem valodu kontaktu virziens sāka strauji attīstīties. Šādu darbu apjoms īpaši palielinājās, sākot no 20. gadsimta septiņdesmito gadu beigām, un tas bija saistīts ar vispārējo lingvistu interesi par runājošu individu (antropoloģiskais virziens). Mūsdienu kontaktlingvistikas interešu centrā ir daudzvalodīgs indivīds: viņa valodas kompetenču uzbūve, viņa sociolingvistiskie raksturojumi un valodas materiāls, kuru viņš rada.

Viens no vissvarīgākajiem nosacījumiem, kas padara iespējamus valodu kontaktus, ir **divvalodība (bilingvisms)** un **daudzvalodība (multilingvisms)**. Divvalodība ir daudzvalodības īpašs gadījums, bet, tā kā *divvalodība* ir daudzvalodības visbiežāk sastopamā parādība, termins *divvalodība* tiek lietots biežāk nekā *daudzvalodība* un bieži tiek izmantots arī tās vietā. Terminus *bilingvisms* jeb *divvalodība* latviešu valodniecībā traktē kā „stāvokli, kad noteikta sabiedrība, tās daļa vai atsevišķs indivīds prot un saziņā lieto divas valodas, tās nejaucot” (VPSV 2007, 97). Bilingvs ir „divvalodīgais cilvēks, kas noteiktās funkcijās un situācijās spēj lietot divas valodas tās nejaucot. Katras valodas prasmes līmenis var būt atšķirīgs” (VPSV 2007, 66). Krievu un amerikāņu lingvistikas tradīcijā plaši tiek lietoti termini **bilingvisms** un **multilingvisms**. Terminu *bilingvisms* lieto valodas situācijās, kad ir divu valodu zināšanas, bet terminu *multilingvisms* lieto valodas situācijās, kad ir vairāk par divu valodu zināšanām pretstatā monolingvālai situācijai. Piemēram, bilingvismam ir veltīti Ū. Vainraiha (Weinreich 1953; 1968; Вайнрайх 1972; 1979;), V. Avrorina (В. А. Аврорин) (Аврорин 1972), Е. Vereščagina (Е. М. Верещагин) (Верещагин 1969), J. Žluktenko (Ю. А. Жлуктенко) (Жлуктенко 1974), R. Bretona (R. Breton) (Breton 1991), C. A. Fergusona (C. A. Ferguson) (Ferguson 1959), P. Gardī un R. Lafonta (P. Gardy, R. Lafont) (Gardy, Lafont 1981), F. Grosžāna (F. Grosjean) (Grosjean 1989), G. Ludi (G. Ludi) (Ludi 1990), S. Susmana (S. Sussman) (Sussman 1989) u.c. autoru pētījumi. *Multilingvisms* jeb *daudzvalodība* paredz divu vai vairāku valodu pārzināšanu⁴. Latviešu valodniecībā termins *daudzvalodība* lietots ar nozīmi “stāvoklis, kad noteikta sabiedrība, tās daļa vai atsevišķs indivīds prot un saziņā lieto vairākas (vismaz trīs) valodas” (VPSV 2007, 79). Dažreiz arī ar terminu *bilingvisms* saprot vairāku par divu valodu lietojumu: „termina *bilingvisms* šaurā nozīme ir divu valodu lietojums, bet plašākā ir triju, četru utt. valodu lietojums” (Poriņa 2009, 12). Šajā promocijas darbā par *bilingvālu indivīdu* tiek uzskatīta persona, kura regulāri lieto divas valodas, un par *multilingvālu indivīdu* tiek uzskatīta persona, kura regulāri dažādās funkcijās lieto vairāk par divām valodām. Ar kontaktvalodām šajā darbā saprot tās valodas, kuras lieto viena un tā pati bilingvālā persona, kuras runas aktu rezultātā

⁴“Multilingual is a person having equal control of more than two native languages” [multilingvāla persona ir indivīds, kurš pārvalda vairāk par divām valodām dzimtās valodas līmenī] (Linguistics 2007, 255)

„Multilingualism - plus de deux langues sont utilisées concurremment” [multilingvisms ir valodas situācija, kad persona pārvalda vairāk par divām valodām vienlaicīgi] (Dictionnaire 1976, 69).

parādās interference, pamatojoties uz Ū. Vainraiha interferences gadījumu izpratni (Weinreich 1968, 1).

Bilingvisma problemātika plaši tiek apspriesta pēdējo gadu zinātniskajā literatūrā, pie tam ir vērojama akcentu pārbīde, kas principā saskan ar cilvēka valodas/runas mehānisma darbības apraksta vispārzinātnisko pieeju dinamiku. Tā daudzas bilingvisma teorijas tradicionālie jēdzieni iegūst primāro traktējumu no kognitīvās teorijas pozīcijas.

Pastāv **plaša** un **šaura bilingvisma** jēdziena izpratne. Vairums zinātnieku pieļauj plaša bilingvisma traktējuma iespēju: “... *pieļauju, ka bilingvisms pastāv katru reizi, kad cilvēks pārslēdzas no viena valodas koda uz otru konkrētos valodas saziņas apstākļos*” (Розенцвейг 1972, 10). Amerikāņu lingvists L. Blūmfilds (L. Bloomfield) ir raksturojis bilingvismu kā līdz pilnībai novestu divu valodu, dzimtās un svešvalodas, pārzināšanu (Bloomfield 1970, 70). E. Haugens, gluži pretēji, uzskatīja, ka bilingvisma gadījumos vienas valodas pārzināšanas pakāpe var būt diezgan zema (Хайген 1972a, 61). Arī Krievijas valodniecībā ir izplatītas gan plašā, gan šaurā pieeja. Šaurā bilingvisma izpratne ir atspoguļota K. Hanazarova (К. Х. Ханазаров), V. Avrorina (В. А. Аврорин), A. Rabinoviča (А. И. Рабинович) u.c. autoru darbos. K. Hanazarovam un A. Rabinovičam ir raksturīga funkcionāli pragmatiska pieeja bilingvisma izpratnei: ar bilingvisma esamību viņi saprot, ka cilvēki pārzina otro valodu līmenī, kas ir pietiekams saziņai un domu apmaiņai ar otrās valodas runātājiem (Багана, Хапилина 2010, 9). Plašais bilingvisma traktējums atrodams V. Rozencveiga (В. Ю. Розенцвейг), V. Fiļina (Ф. П. Филин), A. Metļūka (А. А. Метлюк), G. Višņevskas (Г. М. Вишневская) un citu zinātnieku darbos (sk. Багана, Хапилина 2010, 9). Tā, piemēram, V. Rozencveigs izskata divvalodību kā kontinuumu, kas sniedzas no visai elementāras kontaktvalodas zināšanas līdz pilnīgai un brīvai tās pārzināšanai (Розенцвейг 1972, 11).

Daudzas divvalodības definīcijas pēc būtības ir savstarpēji konfliktējošas. Tā Ū. Vainraiha grāmatā *Languages in Contacts* divvalodība ir definēta kā „... *divu valodu pārmaiņus izmantošana*” (Вайнрайх 1979, 22). Šeit netiek norādīta valodu pārzināšanas pakāpe, un, vadoties pēc šīs divvalodības definīcijas, par bilingviem var nosaukt visus, kuri pārzina divas valodas jebkurā līmenī. Tik plaša bilingvisma izpratne ir problemātiska, jo divvalodīgo kategorijai tiek pieskaitīti gan tie, kuriem divu valodu pārzināšana ir sociāli noteikta nepieciešamība, gan tie, kuri mācās kādu svešvalodu bez noteiktas tās turpmākas lietošanas perspektīvas.

Šajā sakarā V. Geraščenko (*В. Н. Геращенко*) uzskatīja, ka ir iespējams noformulēt aptuvenu divvalodības definīciju, kas ļauj parādīt atšķirību starp diviem tās pamatveidiem – sociālo (dabīgo) un mācību (mākslīgo). Divvalodība – tā ir kādas indivīdu grupas, kuri tiek saukti par divvalodīgiem, mērķtiecīga divu valodu pārmaiņus izmantošanas prakse, ko nosaka nepieciešamība nodrošināt sociālu mijiedarbību dažādu valodu kontinuumā iekšienē. Tādējādi, sociālā un individuālā divvalodība tiek izprasta kā process, darbība, nevis kā stāvoklis un kvalitāte (citēts pēc Барана, Хапилина 2010, 9).

Daži Krievijas pētnieki piedāvā šādu bilingvisma definīciju: “*bilingvisms (divvalodība) – tā ir brīva divu valodu vienlaikus pārzināšana*” (Барана, Хапилина 2010, 9); “*par divvalodību ir jāatzīst vienlīdz brīva divu valodu pārzināšana. Citiem vārdiem sakot, divvalodība sākas tad, kad otrās valodas zināšanas līmenis cieši pietuvojas pirmās valodas zināšanas līmenim*” (Авдорин 1972, 51). V. Bondaļetovs (*В. Д. Бондалетов*) dod šādu bilingvisma definīciju: „*Bilingvisms – tā ir divvalodība, t.i., divu valodu, parasti pirmās – dzimtās un otrās – iegūtās, līdzāspastāvēšana cilvēkam vai veselai tautai*” (Бондалетов 1987, 82-83). *Otrās valodas apgūšana* – termins, kas apzīmē vai nu speciālu svešvalodas apguvi, vai stihisku citas valodas apgūšanu. 20. gs. 50. – 80. gados biheiviorisma teorijas skaidroja otrās valodas apgūšanu atbilstoši dažādu faktoru ietekmes uz cilvēka uzvedību (imitācija, pieredze, izmēģināšana un kļūdas) vispārējiem likumiem.

Ir jāprecizē, ka bilingva valodas atšķiras atkarībā no to apguves kārtības un izmantošanas pakāpes, t.i., pirmā valoda tiek pretnostatīta otrajai, bet primārā – sekundārajai. **Pirmās** un **otrās valodas jēdzieni** savstarpēji atbilst to apguves secībai, savukārt primārā un sekundārā valoda tiek dalītas, pamatojoties uz pieņēmumu, ka viens no apgūtajiem saziņas līdzekļiem ir jāizmanto vairāk nekā otrs un, sekojoši, tam jābūt nozīmīgākam nekā otram.

Tādējādi 20. gs. otrās puses lingvisti centās risināt valodu sistēmu mijiedarbības jautājumus un aizgūšanas problēmu, ņemot vērā arī psiholoģisko aspektu. Tomēr nepietiekamu psiholoģiskā virziena lingvistisko pētījumu dēļ, pētnieki aprobežojās ar lingvistiskiem vērojumiem tieši par interferences gadījumiem dažādos valodas līmeņos, kuru skaidrojumus viņi saskatīja vienas valodas sistēmas normu pielīdzināšanā citas valodas sistēmas normām. Šajā sakarā E. Haugens raksta: “... tā kā mums nav iespēju tikt skaidrībā ar psiholoģiskajām parādībām, kas ir saistītas ar to visu, mēs varam lūkoties no tīri lingvistiska redzes viedokļa un teikt, ka mēs izskatīsim jebkuru aizgūšanu

kā pārņemšanu un aizvietošanu ietverošu elementu” (Хайген 1972, 350). E. Haugens runā par pilnīgu vai daļēju fonēmu un morfēmu aizvietošanu vai pat par sintaktisko aizvietošanu. Pēc viņa domām, valodu sistēmām kontaktējoties, bilingvālā cilvēka apziņā notiek “... *iešanu piemērošanās, kas izpaužas, runājošajam izvēloties no savu valodas iešanu skaita to, kura var aizvietot aizgūstamās vienības līdzīgu elementu*” (Хайген 1972, 351).

Vairumam indivīdu pirmā apgūtā valoda – **dzimtā valoda** – ir arī vairāk izmantotā valoda, un otrādi – otrās valodas parasti ir sekundāras arī lietošanas ziņā, t.i., tās funkcionē kā palīgvalodas. Bet praksē nebūt nav viegli noteikt to, cik valodas indivīds lieto, un sakārtot tās pēc svarīguma pakāpes. Iespējams, ka noteiktās situācijās indivīdam var būt nevis viena, bet vairākas primārās valodas. Jāatzīmē, ka primārajai valodai obligāti nemaz nav jābūt galvenajai sarunvalodai vai vispār valodai, kuru bilingvālais indivīds pārzina vislabāk. Pie tam ir precīzi jānošķir primārās(o) valodas(u) un dominējošās(o) valodas(u) jēdzieni un, attiecīgi, otrās(o) un pakļautās (subdominējošās, recesīvās) valodas jēdzieni. Valodas dominēšanas (un dominējošās valodas) jēdzienam ir liela loma kontaktu rezultātā inducēto valodu izmaiņu parādību izpētē (Багана, Хапилина 2010, 10).

Latviešu valodniecībā termins **otrā valoda** ir traktējams kā “*Kādas valsts sabiedrības vairākuma (majoritātes) vai ar likumu oficiālas (valsts) valodas statusā pasludinātā valoda, kuru lieto kā sazināšanās līdzekli (valsts valodu) attiecīgajā valstī un kuru mācās, apgūst un lieto minoritātes pārstāvis, kuram tā nav dzimtā valoda*” (VPSV 2007, 271) un **dzimtā valoda** – “*Valoda, ko iemācās no dzimšanas; valoda, kurā ar bērnu runā vecāki, nododot dzimtas valodu nākamajai paaudzei. Parasti tā ir pirmā valoda, kuru apgūst agrā bērnībā mājās, ģimenē un kuru indivīds prot vislabāk. Cilvēkam var būt divas dzimtās valodas*” (VPSV 2007, 100). Šo situāciju var novērot arī Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu vidū, jo tie nevar nošķirt divu valodu – krievu un baltkrievu – lietojumu kā dzimto valodu, kā arī novērotas grūtības sevis identificēšanā (sk. 5. daļu).

Dažos gadījumos termins **dzimtā valoda** nav precīzs sociolingvistisks jēdziens un tam nav skaidra empīriskā referenta (Багана, Хапилина 2010, 10). Sociolingvisti piedāvā par dzimto valodu uzskatīt “... *bērnībā apgūtu valodu, kuras lietošanas iešanas saglabājas arī pieaugušā vecumā*” (Беликов, Крысин 2001, 22). Šajā definīcijā saglabājas nenoteiktības elementi, jo nav īsti skaidrs, kas ir šīs saglabājušās

iemānas. Šajā promocijas darbā par dzimto valodu tiek uzskatīta valoda, kuru iemācās bērnībā kā pirmo valodu.

Visbeidzot, īpaša situācija rodas gadījumos, kad pirmās valodas zināšanas tiek zaudētas, bet otrā valoda tiek apgūta ierobežotā apjomā (Беликов, Крысин 2001, 58). Tamlīdzīga situācija tiek saukta par pusvalodību. Pastāv arī nedaudz atšķirīgs jēdziena *pusvalodīgs indivīds* traktējums, kas tiek attiecināts uz indivīdiem, kuri tikai daļēji ir apguvuši savu dzimto (pirmo) valodu (Багана, Хапилина 2010, 10).

Ja viena valoda netraucē otrai, bet otrās valodas apguves pakāpe ir augsta, pietuvināta pirmās valodas pārzināšanas līmenim, tad tiek runāts par **līdzsvarotu divvalodību**. Praksē vienvalodības un daudzvalodības situācijas reti kad ir līdzsvarotas. „*Vienvalodas situācijā dažādu valodas līdzāspastāvēšanas formu funkciju līdzsvars nav iespējams, jo šīs formas atšķiras tieši ar funkcijām. Līdzsvarotas valodas situācijas arī ir pietiekami retas, kas ir izskaidrojams ar to, ka divu valodu līdzāspastāvēšanas pilnīga simetrija vienas sabiedrības sociāli – etnisko apstākļu ietvaros praktiski nemēdz būt*” (Мечковская 2000, 103-104). Tā valoda, kuru cilvēks pārzina labāk, tiek dēvēta par dominējošo, bet tai pēc apgūšanas laika nav obligāti jābūt pirmajai valodai (Вайнрайх 1972, 58).

Divu vai vairāku valodu mijiedarbības rezultāts ir izmaiņas vienā no tām vai visās kontaktējošās valodās indivīdu runā. Tamlīdzīgas valodas izmaiņas, kuras ir radījusi valodu savstarpējā ietekme, tiek sauktas par valodas **interferenci**, kurai ir arī veltīta virkne autoru, piemēram, Ū. Vainraiha (Вайнрайх 1972; 1979; Weinreich 1953; 1968), G. Burdenuka, V. Grigorevskā (Бурденюк, Григорьевский 1978), V. Vinogradova (Виноградов 1983), S. Lafāže (Lafage 1973), darbu. Izstrādājot galvenās kontaktlingvistikas kategorijas, vienu no centrālajām vietām ieņem **aizgūšana** (Володарская 2002), (Крысин 1993), (Deroy 1956), (Hamers 1997), (Anzorge 2000), (Queffelec 2000). Pēdējā laikā īpaša uzmanība tiek pievērsta jēdzienu *aizgūšana* un *interference* nodalīšanai (Баранникова 1972). Interferenciālu izmaiņu rezultātā valodu sistēmas, kuras atrodas kontaktā, kļūst līdzīgākas viena otrai, notiek to konverģence.

Ū. Vainraihs pētīja bilingvāla indivīda runu, jo tieši tajā var parādīties interference visos valodas līmeņos. Viņš uzskatīja, ka valodas situācijas atspoguļo sabiedrības dzīves sociālos un ekonomiskos apstākļus, valodas situācijas pamats daudzvalodīgajā sabiedrībā ir valodu kontakti. Valodām kontaktējoties, var notikt aizgūšana no vienas valodas otrā. It īpaši interference parādās, indivīdam mācoties otro valodu, kad tiek jauktas valodas normas un no dzimtās valodas jeb valodas A tiek

paņemtas normas valodas B lietojumā, līdz ar to var notikt atkāpes no dzimtās valodas normām kontaktvalodas ietekmē. **Interferences** jēdziens latviešu valodniecībā traktējams kā „atkāpes no dzimtās valodas normām kontaktvalodas ietekmē” (VPSV 2007, 159), bet **aizgūšana** – „Valodu saskares ietekmēts process, kurā vienas valodas vienība tiek pārņemta un pakāpeniski iekļaujas citas valodas struktūrā, pakļaujoties šīs citas valodas izrunas un rakstības noteikumiem un gramatikas likumiem. Aizgūti visbiežāk tiek vārdi, retāk — vārddalās.” (VPSV 2007, 20). Interferences problēma ir pietiekami sarežģīta, tā nav līdz galam izpētīta un atrisināta. Lingvistiskajā literatūrā *interferences* terminu ieviesa Prāgas lingvistiskā pulciņa pārstāvji (Багана, Хапилина 2010, 20), tomēr plašu pielietojumu tas ieguva tikai pēc tam, kad tika publicēta Ū. Vainraiha monogrāfija *Languages in Contacts*, kura bija Ņujorkas lingvistiskā pulciņa pirmā publikācija. Ū. Vainraihs savā darbā sniedz šādu interferences definīciju: „... gadījumi, kad notiek novirzes no normām divvalodīgo runā tādēļ, ka viņi zina vairāk nekā vienu valodu, t.i., valodu kontaktu rezultātā” (Вайнрайх 1979, 22), un faktiski tas nozīmē jebkuras novirzes no normas.

Termins **interference** tiek pielietots dažādi. Vieni pētnieki (sk. Thomason, Kaufman 1988), sekojot Ū. Vainraiham, turpina par interferenci uzskatīt jebkuras valodas pārmaiņas, ko ir noteikuši valodu kontakti. Citi (sk. Heath 1993) pretstata interferenci kā strukturālas vai semantiskās vienas valodas formu pārmaiņas citas valodas ietekmē, valodas elementu (morfēmu, vārdu u.tml.) tiešo aizgūšanu. Vēl citi (sk. Appel & Muysken 1987) traktē interferenci kā jēdzienu, kas raksturo tikai otrās valodas apguves procesu. Pastāv **šaura** un **plaša interferences** izpratne. Plašākā izpratnē (sk. Розенцвейг 1972) interference uzskatīta kā visas izmaiņas valodas struktūrā, kuras rodas kontaktos ar citu valodu. Šaura pieeja interferences izpratnē ir dažiem valodniekiem (sk., piemēram, Croft 2003), kuri uzskata interferenci kā dzimtās valodas normu pārņemšanu citā valodā mutvārdu saziņas procesā (it īpaši tas atklājas darbos, kuri ir veltīti svešvalodu pasniegšanas metodikai) (Багана, Хапилина 2010, 21).

Šajā darbā tiek izmantota Ū. Vainraiha piedāvātā interferences termina izpratne kā ērts apzīmējums jebkurām kontaktizcelsmes izmaiņām valodas sistēmā indivīda runas darbības ietekmes rezultātā. Ū. Vainraihs uzskata (Вайнрайх 1979, 23), ka interferences būtība ir tajā, ka cilvēks, kurš mācās valodu, kas nav dzimtā valoda, neapzināti pārnes dzimtās valodas iemaņas valodā, kuru mācās. Interference ir raksturīga praktiski visiem bilingviem. Interferences parādību cēloņus vairumā

gadījumu var noteikt lingvistiski, salīdzinot divu valodu fonētiskās un gramatiskās sistēmas un nosakot to atšķirības. Tādā veidā rodas potenciālo interferences formu saraksts. Tomēr ne visas potenciālās interferences formas patiešām realizējas. Jo tuvākas ir divas valodas, jo lielākā mērā divvalodīgs indivīds runas darbībā valodā, kas nav dzimtā, balstās uz dzimto (jeb pamata) valodu. Tādēļ radniecīgas valodas mācīties ir vieglāk, bet interference pie šāda bilingvisma veida ir vērojama biežāk un tiek pārvarēta ar lielām grūtībām (Багана, Хапилина 2010, 32). Šajā sakarā ir iespējams norādīt uz grūtībām pārvarēt Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu interferenci krievu vai baltkrievu valodā, mācoties baltkrievu valodu (sk. 5. daļu).

E. Haugens, attīstot Ū. Vainraiha idejas, veica būtisku ieguldījumu jautājumu par svešvalodu ietekmi izstrādāšanā, interferences kritēriju noteikšanā, aizgūtās leksikas identifikācijā un tās klasifikācijā.

Runājot par valodas normu, ir jāatzīmē, ka gan Ū. Vainraihs, gan E. Haugens saskatīja liela daudzuma normu ievērošanas problēmu atbilstošos kontekstos kā bilingvālas izvēles problēmu. Piemēram, E. Haugens atzīmē, ka runas procesā notiek divu valodu sistēmu pārklāšanās, kas, viņaprāt, rada interferenci vai novirzes no minētās valodas normām un kas parādās bilingvāļā runā viņa divu vai vairāku valodu zināšanas dēļ (Хайген 1972, 62).

Tieša divvalodīgo cilvēku runas aktu novērojumu pieredze ļāva Ū. Vainraiham detalizēti izpētīt interferences izpausmes dažādos valodas līmeņos: fonētiskajā, fonoloģiskajā, leksiskajā un gramatiskajā, noteikt šo izpausmju atkarību no valodu mijiedarbības sociokulturālajiem apstākļiem (Вайнрайх 1972, 24-60), kā arī vēlāk piedāvāt interferences izpausmes tipoloģiju. Tomēr pastāv arī citas valodu kontaktu sekas, kuras nosaka to, kā daudzvalodīgs indivīds vai valodas kopiena izmanto valodu. Šeit ietilpst plaša *koda maiņas*⁵ parādību grupa (Myers-Scotton 1993), (Grosjean 1995), (Auer 1998). Par faktoru, kurš nosaka kodu maiņu var būt paša runātāja lomas maiņa (piemēram, lomas maiņa ģimenē, darbā u.c.), kodu maiņas spēja liecina par pietiekami augstu valodas pārzināšanas līmeni un par noteiktu cilvēka komunikatīvo un vispārējo kultūru (Багана, Хапилина 2010, 63).

Valodu kontaktu teorijas attīstība ietekmēja interferences problēmas risināšanu:

- 1) tika secināts, ka lingvistiskajiem pētījumiem ir jāpiesaista psiholoģijas teorijas un metodes, jo valodu kontaktu tiešie dalībnieki ir divvalodīgie cilvēki kā atsevišķas

⁵"Koda maiņa – apzināta pāreja no vienas valodas uz otru – vienā saziņas aktā vienā un tā paša runātāja (retāk – rakstītāja) tekstā" (VPSV 2007, 183).

personības. Šajā sakarā Ū. Vainraihs atzīmē, ka, risinot divvalodības problēmas, ir jāņem vērā divi aspekti. Viens no tiem – lingvistiskais, ko veido prasme aprakstīt to valodu sistēmas, kuras ir kontaktā viena ar otru. Pie tam, svarīgi ir noskaidrot, kā valodas sistēmas uzsāk mijiedarbību caur to lietotājiem (Байнрайх 1972, 30). Tādēļ runas aktu un to konkrētu izpausmju valodu mijiedarbības gaitā analīzei bija nepieciešama psiholingvistiska pieeja ar nosacījumu, ka gan situācija, gan konteksts, kurā notiek valodu kontakti, tiks atzīti par galvenajiem šādas divvalodu lietotāju mijiedarbības komponentiem.

- 2) Sociokultūras apstākļi ietekmē valodu mijiedarbību, jo vienai valodai var būt valdošs stāvoklis attiecībā pret citu, no kā ir atkarīga valodas lietotāju uzvedība aizguvumu apgūvē. Šie apstākļi aizguvumu apguvei var būt labvēlīgi vai nelabvēlīgi. Apstākļus būtiski ietekmē izglītības institūcijas, kuras nosaka vienai, piemēram, vietējo iedzīvotāju, valodai “dominējošu” statusu, bet citai, piemēram, imigrantu valodai, - zemāku sociālo statusu. Kā atzīmē Ū. Vainraihs, vienas valodas funkcijas iedarbojas konservatīvāk uz valodas normām, citas – mazāk konservatīvi. Piemēram, skola parasti kalpo par stipras un spilgtas literatūras tradīciju tālāknodevēju, ar to pašu nododot jaunajai paaudzei piesardzību pret interferenci. Pēdējais gan nav ikdienas runas atšķirīga iezīme, kas tiecas tikai uz saprotamību un noniecina rūpīgu izrunu. Kā uzskata Ū. Vainraihs, “*šeit interference iegūst plašumu un viegli kļūst par ieradumu*” (Байнрайх 1972, 56).

Bilingvāļu runas uzvedība ir dažāda. Daži no viņiem apgūst vairākas svešvalodas tikpat labi kā dzimto, un valodu interference viņiem ir nebūtiska. Citi apgūst otru valodu vājāk, viņu runā pastāvīgi ir vērojama interference. Vieni viegli pārslēdzas no vienas valodas uz citu atkarībā no situācijas, citiem tas rada grūtības. Interferences pakāpi ietekmē ne tikai valodu, bet arī to lietojošo cilvēku sabiedriskais stāvoklis. Interferences pakāpi ietekmē, piemēram, dzīvošana pilsētā vai ciemā, dzīves līmenis un izglītība (Багана, Хапилина 2010, 40-41). Stipra dzimtās valodas ietekme uz apgūstamo valodu bilingva valodā izraisa kontaktējošo valodu sistēmu interferenci, kas novērots arī Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu baltkrievu valodā (sk. 5. daļu). Pasniedzēja loma labākajā gadījumā aprobežojas ar parastu salīdzināšanu un norādīšanu uz atšķirībām dzimtās valodas un svešvalodas valodu sistēmās.

Lingvistiskā interference atklājas trijos līmeņos, un atkarībā no valodas līmeņa interference var būt šāda:

Fonētiskā un fonoloģiskā interference – interference fonētiskajā un fonoloģiskajā līmenī nozīmē atkāpes fonēmu un to variantu lietojumā. Interference notiek atšķirības punktos. Pretstatot valodu fonētiskās sistēmas, redzams, ka vienā no izskatāmajām valodām ir skaņas, kuru nav otrā valodā. Fonētiskās interference izpēte notiek, noskaidrojot to, kā indivīds uztver un atveido vienas valodas skaņas. Piemēram, tā kā baltkrievu valodai raksturīgs skaņu nezilbiskais patskanis [ŷ], kuru rakstu valodā dažreiz jauc ar krievu līdzskaņiem [в], [в'] un [л], šī atšķirība veido pamatu interferencei, piemēram: *назовник* sal. bkr. 'назоўнік' (BLV 2010, 180), 'lietvārds' (BLV 2010, 180) (sk. sīkāk 5. daļā).

Ū. Vainraihs izstrādājis fonētiskās interference četru veidu tipoloģiju: 1) *nepietiekama interferenču diferenciācija (under-differentiation of phonemes)*, kad vienā valodā (A) ir fonēmas, kuru nav citā valodā (B); 2) *pārlika fonēmu diferenciācija (over-differentiation of phonemes)*, tā ir vērojama līdzskaņu opozīcijās. Tas notiek, kad otrajā valodā (B) ir fonēmas, kuru nav pirmajā valodā (A); 3) *atšķirību reinterpretācija (reinterpretation of distinctions)* notiek, kad valodā A un B ir ekvivalentas fonēmas, bet tās atšķiras pēc dažām pazīmēm, kad bilingvs tās novērtē otrajā valodā, ņemot vērā pirmās valodas fonēmu pazīmes; 4) *skaņu substitūcija (phone substitution)* notiek, kad abās valodās fonēmas tiek noteiktas vienādi, bet ir atšķirības izrunā (Weinreich 1968, 18) (Вайнрайх 1979, 44) (sk. 5. daļu).

Gramatiskā interference nozīmē atkāpes morfēmu un gramatisko kategoriju lietošanā. Tā rodas, ja notiek vienas valodas (A) morfēmas vai gramatiskās kategorijas vienādošana ar otras valodas (B) morfēmu vai gramatiskajām kategorijām. Piemēram, Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu darbos, kas rakstīti baltkrievu valodā, novērots, ka tiek jauktas vismaz divu valodu gramatiskās sistēmas un baltkrievu valodā raksta pēc krievu valodas gramatiskajiem likumiem, piemēram, baltkrievu vārdam *цікавы* pievieno krievu valodas īpašības vārda vīriešu dzimtes galotni nominatīvā *-ый*, rakstot *цікавый* – sal. bkr. 'цікавы' (BLV 2010, 291) - latv. 'interesants' (sk. 5. daļu).

Leksiskā interference izpaužas kā jaunu leksēmu izveidošana vai jaunas nozīmes piešķiršana esošajām leksēmām, kā arī vārdu aizgūšana no vietējās valodas. Piemēram, Jankas Kupalas Baltkrievu pamatskolas skolēnu baltkrievu valodā parādās krievu valodas vārds *хорошо*, kuru raksta kā *хорашо* baltkrievu tekstā (sal. bkr. 'добра') (BLV 2010, 84) 'labi' (*Ўсе людзі вельмі хорашо знаюць, як починаюцца першыя ноты ў песнях Чаўкоўскі*) (sk. 5. daļu).

Valodas kontakti izpaužas ne tikai interferencē un aizguvumos, jo kontaktvalodas ietekme var izpausties dažādi, bez aizguvumiem un interferences varētu būt, piemēram, **svešvalodu pārcēlumi** publicistikas valodā. Šādi aizguvumi atspoguļo valodas kontaktus (Liepa 2011, 141). Baltkrievu presē baltkrievu un krievu valodas tekstos tiek izmantoti pārcēlumi – galvenokārt no latviešu valodas. Pārcēlums ir „*no citas valodas paņemts aizguvējvalodas gramatiskajā sistēmā neiekļauts vārds vai teiciens oriģinālrakstībā*” (VPSV 2007, 283). Galvenie pārcēlumu cēloņi baltkrievu presē – latviešu valodas interferenciāla ietekme, t. sk. kļūdaina vienas valodas elementu pielīdzināšana citas valodas (piemēram, latviešu valodas) elementiem, kā arī sociālā un ekonomiskā situācija (latviešu abreviatūras kā vairāk izplatītas un saprotamas izmantošana, lietojamā jēdziena asociēšana ar donora valodu, masveida bilingvisms, kā arī vārdu spēles un/vai žurnālistu neprasme piemeklēt ekvivalentu šajā valodā) (sk. Пирог 2000, 140; Жаркова 2000, 48; Малашенок 2010, 229; Malašonoka 2012, 188-191). Preses valodā leksiskie pārcēlumi “*ir kontaktējošo valodu – valsts valodas un diasporas valodas – mijiedarbības sekas, tās tie pielietotas ar dažādu funkcionālo slodzi un veicina papildus emocionāli – ekspresīvu, bieži – netiešu, nozīmju radīšanu*” (Милевич, Муране 2002, 172). Termins *svešvalodu pārcēlums* šajā darbā tiek lietots, lai apzīmētu svešvalodu elementu iekļaušanu baltkrievu preses valodā, kas ir valodu kontaktu rezultāts.

2013. /2014. mācību gadā Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu vidū autore veikusi novērošanu, anketēšanu un testēšanu, lai noskaidrotu sociolingvistisku situāciju ar baltkrievu valodu Latvijā. Lai izpētītu un aprakstītu interferenci bilingvālās izglītības aspektā, promocijas darbā ir izmantotas **gan kontaktlingvistikas metodes** (intervijas, interferences gadījumu apraksts), **gan sociolingvistiskās metodes** (novērošana, anketēšana un testēšana). **Novērošanas metode** ir efektīva, jo ļauj pētīt šī brīža procesus (Беликов, Крысин 2001, 205). Lai izvairītos no “Hortona efekta”⁶, tika veikta slēptā novērošana, proti, pētnieks atzīmē pētāmo cilvēku runas uzvedības īpatnības, viņiem nezinot, tādējādi iegūstot objektīvākus datus nekā gadījumā, kad tiek paziņots par pētnieciskajiem nolūkiem. Šādos gadījumos cilvēka uzvedība ir dabiskākā un pētījumu rezultāti ir objektīvāki. Šādas pētniecības datus var pierakstīt ar roku. Promocijas darba autore izmantoja šo

⁶ *Reakcijas tips, kas ir aprakstīts socioloģijā, kad pētāmie, lepojoties ar to, ka viņiem, novērojot, tiek pievērsts daudz uzmanības, centās uzvesties pēc iespējas labāk, parādīt sevi no labākās puses, “izpatikt” pētniekam* (sk. Беликов, Крысин 2001, 205-206).

metodi, lai novērotu, kādā vai kādās valodās runā skolēni mācību starpbrīžu laikā. *Koda jeb valodas maiņas* laikā tika fiksēti interferences gadījumi. Šī pati metode tika izmantota baltkrievu valodas mācību stundu laikā. Šī metode ir ļoti efektīva, jo ar tās palīdzību var ne tikai savākt nepieciešamo lingvistisko materiālu, bet arī saprast indivīda vērtības, kas var atspoguļoties valodā (Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008, 238 - 239). Autore novērošanas metodi izmantoja, piedaloties baltkrievu mācību stundās *kā cilvēks, kas interesējas par baltkrievu valodu Latvijā*⁷. Interferences gadījumi tika fiksēti rakstiski, jo aparatūras izmantošana nedotu labus rezultātus, jo tā tiktu pamanīta. Tāpat promocijas darbā izmantota **anketēšana**. Anketēšana – tas ir visdrošākais sociolingvistiskās informācijas iegūšanas veids (Беликов, Крысин 2001, 211). Parasti šī metode sastāv no jautājumu kopuma, uz kuriem var būt iepriekš uzrakstīti atbilžu jautājumu varianti (slēptie jautājumi). Anketā var būt iekļauti jautājumi, kad respondents pats var uzrakstīt atbildi. Anketējot var rasties atbilžu izkropļojums, ja respondents ir nobažījies par anketēšanas sekām. Tas rada tīšu atbilžu izkropļojumu, un šāda reakcija ir izplatīta, veicot valodas situācijas pētījumus (Беликов, Крысин 2001, 218). Arī anketu aizpildīšanu iespējams veikt divējādi: respondents pats raksta atbildes vai to dara pētnieks. Šo metodi autore izmantoja, uzrakstot vairākus jautājumus, uz kuriem tika piedāvāts atbildēt anonīmi, izvēloties atbilžu variantus. Autore izmantoja anketēšanas metodi – aptauju, lūdzot atbildēt rakstiski uz jautājumiem par baltkrievu valodas izmantošanu, zināšanām, kultūru u.c. jautājumiem (anketu sk. promocijas darba pielikumā Nr. 5). Vēl viens paņēmieni, kas tika izmantots šajā darbā, ir **testēšana**. Parasti testi ir dažāda veida uzdevumi, kurus pētnieks piedāvā respondentiem. Testēšanas metode tiek plaši pielietota, pētot divvalodību un otrās valodas zināšanu līmeni (Беликов, Крысин 2001, 224). Testēšanas metodi autore izmantoja, lai pārbaudītu skolēnu baltkrievu valodas zināšanu līmeni. Lai noskaidrotu otrās valodas zināšanu līmeni, tika piedāvāts iztulkot vairākus vārdus baltkrievu valodā, kā rezultātā tika iegūti interferences gadījumi. Vairākos gadījumos tika noskaidrots, ka skolēni vāji pārzina baltkrievu valodas vārdus un bieži tos jauc ar krievu valodas vārdiem (sk. 5. daļu).

⁷Tā promocijas darba autori baltkrievu skolas skolēniem pieteica mācībspēks, lai bērni justos brīvi, kā ierastajās stundās.

1.1.2. Valodas situācijas izpratne: individuālais un kolektīvais bilingvisms

Tiek izdalīti vairāki bilingvisma veidi: *viendabīgais* un *neviendabīgais*; *produktīvais*, *reproduktīvais* un *receptīvais*; *tiešais* un *netiešais*; *masu*, *kolektīvais* un *individuālais*; *brīvprātīgā izpēte* un *vardarbīga uzspiešana*; *bērnu* un *pieaugušo*; *stihiska apgūšana* un *speciāla mācīšanās*; *mutisks*, *rakstveida* un *apvienotais* (Михайлов 1988, 13). Šajā darbā būtiskas definīcijas ir *individuālais* un *kolektīvais* bilingvisms.

Pastāv divas galvenās pieejas kolektīvajai vai daudzvalodības problēmai. Kolektīvais bilingvisms pastāv, kad visi vai būtiska kopienas locekļu daļa ir daudzvalodīgi, bet individuālais bilingvisms pastāv kopienā, kas tiek sadalīta, pamatojoties uz kādiem citiem, ne valodas kritērijiem, parasti tas ir vēsturisks, ģeogrāfisks vai administratīvs apgabals (Багана, Хапилина 2010, 13). Piemēram, pie kolektīva biligvisma veida Latvijā pieder Latvijas baltkrievu kopiena, jo baltkrievi vēsturiski apdzīvo dažas Latvijas teritorijas (vēsturiski dzīvo Latgalē, Rīgā, Pierīgā).

Bilingvisma sociolingvistiskā definīcija balstās uz valodu bilingvisma un sociāli komunikatīvās sistēmas jēdzieniem. Bilingvisms ir divu valodu līdzāspastāvēšana viena valodas kolektīva ietvaros, kas lieto šīs valodas dažādās saziņas sfērās atkarībā no sociālās situācijas un citiem komunikatīvā akta parametriem. Abas valodas, kalpojot vienotam kolektīvam, veido vienotu sociāli komunikatīvu sistēmu un viena ar otru atrodas funkcionālās papildināšanas attiecībās (Швейцер, Никольский 1978, 111).

Bilingvāls var būt indivīds un bilingvāla var būt sabiedrība (kolektīvs). Ja individuālā daudzvalodība var pastāvēt bez kolektīvās (piemēram, indivīda uzturēšanās svešvalodas vidē), tad uz pirmā tipa kolektīvo daudzvalodību pretējais, visticamāk, nav attiecināms. Otrās pieejas daudzvalodības gadījumi sastopami situācijās, kad dažādos valsts apgabalos tiek lietotas dažādas valodas pie pietiekami zema individuālās daudzvalodības līmeņa. Latviešu valodniecībā termins **individuālais bilingvisms** nozīmē „divu valodu lietošanu indivīda līmenī — no pilnīgas abu valodu prasmes līdz ierobežotam otras valodas izmantojumam, piemēram, tikai profesionālo tekstu lasīšanā” (VPSV 2007, 154), savukārt **kolektīvais bilingvisms** ir „divu valodu regulāra funkcionēšana vienā valodas kolektīvā. Kolektīvais bilingvisms attīstās tad, kad individuālā bilingvisma izplatība populācijā ir sasniegusi pietiekami augstu līmeni un starp abu valodu kolektīviem ir tieši kontakti” (VPSV 2007, 186).

Kolektīvo daudzvalodību var klasificēt dažādos veidos, galvenokārt pamatojoties uz sociolingvistiskiem kritērijiem (vai daudzvalodība aptver visu valodu kolektīvu, vai valodām piemīt dažāds vai vienlīdzīgs prestižs, kāds ir valodu funkcionālais sadalījums) (Багана, Хапилина 2010, 13). Domājams, ka visbūtiskākais ir valodu *funkcionālais iedalījums*, jo viena vai otra valoda tiek lietota, ņemot vērā situāciju, kurā šī valoda tiek lietota (piemēram, mājās ar ģimeni; darbā u.c.). No tā ir secināms, ka *kolektīvais bilingvisms* noteikti paredz tā locekļu individuālo bilingvismu. Ja valstī tiek lietotas dažādas valodas, bet nav individuālās divvalodības, tas nozīmē, ka šis valsts iedzīvotāji sadalās atsevišķos vienvalodīgos kolektīvos ar katram savu sociāli komunikatīvo sistēmu. Protams, no tā nav secināms pretējais: individuālais bilingvisms pats par sevi nenosaka to, ka konkrētais valodu vai runas kolektīvs ir divvalodīgs. Pēc V. Bondaļetova (В. Д. Бондалетов) domām sociolingvistiskajā aspektā svarīgs ir jautājums par otrās valodas funkcionālo noslodzi – par tās izmantošanas sfērām (salīdzinot ar pirmo valodu), par tās pārzināšanas pakāpi (šeit izšķir vairākus līmeņus – sākuma, pārejas, augstāko), par konkrētu izmantojamo otrās valodas sociāli funkcionālo komponentu kopumu, t.i., tās pastāvēšanas formām, par komunikatīvo funkciju sadalījumu starp pirmo un otro valodu, par kontingentu, ko aptver divvalodība, par otrās valodas pielietojuma plašumu un tās uztveri, par divvalodības kā sociāli lingvistiskā fenomena novērtēšanu (Бондалетов 1987, 83-84).

V. Poriņa norāda, ka Latvijā starp mazākumtautības pārstāvjiem dominē latviešu un krievu valodas individuālais bilingvisms: “*Šis individuālā bilingvisma variants izplatīts gan latviešiem, gan krieviem, gan arī citu mazākumtautību pārstāvjiem, kuri zaudējuši savu priekšteču valodu un par dzimto uzskata krievu (biežāk) vai latviešu valodu. Daļa mazākumtautību indivīdu paralēli krievu vai latviešu un krievu valodai prot arī citu valodu, kurā sazinās ar savas etniskās grupas pārstāvjiem*” (Poriņa 2009, 116). Jānorāda, ka situācija ar baltkrieviem Latvijā vairāk saistīta ar kolektīvo bilingvismu, nekā tikai ar individuālo bilingvismu, kad runa ir par latviešu/krievu-baltkrievu bilingviem. Vēsturiski baltkrievu valoda ir kontaktvaloda Latvijā, tā tiek lietota baltkrievu kopienās un atsevišķās Latvijas baltkrievu ģimenēs un Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā.

Runājot par divvalodības sociolingvistisko aspektu, N. Mečkovska (Н. Б. Мечковская) uzsver, ka divu valodu zināšanas nevar būt funkcionāli identiskas. Piemēram, ģimenes saziņā parasti dominē viena valoda, lai gan visi ģimenes locekļi principā var labi pārzināt arī citu šī divvalodīgā sociuma valodu (Мечковская 2000,

105). Tādējādi ir iespējams runāt par to, ka runas praksē ārpus ģimenes saziņas arī ir vērojama diferencēta valodas izvēles tendence atkarībā no saziņas situācijas, tēmas un sarunu biedra. Tādā veidā notiek funkcionālā valodu specializācija individuālajā runas praksē. Attiecībā uz visu divvalodīgo sociumu tā kļūst par valodu funkcionālās norobežošanās tendenci. Tāda pati situācija novērojama gadījumā ar baltkrievu skolēniem: viņu valodu zināšanas (baltkrievu, krievu un latviešu) nav funkcionāli identiskas (sk. 5. daļu).

1.1.3. Divvalodu leksikogrāfija kā valodu kontaktu atspoguļojums un to pētīšanas aspekts

Valodu kontakti tiek realizēti arī leksikogrāfiskajos avotos. Tā kā promocijas darbā iekļauti jautājumi par baltkrievu un latviešu leksikogrāfiskajiem avotiem, ir nepieciešams aprakstīt leksikogrāfijas teorētiskos principus un metodes. Divvalodu vārdnīcām ir svarīga loma valodu apguves procesā, starpkultūru komunikācijā, jo tās sniedz iespēju caur valodu iepazīties ar citu kultūru, tās vērtībām un vēsturi. Leksikogrāfa loma, sastādot vārdnīcas, ir noteicoša, jo viņš izvēlas paņēmienus, kādā veidā atveidot leksēmu tulkojumus abās valodās. Divvalodu leksikogrāfija ir viens no kontrastīvās leksikoloģijas aspektiem: leksikogrāfiskajā praksē divvalodu vārdnīcu sastādīšanā atspoguļojas vārdu semantikas salīdzināšanas principi, divu valodu leksiski semantisko kategoriju salīdzināšana, un vārdnīca ir šādu kategoriju salīdzināšanas rezultāts. Vārdnīcas bieži pilnā apjomā neatbaido vārda nozīmi, tāpēc informāciju par leksiskās vienības konotatīvajām un funkcionālajām īpatnībām pētnieks var iegūt tikai, intervējot valodas lietotāju vai pārbaudot valodu normatīvajās vai skaidrojošajās vārdnīcās. Divvalodu leksikogrāfija ir viens no kontrastīvās leksikoloģijas aspektiem. Kontrastīvā leksikoloģija ir kontrastīvās lingvistikas daļa, kura pēta vairāku (biežāk divu) valodu leksiski semantiskās apakšsistēmas sastatāmā aspektā, t.i., kopīgo un atšķirīgo valodu leksisko un frazeoloģisko elementu struktūrā un funkcionēšanā, kā arī noskaidro valodas semantikas nacionālo specifiku (Стернин 2006, 15). Kontrastīvās leksikoloģijas rašanās iemesls ir pieaugošā svešvalodu mācīšanas prakse. Kontrastīvie leksikas un frazeoloģijas pētījumi ļauj iegūt metodiski ērtu aprakstu svešvalodas mācīšanai un tulkošanai (Гергиева 2009, 205). Kontrastīvo pētījumu nepieciešamību leksiskajā līmenī nosaka interferences problēmas lingvodidaktikā un tulkošanā (Стернин 2006, 13).

Atzīmējams, ka kontrastīvās leksikoloģijas pamatjēdzieni ir: *tulkojuma atbilstība* (ekvivalence), *kontrastīvais pāris*⁸, *vārda semantikas nacionālā specifika*⁹, *lakūna*¹⁰. Šis terminoloģiskais aparāts ļauj veikt atsevišķu leksisko vienību un leksisko grupējumu kontrastīvo aprakstu (Стернин 2006, 75). Piemēram, pirmās *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcas* autore M. Ābola īpašu uzmanību pievērta lakūnas vārdiem un nacionālo specifiku atspoguļošanai, kas tiek analizēts promocijas darba 3. daļā.

Lingvisti kontrastīvajai lingvistikai jeb sastatāmajai valodniecībai pievērta uzmanību 20. gadsimta piecdesmitajos gados, kad amerikāņu lingvists Roberts Lado (*Robert Lado*) 1957. gadā publicēja darbu *Linguistics Across Cultures* [Lingvistika pāri kultūrām] (Lado 1957), kurā viņš norādīja, ka mācīties svešvalodu ir vieglāk, ja mērķvalodas elementi ir līdzīgi indivīda dzimtās valodas elementiem. R. Lado pirmais ieviesa valodu sastatījuma teorētisko bāzi. Karls Džeimss (*Carl James*) 1981. gadā publicēja darbu *Contrastive analysis* [Kontrastīvā analīze] (James 1981), kurā apgalvoja, ka visām valodām piemīt līdzības, līdz ar to tās var tikt salīdzinātas un klasificētas. Slāvu valodniecībā leksikogrāfijas jautājumiem 20. gs. 40. gados pievērsās L. Ščerba, viens no pētījumiem divvalodu leksikogrāfijas jomā pieder tieši viņam. Savā pētījumā *Опыт общей теории лексикографии* [Vispārējās leksikogrāfijas teorijas pētījums] viņš veica vārdnīcu klasifikāciju. Viņš nonāca pie secinājuma, ka ik katram valodu pārim ir jāizstrādā četras vārdnīcas – divas skaidrojošas svešvalodu vārdnīcas ar paskaidrojumiem dzimtajā valodā šīs valodas lietotājiem un, atkarībā no to nepieciešamības, – divas speciāla tipa tulkojošās vārdnīcas no dzimtās valodas svešvalodā (Щерба 1940¹¹). Pēc L. Ščerbas izstrādātas arī citas vārdnīcu tipoloģijas, piemēram, L. Zgusta savā darbā *Manual of Lexicography* [Leksikogrāfijas rokasgrāmata] piedāvā šādu vārdnīcu tipoloģiju: viņš atsaucas uz bilingvālo vārdnīcu pāri A-B, B-A, kas var būt paredzēti runātājiem A vai B valodā, bet noteikti ne abām

⁸Kontrastīvais pāris – divas salīdzināmo valodu leksiskas vienības, kas tiek izskatītas kā divu valodu atbilstības. Piemēram, *кр. улица* – ‘пространство’, ‘путь’, ‘дорога’, ‘полоса земли’ tiek apkopotas sētā ‘полоса земли’. *Кр. улица* ‘для прохода’ – *fr. rue* – ‘для проезда’ – сета ‘для передвижения’ (Стернин 2006, 54).

⁹Vārda nacionālā specifika atklājas sēmu līmenī, tajā var redzēt abu sastatāmo vārdu valodu specifiku, piemēram, *кр. – деревня* – ‘небольшой размер’ – vācu valodā šādas sēmas nav – *sal. vācu Dorf*; *кр. ‘пальто’* – ‘достаточно тёплое’ – vācu val. tādas sēmas nav – *sal. vācu ‘Mantel’*. Līdz ar to, pēc J. Sterņina domām, vārda nacionālā specifika ir izskatāma atsevišķu sēmu, atsevišķu nozīmes makrokomponentu, kā arī vārda korumā līmenī (Стернин 2006, 55).

¹⁰„Lakūna – izlaidums, kas mērķvalodas tekstā radies avottekstā lietotā vārda ekvivalenta trūkuma dēļ” (VPSV 2007, 203).

¹¹Л. В. Щерба. *Опыт общей теории лексикографии*. Основные типы словарей [skatīts 2015. gada 14. jūlijā]. Pieejams: <http://www.ruthenia.ru/apr/textes/sherba/sherba9.htm#2>

grupām vienlaicīgi, jo viņu vajadzības ievērojami atšķiras, kas jāņem vērā, sastādot vārdnīcas (Zgusta 1971, 299).

Mūsdienās slāvu leksikogrāfijas pētījumi galvenokārt tiek atspoguļoti V. Gaka (Гак 1977), J. Sterņina (Стернин 2006), T. Čuburas (Стернин, Чубур 2006) u.c. autoru darbos.

Tā kā leksiskās semantikas pētīšana saistīta ar lielām grūtībām paša pētīšanas priekšmeta – vārdu nozīmes specifiskuma dažādās valodās – dēļ, J. Sterņina vadībā Voronežas universitātē izstrādāja, precizēja un pilnveidoja leksikas un kontrastīvā apraksta metodi, pamatojoties uz dažādu valodu un leksikas grupu materiālu. Veidojas īpašs leksikogrāfiskais žanrs – diferenciāla divvalodu vārdnīca, kas apraksta divu valodu vienību semantiskās un funkcionālās atšķirības, kas ir ērts palīglīdzeklis valodas apmācībai un tulkošanai. J. Sterņins (Стернин 2006, 163-192) apraksta jauno pieeju vārdnīcu radīšanā, kurās tiktu fiksētas vārdu semantikas nacionālās īpatnības, piemēram:

- 1) *kontrastīvā sēmu vārdnīca* – tajā tiktu fiksētas vārdu nozīmes, kurām ir tuva atbilstība vai kas ir ekvivalenti, kā arī lakūnas. Tajā tiktu atspoguļoti katras avotvalodas vārdi ar denotatīvo, konotatīvo un funkcionālo sēmu klāstu. Tāda vārdnīca domāta tulkotājiem un pētniekiem;
- 2) *kontrastīvā skaidrojoši tulkojošā divvalodu vārdnīca* – avotvalodas paskaidrotas, iekļaujot vārda pilnas komponentu analīzes rezultātus. Tādā vārdnīcā apraksta vārda denotatīvās nozīmes, ko formulē uz nozīmes komponentu analīzes pamata, pēc tam konotatīvās sēmas un strukturālās valodas sēmas. Tāda vārdnīca domāta tulkotājiem un tiem, kuri padziļināti apgūst valodas;
- 3) *kontrastīvā diferenciālā divvalodu vārdnīca* – tajā sniedz avotvalodas vārdu un tam tuvu otras valodas vārdu. Vārdnīca derīga tiem, kuri mācās svešvalodu pamata vai vidējā līmenī.

Mūsdienu pētījumi latviešu leksikogrāfijā veltīti galvenokārt angļu un vācu leksikogrāfiskajiem jautājumiem, bet pēdējā laikā Latvijas pētnieki pievērsušies arī slāvu leksikogrāfiskiem darbiem¹². Īpaši varētu atzīmēt šādus pētniekus, kuri darbojas

¹²Piemēram, R. Miseviča-Trilliča. Par latviešu-poļu un poļu-latviešu vārdnīcām no 17. līdz 21. gadsimtam. Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums Nr. 1 VIA SCIENTIARUM, Liepājas Universitāte, Ventspils Augstskola, 2012, 197.-210.lpp.; J. Gabranova. Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti: pirmā baltkrievu-latviešu un latviešu-baltkrievu vārdnīca Latvijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 17 (II). Liepājas Universitāte, Liepāja, 2013, 37.-43.lpp. u.c. darbi. R. Miseviča-Trilliča. Lauku dzīves atainojums Antana Juškas latviešu-lietuviešu-poļu vārdnīcā. *Baltu filoloģija* XXI (2) 2012, Latvijas Universitāte, 2013, 43.-62.lpp. u.c.

latviešu leksikoloģijas un leksikogrāfijas jomā: J. Baldunčiks, I. Balode, L. Karpinska, A. Veisbergs, I. Jansone u. c.

2012. gadā tika publicēts J. Baldunčika vadībā veiktais pētījums *Vārdnīcu izstrāde Latvijā*, kurā tika apkopoti Latvijas leksikogrāfijas problēmjaudājumi. Pētījums veltīts aktuāliem latviešu leksikogrāfijas jautājumiem un atspoguļo būtiskas tendences, kā arī detalizēti norāda uz līdzšinējo vārdnīcu trūkumiem. Pētījumā tika konstatēts, ka sabiedrības aktīvākās daļas pārstāvji galvenokārt izmanto elektroniskos resursus un maz zina par latviešu leksikogrāfiskajiem resursiem. Latviešu valodas korpusa trūkums apgrūtina un kavē vārdnīcu sastādīšanu ar latviešu valodu kā mērķvalodu, līdz ar to leksikogrāfiem objektīvi veidot latvisko daļu nav iespējams: nav skaidrības par paplašinātu vārdu sarakstu, vārdu un vārdkopu lietojamību, biežumu un nozīmēm. Tas palielina arī interferences iespējamību (piemēram, latviešu – angļu vārdnīcu latviskā daļa ir nedaudz „angliska” un latviešu – vācu vārdnīcu latviskā daļa ir nedaudz „vāciska” (Baldunčiks 2012, 12). Izdarot secinājumus par kopīgiem trūkumiem latviešu leksikogrāfijā, autoru kolektīvs uzskata, ka galvenās problēmas mūsdienu leksikogrāfijā ir: latviešu valodas korpusa trūkums, neskaidrie šķirkļavārdu atlases kritēriji, maza apjoma vārdnīcas utt. Kā galveno prasību mūsdienu vārdnīcām pētnieki atzīmē vārdnīcu polifunkcionālītāti, resp., ir vajadzīgs pēc iespējas lielāks vārdnīcu lietotāju loks, līdz ar to vārdnīcu sastādītājam būtu jādomā par abu valodu lietotāju piesaisti (Balode 2012, 23).

Viens no svarīgākajiem jautājumiem tulkojošajā leksikogrāfijā ir **ekvivalences jēdziens**. Ekvivalence ir „*divu vai vairāku vienumu satura, formas, kvalitātes, apjoma, funkcijas u. tml. raksturlielumu savstarpēja līdzvērtība (vienādība), piemēram, tulkojuma atbilstība oriģinālam, termina atbilstība jēdzienam un šī paša jēdziena apzīmējumam citā valodā*” (VPSV 2007, 50-51). Izšķir trīs veidu ekvivalenci: *pilnīgu, daļēju* un *nulles*. Pilnīga ekvivalence ir, ja valodas vienību semantiskie komponenti ir pilnīgi identi. Daļējā ekvivalence var būt diverģences un konverģences formā. Diverģence pastāv tad, ja katram valodas A vārdam atbilst vairāk nekā viens vārds valodā B (angļu *know* un spāņu *conocer* un *saber*). Savukārt konverģences gadījumā diviem vai vairāk A valodas vārdiem atbilst viens valodas B vārds (piemēram, trīs angļu vārdiem *woman*, *wife*, *missis* atbilst viens vācu vārds *Frau*). Daļējā ekvivalence vērojama, ja salīdzina valodas vienību nozīmju apjomu. Arī vienības ar dažādu ārējo formu (piemēram, krievu *полуживой* un vācu *halbtot*). Nulles ekvivalence – faktiski tā ir lakūna, kad nav atbilstoša līmeņa ekvivalenta. Lakunārās vienības nosaka gan

lingvistiski, gan ekstralingvistiski faktori: piemēram, atšķirības sociāli ekonomiski un vēsturiski kulturālā attīstībā un dzīves līmenī. Tulkojošo ekvivalentu nepilnības vārdnīcās tiek kompensētas ar citiem valodas līdzekļiem – piemēram, ar sinonīmu, skaidrojošo ekvivalentu definīciju, aprakstošo tulkojumu, komentāru, piemēru lietošanu, jo parasti tulkojošajās vārdnīcās tiek ievietotas nozīmes, kuras nav atkarīgas no konteksta. Piemēram, M. Ābola savā vārdnīcā lieto dažāda veida ekvivalentus – tie var būt arī aprakstošie: *мызнік* м. (vīr.dz.) ‘lauku māju īpašnieks vai rentnieks’ (BLV 2010, 175); *здох* – у м.(vīr. dz.) ‘cūku iekšējie tauki’ (BLV 2010, 108) (sk. 3. daļu). S. Saharova materiālā *Тлумачаньне* konstatēts, ka bkr. vārdam *матавіла*, kr. ‘мотушка’ nav dots tulkojums latviešu valodā, jo autors nezināja ekvivalenci, to atzīmējot kā lakūnu (Sacharovs 1940, 153), kā arī autors dažreiz šaubījās par tulkojuma atbilstību (sk. sīkāk 2. daļu).

Ekvivalences problemātika izklāstīta vairāku pētnieku darbos (piemēram, Mędelska, Wawrzyńczyk 1992; Piotrowski 1994; Hartmann, James 2002; Берков 2004; Adamska-Sałaciak 2006; Adamska-Sałaciak 2010; Дубичинский 2009; Lauzis 2012 u.c.) Ekvivalenci visplašākā nozīmē var definēt kā vienas valodas vārdu leksiskās nozīmes izteikšanu ar otras valodas līdzekļiem. Piemēram, R. Hartmanis (*Reinhard Rudolf Karl Hartmann*) norāda, ka anizomorfisma¹³ dēļ, ekvivalence var būt tikai daļēja vai neprecīza (Hartmann, James 2002, 51).

Ekvivalences problemātiku jau 20. gs. 40. gados pētīja L. Ščerba. Savā darbā *Опыт общей теории лексикографии* viņš norādīja, ka parastās tulkojošās vārdnīcas nesniedz īstas valodu zināšanas. Tās tikai palīdz nojaust vārdu nozīmes kontekstā. Pēc L. Ščerbas domām, īsts pedagogs iesaka saviem studentiem pēc iespējas ātrāk sākt strādāt ar attiecīgās svešvalodas skaidrojošo vārdnīcu. Tādējādi, pēc L. Ščerbas uzskatiem, tulkojošā vārdnīca ir noderīga tikai svešvalodas mācīšanās iesācējiem (Щерба 1940¹⁴).

Divvalodu vārdnīcas atspoguļo vārda polisēmijas (daudznozīmju) kategoriju, tiek salīdzināta divu valodu vārdu nozīmju sistēma, sinonīmu kategorijas utt., tiek salīdzinātas tādas kategorijas kā mantotā un aizgūtā leksika, aktīvā un pasīvā leksika (historismi, arhaismi, folklorismi utt.). Pēc G. Nikela (*G. Nickel*) teiktā - visas

¹³“Anisomorphism – is a mismatch between a pair of languages due to their semantic, grammatical and cultural differences. This leads to a relative absence of direct, one-to-one translations equivalents” – [Azomorfisms ir valodu pāru neatbilstība to semantisko, gramatisko un kultūras atšķirību dēļ. Tas nosaka relatīvu tiešo ekvivalentu (viens-pret-vienu) tulkojumu trūkumu] (Hartmann, James 2002, 6).

¹⁴ Л. В. Щерба *Опыт общей теории лексикографии. Основные типы словарей* [skatīts 2015. gada 14. jūlijā]. Pieejams: <http://www.ruthenia.ru/apr/textes/sherba/sherba9.htm#2>

vārdnīcas, tāpat kā gramatikas, zināmā mērā radītas uz kontrastīviem principiem (Никкель 1989, 363).

J. Sternins raksta par vārda nacionālo specifiku, kas atklājas leksikas sastatāmajā aprakstā. Vārda semantikas nacionālā specifika kontrastīvā apraksta apstākļos ir izskatāma atsevišķu sēmu, atsevišķu nozīmes makrokomponentu, kā arī vārda kopumā līmenī. Drošākais semantikas nacionālās specifikas atklāšanas un aprakstīšanas līmenis ir sēmu līmenis, savukārt semantikas nacionālās specifikas nozīmju atklāšanas izskatīšanai atlikušajos divos līmeņos piemīt vispārīgāks raksturs, tā ir izmantojama pētāmā leksiskā grupējuma semantikas nacionālās specifikas vispārīgai raksturošanai – tajā vai citā leksiskajā grupējumā pārsvarā var būt denotatīvā, konotatīvā vai strukturālā valodas specifika, vai arī šie specifikas veidi ir sastopami noteiktos apvienojumos viens ar otru. Sēmu līmenī var redzēt abu sastatāmo vārdu valodu nacionālo specifiku. V. Vinogradovs uzsver, ka pētnieks it kā “izsver” leksisko nozīmi un to ietverošās jēdzieniskās nokrāsas, nosakot vārda semantisko slodzi, tā ekspresīvi emocionālo spēku un funkcionālo svaru, t.i., sastata vārdos realizēto ar tiem nododamās informācijas apjomu un to veicamo funkciju (Виноградов 2001, 78). Šāda analīze veikta arī M. Ābolas vārdnīcā, lai izpētītu avotvalodas tulkojuma ekvivalenci (sk. 3. daļu).

1.1.3.1. Valodu leksiskais un semantiskais sastatījums divvalodu vārdnīcās

Analizējot divvalodu vārdnīcas, ir nepieciešams aprakstīt analīzes metodes. Saskaņā ar V. Gaka atziņām kontrastīvajai lingvistikai ir raksturīga metožu daudzveidība, jo nav gandrīz nevienas lingvistiskās metodes, nevienas mūsdienu valodniecības teorijas, ko nemēģinātu izmantot sastatāmajā valodu pētniecībā (Гак 1989, 11).

Pētnieki piedāvā vairākas metodes, kuras var izmantot, analizējot un aprakstot divvalodu vārdnīcu leksiku. Piemēram, J. Sternins un T. Čubura, lai veiktu abu valodu vārdu kontrastīvo analīzi, piedāvā izdalīt sēmas no skaidrojošo vārdnīcu definīcijām (piemēram, raksturojot krievu un angļu valodā radniecības terminus pēc dzimuma, vecuma u.c.). K. Džeimss uzsver, ka leksēmu leksiski semantiskie varianti sastāv no semantiskām pazīmēm jeb *komponentiem*. K. Džeimss norāda – ja valodu, kas izmanto 25-40 fonēmas, fonoloģiskā līmenī var ekonomiski izanalizēt ar vairāku fonoloģisku pazīmju palīdzību, tad valodas lietotāja rīcībā parasti ir vārdnīca ar 20 000 vārdiem. K. Džeimss norāda, ka noskaidrojot valodas A leksēmas, kas veido konkrēto semantisko

lauku, var pāriet pie kontrastīvās analīzes. Šeit var izvēlēties analīzes procedūras: vai tam pašam laukam neatkarīgi nosaka valodas B leksēmas un to nozīmes, vai arī lieto tulkojuma ekvivalentu. Pirmajā gadījumā valoda B leksēmu inventāru izraugās šīs valodas lietotājs, un katrai leksēmai tiek veikta komponentu analīze. Tad seko sastatīšanas procedūra, tās valodas A un valodas B leksēmas un nozīmes, kurām ir vienādi komponenti, ir tulkojuma ekvivalenti. Otrajā gadījumā vispirms tiek dots hipotētisks tulkojums, bet sekojošā komponentu analīze pārbauda to derīgumu (Джеймс 1989, 293).

Leksiku var sastatīt atsevišķiem vārdiem, veselām semantiskām grupām, pēc vārdu morfoloģiskās struktūras un funkcionāli onomasioloģiskā plānā – pēc leksiskās izteiksmes veida tām vai citām nozīmēm vai apzīmējuma tiem vai citiem denotātiem. Tāpat leksiskais sastatījums ir iespējams arī pēc kopīgām kategorijām: piemēram, vārds *koks* ir hiperonīms attieksmē pret vārdiem *bērzs*, *egle*, *liepa*, *osis*, *ozols* utt.

Vārda jēdzieniskais saturs tiek atspoguļots arī vienvalodas un divvalodu vārdnīcās, tādēļ var izmantot komponentu analīzes metodi, analizējot divvalodu vārdnīcas.

Ņemot vērā vairākus kontrastīvās leksikoloģijas metodes un principus, analizējot sastatāmā aspektā divvalodu vārdnīcas leksisko sastāvu, promocijas darbā šis uzdevums tiek risināts, pamatojoties uz M. Ābolas *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcas* leksisko materiālu. Pētījuma uzdevums ir analizēt baltkrievu un latviešu valodas kontaktus, kas ir atspoguļoti vārdnīcā, pārbaudot izmantotos vārdnīcas leksikas izvēles kritērijus un principus, tulkojamo ekvivalentu atbilstību abās sastatāmajās valodās (baltkrievu un latviešu), lakūnu, vārdu nacionālo specifiku, tādējādi noskaidrojot vārdnīcas tipu un vārdnīcas adresātu (sk. 3. daļu). Promocijas darba ietvaros veikta komponentu analīze vairākām vārdnīcas leksēmām ar salīdzinājumu šķirklis abās vārdnīcas daļās, kā arī tiek pārbaudīts, vai leksēmu nozīmes, kas dotas vārdnīcā, sakrīt ar nozīmi, kura tiek sniegta normatīvajās vārdnīcās (t.i., *Latviešu literārās valodas vārdnīcā* (turpmāk – LLVV), *Mūsdienu latviešu literārās valodas vārdnīcā* (turpmāk – MLVV), *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (turpmāk – ТСБМ)) u.c.

1.1.4. Valodu kontaktu pētīšanas socioloģiskie aspekti (t.sk. valodas politika)

Daudzās pasaules valstīs, gan mononacionālajās, gan multinacionālajās sabiedrībās, tiek veidota valodas politika, jo valoda uztverama kā etniskās pašidentifikācijas pamats, kā nacionālās kultūras izpausme. Multinacionālajās sabiedrībās valodas politika tiek realizēta, lai saglabātu un aizsargātu valsts valodas vai oficiālās valodas statusu un reglamentētu minoritāšu valodu statusu. Šajā gadījumā valodas situācija, kuras pamatā ir divu vai vairāku valodu plašs izplatījums, ietekmē valodas politikas saturu un līdz ar to valodas politikas termina izpratni. Valodas politikas īstenošanai tiek izmantoti tiesību akti, kas reglamentē valodu lietojumu, piemēram, Konstitūcija, Valodu likumi u.c. tiesību akti. Valodas politika parasti tiek pārskatīta atbilstoši sociolingvistiskās situācijas pārmaiņām.

Ina Druviete norāda, ka valodas politika „*pētī likumsakarības valodu statusa un sociālo funkciju regulēšanā valstiskā līmenī, izstrādā lingvistiskās likumdošanas konceptuālo pamatu un piedāvā konkrētus instrumentālus risinājumus atšķirīgās valodas situācijās*” (Druviete 1998, 34). Latviešu valodniecībā termins *valodas politika* iekļauj sevī gan valodas funkciju sadalījumu, gan valodu attīstīšanu, proti: „*Valsts nacionālās politikas sastāvdaļa, kas nosaka valstī lietoto valodu statusu un funkciju sadalījumu starp tām un konkrētu valodu runātāju lingvistiskās tiesības, kā arī sekmē valodu izpēti un attīstīšanu*” (VPSV 2007, 422).

Latvijā valsts valodas statusu reglamentē *Latvijas Republikas Satversmes* 4. pants¹⁵ un *Valsts valodas likuma*¹⁶ 3. pants. *Valsts valodas likuma* 1. pants reglamentē mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu vai citas valodas. Baltkrievu valodai (kā arī citām Latvijas minoritāšu valodām) saskaņā ar *Valsts valodas likuma* 5. pantu ir noteikts svešvalodas statuss (*Valsts valodas likums* 2000¹⁷).

Tradicionāli izšķir trīs valodas politikas aspektus: juridisko, pedagoģisko un lingvistisko (Druviete 1998, 35). Piemēram, ASV valodniecībā blakus terminam *language policy* lieto arī terminus *language planning*¹⁸, *language development*, *language management* utt. Latvijā ir savas terminoloģijas tradīcijas – valodas situācijas valstiskās regulēšanas pasākumu kopumu sauc par *valodas politiku* (Druviete 1998, 33).

¹⁵Latvijas Republikas Satversme. *Valsts valodas politika* [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>

¹⁶*Valsts valodas likums* [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>

¹⁷Turpat.

¹⁸B. Spolskis (B. Spolsky) piedāvā terminu *language management* (Spolsky 2012, 5).

Piemēram, D. Strelēvica-Ošiņa valodas politiku Latvijā aplūko kā preskriptīvismu, jo valodas tīrība tiek uzskatīta kā garantija tautas izdzīvošanai (Strelēvica-Ošiņa 2010, 9).

Latvijas Republikā 1918. – 1940. gadā valodas politika attīstījās atbilstoši nacionālvalsts valodas politikas modelim (Druviete 1994; Dribins 1995). Pirmais oficiālais dekrēts par valodas statusu noteikšanai latviešu valodai tika publicēts 1918. gadā, un tajā latviešu valodai piešķirtas vienlīdzīgas tiesības kopā ar vācu un krievu valodu (Latviešu valoda 2007, 14). Latviešu valodas jautājumiem pievērsās 20. gs. pirmajā pusē, kad stabilizējās Latvijas iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācija un latviešu valoda tika uzskatīta kā valstiskuma nozīmīga daļa.

Latvijā 20. gs. pirmajā pusē baltkrievu inteliģences pārstāvji (K. Jezovītovs, S. Saharovs) sākuši aktīvu darbību, lai saglabātu un attīstītu baltkrievu valodu un kultūru Latvijā, publicējot laikrakstus un žurnālus baltkrievu valodā, veicinot baltkrievu skolu atvēršanu, vācot baltkrievu valodas materiālus un uzsākot darbu pie leksikogrāfisko avotu izstrādes (sk. sīkāk 2. daļā).

1934. gadā valodas politikā parādās nacionālistiska ievirze, tajā laikā tika pieņemts *Likums par valsts valodu* (Valdības Vēstnesis, 1935. gada 9. janvāris). Pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā *Valodu likums* nostiprināja latviešu valodas statusu, tajā tika garantētas mazākumtautību valodu tiesības, jo Latvija bija Eiropas valsts ar vislielāko minoritāšu īpatsvaru (Latviešu valoda 2007, 52). Šajā laikā daudzi Latvijas valodnieki pievērsās valodas politikas jautājumiem (piemēram, J. Baldunčiks, M. Baltiņa, L. Balode, O. Bušs, I. Druviete, Dz. Hirša, Z. Ikere, V. Kuzina, R. Kvašīte, D. Nītiņa, V. Skujiņa, J. Sīlis, J. Valdmanis, A. Veisbergs, A. Blinkena u.c.)

Mūsdienās valodu politika Eiropas Savienībā (turpmāk – ES) tiek veidota, pamatojoties uz multilingvālas sabiedrības pastāvēšanas principu (Spolsky 2012, 573). Lai gan ES ir 24 oficiālās un darba valodas, Eiropas Komisija kā oficiālās darba valodas izmanto tikai trīs – angļu, franču un vācu. Tomēr tā nodrošina dokumentu tulkojumus arī citās oficiālās valodās, ja tas ir nepieciešams dalībvalstīm¹⁹. Jebkurš ES pilsonis var vērsties ar iesniegumu savas valsts valodā un saņemt tajā atbildi²⁰. Valodas politikas ietvaros ES nodrošina arī svešvalodu apmācību dalībvalstīs. Līgumā par Eiropas Savienības darbību nav pantu, kas regulē ES dalībvalstu valodas politiku (LESD 2009).

¹⁹Eiropas Komisija. *Eiropas Savienības oficiālās valodas* [skatīts 2015. gada 10. jūnijā]. Pieejams : http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm

²⁰Līgums par Eiropas Savienības darbību 20.panta 2.punkta d) apakšpunkts [skatīts 2015. gada 10. jūnijā]. Pieejams : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:lv:PDF>

Savukārt līguma 19. pants paredz pasākumus, lai cīnītos pret jebkāda veida diskrimināciju (piemēram, pēc dzimuma, rases, etniskās izcelsmes utt.). Līdz ar to valodu politika pilnībā ir ES dalībvalstu kompetencē, un arī Latvijas valodas politiku reglamentē Latvijas likumdošana²¹.

Vēsturiski (kopš 16. gs.) Latvijā dzīvoja daudz baltkrievu, un pārsvarā tie bija jau pārkrievojušies pirms pārcelšanās uz dzīvi Latvijā (Apine 1995, 72). Baltkrievu valodai Latvijā 20. gs. pirmajā pusē tika piešķirts mazākumtautas valodas statuss. Rīgā kopš 1994. gada darbojas viena Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola. Veicot aptauju starp starp šīs skolas skolēniem par baltkrievu valodas statusu Latvijā, gandrīz visi respondenti kā sarunvalodu ģimenē uzrādīja krievu valodu (sk. 5. daļu). Neskatoties uz to, ka dzimtā valoda dažiem skolēniem skaitās baltkrievu, viņi visi prot vismaz trīs valodas dažādos līmeņos (piemēram, baltkrievu, krievu un latviešu valodu), bet Latgales baltkrievi pārzina arī poļu valodu. Kopā ar citām Latvijas minoritātēm (piemēram, krieviem, ukraiņiem) baltkrievi pārsvarā papildina krievvalodīgo iedzīvotāju skaitu. Latvijas valsts politika attiecībā uz baltkrievu minoritātes valodu ir labvēlīga, proti, tā nodrošina mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu un saglabāt savu kultūru.

Kaut arī baltkrievu valodai Baltkrievijā ir valsts valodas statuss, kopš 17. gs. Baltkrievijā krievu un poļu valoda ir daudz populārāka. Vēsturnieki un valodnieki izceļ posmus, kad baltkrievu valoda tika atbalstīta Baltkrievijā un kad nē. 20. gs. pirmajā pusē Baltkrievijā baltkrievu valoda tika ļoti atbalstīta. 20. gs. 20. gados par valsts valodām tika noteiktas četras valodas: baltkrievu, krievu, poļu un jidiš, kurās tika rakstīti visi valsts tiesību akti. Bet par Baltkrievijas radio darba valodām kļuva ne tikai baltkrievu, poļu, krievu un jidiša valoda, bet arī latviešu, lietuviešu un esperanto valodas (sk. Лейзепов 2002). 30. gados padomju Baltkrievijas laikā baltkrievu valoda tika aizliegta un baltkrievu valoda Latvijā, kaut gan uz īsu brīdi, kļuva par „*baltkrievu kultūras rezervātu miniatūrā*” (Zeile 2006, 538). Salīdzinot ar Latvijā notiekošo baltkrievu kultūras un izglītības darbu, padomju Baltkrievijā 20. gadu beigās noritēja pretējs process – nacionālās valodas lietošana tika aizliegta lietvedībā, armijā un saruka baltkrievu skolu skaits (turpat).

Mūsdienās Baltkrievijas skolās pamatizglītības valoda ir krievu valoda. Ar katru gadu tiek samazināts skolu skaits ar baltkrievu mācību valodu (Настаўнік 2013). Kā

²¹Līgums par Eiropas Savienības darbību [skatīts 2015. gada 10. jūnijā]. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:lv:PDF>

atzīmē I. Apine, „*Baltkrievija ir vienīga no visām bijušajām PSRS Republikām, kurā pamatnācija un titultauta, veidojot gandrīz 80% no iedzīvotāju skaita, bija pilnīgi pārkrievojota. Baltkrievijā jau agrākos gadsimtos kaimiņvalstis Polija un Krievija veicināja noliedzošu attieksmi pret baltkrievu kultūru un valodu. No 1697. gada Baltkrievijas zemēs dominēja poļu valoda, bet pēc 100 gadiem, kad tās tika ietilpinātas Krievijas impērijas sastāvā, krievu valoda apkalpoja visas sabiedriskās dzīves jomas*” (Apine 1995, 55).

Baltkrievijas Republikā ir noteiktas divas oficiālās valsts valodas: baltkrievu un krievu²². 1990. gada *Likums par valsts valodu Baltkrievijas Republikā* (Аб моввах 2011) noteica baltkrievu valodu kā vienīgo valsts valodu; 1998. gada likuma grozījumi noteica divas valsts valodas (proti, baltkrievu un krievu valodu) (Паткевич 2013, 52).

Baltkrievijā vienmēr ir pastāvējusi divvalodība, un likumdošana vienkārši apspoguļo šo faktu. Līdz ar to valodas politikai ir konstatējošs raksturs, tās mērķis nav mainīt valodas situāciju. Tomēr Baltkrievijā noteiktos reģionos dominē viena valoda. Baltkrievijā pastāv risks, ka bilingvāla sabiedrība var kļūt monolingvāla, jo šobrīd lielāks atbalsts ir krievu valodas lietošanai. Iedzīvotāji bieži lieto valodas veidu, tā saucamo *trasjanku*²³, kuras lietojums dažreiz tiek uzskatīts par kompromisa variantu (Калита 2010, 6). Ir vērojams arī paradokss, ka ikdienā lietojot krievu valodu, baltkrievi tomēr nezaudē savu nacionālo identitāti (Калита 2010, 9).

Izvērtējot, kas Baltkrievijas baltkrievam ir *dzimtā valoda*, baltkrievu valodniece Inna Kaļita (*И. Калита*) uzsver, kas tas bija un joprojām ir politisks jautājums. Valodai ir stratifikācijas robežas nozīme: *savējais* – *svešais*, un šim procesam Baltkrievijā ir specifiskas iezīmes: krievu valoda Baltkrievijā netiek uzskatīta par svešu – lielākai sabiedrības daļai tā ir dzimtā valoda. Tomēr ir nacionāli noskaņoti baltkrievi, kuri uzskata, ka šī valoda ir sveša par spīti tam, ka kopš 1996. gada krievu valodai Baltkrievijā ir valsts valodas statuss, un periodiski tāds statuss tai ir bijis gandrīz visos Baltkrievijas valsts pastāvēšanas laikos. Bet daudz vairāk ir tādu baltkrievu, kuri vairs sevi neuzskata par baltkrieviem, ir pārkrievojušies un runā krieviski. Valodu lietojumā trūkst līdzsvara un notiek svārstības – kuras valodas pielietojums būs dominējošais. Pašreiz praktiski visur runā krievu valodā vai *trasjankā*, tādēļ sarunas baltkrievu valodā

²²Saskaņā ar Konstitūciju, krievu valoda otrās oficiālās valodas statusu Baltkrievijā ieguva 1996.gadā.

²³Trasjanka (трасянка) – uz baltkrievu un krievu valodas elementiem balstītā hibrīda valoda (sk. arī Лукашанец 2014).

uzreiz pievērš uzmanību, jo tiek realizēta valodas politika, kurā priekšroka tiek dota krievu valodas lietojumam (Калита 2010, 107).

Saskaņā ar A. Lukašaņecu (*A. A. Лукашанец*) pētījumiem var secināt, ka mūsdienās, 21. gadsimtā, baltkrievu valoda ir patstāvīga austrumslāvu apakšgrupas slāvu valoda ar augsti attīstītu literāro valodu; viena no plaši izplatītām pasaules rakstu valodām; valsts valoda (viena no Baltkrievijas Republikas valsts valodām); valoda ar garu, bet pārtrauktu rakstu tradīciju; tas ir nacionālās identifikācijas līdzeklis un simbols (baltkrievu sabiedrības konsolidācijas faktors) (Лукашанец 2012, 468-472). Tajā pašā laikā notiek abu valsts valodu (baltkrievu un krievu) paritatīvas lietošanas nodrošināšana vissvarīgākajās saziņas sfērās, kā arī baltkrievu valodas klātbūtnes pastiprināšana tradicionālajās saziņas sfērās (valsts pārvaldē, lietvedībā, izglītībā, masu saziņas līdzekļos u.tml.). A. Lukašaņecs norāda, ka baltkrievu valodai ir tikai viens no valodas situācijas komponentiem un tā pilda savas saziņas funkcijas, konkurējot ar citām, komunikatīvā ziņā daudz spēcīgākām valodām (Лукашанец 2013, 43-48). Pēc A. Lukašaņeca domām, jaunās baltkrievu literārās valodas pastāvēšanas un attīstības 20. gadsimtā paradokss ir tas, ka paralēli ar valodas sistēmas attīstību un pilnveidošanos notika tās aktīvo lietotāju skaita samazināšanās. A. Lukašaņecs (Лукашанец 2012, 468-472) min šādas galvenās iezīmes baltkrievu valodas funkcionēšanā un attīstībā 20. gs. beigās – 21. gs. sākumā:

- internacionalizēšanās – saglabājas tuvināšanās ar krievu valodu tendence;
- nacionalizēšanās – aktualizējas attālināšanās no krievu valodas;
- atdzīvojas tuvināšanās tendence ar poļu valodu.

Par spīti grūtībām un pretrunām, baltkrievu valoda saglabājusi savu nacionālo specifiku un pašreiz var apmierināt visas mūsdienu sabiedrības komunikācijas vajadzības.

I. Kaļita uzskata, ka Baltkrievijas valsts valodas politikai jābūt tādai, kas orientētos uz valodas plānošanu, un tai vajadzētu veicināt etnisko mobilizāciju (Калита 2010, 210). Viņa uzskata, ka iespējama arī baltkrievu valodas atdzimšana (revitalizācija). Viņa izstrādāja valodas atdzimšanas SVID analīzi²⁴, atzīmējot, ka stiprā baltkrievu valodas puse ir bagātais kultūrmantojums; valoda joprojām attīstās; to lieto cilvēki ar augstāko izglītību; tā oficiāli atzīta par valsts valodu, kā arī tai ir Eiropas

²⁴ „SVID analīze - (Organizācijas iekšējās vides — stipro (S) un vājo (V) vietu — un ārējo apstākļu — iespēju (I) un draudu (D) — izpēte un vērtējums. SVID analīze ir viena no stratēģiskās plānošanas posmiem, kurā var noteikt uzņēmuma darbības efektivitāti un konkurētspēju. Šī analīze tiek lietota arī komercdarbības plānu izstrādāšanai” (TVTSV 2008, 269).

valodas statuss. Vājās valodas puses ir šādas: valoda nepilda tās galveno – komunikatīvo funkciju; valodas lietošanas sfēras ir ierobežotas, un tā nespēj konkurēt ar krievu valodu (Калита 2010, 216).

Var secināt, ka Baltkrievijā jautājums par baltkrievu valodu valodas politikas kontekstā nav atrisināts. Valdība nerisina valodas politikas jautājumu, līdz ar to baltkrievu valodas statusu šobrīd var raksturot šādi: 1) tā ir valoda, kas atrodas sarežģītā situācijā; 2) tā ir valoda, kas lēnām mirst/pazūd (Калита 2010, 219). Lai nepieļautu valodas nāvi, ir atvērts portāls www.budzma.org, kas organizē lekcijas par kultūru, valodu, rīko koncertus un citus pasākumus, lai atbalstītu baltkrievu valodas saglabāšanu Baltkrievijā.

Tādējādi var secināt, ka, lai gan Latvijā pastāv daudz stingrāka valsts valodas politika, tā tomēr ļauj attīstīties arī mazākumtautību valodām. Tajā pašā laikā Baltkrievijas valodas politika ir daudz elastīgāka, bet tā nenodrošina divu valsts valodu saglabāšanu, tas tiek darīts, pateicoties dažiem cilvēkiem (pārsvarā ar augstāko izglītību), kuri baltkrievu valodu komunikācijā izmanto, savā veidā uzsverot piederību pie sabiedrības inteliģences slāņa.

1.2. Baltkrievi Latvijā. Baltkrievu un latviešu vēsturisko un kultūrkontaktu pētīšana

Baltkrievi Latvijā ir ieceļotāji. Liels baltkrievu ieceļošanas vilnis Latvijā sākās 1562. gadā, kad starp baltkrievu apdzīvoto teritoriju un Latgali nebija nekādu robežu, tās atradās blakus un tajās valdīja tie paši likumi. Vēlāk lielu migrācijas vilni veicināja dzimtbūšanas atcelšana Krievijā 1862. gadā, un tas sakrita ar laiku, kad Rīgā bija liels pieprasījums pēc darbaspēka. Visplašākais baltkrievu migrācijas vilnis notika 20. gs. 50. – 80. gados (Apine 2007a, 192).

Latvijas neatkarības gadi bija labvēlīgi Latvijas baltkrieviem. Latvijas Republikas nodibināšana kļuva par nozīmīgu pavērsienu visām Latvijā dzīvojošajām etniskajām grupām, t. sk. baltkrieviem, jo tajā laikā sākās cittautiešu etnisko grupu pārtapšana par minoritātēm (Apine 2007, 19). 1918. gada 17. novembrī Latvijas Tautas Padomes politiskajā platformā tika iekļauta nodaļa *Cittautiešu tiesības*, kurā bija noteikts, ka „*Nacionālo grupu kulturelās un nacionālās tiesības nodrošināmas pamata likumos*” (Dribins 2007, 322). 1919. gadā Tautas Padome pieņēma vairākus likumus, kuros tika atrunātas mazākumtautību tiesības: 1919. gada 23. augusta *Pilsonības likumā*, 1919. gada 8. decembra *Likumā par Latvijas izglītības iestādēm* un *Likumā par*

mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (Apine 2007, 20). Tādējādi šīs nostādnes noteica 1918. gada 18. novembrī nodibinātās neatkarīgās Latvijas Republikas etnopolitiku. Tajā laikā Latvijā tika atvērtas baltkrievu skolas un ģimnāzijas, bibliotēkas, darbojās baltkrievu teātris un kori, strādāja baltkrievu izdevniecības, tika izdoti preses izdevumi. Rīgā 1925. gadā tika nodibināta Rīgas baltkrievu izglītības biedrība *Bielaruskaja chata*, kuras mērķis bija apvienot Latvijas baltkrievis, tuvināt tos latviešu kultūrai, attīstīt baltkrievu nacionālo kultūru, organizēt kultūras pasākumus, atvērt skolas, bibliotēkas, veicināt bērnudārzu un koru darbību (*Bielaruskaja chata*, 1925, 2). 1934. gadā, mainoties valodas politikai valstī, baltkrievu skolas pakāpeniski sāka likvidēt. Ievērojamu laiku Latvijas baltkrievis neveicināja nekādu kultūras darbību Latvijā. Tāda iespēja parādījās deviņdesmitajos gados, kad nodibināja baltkrievu apvienību *Svitanak* un vēlāk *Prameņ* un 1994. gadā tika atvērta Jankas Kupalas Baltkrievu pamatskola Rīgā, kuras darbības mērķis ir palīdzēt baltkrievu bērniem saglabāt dzimto valodu un kultūru, integrējoties Latvijas sabiedrībā.

Šobrīd baltkrievu kopiena ir otra lielākā mazākumtautību kopiena Latvijā. Latvijā darbojas baltkrievu kopiena *Belaja Rusj*, Liepājas baltkrievu kopiena *Mara*, ir vairākas baltkrievu biedrības: Latvijas Baltkrievu kultūras biedrība *Svitanak*, biedrības *Spadčina*, *Prameņ* u.c. (sk. arī tālāk), darbojas tautas dziesmu ansamblis. Kopumā Latvijas Baltkrievu apvienībā ietilpst 15 baltkrievu apvienības. Kopienu darbības mērķi ir, apvienojot Latvijas Republikā dzīvojošos baltkrievis, veicināt baltkrievu valodas un kultūras saglabāšanu un attīstību Latvijā.

Mūsdienās pakāpeniski mainās baltkrievu minoritātes nacionālā un lingvistiskā identitāte, kas pakļaujas prestižāko un pieprasītāko valodu ietekmei gan Latvijā, gan Baltkrievijā. Šo tendenci pastiprina arī tas, ka mūsdienu Baltkrievijas Republikā pastāv divas valsts valodas.

Slāvu un baltu kontakti pastāvēja jau senatnē. Lietuvas lielkņazistes laikā (13. gs.-1569. gads) baltkrievu valoda (*беларуская мова*) tika lietota visā administratīvajā sfērā, oficiālajā sarakstē, kā arī tā tika izmantota kā saziņas valoda starp valstī dzīvošajiem (Apine, Volkovs 1998, 15), (BKJI 2007, 43). Šajā valodā sarakstīti vairāki svarīgi juridiskie dokumenti, t.sk. arī Lietuvas Statūti. Vecbaltkrievu rakstu valoda vēl saglabāja savu lomu kā literārā valoda pašiem baltkrieviem, bet pastāv uzskats, ka pēc pievienošanās Krievijai tā tika degradēta līdz vienkāršo ļaužu jeb „mužiku” valodai (Apine, Volkovs 1998, 65).

Daļa baltkrievu ienāca Latgalē un Lietuvā, un tie dzīvojuši kopā vienā valstī vairākus gadsimtus: Lietuvas lielkņazistē, Lietuvas-Polijas valstī, Krievijas impērijas sastāvā, tādēļ no 1562. gada līdz 1917. gadam starp baltkrievu apdzīvoto teritoriju un Latgali nebija nekādu robežu, pastāvēja vieni un tie paši likumi, kas ļāva brīvi ceļot un sadarboties (Zeile 2006, 538). Tā kā ekonomiskie sakari starp tautām vienmēr rada arī ciešāku savstarpēju iedarbību kultūras ziņā, arī Latviju un Baltkrieviju vienoja garīgā tuvība, un tas atspoguļojās mitoloģijā, valodā, folklorā, mūzikā, sadzīves tradīcijās, tautu tērpos (Zeile 2006, 538); (Саваров 1937, 8). Ilgstošie tautu kontakti tuvināja abu tautu folkloru: piemēram, latviešu Latgales pavasara dziesmām ir kopīgi motīvi ar baltkrievu un ukraiņu *vesņankām*²⁵.

20. gs. pirmajā pusē visvairāk baltkrievu dzīvoja Latgalē (Pustiņas, Piedrujas, Pildas apkārtnē, Daugavpilī, kā arī Augšzemē – Ilūkstes apriņķī). Baltkrievi galvenokārt bija sīkzemnieki, bezzemes zemnieki, kalpi, gadījuma darba darītāji, un no tiem maz pārvaldīja latviešu valodu. Viņu ekonomiskais stāvoklis bija bēdīgs: „*viņiem nebija lauku māju, kā latviešiem, zemnieki dzīvoja pārpildītās sādžās, veda primitīvu saimniecību, jo pastāvēja kopēja šņoru zemju kārtība*” (Jezovītovs 1928, 52). Starp baltkrieviem 20. gs. pirmajā pusē bija vislielākais analfabētisma procents – tikai 59,7% prata rakstīt un 64,6% - lasīt (Екабсонс 2004, 76). Kā atzīmē vēsturnieks Ē. Jēkabsons, Latgalē un Ilūkstes apriņķī izveidojās grupa, kuru varēja uzskatīt par baltkrieviem, lai gan tie atšķīrās no Vitebskā dzīvojošajiem baltkrieviem (Екабсонс 2004, 76).

20. gs. pirmajā pusē Latvijā notika baltkrievu kultūras uzplaukums, kas bija saistīts ar minoritātes valodas statusa piešķiršanu baltkrievu valodai un valdības veicinātajām mazākumtautības izglītības iespējām baltkrievu valodā (Krāslavas rajona skolu vēsture 1997, 24). Vēl pirms neatkarības pasludināšanas 1918. gada 4. janvārī tika izdots Iskolata²⁶ dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs, pēc kura cittaustu valodām tika dotas līdzīgas tiesības kā latviešu valodai visur tur, kur tas bija nepieciešams (Dekrēts 1918²⁷). Šo periodu savos pētījumos par baltkrieviem aprakstīja

²⁵Pavasari, pavasari, Ko tu man atnesīsi? Atnesīšu siltu laiku, Baltu rožu vainadziņu. Un līdzīga baltkrievu: Ой, вясна, ты вясна, Што ты нам прынясла? - Да старенькім бабам на кубачку, А мілым дзявчаткам на яечку, Маладым малюткам на вяночку [Ai, pavasari, pavasari, Ko tu mums atnesi? – Vecajām sievām pa kausiņam, Jaukajām meitām pa oliņai, Mazajiem bērniem pa vainadziņam] (Ābola, Vīksna 1977, 8-9).

²⁶Iskolats - Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteja (VTVJT 2001, 86).

²⁷Dekrēts 1918 – Iskolāta dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=170>

citu humanitāro zinātņu zinātnieki, piemēram, Ēriks Jēkabsons (Екабсонс 2004), Ilga Apine (Apine 1995; 2007; 2007a) un Vladislavs Volkovs (Apine, Volkovs 1998).

Latvijā 20. gadsimta 20. gados dzīvoja aptuveni 66 000 tūkstoši baltkrievu (VSP 1921). Pārsvārā tie bija mazizglītoti zemnieki vai kalpotāji, tomēr pakāpeniski sāka veidoties baltkrievu inteliģence. Daži pētnieki, piemēram, Ē. Jēkabsons uzskata, ka nav iespējams noteikt pareizo baltkrievu skaitu 20. gs. pirmajā pusē, jo tas ik gadu būtiski mainījās. Pētnieks skaidro šo apstākli ar to, ka baltkrievus mēdza dēvēt par „krieviem” vai „poļiem” (jo valodas ir nedaudz līdzīgas), lai palielinātu šo tautu skaitliskumu (Екабсонс 2004), līdz ar to ilgāku laiku valdīja uzskats, ka baltkrievu Latvijā nav, tomēr Jānis Rainis (Pliekšāns), būdams deputāts Saeimā, norādīja uz nepieciešamību atzīt, ka Latvijā baltkrievi tomēr ir, un viņiem, lai saglabātu to kultūru, nepieciešams valsts finansējums (Rainis 1931, 388). Baltkrieviem bija izteikti vāja nacionālā pašapziņa, uz ko norāda daudzi pētnieki (piemēram, Apine 1995, 55; Екабсонс 2004, 76; Kļavinska 2012, 92), jo dažādos vēstures periodos tie reģistrēja sevi kā krievus, poļus vai latviešus. Jau J. Rainis rakstīja, ka „*baltkrievi nau tauta, bet masa, no kuŗas katrs grib iztaisīt ko savā labā*”, lai palielinātu citu tautu skaitliskumu uz baltkrievu tautas rēķina (Rainis 1931, 388).

Latviešu konversācijas vārdnīca (LKV 1928-1929, 1727) satur oficiālus datus par Latvijas baltkrieviem: tajā minēts, ka tie kopš 15. gs. apdzīvo Latgales dienvidu austrumu nomali un Ilūkstes apriņķi (austrumu daļu). Baltkrievu vairākums dzīvo Piedrujas (91,6%), Istras (54%), Pustiņas (52,6%) un Kaplavas (52,6%) pagastos, mazākums Pasienes (43,9%), Demenes (39,3%), Silenes (32,6%), Skrundalienes (25,3%), Salienas (24,2%) un Rundēnu (10,4%) pagastā, Krāslavā (9,5%) un Jēkabpilī (9,5%). Pavisam Latvijā 1925. gadā reģistrēti 38 010 baltkrievu jeb 2% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Pēc konfesijām tie iedalījās šādi: katoļu 75,4%; pareizticīgo 17,1%; vecticīgo 7,2%. Izglītības līmenis viņiem ir zems, kopā ar krieviem (lielkrieviem) viszemākais Latvijā: lasītpratēju 57,8 %, starp sievietēm tikai 48,9%; latviski prot runāt 15,3%; no bērniem 6 -16. g. vecumā skolas apmeklē 40,6%. To galvenā nodarbošanās ir zemkopība (87,7%).

20. gs. pirmajā pusē Latvijā sākās baltkrievu kultūras uzplaukums, kad Latvijā no Baltkrievu Tautas Republikas ieradās Diplomātiskā misija un sāka attīstīt baltkrievu nacionālo kustību (Екабсонс 2004, 77). **Konstantīns Jezovītovs** (*Касмысь Езавимаѳъ*) (1893-1946) bija Baltkrievijas Diplomātiskās misijas vadītājs Latvijā. K. Jezovītova personība bija nozīmīga baltkrievu nacionālajā attīstībā Latvijā (LMVM 2005, 3).

Būdams pedagogs, publicists, politiķis, tulkotājs, viņš ir sarakstījis vairākas baltkrieviem nozīmīgas grāmatas (par K. Jezovītovu sk. arī 2. 3. apakšnodaļā). Un, tā kā *„nebija plaši izplatītas iespiestas literatūras baltkrievu valodā, tad uz zemniekiem darīja iespaidu, ka viņi kaunējās no savas mātes valodas, kurā pat laikrakstus neraksta un nemāca ne skolā, ne baznīcā. Pirmā baltkrievu avīze, kura iznāca 1905. gadā, sacēla tautā lielu sajūsmu, un zemnieku masas atmodās no gadu simteņu hipnoza”* (Jezovītovs 1923, 11). K. Jezovītovs atzīmēja, ka baltkrievi centās izolēties no citām Latvijas mazākumtautībām un cīnījās *„par savu nacionālo seju un kultūru, jo lielkrievi un poļi neatzīst baltkrievus par atsevišķu nāciju un vēlētos tos asimilēt”* (Jezovītovs 1928, 51). K. Jezovītovs aprakstot baltkrievu ekonomisko situāciju 20. gs. pirmajā pusē Latvijā, atzīmēja, ka tie galvenokārt apstrādāja zemi Latgales pagastos un Ilūkstes apriņķī Zemgalē, kur atrodas etnogrāfiska latviešu-baltkrievu robeža.

Savos darbos baltkrievu tautu un Latgales baltkrievus pieminēja latviešu rakstnieki, piemēram, Jānis Sudrabkalns savā darbā *Redzu baltkrievus* aprakstīja tos kā pamestus bāreņus *„viņi apzinās savu pamestību un pakļautību un arī savu taisnību”, „tā bija nabadzīga zeme [Baltkrievija], bet bezdelīgas zem salmu jumtu šķorēm vidžināja jautri un mājīgi, un saimnieki bija viesmīlīgi pat bargajā un nemierīgajā kara laikā”* (Sudrabkalns 1958, 423). J. Sudrabkalnam patika baltkrievu valoda: *„Šīs tautas valoda man likās atklāta un mīksta, tā pieglaudās kā tumīgs lietus ūdens. Atskanēja vienā laidā „a” un „a”, guldza „h”, dzirkstinājās un dzintarojās „dz”, un mīlīgs „c” cirpstēja un cirta vārdiem galus, putnu un vāveru meža sarunas atgādinot”* (turpat). Rakstot par Latgales baltkrieviem, viņš atzīmēja, ka tur *„baltkrievu valoda skanēja biežāk nekā latvju, dzirdēju, cik brīnišķīgi savijās abu tautu melodijas, cik dziļas domas raisījās baltkrievu zemnieku un skolotāju mājās”* (Sudrabkalns 1958, 424). J. Rainis kopš bērnības pārzināja baltkrievu valodu, un baltkrievu tautas liktenis viņam bija zināms. Kad viņš kļuva par Saeimas deputātu, sāka nodarboties arī ar baltkrievu kultūras jautājumu, aizstāvēja Latvijas baltkrievu tautas intereses Saeimā. Atbildot uz oponentu jautājumu Saeimā *„Kas īsti izdomājis šos baltkrievus?”, viņš norādīja: “Šo baltkrievu izdomātājs esot es. Izdomājis es viņus neesmu, jo tādas tautas pastāvēšana ir fakts, bet ka es viņus aizstāvu, to es negribu un nevaru no sevis nokratīt”*. Viņš arī atzīmēja, ka *„Tagad viņas [baltkrievu tautas] eksistenci atzīst ārpus Latvijas un netieši arī Latvijā pašā”* (Rainis 1931, 387).

Francis Kemps, latviešu un latgaliešu literāts, kultūras darbinieks un politiķis, analizējot Latgales baltkrievu izcelsmi, atzīmēja, ka baltkrievi, lai gan no ārienes nemaz

neatšķiras no apkārtējiem latgaliešiem, savās mājās un baznīcā lieto tikai krievu (resp. baltkrievu) valodu. Viņš rakstīja, ka, lai gan tie ir pārkrievoti, tomēr tajā pašā laikā tie ir ļoti līdzīgi latviešiem, un tie ir ienācēji no austrumiem (Kemps 1938, 28). Viņš minēja, ka baltkrievu izcelsme ir dīvaina, jo Latgales baltkrievi etniski „*ir tie paši senie letgali, kuriem bija jāpārvēršas poļos, bet kuri palika tikai pusceļā un, pazaudējuši savu dzimto valodu, pieslējās krievu valodai, viņas baltkrieviskā dialektā*”, līdz ar to viņš secināja, ka Latgales baltkrievi neatšķiras arī no krieviem (Kemps 1938, 33). Runājot par baltkrievu apdzīvotām teritorijām Latvijā, F. Kemps rakstīja, ka Latvijā baltkrievi lielās grupās apdzīvoja Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils un Ilukstes apriņķus (Kemps 1938, 107). F. Kemps atzīmēja, ka sniedzot ziņas par savu nacionālo piederību, baltkrievi atbildēja “katolis”, dažreiz „tuteišij” [vietējais], reti sauca sevi par „ruskij” [krievs], vēl retāk teica „belorus” [baltkrievs] (Kemps 1938, 112), jo pakāpeniski notika baltkrievu asimilācija ar citām Latgalē dzīvojošajām tautām.

Mūsdienās, pēc 2016. gada statistikas datiem, Latvijā dzīvo 65 999 baltkrievu (CSB 2016²⁸). Latvijā kopš 2003. gada 17. maija darbojas Baltkrievu savienība, kas apvieno 15 biedrības: baltkrievu biedrību *Prameņ* (Rīga, darbojas no 1990. gada), Liepājas baltkrievu kopienu *Mara* (darbojas no 1999. gada), Ventspils baltkrievu biedrību *Spadčina* (darbojas no 1999. gada), Jēkabpils baltkrievu biedrību *Spatkanne* (darbojas no 2007. gada), Jelgavas baltkrievu biedrību *Zlata* (darbojas no 2012. gada), Jelgavas baltkrievu biedrību *Ļanok* (darbojas no 2006. gada), baltkrievu biedrība *Sjabri* (Viļāni, darbojas no 2010. gada), Ludzas baltkrievu biedrību *Krinica* (darbojas no 2006. gada), baltkrievu biedrību *Praleska* Zilupē (darbojas no 2012. gada), Preiļu novada slāvu kultūras biedrību *Raduga* (darbojas no 2007. gada), Dagdas baltkrievu biedrība *Verbica* (darbojas no 2011. gada), baltkrievu kultūrizglītības biedrība *Uzdim* (darbojas no 1993. gada), baltkrievu kultūras biedrība *Vjasjolka* Krāslavā (darbojas no 2005. gada), Rēzeknes baltkrievu biedrība *Suzorje* (darbojas no 2007. gada), slāvu biedrība *Uzori* Līvānos (darbojas no 2014. gada). Latvijas Baltkrievu savienībai ir sava tīmekļa vietne www.belorus.lv, jau 20 gadus tiek izdots baltkrievu laikraksts *Промењь*, kuru izdod Latvijas baltkrievu biedrība *Prameņ* (vairāk par laikrakstu sk. 4. daļu). Rīgā kopš

²⁸CSB 2016 – Centrālā statistikas biroja dati [skatīts 2016. gada 4. augustā]. Pieejams : http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0093.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5c63ba97-52e3-49c1-8a91-383c23074aa5

²⁸ Bilingvālā izglītība – tā ir „izglītība, kuras ieguvē mācību procesā tiek lietotas divas mācību valodas, piemēram, gadījumos, kad minoritātes bērni izglītību iegūst gan valsts, gan attiecīgās minoritātes valodā” (VPSV 2007, 65).

1994. gada darbojas baltkrievu biedrība *Svitanak*, viņiem ir sava tīmekļa vietne www.svitanak.lv.

Rīgā ir vienīgā baltkrievu pamatskola, kas cenšas saglabāt baltkrievu valodu un kultūru Latvijā. Tā tika atvērta 1994. gadā kā sākumskola, un 1998. gadā tā ieguva Rīgas Baltkrievu pamatskolas statusu. 2011. gadā skolai tika piešķirts baltkrievu pazīstamā dzejnieka Jankas Kupalas vārds (vairāk par skolu sk. 5. daļu).

Mūsdienās baltkrievu valoda Latvijā tiek izmantota Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā, Daugavpils Universitātē, baltkrievu kopienās, avīzē *Прамень*, agrāk (līdz 2004. gadam) avīzes *Latgales laiks* (krievu versijā *Латгалец Лайкс*) iznāca pielikums baltkrievu valodā *Беларус Латгаліі*, radiokanālā Latvijas Radio 4²⁹ iznāk 30 minūšu pārraides par Latvijas Baltkrievu dzīvi un darbību, krievu skolā Krāslavā var apgūt baltkrievu valodu centrā *Материнская культура* [Mātes kultūra]. No 2014. gada Latvijas baltkrievu savienība rīko pētniecisko konkursu *Беларусы Латвіі. Мінулае і сучаснасць* [Latvijas baltkrievi. Pagātne un tagadne], kura mērķis ir veicināt interesi par baltkrievu valodu un tās tradīcijām Latvijā, publicējot darbus rakstu krājumā, kas veltīti baltkrievu valodai un kultūrai Latvijā, baltkrievu ģimenēm Latvijā. Latvijas baltkrievi ir ļoti aktīvi un bieži rīko baltkrievu kultūrai veltītus pasākumus visā Latvijā.

Pašreiz ir vērojama pakāpeniska Latvijas baltkrievu nacionālās pašidentifikācijas zaudēšana. Būtiska nozīme tajā ir runājošo attieksmei pret valodu – vai šī valoda ir prestiža un populāra. M. Jankovjaks, veicot vairākus pētījumus par baltkrievu valodas lietojumu arī Latvijā, noskaidrojis, ka Latvijā ir raksturīga negatīva attieksme pret baltkrievu valodu kā pret sādžas un neizglītotu cilvēku valodu (Янковяк 2009, 576), kā arī to, ka Latvijā tikai dažas ģimenes runā baltkrievu valodā (Янковяк 2010, 305) un, lai gan daži baltkrievi uzskata sevi par baltkrieviem, savu valodu viņi nelieto (Янковяк 2006, 197).

1.3. Baltkrievu valodas pētīšanas apskats

Visplašāk baltu un slāvu valodu kontaktus pētījuši lietuviešu valodnieki. Jāpiemin, ka baltkrievi Lietuvā ir trešā pēc skaitliskuma lielākā minoritāte (pēc krieviem un poļiem) (LOSP 2011)³⁰.

²⁹Agrāk – radiokanālā *Doma laukums*.

³⁰LOSP 2011 - Lithuanian Official Statistics Portal. *Tautybė, gimtoji kalba ir tikyba*, 2011 [skatīts 2015. gada 20. jūnijā]. Pieejams: http://www.stat.gov.lt/documents/10180/1680046/Tautybe_gimtoji_kalba_ir_tikyba.pdf/9767222c-3667-4bae-a5a6-7becdabf6770?version=1.0

Lietuvas valodniecībā, it īpaši 70. gados, bija vērojami daudz pētījumu par baltkrievu valodas un lietuviešu valodas kontaktiem. Tajos pētīta arī abu tautu folklorā: abās valodās var vērot vienādus sižetus, piemēram, baltkrievu un lietuviešu folklorā ir pazīstamas teikas par skroderakmeņiem (sk. Volodina 2009, 47).

Lietuvā iznāca virkne darbu, kuros analizēta un aprakstīta situācija Baltkrievijas - Lietuvas pierobežā, aprakstīta interference abās valodās, lietuviešu valodas ietekme baltkrievu valodā. Valodnieks V. Vitkauskas 80. gados rakstīja par lietuviešu dialekta īpatnībām Raduņas apgabalā, par ciematu iedzīvotājiem uz dienvidrietumiem no Raduņas un secināja, ka to iedzīvotāji runā divās valodās – baltkrievu un lietuviešu (Виткаускас 1980, 202). Pētnieks V. Čekmans konstatēja, ka būtisks baltkrievu izlokšņu masīvs izveidojies uz baltu (lietuviešu) substrāta, vērojama fonētiska lietuviešu-baltkrievu interference Pelesā (Чекман 1980, 226), tāpat A. Jonaitīte secinājusi, ka lietuviešu Pelesas izloksnē ir vērojama divvalodība un trīsvalodība – vietējie lietuvieši runā lietuviski un baltkrieviski, vecākās paaudzes cilvēki zina arī poļu, bet jaunatne labāk pārzina krievu valodu. Lietuviešu un baltkrievu valodas ir pastāvīgā kopsakarībā un tiek pakļautas savstarpējai ietekmei (Йонайтите 1980, 227). Tika salīdzināti frazeoloģismi slāvu un baltu valodās, piemēram, D. Razauskis salīdzināja formas bkr. *лысы як месяц свеціць на галаве*, latv. *plikpauris gaisā* un lt. *dieną miega, naktį budi, savo plikę žemei rodo* baltkrievu, lietuviešu un latviešu tradīcijās un konstatēja līdzības (Razauskis 2009, 305). E. Trumpa ir pētījis patskaņu fonēmas un to variantus Pelesas dialektos (Trumpa 2008).

Lietuviešu valodniece J. Laučute izstrādājusi vārdnīcu par baltismiem slāvu valodās (t.sk. baltkrievu valodā) (Ляучюте 1982). Viņa rakstīja par slāvu valodu baltismu tematiskajām grupām (Ляучюте 1973, 124-127). Lietuviešu valodnieku uzmanības lokā bija pētījumi par vārdu tematiskām grupām, baltu valodu ietekmi slāvu valodās, toponīmi kā valodu kontaktu rezultāts u.c. pētījumi³¹.

2009. gadā L. Pligavka (Л. Плыгаўка) uzrakstīja plašu sociolingvistisko darbu par Lietuvā dzīvojošajiem baltkrieviem (sk. Плыгаўка 2009). Viņa aprakstīja mūsdienu baltkrievu apdzīvotās vietas Lietuvā (Плыгаўка 2009, 79-82). Baltkrievi galvenokārt

³¹Piemēram: М. И. Лекомцева. О взаимодействии фонологических систем в районе балто-славянского пограничья. *Балто-славянский сборник*. Москва, 1972, с. 116-134. Т. М. Судник. Дialectы литовско-славянского пограничья: Очерки фонологических систем. Москва, 1975. Е. Й. Гринавецкене, Ю. Ф. Мацкевич. Некоторые явления морфологической интерференции литовского языка в западно-белорусских говорах. *Труды АН Лит ССР: Общественные науки*. 1975. №4, с. 187-192, Л. Г. Невская, Т. М. Судник. Дialectные контакты в зоне современного балтийско-славянского этноязыкового пограничья. *Славянское языкознание: VIII Международный съезд славистов*. Москва, 1978, с. 285-307. u.c.

dzīvo Viļņā, Klaipēdā, Šauļos, Visaginasā, Druskininkos, Kauņā, Palangā. Pēc dzīvošanas laika autore iedala baltkrievis divās grupās: 1. autohtonie iedzīvotāji, kuri ir saglabājuši savu tradicionālo kultūru un autentisko folkloru; 2. tie, kuri iebrāuca Lietuvā strādāt vai mācīties pēc Otrā pasaules kara. Baltkrievu valodu šobrīd ir iespējams apgūt Lietuvas Viļņas Pedagoģijas universitātes Slāvistikas nodaļā, F. Skorinas vārdā nosauktā ģimnāzijā Viļņā, sākumskolā, ir divas vispārējās izglītības klases ar baltkrievu valodas pasniegšanu krievu skolā Visaginasas pilsētā, darbojas virkne pulciņu, fakultatīvi un svētdienas skolas dažādās Lietuvas pilsētās.

Lai gan lietuviešu valodnieku baltkrievu valodas pētīšanā Lietuvā ir senākās tradīcijas un Lietuvā pastāv baltkrievu apdzīvotie rajoni, tomēr līdz šim nav sastādīta baltkrievu-lietuviešu vārdnīca, 2009. gadā izdota neliela apjoma baltkrievu-lietuviešu sarunvārdnīca *Беларуска-літоўскі размоўнік. Baltarusių-lietuvių pasikalbėjimų knygelė*³², kā arī mācību grāmatas netika izdotas.

Pirmās baltkrievu-lietuviešu vārdnīcas izstrādi plānoja veikt Lietuvas Republikas valdība kopā ar Lietuviešu vēstniecību Baltkrievijā, to plānoja izdot 2014. gadā (pagaidām nav izdota). Vārdnīcā iecerēts iekļaut 15 000 baltkrievu vārdu ar tulkojumu lietuviešu valodā, tajā atspoguļojot vārdu izmantošanas piemērus, gramatiskās un stilistiskās norādes. Šo vārdnīcu bija plānots ievietot interneta vidē ar mērķi, lai modernajā vidē to izmantotu pēc iespējas vairāk interesentu. Vārdnīca paredzēta Lietuvā dzīvojošajiem baltkrieviem, Baltkrievijā dzīvojošajiem lietuviešiem, filologiem, tulkotājiem, kā arī visiem, kas interesējas par šo valstu kultūru, vēsturi un šo valstu tradīcijām³³.

Baltkrievu valoda latviešu valodniecībā ir pētīta galvenokārt areālajā aspektā, šī tēma ir skarta arī pētījumos par slāvismiem latviešu valodā (Эндзелин 1911; Лаумане 1977; Reķēna 2008; Семенова 1994; Стафека 2001; Кошкин 2003; Кошкин 2008; Бушмане 1986; 2013 u.c.)³⁴. 2013. gadā ir publicēts *Latviešu valodas dialektu atlants*,

³² *Беларуска-літоўскі размоўнік. Baltarusių-lietuvių pasikalbėjimų knygelė*. Мінск, Зміцр Колас, 2009.

³³ BNS четвѣрг, 27 сѣнтябѣря 2012 гѣда. Гѣтовитѣя пѣрвый белѣруско-литѣвский слѣварь [skatīts 2015. гѣда 10. фебѣруārī]. Pieejams: <http://ru.delfi.lt/archive/print.php?id=59602795>; Tut.by Белѣруский портал. Новѣсть ѣт 27.09.2012. Гѣтовитѣя пѣрвый белѣруско-литѣвский слѣварь [skatīts 2015.гѣда 10.фебѣруārī]. Pieejams: <http://news.tut.by/culture/312921.html>]; Lrytas.lt Lietuvā su Baltarusija suglaus žodynas [skatīts 2015.gada 10.feбѣруārī]. Pieejams : <http://www.lrytas.lt>

³⁴ Piemēgam: Я. Эндзелин. *Славяно-балтийские этюды*. Харьков: Зильберберг, 1911; Б. Лаумане. Лѣксический материал диалектологического атласа латѣшского языка, ѣтражающий латѣшско-руско-белѣруско-польские контакты. *Контакты латѣшского языка*. Рига : Издѣтельство „Зинатне”, 1977, с. 48-95; А. Reķēna. Slāvismi Latgales dienvidu izlokšņu ēdienu lѣksikā. *Raksti valodniecībā*. I daļa. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2008, 211.-245.lpp.; М. Семенова.

kura ir ieklauda aizgūtā leksika latviešu dialektos arī no slāvu valodām, tostarp no baltkrievu³⁵.

Baltu – slāvu kontaktu izpēti būtiski ietekmēja Jānis Endzelīns. Savā darbā *Славяно-балтийские этюды*³⁶ [Slāvu un baltu etīdes] (Эндзелин 1911) viņš norādīja uz vairāk nekā 200 ģenētiskajām baltu – slāvu izoglosām. Latviešu literārajā valodā, vienkāršvalodā un izloksnēs J. Endzelīns atzīmēja apmēram 1500 leksiskus aizguvumus no slāvu valodām (Zemzare 1955, 3, 26-30).

A. Reķēna un B. Laumane aplūkojušas baltkrievu valodas leksikas elementus latviešu valodas dialektos un nodarbojušās ar latviešu un baltkrievu kontaktu izpēti areālajā aspektā.

A. Reķēna aprakstīja slāvismu (arī baltkrievu leksikas) ietekmi latviešu augšzemnieku dialekta leksikas tematiskajās grupās. Viņa pētījusi Dienvidlatgales izloksnes, par šo tēmu veikusi vairākus pētījumus, publicējusi zinātniskos rakstus, uzrakstījusi monogrāfiju *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās* (Reķēna 1975³⁷), *Kalupes izloksnes vārdnīcu*³⁸ (Reķēna 1998) u.c. Profesore atzīmēja, ka Latgales latviešiem ir bijuši kontakti ar slāvu tautām, jo tos savā starpā saistīja tirdzniecības kontakti, kultūras sakari, kā arī iekšējie kontakti – divvalodība un dažreiz arī trīsvalodība (Reķēna 2008, 212). A. Reķēna savos darbos izskatīja un klasificēja slāvu valodu, t.sk. baltkrievu valodas ietekmi augšzemnieku dialekta Dienvidlatgales izloksnē. Valodniece saskatīja slāvu valodu ietekmi zemkopības terminoloģijā (darba rīki), jo pārējiem Latvijas novadiem ir atšķirības darba rīku izgatavošanā, kā arī terminoloģijā. Tāpat A. Reķēna izpētījusi Latgales dienviddaļas ēdienus (tādus, kurus vairs negatavo, vai tādus, kuriem laika gaitā ir mainījušies nosaukumi). Viņa secinājusi, ka Latgales dienvidu daļā ir

Сопоставительная грамматика латышского и русского языков. Рига, 1994; A. Stafecka. Lauku apdzīvoto vietu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Leksika: Vēsturiskais un aktuālais: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 128. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2001. gada 23. februāris*. Rīga : LU LaVI, 39.-40. lpp. I. Koškins. Vārds *prāva* kā slāvisms latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 7. Liepāja: LiePA, 2003, 77.-81.lpp.; И. С. Кошкин *Русско-германские языковые контакты в грамотах Северо-Запада Руси XII-XV вв.* Санкт-Петербург : Издательство С.-Петербургского университета, 2008. B. Bušmane. Nevārītu maizes ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Dialektālās leksikas jautājumi*. 2. sējums. 2.sēj. Rīga : Zinātne, 1986, 22.-56. lpp. B. Bušmane. Kartupeļu biežputras nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Baltu filoloģija XXII* (1). Baltu valodniecības žurnāls. Red. P. Vanags. LU : Akadēmiskais Apgāds, 2013, 67.-92. lpp.

³⁵ *Latviešu valodas dialektu atlants*. Sag. A. Sarkanais, projekta vadītāja A. Stafecka. Rīga : Latvijas Universitātes Latviešu valodas aģentūra, 2013, 256.-257. lpp.

³⁶ Я. Эндзелин. *Славяно-балтийские этюды*. Харьков: Зильберберг, 1911.

³⁷ A. Reķēna. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. V. Lāča Liepājas Valsts pedagoģiskais institūts, 1975.

³⁸ A. Reķēna. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998.

virksne nosaukumu, kuri aizgūti no slāvu valodām, t.sk. arī baltkrievu valodas, piemēram:

- *bitka* – ‘kapātas gaļas kotlete’, vārds *bitka* ienācis no bkr. izloksnēm *бумка* ‘отбивная котлета’ vai poļu *bitka* (Reķēna 2008, 219);
- *kļocka* ‘klimpas; klimpu zupa’ aizgūts no bkr. *клецка, кледуки* vai kr. *клецка* (Reķēna 2008, 231).
- *risa* ‘rīsi’ aizgūts no bkr. *рыс* vai kr. *рис* (Reķēna 2008, 237).

Tā kā Dienvidlatgales latvieši diezgan labi apguva krievu valodu, tie varēja kontaktēties ar poļiem, baltkrieviem un krieviem, kas runāja Baltijas krievu dialektā, līdz ar to ir problemātiski šķirt baltkrievu, krievu un poļu valodas ietekmi. Starp viņiem bija izplatīta gan divvalodība, gan trīsvalodība (Reķēna 2008, 212). Tādējādi var secināt, ka vairums slāvismu aizgūti no baltkrievu vai poļu valodas, vai ar poļu valodas starpniecību, piemēram, *alejs, batviņi, bitka, cukērka, kilbasa* utt. Dažiem vārdiem grūti noteikt tuvāko cilmes avotu, jo ir sastopami vārdi ar līdzīgu nozīmi visās trijās slāvu valodās (Reķēna 2008, 241). Līdz ar to var konstatēt, ka „slāviskie aizguvumi Latgales dienvidu izloksņu ēdienu leksikā radušies tiešu vai netiešu kontaktu rezultātā starp latviešu, krievu, poļu, baltkrievu valodu runātājiem. Tā izveidojās dažāda tipa divvalodība, kā arī trīsvalodība, kas bija raksturīga atsevišķām personām vai personu grupām dažādos vēsturiskos periodos” (Reķēna 2008, 244).

Ēdienu nosaukumus saistībā ar valodu kontaktiem pēta arī B. Bušmane. Piemēram, viņa ir pētījusi kartupeļu apzīmējumus latviešu izloksnēs un konstatējusi, ka latviešu izloksnē ir sastopams kartupeļu biezputras nosaukums – *rāceņu kami*, tādi ir sastopami gan lt. – *kāmas*, gan bkr. – *камяк, камы*. Vārds *kams* ietilpst mantotās leksikas slānī (Bušmane 2013, 67-83).

B. Laumane pētījusi slāvismu izplatības ģeogrāfiju Latvijas teritorijā. Viņa norāda, ka Latvijas austrumu daļā reģistrētie aizguvumi ir saistīti ar kontaktiem starp latviešiem, krieviem un baltkrieviem. B. Laumane iedalījusi slāvu aizguvumus vairākās grupās: 1) aizguvumi, kas ir izplatīti Latvijas austrumu pierobežā piemēram, *kļevers, medze*; 2) aizguvumi, kas ir izplatīti Latvijas ziemeļaustrumu un Latgales ziemeļdaļā, piemēram, *colonka, snops*; 3) aizguvumi, kuri pārsvarā ir Latgales centrālajos vai dienvidu rajonos, piemēram, *gūlba, čārdaks* (Лаумане 1977, 58-59). Aizguvumi austrumu pierobežā ir izskaidrojami ar pierobežas kontaktiem ar krieviem un baltkrieviem. Šeit ir reģistrēti apmēram 90% aizguvumu, t.i., gandrīz 50% no Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālos reģistrēto slāvismu skaita, bet aizguvumi

Latvijas dienvidu daļā - galvenokārt no baltkrievu un poļu valodām (Лаймане 1977, 61). Baltu un slāvu valodu radniecības dēļ grūti ir nodalīt vecākos aizguvumus (Лаймане 1977, 62). Savos pētījumos B. Laumane atklāj, ka aizguvumu no slāvu valodām ģeogrāfiskā izplatība Latvijas teritorijā ir nevienmērīga: no vienas puses izceļas vienota teritorija Latvijas austrumdaļā, kurā ir lokalizēta lielākā daļa reģistrēto aizguvumu, no otras puses – nelielas izlokšņu grupas vai atsevišķas izloksnes pārējā Latvijas teritorijā (Лаймане 1974, 183). Kā norāda pētniece, aizguvumus Latvijas austrumdaļā var izskaidrot ar tiešiem kontaktiem starp latviešiem, krieviem un baltkrieviem. Kontakti būtiski palielinājās pēc Latvijas teritoriju pievienošanas Polijai (1561. g.), tad pēc Latgales pievienošanas Krievijai (1772. g.). Slāvu valodas ietekme jau varēja realizēties ne tikai caur administratīvo varu un garīdzniecību, bet arī saskarsmē ar parasto zemniecību (Лаймане 1974, 183). Daļa aizgūtās leksikas Latgales izloksnēs, pēc B. Laumanes domām, nonāca latviešiem saskaroties ar pārceļotājiem – krieviem, baltkrieviem, poļiem. Parasti visvairāk aizguvumu tika reģistrēti Rēzeknē un Ludzā. Tāda tautu mijiedarbība radīja dažādas tematikas un izcelsmes leksikas iekļūšanu latviešu izloksnēs, piemēram, ar celtniecību un būvēm saistīti nosaukumi: *kuzņa, kuzne*, kr. ‘кузница’, bkr. ‘кузня’, poļu ‘kuznia’ u.c. (Лаймане 1974, 185).

Amatniecības leksiku pēta arī Ilga Jansone. Tā kā kultūras un ekonomiskie sakari starp tautām veicinājuši jaunu apgērbu izplatīšanos, daļa latviešu nosaukumu ir aizgūta no slāvu valodām, t.sk. baltkrievu, piemēram, galvas segu un plecu segu nosaukumi *brīle, brīle* ‘platmale’. Vārds fiksēts gan G. F. Stendera vārdnīcā *brihle* (ein Hut) (ST.29), gan K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā. Latviešu valodā šis vārds aizgūts no poļu *bryl* vai bkr. valodas *брыль* (Jansone 2003, 230).

Arī baltkrievu valodā ir vērojami vārdi, kas ir aizgūti no baltu valodām (lietuviešu un latviešu), piemēram, hidronīmu nosaukumi: *Беражніца, Віценька, Золенка, Лемніца, Лопанка* u.c. (Клімаў 2004, 33). Valodnieki pētījuši arī baltu un slāvu toponīmus, kuros Latvijā ir sastopami aizguvumi arī no baltkrievu valodas (piemēram, Daugavpils un Krāslavas rajonos). Šādi toponīmi ir Latvijā un Baltkrievijā, bet to nav Pleskavas apgabalā; parasti tie ir saprotami, tikai vadoties no baltkrievu valodas, piemēram, ciemi *Кудлы, Семежки, Застенок, Тартаки, Қрижи, Гута* u.c. – daži no tiem ir arī poļu valodā. J. Endzelīns parasti tos atzīmēja kā krievu vai poļu toponīmiem, lai gan pareizāk ir tos uzskatīt par baltkrievu, un, iespējams, tie Latvijas teritorijā parādījās baltkrievu – latviešu kontaktu rezultātā (Жучкевич 1973, 25). Baltu un slāvu valodu (t. sk. baltkrievu) leksiku un aizguvumus gan rakstu pieminekļos, gan

mūsdienu slāvu (t. sk. baltkrievu) dialektos pētījis A. Nepokupnijs (Непокупный 1976³⁹).

Septiņdesmito gadu beigās publicēts *Слоўнік Беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча* [Ziemeļrietumu Baltkrievijas baltkrievu izlokšņu vārdnīca] (Слоўнік 1979), kurā ietverts pētījums un materiāls par Latviju. Vārdnīcā ir iekļauti baltkrievu izlokšņu materiāli, kas tika savākti vairāku ekspedīciju laikā, kuras dažādos gados notika Latvijas un Lietuvas teritorijā. 1977. gadā bijušās Latvijas PSR teritorijā (Daugavpils, Krāslavas, Ludzas rajonos) notika kompleksa baltkrievu – latviešu – lietuviešu ekspedīcija, kurā piedalījās A. Blinkena un B. Laumane (Слоўнік 1979, 8).

Secināms, ka lietuviešu valodnieki baltkrievu valodu pētījuši vairākos aspektos: gan areālajā aspektā, gan sociolingvistiskajā, ir uzrakstīti vairāki pētījumi. Savukārt latviešu valodniecībā baltkrievu valoda analizēta galvenokārt areālajā aspektā, proti, tika aprakstīta baltkrievu valodas ietekme latviešu augšzemnieku dialekta leksikas tematiskajās grupās, apskatīti ēdienu nosaukumi, kuri aizgūti no slāvu valodām (t.sk. no baltkrievu valodas). Pēdējā laikā nozīmīgākie darbi areālajā aspektā baltkrievu valodā pieder Miroslavam Jankovjakam (*Mirosław Jankowiak*), kurš veicis vairākus pētījumus par baltkrievu valodu gan Latvijā, gan Baltkrievijā Latvijas pierobežā un Krievijas pierobežā. Viņš ir uzrakstījis monogrāfiju par baltkrievu dialektiem Latvijā, kas ietver arī plašu sociolingvistisku aprakstu⁴⁰ (Jankowiak 2009).

M. Jankovjaks savā rakstā *Образ национальностей, проживающих на белорусско-латвийском пограничье, в глазах жителей Латгалии*⁴¹ [Dažādu tautību, kuri dzīvo Baltkrievijas-Latvijas pierobežā, Latgales iedzīvotāju uztverē] analizējis baltkrievu valodas funkcionēšanu Latvijas pierobežā. Savā pētījumā viņš parādīja, ka vairumā gadījumu to esamība neaprobežojas tikai ar Latgali, bet ietver arī būtisku Rečes Pospolitas un bijušās PSRS republiku teritorijas. Šai grupai var pieskaitīt tādu tautu iesauku pastāvēšanu kā: *labusi, moskaļi, krievi, kacapi, rusaki, šļahtiči, panočkas, pani, pšeki, buļbaši, baļbjankas, hohli, žīdi*. M. Jankovjaks konstatēja, ka būtisku iesauku daļu veido nosaukumi, kuru etimoloģija ir saistīta ar valodas skanējumu vai biežu konkrētu vārdu lietojumu minētajā valodā: *labusi, panočkas, pani, pšeki, buļbaši*,

³⁹ А. П. Непокупный. *Балто-севернославянские связи*. Киев : «Наукова Думка», 1976.

⁴⁰ M. Jankowiak. *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie kraślawskim*. Studium socjolingwistyczne. Warszawa, 2009.

⁴¹ М. Янковяк. Образ национальностей, проживающих на белорусско-латвийском пограничье, в глазах жителей Латгалии. *Baltu un slāvu kultūrkontakti. Rakstu krājums*. Rīga, 2009, 569.-579. lpp.

bułbjaŋ/i -kas, ganeriki. Nākamo grupu veido iesaukas, kuras ir radušās sociāli – vēsturisku apstākļu rezultātā (minētās tautības dominēšana, sociālais statuss, izcelsmes vieta, ārējais izskats, raksturs vai kultūra): *moskaļi, krievi, kacapi, rusaki, šlahtiči, bułbaši un bałbjankas, kubieši, ganeriki, rabani, ruberoidi*. Pētnieks secinājis, ka viņa respondentiem bija pozitīva attieksme pret krievu un poļu valodu, bet negatīva vai dažreiz neitrāla attieksme bija pret baltkrievu dialektiem, latviešu valodu, latgaļu dialektiem un čigānu valodu (Янковяк 2009, 578-579). Tāpat M. Jankovjaks secinājis, ka baltkrievu un latgaļu dialektiem, sakarā ar ierobežoto izplatības areālu (galvenokārt ģimenes un kaimiņu lokā), zemo sociālo statusu un, bieži, sava skanējuma dēļ, ir zems novērtējums. Krāslavas rajona iedzīvotāji uzskata latgaļu dialektus par “izkropļotu latviešu valodu”, bet baltkrievu dialektus – par sādžas, neizglītotu cilvēku un vecākās paaudzes valodu. Valodnieks uzsvēra, ka savādāk ir raksturojama latviešu valodas situācija, kura vairākus gadsimtus tika uzskatīta par lauku valodu un tās loma un prestižs sāka pieaugt tikai Latvijas neatkarības periodā (periodā starp kariem un pēc 1991. gada). Analizējot baltkrievu dialektus Krāslavas rajonā⁴², autors secināja, ka jaunatne šajā rajonā vairāk lieto krievu valodu. Krāslavā lielākoties tiek lietots tā saucamais ziemeļu baltkrievu valodas dialekts (Polockas). Pētot baltkrievu valodas iezīmes Krievijas – Baltkrievijas pierobežā⁴³ (Янковяк 2006, 193-210), M. Jankovjaks konstatēja, ka krievu parādīšanās pēc Rečas Pospolitas pirmās sadalīšanas, kā arī turpmākas pārkrievošanas un ieceļotāju pieplūduma no Krievijas veicināja valodas situācijas izmaiņas arī Mogiļevas apgabalā. Balstoties uz M. Jankovjaka lauka pētījumiem, var teikt, ka pētāmajās teritorijās ir vērojamas jauktas izloksnes, kurām ir raksturīgas baltkrievu un krievu iezīmes. Lai gan šīs zemes ir Baltkrievijas daļa, respondenti izceļas ar pasīvu baltkrievu valodas zināšanu. Vecākajai un vidējai paaudzei pirmā valoda ir vietējās izloksnes, bet jauniešiem par pirmo valodu galvenokārt kalpo krievu valoda. Ar laiku un literārās valodas ietekmē vietējās izloksnes, autoraprāt, izzudīs. Savu ieguldījumu šajā procesā ienesīs arī plašsaziņas līdzekļi un globalizācija. Vietējos elementus visdrīzāk izspiedīs krievu, nevis baltkrievu valoda.

⁴²M. Jankowiak. *Gwary Białoruskie na Lotwie w rejonie Kraslawskim*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk Fundacja Slawistyczna. Warszawa, 2009.

⁴³M. Янковяк. Языковая характеристика деревень на белорусско-русском пограничье. *Studia Slavica. Сборник научных трудов молодых филологов*. Таллиннский университет, VI, Таллинн, 2006. с. 264-277; Янковяк М. Социолингвистическая ситуация белорусов на белорусско-русском пограничье. *Linguistica Lettica*. Латвиеšu valodas institūta žurnāls. Rīga, 2006, 193.-210.lpp.

Var secināt, ka Latgalē pastāv baltkrievu izloksnes (tāpat kā krievu izloksnes Latgalē), kurus lieto vecākā paaudze, bet jaunākā paaudze vairāk lieto krievu valodu. Saskaņā ar M. Jankovjaka pētījumiem, šīs izloksnes izzudīs jau tuvāko desmit gadu laikā. Savukārt literāro baltkrievu valodu vēl turpinās lietot baltkrievu kopienā un Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā.

Pirmās daļas secinājumi

Baltkrievu un latviešu vēsturiskos un kultūrkontaktus Latvijā visvairāk pētīja humanitāro zinātņu pētnieki (Ē. Jēkabsons, I. Apine, V. Volkovs u. c.). Visplašāk baltkrievu valodu gan areālajā, gan sociolingvistiskajā aspektā ir pētījuši lietuviešu valodnieki, savukārt latviešu lingvisti baltkrievu valodu skatījuši galvenokārt areālajā aspektā, piemēram, saistībā ar slāvismiem baltu, t.sk. latviešu valodā.

Valodu kontaktus pēta kontaktlingvistika, tās pētīšanas objekts ir bilingvāls vai multilingvāls indivīds. Valodu kontaktu rezultāts var būt interference vai aizgūšana indivīda runā. Interference var būt atspoguļota fonētiskajā, grafētiskajā, gramatiskajā un leksiskajā līmenī. Valodu kontakti tiek realizēti leksikogrāfiskajos darbos, periodiskajos izdevumos un bilingvālās izglītības kontekstā.

Divvalodu leksikogrāfijā atspoguļojas abu valodu vārdu semantikas salīdzināšanas principi, jo vārdnīcas ir šādu kategoriju salīdzināšanas rezultāts. Leksikogrāfiskie avoti var atspoguļot abu valodu kontaktus. Piemēram, tajos var novērot īpatnības tulkojuma atbilstības (ekvivalences) atspoguļojumā, nacionālās specifiskās leksikas un lakūnu atspoguļošanā, kas nereti tiek kompensēti ar citiem valodas līdzekļiem – ar sinonīmiem, skaidrojumiem, aprakstošo tulkojumu vai komentāriem.

Periodiskajos izdevumos, publicētos Latvijas teritorijā, var vērot valodu kontaktus – interference gadījumus un svešvalodu pārcēlumus, kuri plaši tiek lietoti preses tekstos Latvijas reāliju atspoguļošanā (piemēram, uzņēmumu un aviāžu nosaukumu lietošana latviešu valodā vai svešvalodās).

Vēsturiski (kopš 16. gs.) Latvijā dzīvoja daudz baltkrievu, starp baltkrievu apdzīvoto teritoriju un Latgali, kur dzīvoja liels baltkrievu skaits, nebija nekādu robežu, tās atradās blakus, līdz ar to abas tautas – baltkrievi un latvieši – varēja brīvi ceļot, sadarboties, un to kultūrās varēja novērot līdzības, kas atspoguļojās valodā, folklorā, tautas tērpos.

20. gs. pirmajā pusē baltkrievi galvenokārt dzīvoja Latgalē un tie bija mazizglītoti sīkzemnieki, gadījuma darbinieki, kalpi. 20. gados baltkrieviem, tāpat kā arī citām Latvijas minoritātēm, tika piešķirts mazākumtautības statuss, un tiem pavērās iespēja sākt mācīties dzimto valodu baltkrievu skolās, ģimnāzijās, tie varēja lasīt vairākus periodiskos izdevumus baltkrievu valodā, apmeklēt baltkrievu bibliotēkas un baltkrievu teātri.

Mūsdienās par visprestižāko un izplatītāko saziņas valodu baltkrievu vidū tiek atzīta krievu valoda, par mājās biežāk lietojamo saziņas valodu – arī krievu valoda. V. Poriņa (Poriņa 2009, 121) norāda, ka Latvijā baltkrievi pārsvarā ir pārkrievojušies, M. Jankovjaks secina, ka baltkrievu valoda Latvijā vairāk līdzinās krievu valodai (Янковьяк 2010a, 398), un A. Kļavinskas (Kļavinska 2008, 144) secinājumi par baltkrievu valodu Latvijā liecina, ka baltkrievi Latvijā ikdienā vairāk lieto krievu valodu.

Baltkrievijā mūsdienās ir divas valsts valodas – baltkrievu un krievu, tur vienmēr ir pastāvējusi divvalodība, taču mūsdienās ir lielāks atbalsts krievu valodas lietošanai un baltkrievu valoda nepilda komunikatīvo funkciju. Baltkrievu valodu mūsdienās savā komunikācijā izmanto galvenokārt cilvēki ar augstāko izglītību, tādā veidā uzsverot piederību pie Baltkrievijas sabiedrības inteliģences slāņa.

Latvijas valsts politika ļauj attīstīties mazākumtautību valodām. Saskaņā ar *Valsts valodas likuma* 5. pantu baltkrievu valodai Latvijā ir noteikts svešvalodas statuss. Latvijā darbojas baltkrievu kopienas un Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola, kuri cenšas saglabāt un attīstīt baltkrievu valodu un kultūru Latvijā. Galvenie ekstralingvistiskie faktori, kuri ietekmē baltkrievu valodas izmantošanas līmeni Latvijā mūsdienās, ir valsts valodas politika, demogrāfiskās izmaiņas, asimilācija un izceļošana uz citām valstīm. Tā kā līdz deviņdesmitajiem gadiem nebija iespēju mācīties baltkrievu valodu Latvijā, vidējā un jaunākā Latvijas baltkrievu paaudze vāji zina baltkrievu valodu.

2. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI LATVIJĀ 20. GS. PIRMAJĀ PUSĒ

2.1. Zinātniskais diskurss par baltkrievu valodu līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem

Šajā daļā tiks apskatīts zinātniskais diskurss par baltkrievu nacionālās literārās valodas izveidi un attīstību līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem, analizējot svarīgākos darbus slāvu un baltkrievu valodniecībā, kas tika veltīti baltkrievu valodas pētījumiem, proti, tiks apskatīti I. Nosoviča, B. Taraškeviča, J. Karska, A. Lukašņeca darbi.

Baltkrievu valoda (bkr. *беларуская мова*) ir viena no austrumslāvu valodām un viena no Baltkrievijas Republikas valsts valodām. Tai ir divi valodas normu varianti: *oficiālā ortogrāfija* (oficiāli ieviesta kopš 1933. gada) un *taraškevica* (to dēvē arī par *klasisko pareizrakstību*, tā oficiāli tika lietota no 1918. līdz 1933. gadam, bet mūsdienās tiek izmantota neoficiāli⁴⁴). Baltkrievu valodas veidošanos ietekmēja seno austrumslāvu cilšu - radimiču, dregoviču, Smoļenskas un Polockas kriviču senkrievu izloksnes, kā arī baltu izloksnes — jātvingu, prūšu u.c., kam bija zināma substrātu loma. Senkrievu (austrumslāvu) valodas sairšana un turpmākais iedalījums (krievu, baltkrievu un ukraiņu valodā) radās aptuveni 14. gadsimtā (Судник 1990, 71-72).

Lietuvas lielkņazistes pastāvēšanas laikā (1230 – 1569) vecbaltkrievu literārā un rakstu valoda galīgi nošķīrās no senkrievu literārās un rakstu valodas un ieguva Lietuvas lielkņazistes oficiālās administratīvās valodas nozīmi, saglabājot valsts valodas statusu līdz 1696. gadam. Savas pastāvēšanas periodā tā bija plaši zināma kā *рус(ь)кий е(я)зык* vai *проста мова*, vai *руская мова* (Miakiszew 2000, 165-172), bet Padomju laika filoloģiskajā, vēsturiskajā literatūrā un modernajā baltkrievu literatūrā tā ir pazīstama kā *vecbaltkrievu rakstu valoda*. Tai piemīt virkne iezīmju, kas to tuvina kā baltkrievu, tā ukraiņu un poļu izloksnēm (poļu, baltkrievu un ukraiņu iezīmju līmenis ir atkarīgs no konkrētā rakstu pieminekļa).

Vecbaltkrievu rakstu valodā tika rakstīti oficiālie juridiskie dokumenti, tostarp Lietuvas Statūti (to pirmā (1529.g.), otrā (1566.g.) un trešā (1588.g.) redakcijas) (Кошкин 2006, 29). Tajā tika tulkoti ne tikai svarīgi juridiskie dokumenti, bet arī Svētie Raksti, Eiropas daiļliteratūra u.c. dokumenti.

⁴⁴Nosaukta pēc baltkrievu valodnieka B. Taraškevica uzvārda.

Ļubļinas ūnijas parakstīšana starp Lietuvas lielkņazisti un Poliju 1569. gadā veicināja pakāpenisku rietumkrievu rakstu valodas lietošanas valsts līmenī likvidāciju, aizvietojot to ar poļu valodu, kas savukārt pēc Žečpospoļitas (poļu - *Rzeczpospolita*) sadalīšanas 18. gadsimtā deva vietu krievu valodai; tajā pašā laikā tika apturēta arī literārā un rakstu daiļrade vecbaltkrievu rakstu valodā. Tautas – izlokšņu - baltkrievu valoda, tāpat kā iepriekš, turpināja kalpot par tautas un folkloras valodu. 19. gs. otrajā pusē rodas literāri darbi modernajā baltkrievu literārajā valodā⁴⁵. Zaudējot rakstu tradīcijas 18. gs. beigās – 19. gs. sākumā, 19. gadsimtā mūsdienu baltkrievu literārā valoda tika veidota no jauna, pamatojoties uz baltkrievu izloksnēm un lauku iedzīvotāju valodu, bez tiešas saiknes ar vecbaltkrievu literārās un rakstu valodas tradīciju. Mūsdienu baltkrievu literārās valodas pamatā ir vidusbaltkrievu izloksnes, kuru iezīmes raksturīgas arī baltkrievu valodas ziemeļaustrumu un dienvidrietumu izloksnēm.

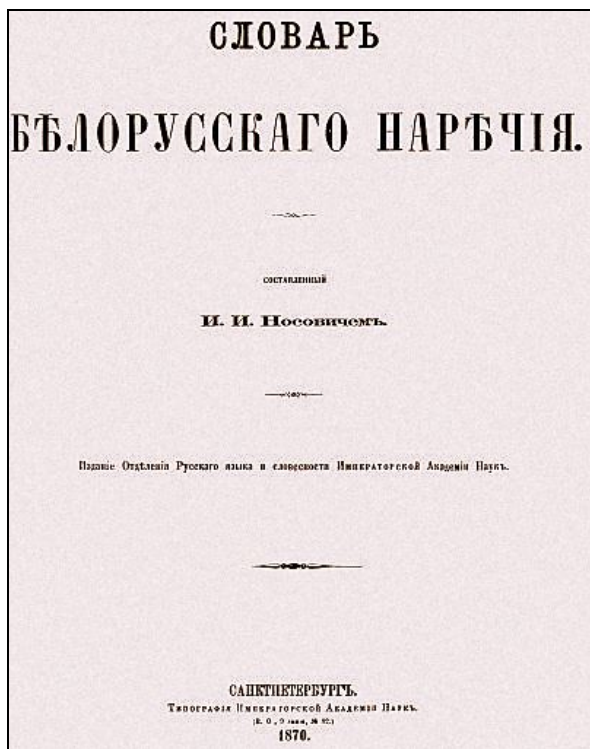
19. gs. pirmajā un otrajā pusē nebija vienota viedokļa par baltkrievu valodas statusu: daži pētnieki (B. Linde; M. Maksimovičs) to uzskatīja par patstāvīgu valodu, citi (piemēram, I. Srežņevskis, A. Soboļevskis) baltkrievu valodu uzskatīja par krievu vai poļu valodas atsevišķu dialektu (Срезневский 1959), (Соболевский 1911). Par spīti tam intensīva Baltkrievijas etnogrāfiskā izpēte atklāja bagātīgu baltkrievu tautas seno rakstu mantojumu, kuram bija nepieciešama analīze un vārdnīcu sistematizācija. Par šādu vārdnīcu kļuva I. Nosoviča *Словарь белорусского наречия*⁴⁶ [Baltkrievu valodas vārdnīca], ko Krievijas impērijas Zinātņu akadēmija bija ieplānojusi kā *Опыт словаря областных наречий* [Reģionālo valodu vārdnīca] otro daļu. Tomēr 1870. gadā tā tika izdota Sanktpēterburgā kā patstāvīgs darbs ar nosaukumu *Словарь белорусского наречия*.

Словарь белорусского наречия ir pirmā fundamentālā baltkrievu valodas vārdnīca, kuru izveidoja krievu etnogrāfs, folklorists un leksikogrāfs **Ivans Nosovičs** (И. И. Носович) (1788 – 1877). I. Nosovičam tika uzdots sastādīt vārdnīcu, kura sistematizētu dzīvās tautas valodas leksiku un vienlaikus būtu avots baltkrievu valodas lingvistiskajiem pētījumiem un palīgīdzeklis seno rakstu pieminēkļu lasīšanā (Савицкая 2009, 159-163). Tajā laikā tas bija vispilnīgākais runātās baltkrievu valodas leksikas un frazeoloģijas apkopojums, kas ietvēra vairāk kā trīsdesmit tūkstošus 19. gs. vidus baltkrievu vārdus. Pie tā I. Nosovičs bija strādājis 16 gadus un to augstu vērtēja

⁴⁵Piemēram, V. Ravinska (В. Равинский), К. Вереницина (К. Вереницын), V. Дуņина-Marcinkeviča (В. Дунин-Марцинкевич) u.c. autoru darbi.

⁴⁶И. И. Носович. *Словарь белорусского наречия*. СПб, 1870.

tādi slaveni slāvu filologi kā I. Srezņevskis un A. Bičkovs. Tobrīd I. Nosoviča etnogrāfiskajiem darbiem nebija analoģu, un līdz pat šim brīdim tas ir vērtīgs materiāls baltkrievu valodas pētniekiem.

1. attēls. Носович И. И. Словарь белорусскаго наречія. СПб, 1870.

Materiālu vārdnīcai I. Nosovičs vāca no Mogiļevas, Minskas, Grodņas un Vislas apkaimes apgabala izloksnēm – no dažādām baltkrievu valodas izloksnēm, lai apkopotu baltkrievu dialektu vārdus baltkrievu valodas leksiskā sastāva izveidei. Vārdnīcā plaši tika lietota tā laika rakstu avotu leksika, piemēram, aktu, goda rakstu, atzinības rakstu, folkloras krājumu un periodisko izdevumu leksika. Vārdu un vārdkopu nozīmi atklāj vārdnīcas autora skaidrojumi izloksnēm (austrumbaltkrievu, t.i., kriviču, kuras autors uzskatīja par “vistūrākajiem” etnoģenētiskā ziņā) vai literārās kopvalodas citāti, vārdnīcā izmantots ilustratīvais materiāls – parunas, sakāmvārdi, mīklas, rindiņas no tautasdziesmām, piemēram:

- *Гусэнька – и.с.ж. умен. слова гусь. (nominatīvs, lietvārds, sieviešu dzimte, deminutīvs, no vārda гусь ‘zoss’) Гусэньки гагаюць, есць хочут Лецели гусэньки в чужий край Час тебе дзевонька за коровай* (Носович 1870, 126).

I. Nosoviča darbā leksika sakārtota kā skaidrojošajās vārdnīcās, piemēram, dotas definīcijas, baltkrievu vārdi ar krievu sinonīmisko pāru un rindu skaidrojumu palīdzību, stilistiskās norādes pie atsevišķiem vārdiem (pārnestā nozīme, ironiski, deminutīvs,

novecojis vārds vai izteiciens, filozofijas termins, baznīcas termins u.c.), kas maksimāli paplašināja lasītāju auditoriju, ļāva to izmantot visdažādākajos nolūkos. Tādējādi *Словарь белорусского наречия* lika pamatus baltkrievu literārās valodas leksikas kodificēšanai; tā ir pirmā baltkrievu nacionālās valodas vārdnīca.

Nozīmīgus baltkrievu valodas pētījumus veica **Jevfimijs Karskis** (1860 – 1931) (*Евфимий Федорович Карский*). J. Karskis bija Varšavas Universitātes profesors, dažādos laika periodos bija šīs Universitātes rektors un fakultātes dekāns (Панас 1931)⁴⁷. Vēlāk viņš tika ievēlēts par Krievijas Zinātņu akadēmijas locekli krievu valodas un literatūras nodaļā. Akadēmiķa personība ir nozīmīga slāvu filoloģijā, it īpaši baltkrievu valodas pētīšanā. Kā atzīmēja Latvijas baltkrievu folklorists S. Saharovs (sk. par viņu tālāk), tieši pateicoties akadēmiķa J. Karska zinātniskajiem pētījumiem 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē, baltkrievu valoda iegūst savu zinātnisko noformējumu un iziet no “*baltkrievu dialekta*” stadijas (Сахаров 1937, 18).

Vislielākais akadēmiķa nopelns ir pētījumi baltkrievu valodas un literatūras jomā, kā arī baltkrievu etnogrāfijā. Baltkrievu valodai veltītos pētījumus viņš ir iesācis ar darbu *Обзор звуков и форм белорусской речи* [Skaņu un formu apskats baltkrievu dialektā]⁴⁸ (1886), bet 1893. gadā uzrakstīja disertāciju *К истории звуков и форм белорусской речи* [Par skaņu un formu vēsturi baltkrievu dialektā]⁴⁹.

Laika posmā no 1903. līdz 1922. gadam trīs sējumos tika publicēts J. Karska monumentālais darbs ar nosaukumu *Белорусы* [Baltkrievi]⁵⁰.

⁴⁷Панас 1931 - Панас И. О. Академик Е. Ф. Карский. Статья в газете “Россия и славянство” (Париж), 4 июля 1931 г. [skatīts 2014. gada 2. oktobrī]. Pieejams: <http://zapadrus.su/bibli/arhbib/1045-ivan-panas-akademik-e-f-karskij.html>

⁴⁸Е. Ф. Карский. *Обзор звуков и форм белорусской речи*. Москва, 1886.

⁴⁹Е. Ф. Карский. *К истории звуков и форм белорусской речи*. Варшава, 1893.

⁵⁰Е. Ф. Карский. *Белорусы*. 1903. -1922 в 3 томах. Москва, Петроград, 1903 -1922.

2.attēls. Карский Е. Ф. Белорусы. 1903. -1922 в 3 томах. Москва, Петроград, 1903. -1922.

Šajā darbā viņš aprakstīja visu, kas tika paveikts baltkrievu valodas pētīšanas jomā no 18. gs. beigām līdz 20. gs. sākumam. Savā pētījumā *Территория Белоруссии. Граница белорусского племени и характеристика страны* (1903.) [Baltkrievu teritorija. Baltkrievu tautas robeža un valsts raksturojums]⁵¹, J. Karskis aprakstīja lauku ekspedīcijas rezultātus, pētot baltkrievu tautas lietoto valodu un tās apdzīvotās vietas baltkrievu guberņās. Profesors pierādīja, ka baltkrievu tauta ir krievu tautas daļa – ar savām īpatnībām un runājoša baltkrievu dialektā. Tajā pašā laikā viņš mudināja ar cieņu izturēties pret baltkrievu valodu un kultūru, uzrakstīja baltkrievu valodas apguves programmu skolām. Savā darbā J. Karskis aprakstīja baltkrievu tautas apdzīvotās vietas un to robežas un skāra baltkrievu tautas vēsturi. Viņš uzskatīja, ka tautas apdzīvotā vieta ietekmē cilvēka raksturu un tādējādi arī valodu. Akadēmiķis atzīmēja, ka analizējot valodu, ir jāņem vērā valsts īpatnības un valsts iekārta, kā arī tās vēsture (Карский 1903, 2).

Būdams Krievijas Zinātņu akadēmijas loceklis, 1917. gadā J. Karskis publicēja pētījumu *Этнографическая карта белорусского племени* [Baltkrievu cilts etnogrāfiskā karte]⁵². Tas bija pētījums par Krievijas tautu sastāvu, kuru veica šīs akadēmijas komisija. Nelielā apjoma darbs bija veltīts baltkrievu apdzīvoto teritoriju aprakstiem. Viņš uzskatīja, ka baltkrievu tauta ir izveidojusies, saplūstot daudzām krievu slāvu atzara ciltīm. Rietumu nomalē ar baltkrieviem saplūda arī daži lietuviešu

⁵¹Е. Ф. Карский. *Территория Белоруссии. Граница белорусского племени и характеристика страны*.1903.

⁵²Е. Ф. Карский. *Этнографическая карта белорусского племени*. Петроград, 1938.

un latviešu atzari (Карский 1917, 1). Viņš arī norādīja, ka dažreiz baltkrievis grūti atšķirt no citām tautām, jo tie ir iedalāmi pareizticīgajos baltkrievis un katoļticīgajos baltkrievis (kurus valodas dēļ praktiski varēja pieskaitīt poļiem). Šajā darbā J. Karskis atzīmēja baltkrievis apdzīvotās teritorijas 19. gs. sākumā, piemēram, Vitebskas guberņu – tā pilnībā bija baltkrievis teritorija. Ludzas apriņķī baltkrievis dzīvoja pamīšus ar latviešiem, bet pārsvarā tur dzīvoja latvieši. Pie Režicas (Rēzekne) dzīvoja daudz baltkrievis, uz austrumiem no tās atradās daudz baltkrievis apmetņu. Baltkrievis cilts robeža virzījās uz dienvidrietumiem Daugavas (Dvinas) virzienā. Režicas, Ludzas un Dvinskas (Daugavpils) apriņķos baltkrievis vairākumu neveidoja, bet dažos gadījumos pie baltkrievis bija ierindojami arī poļi, t.i., katoļticīgie baltkrievis. Tālāk gar Daugavu baltkrievis robeža virzījās uz rietumiem līdz Dvinskai (Daugavpilij), tad – uz ziemeļrietumiem līdz Ilūkstei (Карский 1917, 2-4).

Viņš norādīja, ka arī Kurzemes guberņā dzīvoja baltkrievis. Gandrīz visur baltkrievis kaimiņi – vispirms no rietumiem, tad no ziemeļiem – bija latvieši. No Ilūkstes baltkrievis cilts dzīves telpas robeža virzās uz dienvidiem uz Kovenskas guberņu (Kauņa) un uz Viļņas guberņas pusi. Pie Druskininkiem Lietuvā baltkrievis apdzīvoja arī Suvalku guberņu, kur baltkrievis kaimiņi bija poļi, turklāt viņus bija grūti atšķirt no poļiem. Arī Grodņas guberņā baltkrievis rietumu kaimiņi bija poļi, un katoļticīgo baltkrievis runā bija daudz polonismu. Baltkrievis apdzīvoja Minskas guberņu, visu Mogiļevas guberņu. Čerņigovas guberņā dažreiz bija dzirdama tīrā baltkrievis valoda. Baltkrievis dzīvoja arī Kalugas guberņā un lielākajā Smoļenskas guberņas daļā. Pleskavas guberņas austrumdaļā baltkrievis apdzīvotās teritorijas nesniedzas tālāk par Daugavu (Карский 1917, 9-23).

Jāsecina, ka J. Karskis sniedza nopietnu ieskatu baltkrievis valodas attīstības vēsturē un viņa atziņas joprojām ir slāvu valodnieku pētījumu pamatā. Secināms, ka baltkrievis apdzīvotā teritorija saskaņā ar J. Karska darbu, bija plašāka nekā mūsdienu Baltkrievijas robežas.

Līdz 20. gs. zinātnē baltkrievis izloksnes tika uzskatītas par krievu valodas daļu ar patstāvīga dialekta statusu vai bez tā (Судник 1990, 71–72). 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. pirmajā pusē krievu valodnieku vidū bija izplatīts uzskats, ka baltkrievis un ukraiņu valoda nav patstāvīgas austrumslāvu valodas, bet ir krievu dialekti. Tikai pēc 1905. gada revolūcijas Krievijas impērijas vara oficiāli atļāva lietot baltkrievis valodu avīžu, žurnālu un grāmatu izdošanai (Rozenbergs 2005, 138).

Mūsdienu baltkrievu literārā valoda oficiāli atzīta un lietota dažādās dzīves sfērās galvenokārt kopš 1917. gada. Normatīvo gramatiku baltkrievu valodā 1918. gadā izdeva Pēterburgas universitātes sengrieķu un latīņu valodu pasniedzējs, baltkrievu valodnieks un tulkotājs **Bronislavs Taraškevičs** (1892-1938) (*Браніслаў Тарашкевіч*) (Тарашкевіч 1918).

20. gs. 20. gados, līdzās jidiš, poļu un krievu valodai, baltkrievu valoda bija viena no Baltkrievijas Padomju Sociālistiskās Republikas oficiālajām valodām. 1933. gadā Baltkrievijā, kas bija Padomju Savienības sastāvā, tika veikta baltkrievu valodas pareizrakstības reforma. Rietumbaltkrievijā un emigrācijā līdz 1939. gada 17. septembrim turpināja lietot pirmsreformas pareizrakstību (*taraškevica*), kā arī latīņu alfabētu. 1926. gadā pēc baltkrievu ortogrāfijas un ābece reformēšanas akadēmiskās konferences lēmuma notika baltkrievu literārās valodas pāreja uz kirilicu. Šis lēmums vienlaikus kļuva par būtisku faktoru poļu valodas ietekmes samazināšanai baltkrievu literārās valodas turpmākajā attīstībā. Tika pieņemts lēmums atteikties no līdzskaņu asimilatīvās mīkstināšanas apzīmējumiem rakstos, kas kļuva par vienu no baltkrievu ortogrāfijas 1933. gada reformas būtiskākajām iezīmēm. Bija deklarētas svarīgas izmaiņas līdzskaņu izrunā un rakstībā svešvārdos u.c. izmaiņas (kopumā bija pieņemti astoņdesmit četri jauni valodas likumi), kas tuvināja baltkrievu valodu krievu valodai (piemēram, vairs netika lietots asimilatīvais mīkstinājums vārda vidū: agrāk rakstīja *песьня, съвет*, bet pēc reformas - *песня, свет*; tika reglamentēta svešvārdu rakstīšana, piemēram, *akanje*, tas tika atstāts visos gadījumos, izņemot desmit vārdus, starp kuriem bija vārdi *рэволюцыя, совет* u.c.).

Mūsdienu baltkrievu valodnieks, profesors **Aleksandrs Lukašaņecs** (*А. Лукашанец*), kurš pēta baltkrievu valodas funkcionēšanu Baltkrievijā, norādījis, ka baltkrievu literārās valodas sistēmas izveidi un attīstību 20. gadsimta laikā lielā mērā ietekmējusi mijiedarbība ar kaimiņos esošajām radniecīgajām slāvu valodām – krievu un poļu. Šo valodu ietekme uz baltkrievu literārās valodas normām dažādos periodos ieguva vai nu satuvināšanās (mijiedarbības), vai attālināšanās (valodas pūrisma) raksturu, kas ir saistīts ar valodas situācijas īpatnībām valstī katrā periodā. Valodas situācijas īpatnības Baltkrievijā attīstījās tā, ka bija ievērojama pastāvīga krievu valodas un periodiska poļu valodas ietekme uz baltkrievu valodu (Лукашанец 2013, 43-48). A. Lukašaņecs atzīmē, ka jaunā baltkrievu literārā valoda (standartvaloda) veidojusies divvalodības un pat daudzvalodības apstākļos. A. Lukašaņecs norādīja uz baltkrievu

valodas attīstības īpatnībām, piemēram, 20. gs. divdesmitajos gados notika baltkrievu valodas attālināšanās no krievu un poļu valodas:

a) šajā laikā Baltkrievijā notika plašo reģionālismu ieplūšana (kustība no perifērijas uz centru), piemēram, bija izplatīti tādi vārdi kā *вясняк, вяснячка, вясняцкі, кавальня (кузня)*;

b) aktīva vārdu veidošana un svešvārdu aizvietošana ar jaundarinājumiem (valodas ekspansija), piemēram, bija izplatīti tādi vārdi kā *галяр (парыкмахер), абвадненьне (арашэнне), ваганнямер (сейсмометр), ветрагон (прапелер), вастраслун (абеліск), канцавоссе (полюс), адсотак (працэнт)*.

Savukārt 20. gs. trīsdesmitajos gados bija vērojama tuvināšanās ar krievu valodu, notika rusicismu nostiprināšana baltkrievu valodā, piemēram, iepriekš baltkrievu valodā lietoja baltkrievu vārdus *давернік* kr. 'доверитель', *даказ* kr. 'донос' *дарадца* kr. 'советник', bet trīsdesmitajos gados sāka izmantot krievu vārdus *давярыцель, данос, саветнік* u.c. Tādējādi 20. gs. pirmajā pusē Baltkrievijā notika pakāpeniska tuvināšanās krievu valodai, turpretī Latvijā un Lietuvā kā brīvvalstīs bija mēģinājumi saglabāt un attīstīt to baltkrievu valodu, kura bija kodificēta 20. gs. divdesmitajos gados (sk. 1. daļu).

Pastāv vairākas teorijas saistībā ar etnonīma *baltkrievs* etimoloģiju. Latviešu valodā neitrālā etnonīma *baltkrievs* (bkr. 'беларус') etimoloģija ir saistīta ar vārdu *Белая Русь* un vēlāk *Беларусь* (latv. 'Baltā Krievija' un vēlāk – 'Baltkrievija'). Etnonīms *baltkrievs* parādījās 16. gs. (Карский 1903, 114-116) un acīmredzot bija saistīts ar baltām baltkrievu tautas drēbēm vai gaišiem matiem (ЭСРЯ 1, 1986, 149). Jānis Rozenbergs savā pētījumā *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās* uzsvēra, ka etnonīma *krievi* pamatā ir austrumslāvu etniskā grupējuma *kriviču* (kr. *кривичи*) nosaukums latviešu sarunvalodā gan krievi, gan baltkrievi, gan ukraiņiem, un tas pastāvējis pat līdz 20. gs. sākumam (Rozenbergs 2005, 135). Latviešu tautasdziesmās nav citu austrumslāvu nosaukumu, tika lietota leksēma *krievi* (attiecībā uz krievu, baltkrievu un ukraiņu tautu apzīmējumiem). M. Fasmers *kriviču* nosaukumu saista ar cilts personālvārdu **Кривь*, kas etimoloģiski saistīts ar krievu adjektīvu *кривой*, senkrievu *кривь*, kas savukārt ir saistīts ar lietuviešu *kreīvas, krivis* (ЭСРЯ 2, 1986, 376). K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā nav šķirkļu *baltkrievi* un *ukraiņi*.

Lietuvā baltkrievu apzīmēšanai lieto etnonīmu *gudi*⁵³ (no lt. *gudas* – ‘baltkrievs’) un *baltarusiai*. Lietuviešu folklorā tiek lietots etnonīms *baltarusiai* (Kļavinska 2015, 76). Latgaliešu folklorā jaunākos tekstu pierakstos pieminēti baltkrievi (*boltkrīvi*), bet senākajā folkloras slānī tiek lietots etnonīms *krīvi*, kas atklāj etniskos sakarus ar austrumslāviem (krieviem, ukraiņiem un baltkrieviem) kopumā (Kļavinska 2015a, 47). Etnonīms *gudi* (kr. ‘гуды’) ir sastopams arī toponīmijā (Гуды, Гудовщина, Гудзеньh utt.) (Рогалев 1989, 118). Etnonīms *gudi* tika lietots no 15. gs., un šādu nosaukumu lielākoties lietoja gan latvieši, gan lietuvieši, mūsdienās lietuvieši lieto gan *gudi*⁵⁴ (lieto biežāk), gan *baltarusiai* (Охманьский 1980, 113). Baltkrievijas ģeogrāfiskajos nosaukumos etnonīms *zydy* ir izplatīts republikas ziemeļrietumu daļā (Vitebskas apgabala Verhņedvinskas rajonā), gandrīz visā baltkrievu – lietuviešu pierobežā (Vitebskas apgabala Postavu rajona, Grodņas apgabala Ostrovecas, Ošmjanu, Voronovkas, Ļidas rajonos) un dažos citos rajonos (Рогалев 1989, 118). Pastāv viedoklis, saskaņā ar kuru etnonīms *gudi* ir saistīts ar etnonīmu *zomy*, atspoguļojot seno gotu valdīšanas laikmetu pār vairākām ciltīm areālā, kas ietver pašreizējo Kaļiņingradas apgabalu, Dienvidlietuvu, Ziemeļmazūriju un Baltkrievijas – Lietuvas pierobežu. Goti sev pakļāva vietējos iedzīvotājus un deva tiem savu nosaukumu. Saskaņā ar A. Rogaļeva teoriju etnonīms *zomy* semantiski tika pārveidots, un ar nosaukumu *zydy* sāka apzīmēt jebkuru iedzīvotāju grupu, kas runā citā valodā. Tādējādi, pēc A. Rogaļeva domām, baltkrievu, poļu un lietuviešu apzīmēšanai lietotais un pierobežā un ziemeļrietumu rajonos fiksētais etnonīms *zydy* vēsturiski ir cēlies no etnonīma *zomy* (Рогалев 1989, 119). Pēc V. Toporova teorijas etnonīms *gudi* ir cēlies no prūšu *gudde*, kas apzīmē ‘meža iedzīvotājus’ (Топоров 1979, 2, 325). Latvieši senāk baltkrievus dēvējuši par *gudiem*; šis baltkrievu/ukraiņu nosaukums atrodams K. Ulmaņa vācu-latviešu vārdnīcā (Ulmann 1872, 82), K. Ulmaņa un G. Bražes vārdnīcā (Ulmann, Brasche 1880, 760), kur leksēma *gudi* fiksēta ar nozīmi ‘Weissrussen’, bet Vecā Stendera vārdnīcā (Stender 1789, 609) vāciski latviskajā daļā leksēmai *guds* dota nozīme ‘Ukrainer’ un vārdkopai *Gudu zeme* – ‘Ukraine’, bet vārdnīcas latviski vāciskajā daļā leksēmai *guds* uzrādītas divas nozīmes – ‘ein Weissrussländer’ (baltkrievs) un ‘Ukrainer’ (ukrainis) (Stender 1789, 377). Līdz ar to minētajās 18.-19. gs. divvalodīgajās vārdnīcās ar vārdu *gudi* apzīmēja gan baltkrievus, gan ukraiņus, bet

⁵³ *Gūdas*. Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė [skatīts 2015. gada 23. jūnijā]. Pieejams: <http://etimologija.balticnexus.lt/?w=gudas>

⁵⁴ Piemēram, Baltkrievu kultūrdzīves aprakstā *Vilniaus gudu puslapi* [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: http://vilnia-by.com/files/Adu_s.pdf

Jēkaba Dravnieka *Konversācijas vārdnīcā* 19. gs. 90. gados (Dravnieks 1891-1893, 1.sēj., 184), kā arī *Konversācijas vārdnīcā* 20. gs. sākumā (KV 1911, 3 sēj., 2655., 2656.lp), (KV 1921, 4. sēj., 4353) jau sastopams vārds *baltkrievi*.

Etnonīms *baltkrievi* latviešu valodā parādījās 20. gadsimtā, pirms tam sarunvalodā austrumslāvu apzīmēšanai lietoja vārdus *kriwi*, *kriviči*, *boltkriwi* vai *gudi* (Kļavinska 2012, 91).

Latviešu konversācijas vārdnīcā (LKV 1928-1929, 1727) norādīts, ka, iespējams, latviešu vārds *baltkrievi* ir cēlies no vārda *balts*. A. Švābes Latvijas Konversācijas vārdnīcā vārdkopa *baltkrievi* aprakstīta kā „*neliela kalsnēja auguma (vīrieši 164, sievietes 152 cm.), gaišiem matiem un acīm; valkā gaišas drēbes; iespējams, ka no tā cēlies baltkrievu nosaukums, kas pazīstams kopš 15. gs.*” (LKV 1928/1929, 1727). Vārdnīcā norādīts, ka lielākā baltkrievu daļa ir pārpoļoti latgalieši (uz to norāda latviskie uzvārdi un ģeogrāfiskie nosaukumi baltkrievu apdzīvotos rajonos). Bet starp tiem ir arī īstie baltkrievi, kuri uz dzīvi apmetušies Daugavpils dienvidos (LKV 1928/1929, 1727). 20. gs. pirmajā pusē F. Kemps atzīmēja, ka sniedzot ziņas par savu nacionālo piederību, baltkrievi atbildēja *katolis*, dažreiz *tuteišij* [vietējais], retāk sauca sevi par *russskij* [krievs] un vēl retāk runāja par sevi kā par *belorus* [baltkrievs] (Kemps 1938, 112) (sk. par šo arī 1. daļā).

Savukārt, runājot par vārda *baltkrievi* ekspresīvo un dialektālo etnonīma izcelsmi, tiek ierosināti vairāki varianti. Piemēram, A. Kļavinska runā par vairākām etnonīma *baltkrievi* ekspresīviem un dialektāliem apzīmējumiem, kuru pamatā baltkrievu vārds *бульба* [kartupelis], jo tos sauca par kartupeļu ēdējiem. Baltkrievu apzīmēšanai Latgalē un citur vēl joprojām izmanto iesaukas: *buļbaši*, *buļbjaņiki*, *gaņeriki*, *belohvostiki* (Kļavinska 2012, 91), bet latgaliskajās izloksnēs agrāk lietots etnonīms *guds* ar nozīmi ‘baltkrievs’ (Kļavinska 2015, 78).

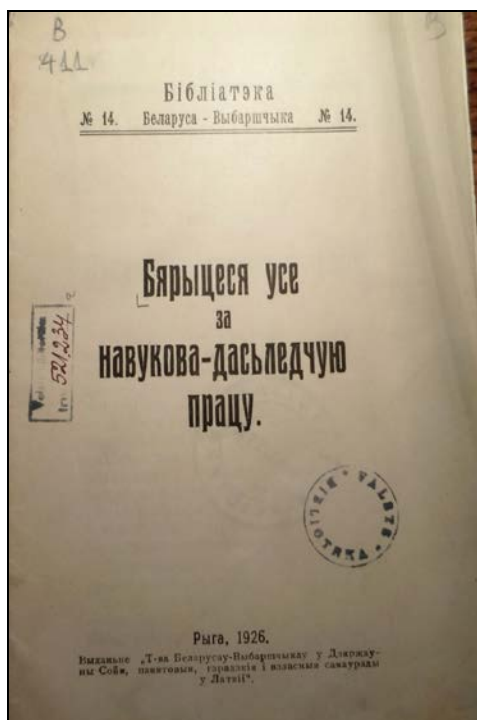
2.2. Baltkrievu-latviešu leksikogrāfisko avotu tradīcijas aizsākumi

Šajā apakšnodaļā tiks analizēti baltkrievu leksikogrāfisko darbu aizsākumi, proti, tiks analizēti Latvijas baltkrievu inteliģences K. Jezovītova un S. Saharova darbi, jo tie atspoguļo vietējās Latvijas baltkrievu valodas īpatnības 20. gs. pirmajā pusē. Tāpat tiks analizēts V. Lastovska darbs *Рациўска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas* (Ластоўскі 1924).

K. Jezovītova, S. Saharova un V. Lastovska baltkrievu valodas materiāli ir svarīgi lingvokultūroloģiskā aspektā, jo viņu mērķis bija saglabāt baltkrievu valodu

Baltkrievijā un kaimiņzemēs un parādīt baltkrievu leksikas specifiku, līdz ar to viņu baltkrievu valodas materiāli raksturo baltkrievu valodu kā kontaktvalodu Latvijā un Lietuvā.

Baltkrievu tautas kultūras aktivitātes neatkarīgajā Latvijā veicināja interesi par leksikogrāfisko avotu izdošanu. 1926. gadā tika izdota brošūra *Бярыцця усе за навукова-дасьледчую працу* [Visi tiek aicināti ķerties pie zinātniski pētnieciskā darba] (turpmāk— БНДП 1926), kurā tika ievietots aicinājums Latvijas baltkrieviem uzsākt folkloras vākšanu, lai izdotu baltkrievu tautas vārdnīcu: „*Мы тут, беларуская менишасьць у Латвіі, павінны таксама прыняць удзел у гэтай надзвычайна важнай і карыснай навуковай працы. Кожны настаўнік беларускае школы, кожды вучань старшых клясаў пачатковае школы, усе вучні гімназій і вучыцельскіх курсаў павінны ўзяцца за зьбіраньне матарыялаў. У першую чаргу мы павінны заняцца справай запісу народнага слоўніка, але побач з гэтым трэба зьбраць ўсюкія іншыя матарыялы*” [Mums, Latvijas baltkrieviem, jāpiedalās šajā svarīgajā un interesantajā zinātniskajā darbā. Katram baltkrievu skolas vadītājam, katram vecāko klašu skolēnam, visiem ģimnāzijās un skolotājuursos studējošajiem jāsāk vākt materiāli. Pirmkārt, mums ir jāķeras pie tautas vārdnīcas sastādīšanas, bet pirms tam ir jāsavāc dažādi materiāli] (БНДП 1926, 5). Šīs idejas autors bija **Konstantīns Jezovītovs**, Ludzas Baltkrievu ģimnāzijas direktors, baltkrievu skolotāju biedrības priekšsēdētājs, pasniedzējs, Latvijas politiķis, tulkotājs (sk. par viņu arī 1. daļā). Viņš bija grāmatas *Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā* (Jezovītovs 1923) autors (grāmata tika izdota 1923. gadā), savukārt 1926. gadā tika publicēta brošūra vai instrukcija БНДП.

3.attēls. *Бярыцця усе за навукова-дасьледчую працу. Рыга : Бібліатэка Беларусы-Вибаршчыка Nr. 14, 1926.*

Viņš uzskatīja, ka baltkrievu leksiku var vākt skolu, ģimnāziju direktori, skolotāji, vecāko klašu skolēni. K. Jezovītovs detalizēti aprakstīja, kāda leksika ir jāvāc un kā to aprakstīt, lai tā tiktu atspoguļota vārdnīcā. Piemēram, ja vārds atšķirtos no literārās baltkrievu valodas, tad tas būtu jāieraksta tā, kā to izrunā (БНДП 1926, 6). Instrukcijā tika ievietots vienīgais šķirkļa paraugs, kādam tam bija jāizskatās topošajā vārdnīcā. Paraugā dots vārds baltkrievu valodā un tā tulkojums krievu valodā (saskaņā ar instrukciju tas varētu būt tulkojums arī poļu valodā). Tālāk tiek dots ilustratīvais materiāls un vākšanas vietas apzīmējums, kā arī autora vārds (БНДП 1926, 15):

ЗЫРКА ярко. Дровы зырка гараць у печы. Веска Вайцюлева, Прыдруйскей вол. [Р. М. Шакун].
--

K. Jezovītovs plānoja izdot baltkrievu vārdnīcu ar krievu vai poļu vārdu ekvivalentiem, jo lielākā baltkrievu daļa bija pārkrievojusies vai pārpoļojusies: „*на картицы належыць запісаць ... дакладны переклад гэтага слова ў расійскую ці польскую мову*” [Uz kartiņas jāpieraksta šī vārda tulkojumu krievu vai poļu valodā] (БНДП 1926, 13-14). Personām, kuras iesūtījušas labākos materiālus, autors solīja izsniegt naudas prēmijas. Baltkrievu vārdus viņš lūdza sūtīt laikraksta *Голас беларуса*

redakcijai, kura redaktors bija viņš pats. Leksiskos materiālus plānoja apkopot līdz 1927. gadam, tādējādi veltot šim darbam vienu gadu. Savā aicinājumā viņš rakstīja, ka kopš 19. gs. etnogrāfi un citi zinātnieki vākuši baltkrievu folkloru, interesantas frāzes un vārdus, tomēr no tā visa tika savākta tikai desmitā daļa un tas nenotika Latvijas teritorijā (БНДП 1926, 4). Tā kā laikā, kad tika publicēts šis aicinājums, notika baltkrievu tautas kultūras aktivitātes, K. Jezovītovs uzskatīja, ka tas ir īstais laiks sākt arī Latvijā vākt baltkrievu folkloru. Baltkrievijas teritorijā šādus vārdus nebija iespējams savākt, jo tikai Baltijas valstīs bija sastopams daudzu kultūru sajaukums, un tās reālijas atspoguļojās arī vietējā baltkrievu valodā: „*Матарыялы, якія мы тутам зьбяром, будуць асабліва цікавыя з боку навуковага таму, што мы тутака жывём у мяйсцовасьці, дзе сходяцца этнаграфічныя межы расейска-эстонска-латыска-літоўска-беларускія і дзе культуры і мовы гэтых народаў узаемна уплываюць адзін на аднаго і ўсе на ўсіх. Гэткіх матарыялаў нідзе на тэрыторыі Беларусі сабраць немагчыма*” [Materiāli, kurus mēs savāksim, būs ļoti interesanti no zinātnes puses, tādēļ, ka mēs dzīvojam vietā, kur kopā sanāk krievu-igauņu-latviešu-lietuviešu-baltkrievu etnogrāfiskās robežas, kur šīs kultūras un valodas ietekmē cita citu un visi visus. Tādus materiālus Baltkrievijā nevar savākt] (БНДП 1926, 5). Ievadā K. Jezovītovs norādīja, ka šādu informāciju un vārdus var savākt tikai Latvijā, jo nekur citur nebūs tik daudz piemēru, kas liecinātu par tik daudzu valodu kontaktiem. Tiesa, K. Jezovītovs neminēja, ka baltkrievu vārdi tulkojami valsts valodā, iespējams, tas izskaidrojams ar to, ka tajā laikā latviešu valodu baltkrievi pārzināja vāji.

Instrukcijā K. Jezovītovs detalizēti aprakstīja, kādi vārdi būtu jāvāc, piemēram:

- 1) termini, priekšmetu un procesu nosaukumi, kas saistīti ar cilvēka darbību, kā arī ar dzīvo dabu (piemēram, komētu, vēja, ķīmisku procesu nosaukumi, kalnu, ezeru, minerālu, metālu, augu, augļu, sēņu, putnu nosaukumi; cilvēka ķermeņa daļu un orgānu nosaukumi, dažādu tautību nosaukumi, māju un to piederumu nosaukumi; lauksaimniecības darbu nosaukumi, priekšmeti, kas saistīti ar kara darbību, naudas nosaukumi, svēto vārdi, profesiju un darbību nosaukumi, slimību nosaukumi);
- 2) īpašības vārdi;
- 3) dažādi vārdi, kas saistīti ar priekšmetiem, dzīvo un nedzīvo dabu;
- 4) skaitļa vārdi un vietniekvārdi;
- 5) svešvārdi;
- 6) cilvēku nosaukumi u.c.

K. Jezovītova ieceri radīt vietēju divvalodu vārdnīcu, iespējams, iespaidoja V. Lastovska 1924. gadā Lietuvā publicētais darbs *Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік Baltarusių-rusų kalbų žodynas* [Krievu – kriviču (baltkrievu) vārdnīca], par kuru tiks izklāstīts tālāk.

Lai gan tika īstenotas šīs aktivitātes, ideja par vārdnīcas izdošanu tā arī netika realizēta. Iespējams, ka nesevoja baltkrievu aktivitāte. Jāsecina, ka šī vārdnīca varētu atspoguļot baltkrievu-krievu-poļu un, iespējams, lietuviešu valodu reģionālus kontaktus.

Baltkrievijā, kur vēsturiski dzīvoja liela latviešu kopiena (Kursīte 2009, 7-10) 20. gs. 30. gados notika mēģinājums izdot baltkrievu-latviešu vārdnīcu. Baltkrievijas PSR Zinātņu akadēmijā izveidoja komisiju latviešu dzīvesveida pētīšanai, kuras latviešu sektora līdzstrādnieki (O. Panke un J. Dolgijs) sastādīja praktisku baltkrievu-latviešu vārdnīcu. Tās rediģēšana tika pabeigta 1935. gadā, bet šī vārdnīca tā arī palika neiespiesta (Ābola, Vīksna 1977, 45). Šīs vārdnīcas manuskripti Baltkrievijas Zinātņu akadēmijas arhīvos nav saglabājušies.

Vēlāk ar baltkrievu folkloru Latvijā nodarbojās, to vāca un apkopoja baltkrievu folklorists, etnogrāfs, publicists, pedagogs **Sergejs Saharovs** (*Сяргеј Сахараў*) (1880–1954), kurš Latvijā 1940. gadā publicēja baltkrievu folkloras krājumu (*Сахараў* 1940), bet tā nebija vārdnīca tās tradicionālajā izpratnē. S. Saharovs dzimis Polockā diakona ģimenē. No 1917. līdz 1925. gadam strādājis Ludzas baltkrievu ģimnāzijā, vēlāk strādāja Latvijas Republikas Izglītības ministrijas Baltkrievu nodaļā, bija Daugavpils ģimnāzijas direktors (Vīksna 2004, 58).

Kā galveno S. Saharova darbu var minēt Latgales baltkrievu folkloras krājuma vākšanu⁵⁵. Folkloras krājuma *Народная творчасць Латгальскіх і Лукстэнскіх беларусаў*⁵⁶ publicēšanai K. Ulmaņa valdība piešķīra 700 Ls lielu naudas summu (*Сахараў* 1940, 5). Folkloras krājumā ir 2793 vienības, starp kurām ir dziesmas, melodijas, pasakas, teikas, anekdotes, mīklas, sakāmvārdi, spēles, rotaļas, fotouzņēmumi. Folkloras vākšanā S. Saharovs iesaistīja savus kolēģus, skolēnus no Ludzas, Daugavpils, Zilupes ģimnāzijām, un savas ģimenes locekļus (sievu un meitu). Savāktos materiālus S. Saharovs pārrakstīja ar roku. Folkloras materiāli tika vākti

⁵⁵S. Saharovs ir arī šādu darbu autors: *Народное образование в Юрьевском уезде*. Юрьев, 1917; *Город Лудза в прошлом и настоящем*. (Популярный очерк). Рига, 1935; *Рижские православные архипастыри за сто лет (1836—1936)*. Рыга, 1937; *Полацкі князь Усяслаў — нацыянальны беларускі асілак*. Вільня, 1939; *Православные церкви в Латгалии*. (Историко-статистическое описание). Рыга, 1939; *Город Краслава и Плятеры*. 1936.

⁵⁶ С. П. Сахаров. *Народная Творчасць Латгальскіх і Лукстэнскіх беларусаў*. Rīga : Latvijas baltkrievu izdevums, 1940.

Latvijas dienvidaustrumos laikā no 1924. gada līdz 1948. gadam (Vīksna 2004, 59). Šim krājumam ir 4 papildinājumi. Pirmais papildinājums – *Latgales baltkrievu garantā* (1938. gada līdz 1939. gadam), tajā ievietotas 225 folkloras vienības. Otrais papildinājums tika sarakstīts 1942. gadā, un tajā ir 298 vienības. Trešajā papildinājumā (1943. gads) ir 161 folkloras vienības. Pēdējais, ceturtais papildinājums noformēts 1944. gadā, un satur 873 vienības (Vīksna 2004, 59).

Pirmā papildinājuma pielikumā S. Saharovs ievietoja nelielu paša izveidotu trīsvalodu baltkrievu – krievu – latviešu vārdnīcu, kurai bija jākalpo kā paskaidrojumam neskaidriem vārdiem baltkrievu folkloras piemēros. Šī vārdnīca ir rakstīta ar roku. Vārdnīca satur 173 vārdkopas, kopumā apmēram 600 leksēmu (sk. promocijas darba pielikumu Nr. 2). Vārdnīca nesatur gramatiskās vai stilistiskās norādes. Pats autors pierakstīja, ka tas ir „*paskaidrojums dažiem baltkrievu vārdiem, iztulkotiem krievu un latviešu valodā*” (Sacharovs 1940, 149). Papildinājuma ievadā S. Saharovs min, ka šeit viņš ir ievietojis tikai nelielu vārdnīcas daļu, bet strādā pie Latgales baltkrieva vārdnīcas⁵⁷ (Sacharovs 1940, 4), lai gan tāda netika uzrakstīta.

Vārdnīca sakārtota alfabētiskā secībā pēc baltkrievu alfabēta, tā satur 22 burtus, proti, **А** (11 vārdkopas), **Б** (4), **В** (6), **Г** (11), **Д** (6), **Ж** (5), **З** (7), **К** (17), **Л** (7), **М** (9), **Н** (3), **П** (33), **Р** (6), **С** (17), **Т** (6), **У** (1), **Х** (7), **Ч** (4), **Ш** (10), **Ю** (1), **Я** (2).

Vārdnīcā atspoguļota vispārlietotā leksika (piemēram, bkr. *адпачынак* – kr. ‘отдых’ – latv. ‘atpūta’), vēsturiskā jeb novecojusī leksika vienā no valodām (piemēram, bkr. *спадніца* – kr. ‘юбка’ – novēc. latv. ‘lindraki’ (*lindraki* – ‘sieviešu svārki (parasti gari, paplati) novēc.’ (LLVV 4, 1980, 715)), folklorismi (piemēram, bkr. *асілак* – kr. folk. ‘багатырь’, ‘силáč’ – latv. ‘stiprinieks’). Iespējams, ka ne visi vārdi pārtulkoti ar pilnīgu ekvivalentu. Leksikas lietošanas piemērus varēja skatīties folkloras materiālos. Piemēram, vārdnīcā ir šķirklis *паляніцы* – kr. ‘бліны’ – latv. ‘blinas’. Vārdšķirklis *паляніцы* nav reģistrēts Baltkrievu valodas skaidrojošā vārdnīcā (turpmāk – ТСБМ). Iespējams, ka šis ir reģionāls vārds. Krievu vārdam *блины* latviešu valodā ir ekvivalents ‘pankūkas’, bet šajā gadījumā latviešu valodā tas ir pārtulkots kā *blinas*, kas ir līdzīgs latviešu vārdam *bliņas* ‘griķu miltu pankūkas’ (LLVV 2, 1973, 102) vai kr. *блины*. Savukārt rakstot krievu vārdu *блины*, novērota grafētiskā interference: krievu burta **И** vietā S. Saharovs uzrakstījis baltkrievu burtu **I**.

⁵⁷ „Одновременно мной составляется словарь Латгальского белоруса, здесь не прилагаю” – [Vienlaikus strādāju pie Latgales baltkrieva vārdnīcas, šeit netiek pievienota] (Sacharovs 1940, 4).

Tulkojot vārdu *партки*, ir izsvītrots pirmais ekvivalences variants krievu vārdam *брюки* – bikses un pa virsu uzrakstīts *кальсоны* – apakšbikses. Domājams, ka pats autors šaubījās par tulkojuma pareizību.

Daudzos gadījumos vārdnīcas šķirkļos norādīti sinonīmi baltkrievu, krievu un latviešu valodā, piemēram:

- bkr. *вёска*, kr. 'дерёвня', latviešu valodā doti divi tulkojumi: 'ciems' un 'sādža' (Sacharovs 1940, 150);
- bkr. *вандравáць* krievu valodā tulkojumā tiek doti divi sinonīmi 'странствовать' un 'путешествовать', 'ceļot' (Sacharovs 1940, 150);
- bkr. *слушны* un *сьлічны* – kr. 'дельный' un 'справедливый', latv. 'taisnīgs' (Sacharovs 1940, 157).

Divos gadījumos doti deminutīvi visās trijās valodās:

- bkr. *кút*, -очек, kr. 'угол', 'уголок', latv. 'kakts', 'kaktiņš' (Sacharovs 1940, 152);
- bkr. *хúстка*, -ачка, kr. 'платок', 'платочек', latv. 'lakats', 'lakatiņš' (Sacharovs 1940, 158).

Viena vārdkopa nav papildināta ar vārda tulkojumu latviešu valodā, iespējams, ka autors ir aizmirsis sniegt tulkojumu vai nav zinājis latviešu ekvivalentu:

- bkr. *матавіла*, kr. 'мотушка' (Sacharovs 1940, 153), latv. 'tītavas' (BLV 2010, 165).

Ņemot vērā promocijas darba autores veikto vārdnīcas analīzi, vārdnīcas vārdus var iedalīt šādās lielās tematiskās grupās⁵⁸:

1) cilvēku raksturojumi:

- *асілак* - багатырь⁵⁹, силач - stiprinieks (Sacharovs 1940, 149). ТСБМ vārds *асілак* reģistrēts ar nozīmi 'герой беларускіх казак, легенд, воін незвычайнай сілы, мужнасці і розуму; волат' [baltkrievu pasaku varonis, liela spēka karavīrs, drosmīgs un gudrs] (ТСБМ 1, 1977, 279).
- *гультай* -лентяй - slinkis (Sacharovs 1940, 150). ТСБМ vārds *гультай* reģistrēts ar nozīmi 'лянівы чалавек; лодар' [slinks cilvēks] (ТСБМ 2, 1978, 95);
- *надалужны* – слабосильный, хилый - vārgs (Sacharovs 1940, 154).

⁵⁸Šeit doti tikai daži piemēri, pilno leksikas sarakstu sk.promocijas darba pielikumā Nr. 2.

⁵⁹Šeit un turpmāk tiek saglabāta S. Saharova pareizrakstība.

Īpašības vārds *надалужны* nav reģistrēts ТСБМ, ir vārds *недалужны* ar vairākām nozīmēm ‘слабы, хваравіты; бяссільны; непрыгледны, няскладны, няўключны; недарэчны, сказаны не да месца, недалёкі, прастакаваты’ [vājš, slimīgs; vārgs; neglīts; lempīgs; neveikls; tas, kas neveikli izsakas; aprobežots; vienkāršs] (ТСБМ 3, 1979, 360). Iespējams, šajā gadījumā var konstatēt pārrakstīšanas kļūdu.

2) cilvēku emocijas un jūtas:

- *журба́* - грусть, тоска – skumjas (Sacharovs 1940, 151). ТСБМ vārds *журба* reģistrēts ar nozīmēm ‘пачуццё смутку, душэўнай прыгнечанасці; туга, маркота’ [skumjas, garīgā depresija, bēdas] (ТСБМ 2, 1978, 260), bet S. Saharova materiālos atspoguļota tikai viena nozīme latviešu valodā, t.i., *skumjas*.
- *сум* - печаль, сомнения - bēdas, šaubas (Sacharovs 1940, 157). ТСБМ vārds *сум* reģistrēts ar nozīmēm ‘пачуццё смутку, жалю, душэўнай горычы’; [skumju sajūta, sevis žēlošana, dvēseles rūgtums]; Тое ж самае пачуццё, але больш лёгкае і светлае; журба’ [tāda pati sajūta, tikai vieglāka, bēdas]; душэўная трывога ў спалучэнні са смуткам, маркотай; туга [garīgās skumjas, mazdūšība]; ‘пакутлівая маркота; нуда’ [mokošas ilgas; garlaicīgums] (ТСБМ 5.1, 1983, 374).
- *туга́* - скорбь, печаль - skumjas, bēdas (Sacharovs 1940, 158). ТСБМ vārds *туга* reģistrēts ar nozīmēm ‘смутак, маркота, журба’ [skumjas, bēdas, grūtsirdība], ‘выказванне душэўнай прыгнечанасці, скрухі, смутку (у музыцы, песні, вершы і пад.)’ [skumju, bēdu izpausmē (mūzikā, dziesmās, dzejā)] (ТСБМ 5.1, 1983, 544).

3) apģērbu un apavu nosaukumi:

- *акраткі* – лапти - pastalas (Sacharovs 1940, 149). Šis vārds nav reģistrēts ТСБМ, nav arī M. Ābolas vārdnīcā (BLV 2010).
- *атонка, панто́фля* - старый туфель - veca tupele (Sacharovs 1940, 149). Baltkrievu vārds *атонкі, атонок* (vīr. dz.) ar nozīmi ‘vecas novalkātas kurpes’ reģistrēts ТСБМ, bet tas ir vīriešu dzimtes lietvārds, nevis sieviešu dzimtes, kā ir norādīts S. Saharova vārdnīcā. Variants *атонка* tiek lietots ģenitīva formā. Baltkrievu vārds *пантофля* ir reģistrēts ТСБМ ar nozīmi ‘дамашнія туфлі, звычайна без заднікаў’ [mājas kurpe bez kapes] (ТСБМ 1, 1977, 670),

savukārt M. Abolas vārdnīcā baltkrievu vārdam *пантофля* doti divi skaidrojumi - ‘čības’ un ‘rīta kurpes’ (BLV 2010, 200).

- *кашўлька* – рубаха – kreklis (Sacharovs 1940, 152). ТСБМ reģistrēts lietvārds *кашулька*, kas ir deminutīvs no vārda *кашуля* ar nozīmi ‘кашуля; дзіцячая кашуля’ [kreklis, bērnu krekliņš] (ТСБМ 2, 1978, 673).

4) cilvēku sociāla statusa un radniecības pakāpes nosaukumi:

- *гаспадар* – хозяин - saimnieks (Sacharovs 1940, 150). ТСБМ reģistrēts lietvārds *гаспадар* ar piecām nozīmēm: ‘уласпik’ [saimnieks], ‘чалавек, які вядзе гаспадарку’ [īpašnieks], ‘галава сям’i, дома’ [ģimenes galva], ‘той, хто мае ўладу над кім-, чым-н.; паўнаўладны распарадчык’ [noteicējs] un ar ierobežojumu lietojumā sarunvalodā ‘муж’ [vīrs] (ТСБМ 2, 1978, 37).

- *дзядзіна* - жена дяди - tante (Sacharovs 1940, 151). ТСБМ reģistrēts lietvārds *дзядзіна* ar nozīmi ‘дзядзькава жонка’ ‘onkuļa sieva’ (ТСБМ 2, 1978, 178).

- *ятроўка* – невестка - vedekla (Sacharovs 1940, 159). ТСБМ reģistrēts lietvārds *ятроўка* ar nozīmi ‘жонка аднаго брата ў адносінах да жонкі другога брата’ [brāļa sieva] (ТСБМ 5.2, 1984, 506), M. Ābolas vārdnīcā dotas divas nozīmes ‘svaine’ un ‘brāļa sieva’ (BLV 2010, 307).

(Citus piemērus sk. promocijas darba pielikumā Nr. 2).

Vārdnīcā atspoguļotajos piemēros ir konstatējama interference⁶⁰ visās trijās valodās. Piemēram, autors jaucis baltkrievu un krievu valodas grafētiskās sistēmas elementus. Galvenokārt vērojama fonētiskā interference, rakstot verbu nenoteiksmes formā (neatšķīra bkr. skaņu [ц’] un kr. [т’]). Baltkrievu valodā dažiem vārdiem raksturīgs sufikss **-ць** nenoteiksmes formā, bet krievu vārdiem nenoteiksmes formā ekvivalents ir [т’] (**-ть**). Savukārt S. Sacharovs dažos gadījumos rakstījis baltkrievu verbu sufiksu **-ць** krievu valodas ekvivalentiem. Sal.: bkr. *кульбачыць* – kr. ‘седла**ць**’ (pareizā krievu forma – kr. *седла**ть***) – latv. ‘seglot’ (Sacharovs 1940, 152), bkr. *нудзіць* – kr. ‘пуга**ць**’ (kr. – *пуга**ть***), latv. ‘baidīt’ (Sacharovs 1940, 156), bkr. *шанава́ць* – kr. ‘уважа**ць**’ (kr. *уважа**ть***), latv. ‘cienīt’ (Sacharovs 1940, 159). Novērota fonētiskā interference, rakstot baltkrievu darbības vārdu *дакучыць* (bkr. *дакучыць*) – kr. ‘надоеда́ть’ - latv. ‘apnikt’ (Sacharovs 1940, 151). Šī interference radusies krievu valodas ietekmē. Šajā gadījumā novērota arī verbu veida neatbilstība,

⁶⁰ Saskaņā ar Ū. Vainraiha teoriju par interferenci.

proti, bkr. verbs *дакучыць* ir pabeigtā veida, toties kr. verbs *надоедать* ir nepabeigtā veida verbs. Jāatzīmē, ka mūsdienu baltkrievu valodā darbības vārds *дакучыць* netiek lietots, ir tikai *дакучаць* – nepabeigtā veida (ТСБМ 2, 1978, 124).

Tā kā gan baltkrievu, gan krievu valodai raksturīga *a izruna*, fonētiskā parādība *akanje*, kad neuzsvērtajās zilbēs notiek fonēmu kvalitatīva redukcija, kuras pakāpe ir atkarīga no neuzsvērtās zilbes vietas vārdā, piemēram: *вода* [vādá], līdz ar to ir novērota fonētiskā interference krievu valodas leksēmu ekvivalentos. Autors dažus krievu vārdus uzrakstīja pēc baltkrievu ortogrāfijas sistēmas (jo baltkrieviski raksta tā, kā izrunā) (Граматыка 1, 1985, 10), piemēram: bkr. *асілак* – kr. ‘багатырь’ (krieviski pareizi *богатырь*), ‘силач’, latv. – ‘stiprinieks’ (Sacharovs 1940, 149); bkr. *шва́гер* – kr. ‘сваяк’ (krieviski pareizi *своаяк*), ‘шу́рин’ – latv. ‘svainis’ (Sacharovs 1940, 159). Līdz ar to šajos gadījumos S. Saharovs neatšķīra krievu neuzsvērto [o], kuru izrunā kā [ʌ] un baltkrievu [a]. Visticamāk, šeit ir novērojams baltkrievu valodas ortogrāfijas principa pārnese, saskaņā ar šo principu baltkrievu uzsvērtais [o] pozicionāli mijas ar neuzsvērto [a], piemēram, *но́с* – *наса́вы*, *мо́ра* – *ма́ра́к* u.tml.

Fonētiski gramatiskā interference novērota, rakstot krievu adjektīva pilnformu kā reducēto formu vīriešu dzimtē, kas raksturīgs baltkrievu valodai: bkr. *чырво́ны*, kr. – ‘красны’ (bet pareizā krievu forma ir *красный*), latv. ‘sarkans’ (Sacharovs 1940, 159). Arī citos gadījumos autora vārdnīcā novērota interference krievu valodā, piemēram, S. Saharovs jauca baltkrievu burtu **I** un krievu burtu **И**, rakstot bkr. *паля́нцы*, kr. ‘блі́ны’ (krievu valodā jābūt *блины*), latv. ‘blinas’ (Sacharovs 1940, 155). Lai gan vairākos citos piemēros S. Saharovs krieviski raksta pareizi, piemēram: *ли́лия*, *рисова́ть*, *мельни́ца*, *оре́шник*, *гово́ритъ* u.tml. (Sacharovs 1940, 153). Līdz ar to viņa materiālā konstatējama grafētiskā interference krievu valodā baltkrievu valodas ietekmē.

Jānorāda, ka arī dažos citos S. Saharova avotos vērojama interference. Piemēram, pirmā papildinājuma ievaddaļā viņš krievu valodas tekstā raksta vārdu *мейсца* – „сделаны записи мною и в других *мейсцах*” [Mani ieraksti ir arī citās vietās] (Sacharovs 1940, 4) – sal. bkr. *месца* (ТСБМ 3, 1979, 140), poļu - *miejsce* (PLV 1970, 166), bet krieviski jābūt – „в других *местах*”. Šī ir leksiskā interference poļu valodas ietekmē. Tajā pašā ievadā it kā krievu valodā ir rakstīts: „у *дада́так* вошли варианты некоторых песен, чтобы отметить распространение белорусской песни в *Латгалии*” [Pielikumā ir dažu dziesmu varianti, lai atzīmētu, ka baltkrievu dziesmas Latgalē ir izplatītas] (Sacharovs 1940, 4). Šajā teikumā var novērot, ka S. Saharovs lieto baltkrievu vārdus „у *дада́так*” krievu tekstā, bet krieviski jābūt в

дополнение, un šī ir leksiskā interference. Iespējams, darbības vārda pagātnes formā un daudzskaitlī “войшли” atspoguļojumā ir fonētiskā interference (bkr. jābūt *увайшли*). Tāpat šajā teikumā vērojams krievu verbs nenoteiksmē *отметицѣ*, kurš ir uzrakstīts ar baltkrievu sufiksu (-цѣ), krievu lietvārds *песѣни* ģenitīva formā ir rakstīts pēc baltkrievu formas – ar mīkstinājumu vārda vidū *песѣни*. Šis gadījums ir spilgts jauktās baltkrievu-krievu valodas piemērs.

Latviešu valodas ekvivalentos arī novērota interference. Piemēram, autors jauc gramatiskās dzimtes latviešu valodā:

- latv. *ciemas vecākais*, rakstot sieviešu dzimtes ģenitīva formā (bkr. ‘войт’, kr. ‘сельский староста’) (Sacharovs 1940, 150);
- latv. *kabats* uzrakstīts vīriešu dzimtē, nevis sieviešu dzimtē *kabata* (bkr. ‘кішень’, kr. ‘карман’) (Sacharovs 1940, 152));
- latv. *dviele*, rakstot to sieviešu dzimtē, nevis vīriešu dzimtē *dvielis* (bkr. ручнік, рушнік, kr. ‘полотенце’) (Sacharovs 1940, 156).

Domājams, ka šajos piemēros atspoguļota gramatiskā interference: baltkrievu valodā *кішень* ir vīriešu dzimtes lietvārds, savukārt latviešu valodā tas ir sieviešu dzimtē – *kabata*. Bkr. *ручнік* ir vīriešu dzimtē, latv. *dvielis* arī ir vīriešu dzimtē, bet S. Saharovs to uzrakstīja sieviešu dzimtē – *dviele*. Iespējams, šī interference ir saistīta ar kr. *полотенце*, kurā ir galotne – *е*, bet tas ir nekatrā dzimtē. Vārda *ciema* sieviešu dzimtes formu varēja ietekmēt novēc. latv. vārds *sādža* sieviešu dzimtē (LLVV 7.1., 1989, 84).

Citos latviešu vārdu ekvivalentos S. Saharovs jauc garumzīmju lietojumu, piemēram:

- latv. *skāņa* (bkr. ‘гук’, kr. звук) (Sacharovs 1940, 150) – pareizi latv. *skaņa*;
- latv. *zabāks* (bkr. ‘чаравік’, kr. ‘башмак’) (Sacharovs 1940, 159), pareizi latv. *zābaks*;
- latv. *makonis* (bkr. ‘хма́ра’, kr. ‘ту́ча’) (Sacharovs 1940, 158), pareizi latv. *mākonis*.

Tāpat novērotas kļūdas mīkstinājumu zīmju atspoguļojumā:

- latv. *segļi* (bkr. ‘кульба́ка, kr. ‘седло́’) (Sacharovs 1940, 152), latv. pareizi *segļi* daudzskaitlī;
- latv. *akmeņi*, *ķiegeļu* (bkr. ‘мурава́ны’, kr. ‘ка́менный’, ‘кирпи́чный’) (Sacharovs 1940, 156) latv. pareizi *ķieģeļu*;

- latv. *noģērbties* (bkr. ‘распранáць’, kr. ‘раздева́ть’) (Sacharovs 1940, 156),
latv. pareizi *noģērbties*.

Iespējams, ka S. Saharova darbā atspoguļota vietējā baltkrievu valoda, t.i., Latvijas 20. gs. pirmās puses baltkrievu valoda, kuras galvenā iezīme ir vairāku valodu interferences atspoguļojums. Tā kā S. Saharovs pārzināja vairākas valodas, piemēram, krievu, baltkrievu, latviešu un poļu, līdz ar to viņa materiālos ir novērojama interference visās valodās un tas var būt saistīts ar individuālās valodas īpatnībām.

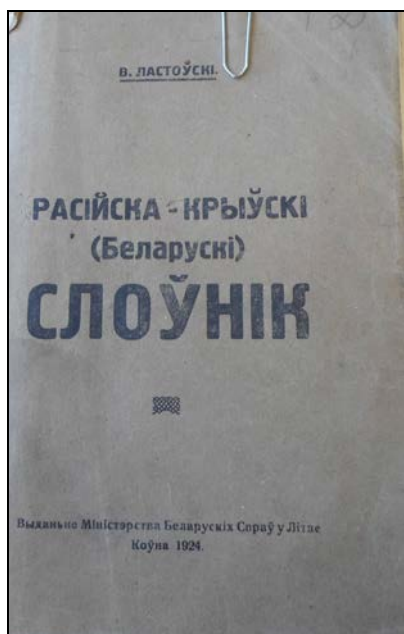
Jāsecina, ka šī nelielā vārdnīca, kuru pats autors nosauca par *Тлумачаньне* (Sacharovs 1940, 149), domāta tiem, kas lasīja baltkrievu folkloras krājumu un nesaprata dažus baltkrievu vārdus. Šo darbu nevar uzskatīt par nopietnu trīsvalodu vārdnīcu, tomēr tas bija pirmais mēģinājums tulkot baltkrievu kultūrdzīves reālijas gan krievu, gan latviešu valodā, līdz ar to šis ir svarīgs valodu kontaktu avots, kurā var pētīt baltkrievu, latviešu, krievu un poļu valodas kontaktus.

Jāpiemin, ka S. Saharova kultūras mantojums ir palicis tikai galvenokārt manuskriptu veidā, ar viņa folkloras krājumu var iepazīties Latvijas Universitātes Latviešu folkloras krātuves izveidotajā tīmekļa vietnē www.garamantas.lv, arhīva numurs 1561.

Saistībā ar vārdnīcām jāpiemin situācija ar baltkrievu aktivitātēm citā Latvijas kaimiņvalstī – Lietuvā. Arī Lietuvā 20. gs. sākumā bija novērots baltkrievu kultūras uzplaukums. Lietuvas Baltkrievu lietu ministrija (*Выданье Міністэрства Беларускіх Спраў у Літве*) 1924. gadā izdeva **Vaclava Lastovska** (1883-1938) (*Вацлаў Ластоўскі*) *Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas*⁶¹ (turpmāk – *Ластоўскі* 1924). V. Lastovskis bija literatūrzinātnieks, vēsturnieks un politiķis (НАБ⁶²). Viņš ilgu laiku dzīvoja emigrācijā Viļņā, kur izdeva laikrakstus baltkrievu valodā vietējiem baltkrieviskiem. Vēlāk viņš kļuva par Baltkrievijas Zinātņu akadēmijas sekretāru, pēc tam par etnogrāfijas katedras vadītāju un akadēmiķi.

⁶¹ В. Ластоўскі *Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas*. Коўна, 1924.

⁶² НАБ - *Академик Ластовский Вацлав Устинович*. Историческая справка. Национальная академия Беларуси [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://nasb.gov.by/rus/members/academicians/lastouski.php>

4.attēls. Ластоўскі В. *Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas. Коўна, 1924.*

Autors vārdnīcas priekšvārdā nožēlo, ka gandrīz ir zudusi kriviču⁶³ (baltkrievu) valoda, kāda tā bija senos laikos, jo daudzi runā tikai krieviski vai poliski, aizmirstot savu dzimto valodu, un uzsver to, ka baltkrievu valoda pārsvarā kalpo tikai kā valodnieku pētniecības objekts.

Darbs pie vārdnīcas notika no 1902. līdz 1924. gadam un sākās ar to, ka autors sāka pierakstīt „цікавыя словы” [interesantus] jeb [nozīmju pilnus] baltkrievu vārdus (Ластоўскі 1924, 7). Šo vārdnīcu autors adresēja tiem baltkrieviem, kuri tobrīd pārzināja tikai krievu valodu, jo bija to mācījušies skolā, bet savu dzimto valodu – baltkrievu – dzirdējuši tikai nedaudz vai pat nemaz (Ластоўскі 1924, 7). Jānorāda, ka, runājot par baltkrieviem, V. Lastovskis lietoja nosaukumu *kriviči*, jo, kā viņš uzsvēra savā darbā, šis nosaukums ir vēsturiski pareizāks attiecībā uz baltkrievu tautas apzīmējumu (Ластоўскі 1924, 10).

Šī divvalodu vārdnīca pēc struktūras atgādina skaidrojošo vai lingvokulturālo vārdnīcu, jo tā visdrīzāk tika domāta kā lingvokulturāls darbs ar mērķi parādīt adresātam, cik bagātīga un nozīmēm pilna ir baltkrievu (jeb *kriviču*) valoda⁶⁴. Vārdnīcā tika doti vārdi krieviski, tad, galvenokārt, tika dota norāde uz vārda izcelsmi un sniegts vārda ekvivalents un/vai paskaidrojums baltkrieviski, kā arī gramatiskās norādes

⁶³ Autors lieto nosaukumu „Крыўска мова” (kā sinonīmu baltkrievu valodai), norādot uz tā senāko izcelsmi un pareizāko nosaukumu (sk. Ластоўскі 1924, 7).

⁶⁴ V. Lastovskis ir vēl šādu darbu autors: *Кароткая гісторыя Беларусі*. Вільня: Друкарня Марціна Кухты, 1910; *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі* Коўна: Друкарня Сакалоўскага і Лана, 1926. u.c.

(piemēram, norādīta lietvārda dzimte). Vārdnīca ir vairāk kā 800 lapaspušu liels darbs A5 formātā. Vārdnīcas beigās ir druku kļūdu labojums uz 8 lapām (Ластоўскі 1924, 824-830). No sākuma doti vārdi krievu valodā un pēc tam tulkojums baltkrievu valodā un ilustratīvie piemēri (krievu un/vai baltkrievu valodā). Daudzos gadījumos tika sniegti piemēri no sarunvalodas vai literārajiem darbiem gan baltkrievu, gan krievu valodā, piemēram:

kr. БАЛБЕС	bkr. м. аболтус. Вун які аболтус выйшаў с яво. Луні яго аболтуса гэтага (Ластоўскі 1924, 14)
------------	--

Šajā gadījumā redzams, ka V. Lastovskis deva piemērus baltkrievu vārda *аболтус* lietošanā, paskaidrojot to lietošanu ar ilustratīvu piemēru. Lai gan šis ir ekspresīvās leksikas piemērs, ТСБМ rāda, ka šis vārds ir lamu vārds baltkrievu valodā ar nozīmi ‘дурны чалавек; грубіян; неук’ [slikts, rupjš, neizglītots cilvēks] (ТСБМ 1, 1977, 68)), bet autors uz to nenorādīja, tā kā vārdnīca nesatur vārdu stilistiskās norādes.

kr. ЖАРКО [karsti]	bkr. горяча, палка, скварна. Небо от скварны Божества его вскурится (Срезн.) (Ластоўскі 1924, 175)
--------------------	--

Šajā piemērā konstatējams, ka autors ir izmantojis arī krievu zinātnieka, valodas vēsturnieka un senkrievu vārdnīcas autora Izmaila Srezņevska materiālus vārdnīcas leksikas ilustratīvajos piemēros. Nozīmīgu vārdnīcas daļu veido baltkrievu personvārdi un to formas (*Крыўскі (Беларускі) Іменнік*): mīļvārdi, deminutīvi u.c., vārdu varianti, kas uzskaitīti alfabēta secībā, piemēram:

- Елена Альця, Аліса, Алена (Ластоўскі 1924, 766);
- Елена Гальця, Галь(ш)ка, Галя, Гэля, Галена (Ластоўскі 1924, 766);
- Петр Петрык, Пятрук, Пятрусь, Пятро, Пятруш (Ластоўскі 1924, 769).

Vārdnīcas vienu pielikumu veido vārdi, kuri nesaprotama iemesla dēļ nav ievietoti vārdnīcas pamatdaļā un kuri sakārtoti alfabēta secībā, ar vai bez gramatiskajām norādēm, piemēram:

- Орудіе [Іерocіs] ‘Зброя’ (Ластоўскі 1924, 818);
- Калитка [Vārtiņi] ж. (siev. dz.) ‘прога’ (Ластоўскі 1924, 816);
- Перхоть[Blaugznas] ‘кошуць’ (Ластоўскі 1924, 819).

Īpašu vietu V. Lastovska vārdnīcas pielikumos aizņem militārās pavēles baltkrievu valodā bez tulkojuma, kuras sarakstītas uz 10 lapām, piemēram, *навароты* – latv. ‘pagriezieni’, *рўхі* – latv. ‘kustības’, *ротнае вученье* – latv. ‘rotas mācības’ (Ластоўскі 1924, 804, 811). 20. gs. pirmajā pusē šāda leksika bija aktuāla. Pielikumos

ievietots saraksts ar ziedu un augu nosaukumiem alfabētā kārtībā krievu, latīņu un baltkrievu valodā, piemēram:

- *Нарцис* Narcissus, нарцыз (Ластоўскі 1924, 798);
- *Щавель кислый* Rumex Acetosa, щчаўё, щчавель (Ластоўскі 1924, 803).

Pielikumā norādīti arī putnu sugu nosaukumi latīņu, krievu un baltkrievu valodā:

- *Сямья гусей* ANSIRADAE Anser, Гусь серый, Гуся дзікая (Ластоўскі 1924, 782);
- *Ворон* крумкач, крук (Ластоўскі 1924, 784).

Līdz ar to aplūkotais leksikogrāfiskais materiāls ļauj secināt, ka 20. gs. pirmajā pusē Latvijā, Baltkrievijas PSR un Lietuvā bija interese par baltkrievu valodu un vārdnīcu izdošanu, jo starp šīm tautām pastāvēja cieši kultūras un ekonomiskie sakari. Latvijā K. Jezovītovs bija plānojis izdot baltkrievu – krievu – poļu vārdnīcu, taču šī iecere neīstenojās. Arī Baltkrievijas PSR sagatavotais praktiskās baltkrievu-latviešu vārdnīcas projekts netika publicēts. Tāpat jāsecina, ka tikai Latvijas kaimiņzemē – Lietuvā – tajā laikā tika publicēta divvalodu krievu baltkrievu (kriviču) vārdnīca, kas bija domāta pārkrievojiem baltkrieviņiem kā lingvokulturāls darbs. Konstatējams, ka Latvijas baltkrieva S. Saharova trīsvalodu darbs vēl nav bijis pētīts latviešu valodniecībā.

Otrās daļas secinājumi

Līdz 20. gs. valodniecībā baltkrievu izloksnes tika uzskatītas par krievu vai poļu valodas dialektiem, modernā literārā baltkrievu valoda oficiāli tika atzīta pēc 1917. gada, kad tika uzrakstīta pirmā baltkrievu valodas normatīvā gramatika (Тарашкевіч 1918). Pirmo fundamentālo baltkrievu valodas vārdnīcu uzrakstīja 1870. gadā I. Nosovičs (Носович 1870). Akadēmiķis J. Karskis ir veicis pētījumu par baltkrievu tautas apdzīvotajām vietām līdz 20. gs. sākumam, kā rezultātā secināja, ka baltkrievu apdzīvotā teritorija bija plašāka nekā mūsdienu Baltkrievijas robežas.

Literārā baltkrievu valoda pastāv divos variants: kā *literārā valoda* jeb *standartvaloda* un *taraškevica*, kas ir nosaukta valodnieka B. Taraškeviča vārdā. Taraškevica – otrs literārās rakstu valodas variants, kas ir orientēts uz 20. gadsimta 20. gadu rakstu tradīciju un ārvalstīs baltkrievu valodā runājošo rakstu praksi, ko raksturo fonētikas, leksikas, morfoloģisko un sintaktisko normu īpatnības, un kas tiek uzskatīts par alternatīvu baltkrievu literārās valodas variantu. Pastāv arī baltkrievu izloksnes, sociālie dialekti un krievu-baltkrievu jauktā valoda (*trasjanka*).

Analizējot baltkrievu literārās valodas attīstību 20. gs., valodnieks A. Lukašaņecs norādīja, ka to noteiktajos vēstures periodos ietekmēja krievu vai poļu valoda. 20. gs. trīsdesmitajos gados baltkrievu valoda tuvinājās krievu valodai un baltkrievu valodā ir ieviesušies daudzi rusicismi, savukārt mūsdienās notiek attālināšanās no krievu valodas un tuvināšanās poļu valodai.

Etnonīms *baltkrievs* latviešu valodā parādījās 20. gs. pirmajā pusē, kalkojot vācu *Weißrusse*, resp. kr. *белорус*, bet pirms tam sarunvalodā tika lietots apzīmējums, kas bija raksturīgs visu austrumslāvu apzīmēšanai – *krivi*, *kriviči* (Kļavinska 2012, 91). Tāpat baltkrievu tautas apzīmēšanai sastopams apzīmējums *gudi*, kuru lietoja gan lietuvieši (lieto vēl joprojām), gan latvieši senatnē.

Latvijā, Lietuvā un Baltkrievijā 20. gs. pirmajā pusē bija interese par baltkrievu valodas materiālu un vārdnīcu izdošanu. 20. gs. 20. gados K. Jezovītovs bija iecerējis savākt baltkrievu valodas materiālus un izdot trīsvalodu baltkrievu-krievu-poļu vārdnīcu, taču šī iecere netika īstenota. 30. gados Baltkrievijas PSR Zinātņu akadēmijā tika sastādīta praktiskā baltkrievu-latviešu vārdnīca, bet tā netika izdota. Praktisku baltkrievu-krievu-latviešu vārdnīcu sastādīja baltkrievu folklorists S. Saharovs, paskaidrojot ar to Latgales baltkrievu folkloras materiālu, kuru viņš bija savācis un apkopojis. Savā darbā viņš norādīja uz šo vārdnīcu kā nelielu daļu no darba, ko viņš raksta – Latgales baltkrievu vārdnīcas, taču nav ziņu, ka S. Saharovs būtu šādu darbu rakstījis un pabeidzis. Šis S. Saharova darbs līdz šim netika pētīts kā baltkrievu un latviešu un krievu valodu kontaktu avots. Šajā laikā arī Lietuvā bija interese par baltkrievu valodas vēsturi. 1924. gadā Viļņā V. Lastovskis publicēja vārdnīcu *Paciūcka – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas*, kas bija adresēta pārkrievotajiem Lietuvas baltkrieviem un kalpoja kā lingvokulturāls darbs.

Latvijā pirmā divvalodu *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca* tika izdota 2010. gadā un tās autore bija latviešu filoloģijas doktore Mirdza Ābola. M. Ābolas sastādītā un pēc autores nāves 2010. gadā izdotā vārdnīca turpināja aizsāktu tradīciju aprakstīt baltkrievu valodu kā kaimiņvalsts un kā Latvijas kontaktvalodu.

3. PIRMĀ PUBLICĒTĀ BALTKRIEVU – LATVIEŠU, LATVIEŠU – BALTKRIEVU VĀRDNĪCA

3.1. Latviešu-baltkrievu un baltkrievu-latviešu vārdnīcas tapšana un vārdnīcas vispārīgs raksturojums

Divvalodu vārdnīcām ir svarīga loma valodu apguves procesā, starpkultūru komunikācijā, kā arī tulkošanā, jo vārdnīcas sniedz iespēju caur valodu iepazīties ar citu kultūru, tās vērtībām un vēsturi (sk. teorētiskās nostādnes 1. daļā). Vārdnīcu lietotāji „*tiecas pēc visaptverošas, universālas vārdnīcas, kas atbilstu viņu vēlmēm iegūt ziņas par valodu ekvivalenci attiecībā uz atsevišķām leksiskām vienībām, gramatiskām konstrukcijām, terminoloģiju un idiomātiku, saņemt leksikogrāfiskas norādes utt.*” (Balode 2012, 42). Divvalodu leksikogrāfija ir viens no kontrastīvās leksikoloģijas aspektiem: leksikogrāfiskajā praksē divvalodu vārdnīcu sastādīšanā atspoguļojas divu valodu leksiski semantisko kategoriju salīdzināšana.

Pirmā *Baltkrievu-latviešu un latviešu-baltkrievu vārdnīca* tika izdota 2010. gadā (turpmāk— BLV), kad Latvijas Baltkrievu Savienība (*Сайоз беларусаў Лавііі*) apstrādāja filoloģijas zinātņu doktores **Mirdzas Ābolas** (1923 – 2007) sagatavotos manuskriptus.

Savu doktora disertāciju M. Ābola veltīja Jāņa Sudrabkalna daiļradei⁶⁵. Autore darbojusies gan kā latviešu, gan kā baltkrievu literatūrzinātniece. 1977. gadā viņa uzrakstīja grāmatu *Jānis Sudrabkalns*, laika posmā no 1958. gada līdz 1962. gada sastādīja J. Sudrabkalna *Kopotus rakstus*. Rakstīja par baltkrievu literatūru, tulkoja no baltkrievu un krievu valodas latviešu valodā un no latviešu valodas baltkrievu valodā. Laika periodā no 1977. gada līdz 1986. gadam M. Ābola sastādīja un komentēja atsevišķus J. Raiņa *Kopotu rakstu* sējumus. 1987. gadā par sasniegumiem literatūrzinātnē viņai tika piešķirta LPSR Valsts prēmija (Latvijas Enciklopēdija, 2003). Īpaši M. Ābolu interesēja latviešu un baltkrievu tautu literārie kontakti. Viņa nodarbojās ar Latvijas un Baltkrievijas vēsturiskajiem kontaktiem un kultūrkontaktiem un kopā ar vēsturnieci Dz.Vīksni 1977. gadā publicēja monogrāfiju *Tā draudzība mūžības ilgumu zin*, kas tika veltīta Latvijas un Baltkrievijas kontaktiem. 1984. gadā M. Ābola kopā ar baltkrievu literātu S. Paņizniku sastādīja latviešu dzejas antoloģiju baltkrievu valodā (Gudriķe 2004, 161-162). M. Ābola ir pārtulkojusi latviski baltkrievu rakstnieka V.

⁶⁵M. Ābola. *Latvijas PSR Tautas dzejnieka J. Sudrabkalna dzīve un daiļrade Padomju laikā: (1940.-1955.): kandidāta disertācija*. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts. Rīga, 1956.

Karatkeviča stāstus⁶⁶; pārtulkojusi baltkrievu valodā J. Raiņa darbu izlasi⁶⁷; komentējusi latviešu dainu krājuma tulkojumu baltkrievu valodā⁶⁸. Bez tam M. Ābola ir sakārtojusi un sarakstījusi priekšvārdus L. Laicena un V. Plūdoņa darbu izlasēm⁶⁹, kā arī bija autoru kolektīvā, kas sarakstīja grāmatu *Latviešu rakstnieku portreti: 70.- 80. gadi*⁷⁰.

M. Ābola bija Starptautiskās baltkrievu pētnieku asociācijas locekle un tās Latvijas nodaļas priekšsēdētāja. 2001. gadā tika apbalvota ar Franciskas Skorinas vārdā nosaukto medaļu. Diemžēl pārējās ziņas par M. Ābolu ir skolas (sk., piemēram, Latviešu rakstniecība biogrāfijās 2003, 11).

Darbs pie BLV ilga 20 gadus. M. Ābola uzsāka vārdnīcas sastādīšanu 90. gados un turpināja pie tās strādāt līdz pat savai nāvei 2007. gadā. Savas profesionālās darbības laikā M. Ābola sāka interesēties par baltkrievu kultūru, valodu un literatūru. Viņa iemācījās baltkrievu valodu un vēlējās sastādīt vārdnīcu, kādas baltkrievu un latviešu leksikogrāfijā vēl nav bijis. Viņa lūdza palīdzību saviem draugiem un kolēģiem, kuriem baltkrievu valoda bija dzimtā valoda, lai vārdnīcai izvēlētos visbiežāk lietoto baltkrievu leksiku. Jānorāda, ka M. Ābola par savu aizraušanos plaši nestāstīja – par šo viņas darbu zināja tikai paši tuvākie cilvēki. Nepublicētā intervija ar viņu atklāj, ka autore gribēja, lai šādu vārdnīcu izmantotu cilvēki, kas vēlas iemācīties abas valodas: gan baltkrievu, gan latviešu (sk. promocijas darba pielikumu Nr. 4). Vārdnīcas sagatavošanai viņa izmantoja divas rakstāmmašīnas – vienu ar baltkrievu tastatūru, otru – ar latviešu tastatūru. Darbs bija sarežģīts, jo no sākuma vajadzēja lapu uzrakstīt vienā valodā un tikai pēc tam ar otro rakstāmmašīnu – otrā valodā. Vārdnīcas manuskripts sastāvēja no mapēs saliktiem šķirķļiem pēc burtiem alfabēta kārtībā. Nekādu uzrunu M. Ābola vārdnīcas adresātiem nebija atstājusi.

Ir šķirķļi, kas ir rakstīti tikai ar roku, piemēram, **M** burts baltkrievu daļā (sk. 5. attēlu). Manuskriptā var redzēt daudzus rediģējumus un ar roku rakstītus komentārus. Visas manuskripta lapas nav numurētas. Taupot papīru, viņa izmantoja lietotu lapu otras

⁶⁶У. Караткевіч. *Їзоенія: стāsti*. Rīga, Liesma, 1976.

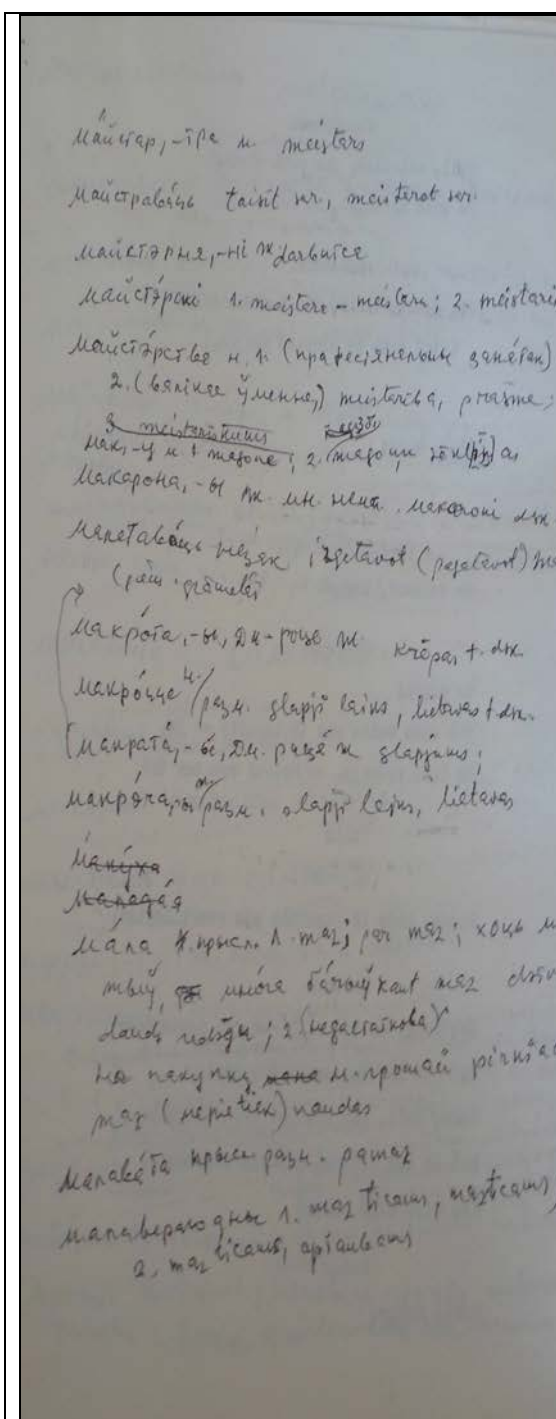
⁶⁷Выбранае: з латыш. Ян Райніс [укладанне, прадмова і каментарыі Мірдзы Абалы]. Мінск : Мастацкая літаратура, 1993.

⁶⁸Дайны : латышскія народныя песні [составитель и переводчик П. Моссальский; автор предисловия М. Абола; автор послесловия С. Понизник]. Мінск : Мастацкая літаратура, 1987.

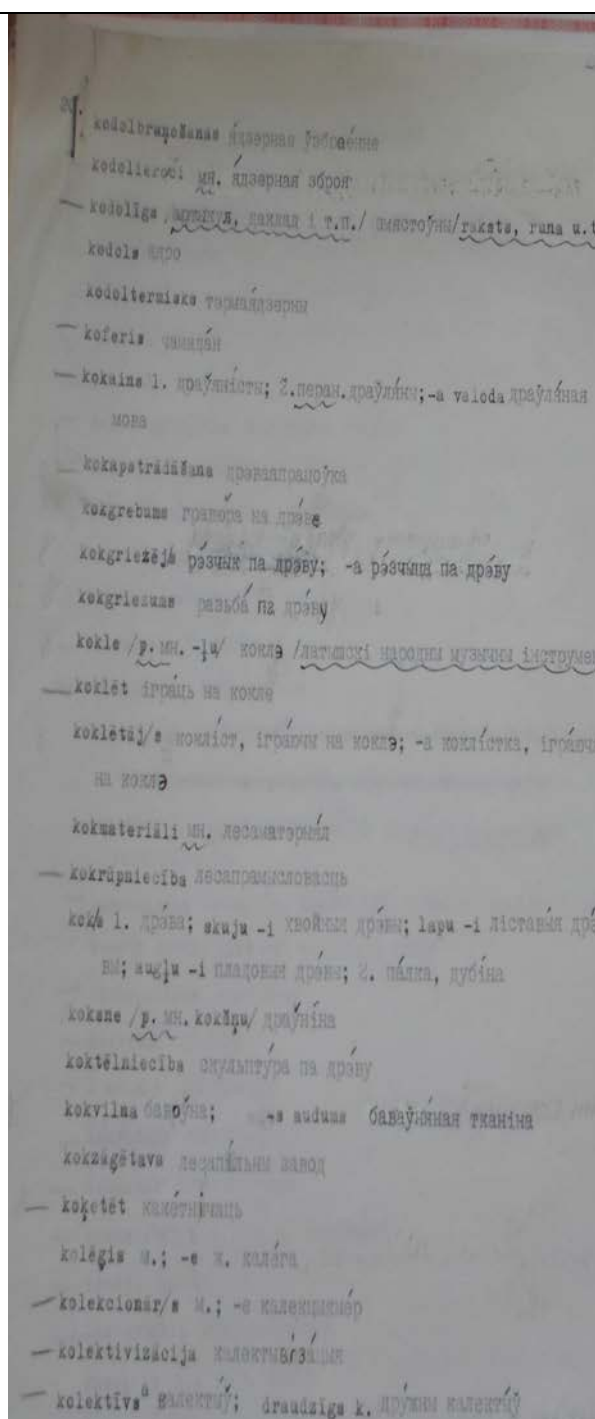
⁶⁹Akmens logā : stāsti. Linards Laicens; [sakārtojusi un priekšvārdu sarakstījusi M. Ābola] Rīga, LVI, 1956. Dzeja un proza : izlase. V. Plūdonis [sakārtojusi un priekšvārda autore Mirdza Ābola]. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1956.

⁷⁰*Latviešu rakstnieku portreti : 70.-80. gadi* [M. Ābola ... [u.c.] ; red. kol.: V. Hausmanis (atb. red.) [u.c.]] Latvijas Zinātņu Akadēmija. Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Rīga : Zinātne, 1994.

puses, piemēram, vēstuļu melnrakstus. Dažviet vārdi vai veiktie labojumi ir grūti salasāmi. Daži vārdi manuskriptā atstāti netulkoti, bet daļa no tiem tika publicēta vārdnīcā.

5.attēls. M. Ābolas manuskripts baltkrievu daļā, „M” burts

6.attēls. M. Ābolas manuskripts latviskajā daļā, „K” burts

Latviešu leksikogrāfijā šī ir pirmā baltkrievu – latviešu vārdnīca, kura leksikogrāfijā līdz šim nav tikusi aprakstīta (sk. Gabranova 2013). Vienīgā recenzija par

Vārdnīcas manuskriptā var atrast vārdus, kuri netika publicēti BLV, piemēram, vārdi, kas sākas ar **M** un **K** burtiem:

- *мени* ‘mazāk’;
- *мэней* ‘mazāk’;
- *мэнишавіцкі* (bez tulkojuma);
- *мігра́цыйны* ‘migrācijas’;
- *мірал’юбны* ‘miermīlīgs’;
- *міст’ычны* ‘mistisks’, ‘mistikas’-; ‘mistiku’-; ‘mistiskas bailes’ м.страх, ‘mistiķu sekta’ м.секта;
- *кантрабанд’ыст* –та, м. ‘kontrabandists’; (пра жанчану) ‘kontrabandiste’;
- *млён* ‘rokturis’ u.c.vārdi.

⁷¹Piemēram, 20./21.gs. mijā izdotās vārdnīcas:

- *Krievu-latviešu latviešu-krievu vārdnīca*. Sast. B. Ceplīte, A. Darbiņa, H. Kalniņš, D. Nātiņa (ap 38 000 vārdu). Izdevniecība „Avots”, 2008.
- *Krievu-latviešu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006 (ap 84 000 šķirkļu).
- *Krievu-latviešu vārdnīca ar skaidrojumiem un piemēriem*. Русско-латышский толковый словарь: papildināta ar latviešu-krievu vārdnīcu: vairāk par 70 000 vārdu un izteicienu. Sast. Vladimirs Lopatins, Ludmila Lopatina. [tulkotājas: I. Ozoliņa, I. Zuicena, L. Oldere]. Rīga : Zvaigzne ABC, 2005.
- *Krievu-latviešu vārdnīca*: ap 40 000 vārdu [sastādījuši: A. Darbiņa ... [u.c.]]. Rīga : Avots, Ogre, Tipogrāfija Ogrē, 1997.
- *Русско-латышский словарь*. Ок. 20 000 слов. Латышско-русский словарь сост. и подгот. Лингвистич. центр "Vārds", Рига, 1996.
- *Latviešu-krievu vārdnīca. Krievu-latviešu vārdnīca*. sast. A. Plēsuma, J. Slavinska, Rīga : Avots, 1993.
- *Русско-латышский словарь*. Под ред. А. Гутманиса, Рига, 1992 (около 9000 слов).

iespiešanai un BLV rediģēšana notika Baltkrievijas Nacionālās zinātņu akadēmijas Jakuba Kolasa un Jankas Kupalas Valodas un literatūras institūtā. Darbā tika iesaistīti gan baltkrievu, gan latviešu korektori un redaktori: I. Lapucka, A. Andrejeva, A. Kirduns, O. Krupko, V. Kolomijceva, G. Poriete un L. Liepa. Projektu vadīja J. Lazareva. BLV manuskripti glabājas Latvijas Baltkrievu savienībā, to kopijas - Baltkrievijas Nacionālās zinātņu akadēmijas Jakuba Kolasa un Jankas Kupalas Valodas un literatūras institūtā (sk. dažus manuskripta attēlus promocijas darba pielikumā Nr. 1.). BLV tika iespiesta Jelgavas pilsētas tipogrāfijā ar tirāžu 500 eksemplāri. Izdevums tika veltīts M. Ābolas piemiņai, tādēļ BLV ir iekļauts neliels biogrāfisks raksts par viņu gan latviešu, gan baltkrievu valodā, kā arī pievienots viņas portrets (BLV 2010, 8)⁷². BLV ir pieejama Latvijas baltkrievu biedrībās, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, Latvijas baltkrievu skolā, kā arī privātajās bibliotēkās.

Pamatojoties uz aptaujas, kas tika veikta 2013. /2014. mācību gadā, (sk. 5. daļu), rezultātiem, Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēni šo vārdnīcu neizmanto, bet ikdienā, gatavojoties mācībām skolā, lieto *Google Translator* (piedāvā arī tulkot no baltkrievu uz latviešu un otrādi); tīmekļa vietnē *Skarnik* (www.skarnik.by) tiešsaistē no 2012. gada pieejamas vārdnīcas, kuras piedāvā tulkot vārdus no krievu valodas uz baltkrievu valodu (satur 107 128 vārdu) un no baltkrievu uz krievu valodu (satur 112 438 vārdu), kam par pamatu paņemta 1953. gadā izdota vārdnīca *Руска - беларускі слоўнік* (red. J. Kolass, K. Krapiva, P. Glebka). Tajā pašā tīmekļa vietnē ir ievietota Baltkrievu skaidrojošā vārdnīca (*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (ТСБМ), kas ir 6. sējumu darbs (1977.-1984.), izdots K. Krapivas redakcijā, un satur 96 703 vārdu.

Tiešsaistē tīmekļa vietnē www.slounik.org pieejamas vairākas baltkrievu vārdnīcas un enciklopēdijas, baltkrievu gramatika u.c. izdevumi, kurus var lejupielādēt un izmantot mācībās. Piemēram, ir pieejamas vairākas krievu-baltkrievu vārdnīcas:

- *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік* (Ластоўскі В.) Коўна, 1924;
- *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* Мінск, 1978-2008;
- *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія* (Носовичъ И.) München, 1984 (факс. выд. 1870);

⁷²Vārdnīcas izdošanu sponsorēja Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, SIA "Ilģuciems", "Liepājas metalurģs".

- *Беларуска-расійскі слоўнік* (Байкоў М., Некрашэвіч С.) Мінск, 1993 (факс. выд. 1925);

- *Беларуска-рускі слоўнік* (пад. рэд. Крапівы) Мінск, 2003 u.c. vārdnīcas.

Tāpat ir pieejamas vairākas krievu-baltkrievu un baltkrievu-krievu vārdnīcas, piemēram, var minēt pavisam nesen izdotos akadēmiskos izdevumus:

- *Руска-беларускі слоўнік. У 3 т.* (Больш за 110.000 слоў) Выд. 10-е, перапрац. і дап. Пад рэд. А. Лукашанца; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2012.

- *Беларуска-рускі слоўнік. У 3 т.* (Больш за 110.000 слоў) Выд. 4-е, перапрац. і дап. Пад рэд. А. Лукашанца; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2012.

BLV sākas ar priekšvārdu gan latviešu, gan baltkrievu valodā, kurā vārdnīcas redaktors, filoloģijas zinātņu kandidāts Ivans Lučics-Fedorecs piedāvā nelielu ieskatu vārdnīcas tapšanas vēsturē un nedaudz apraksta tās īpatnības, kā arī piemin dažas nepilnības, piemēram: „*Ne vienmēr vārdnīcas autore izturēja vienādu pieeju stilistisku norāžu un piezīmju, kas attiecas uz vārda izmantošanas sfēru, sniegšanā. Nekonsekventas ir arī gramatiskās norādes, īpaši ģenitīva formas vārdnīcas latviešu daļā un vīriešu dzimtes ģenitīva, kā arī sieviešu dzimtes datīva un prievārdlocījumu formas, norādes, kas attiecas uz darbības vārda veidu. Visbiežāk viņa sniedza pabeigtā/nepabeigtā veida darbības vārdu rindas un vienkārtējos/daudzkārtējos darbības vārdu veidus. Norādījumi uz lietvārdu dzimti latviešu daļā, pamatā, tiek doti tajos gadījumos, kad baltkrievu ekvivalents tiek lietots (kā likums) tikai vīriešu dzimtes formā (piemēram, прафэсар, загадчык)*” (BLV 2010, 6). Bez tam vārdnīcas sākumā I. Lučics-Fedorecs sniedz tās struktūras aprakstu baltkrievu valodā (BLV 2010, 4-5) un latviešu valodā (BLV 2010, 6-7). Vārdnīcā ievietots arī neliels raksts par tās autores M. Ābolas personisko dzīvi un īss viņas zinātniskā darba apraksts (BLV 2010, 8).

M. Ābola nepabeidza BLV: vārdnīcas redaktors autores vietā pierakstīja iztrūkstošos vārdus— **M** baltkrievu daļā un daļu no **K** burta latviskajā daļā (**M** un **K** burtu manuskriptus skatīt promocijas darba pielikumā Nr. 1).

Pēc redaktora teiktā, kopā vārdnīcā ir apmēram 40 000 vārdu, taču vārdnīcas baltkrievu daļa aptver apmēram 14 903 šķirkļus, latviskajā daļā ir 12 005 šķirkļus.

Kopumā nepilni 27 tūkstoši šķirkļu. Vārdnīcas priekšvārds uzrakstīts divās valodās: baltkrievu un latviešu.

Priekšvārdu veido divas sadaļas:

- Īss apraksts par vārdnīcas vēsturi, vārdnīcas mērķauditoriju (vidējās grūtības pakāpes tekstu lasīšanai personām, kas studē baltkrievu vai latviešu valodu), informācija par leksisko sastāvu un tās nepilnībām. Tiek aprakstīta vārdnīcas struktūra, kas ietver sevī informāciju par pamatvārdu sakārtošanu vārdnīcā, doti šķirkļavārdu piemēri.
- Informācija par M. Ābolu.

BLV nav nekas teikts par šķirkļavārdu izvēles kritērijiem. Jāpiemin arī tas, ka nedz baltkrievu valodai, nedz latviešu valodai nav elektronisko valodas korpusu.

Redaktors norāda, ka šī vārdnīca pieder pie autora tipa vārdnīcām un atšķiras no citām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ar speciālu pieeju leksikas izvēlē. Viņš uzsvēra, ka tā ir paredzēta plašam lasītāju lokam. Parasti autora tipa vārdnīcas atspoguļo autora personisko valodisko domāšanu un valodu pasaulainu. Tādas vārdnīcas var būt arī kā mācību līdzeklis. Tradicionāli autora tipa vārdnīcas tiek veltītas kāda rakstnieka daiļrades valodai, ir arī autora tipa vārdnīcas, kas apraksta rakstnieka valodu. Taču ir arī vārdnīcas, kuras izveido paši rakstnieki vai kuras sastāda viens autors, bez autoru kolektīva, tādas vārdnīcas arī sauc par autora tipa vārdnīcām, bet tādā nozīmē termins *autora tipa vārdnīca* ir ne visai izplatīts (Шестакова 2011, 25), līdz ar to var secināt, ka šī nav tipiska autora tipa vārdnīca.

BLV priekšvārdā norādīts, ka “*piedāvājamā “Latviešu–baltkrievu un baltkrievu–latviešu vārdnīca”*”, (lai gan nosaukums uz vārdnīcas vāka norādīts otrādi). Pēc redaktora domām tā ir domāta personām, kas studē baltkrievu vai latviešu valodu, vidējās grūtības pakāpes tekstu lasīšanai (BLV 2010, 6).

Ir zināms, ka vārdnīcu autoru iespējas ir ierobežotas (gan laika, gan resursu ziņā), bez tam ar laiku vārdnīcas zaudē savu praktisko nozīmi, jo leksika strauji mainās. Ņemot vērā, ka darbs pie BLV sākās 90. gados, šī problēma ir īpaši aktuāla. BLV var uzskatīt par vidēja apjoma vārdnīcu. Tā atspoguļo galvenokārt latviešu un baltkrievu literāro valodu: vispārlietojamo, sabiedriski politisko, populārzinātnisko leksiku, nedaudz zinātniski tehnisko terminoloģiju, tajā iekļauti arī novecojušie vārdi, folklorismi, sarunvalodas un vienkāršrunas piemēri (sk. tālāk). Vārdnīcā ir atspoguļotas arī Latvijas reālijas, piemēram, ir doti šādi vārdi: *daina* – народная песня (латышкая, літоўская) (BLV 2010, 355); *līgot* (dziedāt līgo dziesmas) – спяваць песні «ліго»

(BLV 2010, 414); *sakta* – сакта (брошка – прыналежнасць латышкага нацыянальнага касцюма) (BLV 2010, 492), *villaine* – хустка (вялікая ваўняная хустка, належнасць латышкага народнага касцюма) (BLV 2010, 537). Vārdnīcas redaktors priekšvārdā īpaši atzīmējis, ka BLV nav iekļauta tādu mūsdienīgu darbības jomu kā informācijas tehnoloģijas un pārvaldības leksika, paskaidrojot, ka 90. gados, kad lielākoties tapa BLV leksiskais sastāvs, šie vārdi vēl nebija aktuāli. Neskatoties uz šo apgalvojumu, BLV var atrast vārdu *menedžeris* ‘м’енеджэр’ vārdnīcas baltkrievu daļā (BLV 2010, 168), vārdu *камп’ютар* м. (vīr. dz.) *-pa* ar nozīmēm ‘kompjūters’ un ‘elektriskais skaitļotājs’ (BLV 2010, 123). Tā kā šī ir pirmā baltkrievu-latviešu vārdnīca, tai būtu nepieciešams pievienot nelielu ieskatu gan baltkrievu, gan latviešu gramatikā, kas varētu palīdzēt abu valodu apguvē. BLV autore ne vienmēr ir saglabājusi vienādu pieeju stilistisko norāžu un piezīmju, kas attiecas uz vārda izmantošanas sfēru, sniegšanā, uz ko norādīja arī BLV redaktors (sk. augstāk). Par lielu trūkumu var uzskatīt to, ka BLV nav saīsinājumu saraksta, lai gan tie tiek izmantoti (piemēram, *тэхн.*, *лит.*, *наз.*, *разм.*, *перан.*, *гл.*, *вайск.*, *біял.*, *мн.*, *прастам.*, *грам.*, *геал.*, *хім.*, *уст.*, *фіз.*, *снарт.*, *sar.* u.c.), nav arī ģeogrāfisko nosaukumu saraksta un citas nepieciešamās informācijas, kas būtu svarīga, mācoties svešvalodu vai tulkojot. Nav arī skaidrības par vārdnīcas leksikas atlases kritērijiem. Saskaņā ar redaktora teikto, sastādot vārdnīcu, M. Ābola uzskatīja, ka vispirms ir jāatspoguļo baltkrievu īpašā leksika, kas atšķiras no krievu valodas (ņemot vērā baltkrievu-krievu vārdnīcu trūkumu tajā laikā), jo tobrīd (90. gados) latvieši vēl pārvaldīja krievu valodu un varēja saprast daudzus baltkrievu vārdus, kas ir līdzīgi krievu valodai (BLV 2010, 6). Tā kā šis kritērijs leksikas atlasē nebija ideāls, jo daudzi baltkrievu vārdi ir līdzīgi krievu vārdiem, vēlāk autore atkāpās no šādas pieejas. Visticamāk, leksikas atspoguļojumā M. Ābola izmantoja tulkotājas pieredzi, ievietojot vārdus no literārajiem darbiem, kurus, viņasprāt, bija nepieciešams atspoguļot vārdnīcā, ņemot vērā pasīvās leksikas daudzumu. Iespējams arī, ka autore izmantoja par paraugu kādu esošo vārdnīcu. Vārdnīcas manuskriptos ir vārdi, kas pēc savas uzbūves ir līdzīgi krievu vārdiem un kas nav literārās baltkrievu valodas vārdi (piemēram, *мáмчын*, *бязмóзлы* u.c.). Vārdnīcā ir sastopami vairāki dažādu vēstures periodu latviešu un baltkrievu valodas historismi, folklorismi u.c. vārdi, kurus nelieto ikdienā, bet tie galvenokārt atspoguļojas literārajos darbos, lai sniegtu tā laika aprakstu. Izpētot vārdnīcas leksisko sastāvu, var secināt, ka autorei bija plašs leksikas krājums, kāds parasti novērojams rakstniekiem. Tā kā šī vārdnīca ir vienīgā baltkrievu-latviešu vārdnīca, tai ir jābūt kā normatīvajai vārdnīcai, lai cilvēki tajā varētu ieskatīties,

izmantot un – galvenais – ticēt sniegtajām ziņām, jo lielākoties visām vārdnīcām piemīt autoritāra funkcija – tās parasti simbolizē autoritatīvu un koncentrētu informācijas avotu (Baldunčiks 2012, 7). Līdz ar to secināms, ka M. Ābolai bija uzdevums atlasīt visbiežāk lietoto leksiku savai vārdnīcai, apzinoties, ka šī būs pirmā tāda veida vārdnīca, jo „*leksikogrāfijas galvenais uzdevums ir koncentrētā veidā uzrādīt pēc iespējas visas nepieciešamās zināšanas par vārdu, lai leksikogrāfiskā izdevuma lietotājs tās varētu izmantot*” (Dubova 2013, 52). Nav zināms, vai M. Ābola izmantoja kādu vārdnīcu kā paraugu. Analizējot BLV leksiku, tomēr jāsecina, ka tajā tika atspoguļots liels pasīvās leksikas klāsts.

3.2. Vārdnīcā atspoguļoto leksisko kategoriju kontrastīvais raksturojums

3.2.1. Leksikas atspoguļošanas īpatnības vārdnīcā

a) Norāde uz lietvārdu gramatisko dzimti vārdnīcā

Šajā apakšnodaļā sniegts ieskats par leksikas atspoguļošanas īpatnībām vārdnīcā. Analizējot BLV latviskajā daļā norādi uz baltkrievu un latviešu lietvārdu gramatisko dzimti nav konsekventa, tā dota tikai dažiem vārdiem. Norādījumi uz lietvārdu dzimti latviskajā daļā galvenokārt tiek doti tajos gadījumos, kad baltkrievu ekvivalents tiek lietots tikai vīriešu dzimtes formā (uz to norādīja arī BLV redaktors – sk. BLV 2010, 6), piemēram:

- *komentētājs* м. (vīr.dz.) ‘каментатар’ (BLV 2010, 403)⁷³;
- *maļkáč, ~a* м. (vīr.dz.) 2. перан. разм. зневаж. (pārņ., sar., niev.) (чалавек) ‘stulbenis’ sar. (258);
- *рабáк ~a* м., разм. (sar.) ‘cērme’ (227).

Tajā pašā laikā vārdnīcā ir daži piemēri, kuros autore atveido arī sieviešu dzimtes formas un norāda uz sieviešu dzimti:

- *laukkopis* м. і ж. (vīr. un siev. dz.) (Р. адз. ~ja) (ģen. viensk.) м.; ~е (Р.мн. ~ju) ж. ‘палявóд’ (411);
- *mērnieks* м., (vīr.dz.) ~ce (Р.мн. ~ču) (ģen. daudzsk.) ж. (siev.dz.) ‘каморнік’ (422);
- *pazinējs* м. (vīr.dz.); ~a ж. (siev.dz.) ‘знáўца’, ‘знатóк’ (466);
- *paziņa* м. un ж. (vīr. un siev. dz.) ‘знаёмы’, ‘знаёмая’ (466);
- *pedagogs* м. (vīr.dz.); ~ģe ж. (siev.dz.) ‘педагóг’ (466);

⁷³ Turpmāk šajā promocijas darba daļā tiks norādītas tikai BLV lappuses.

- *pēcnācējs* м. (vīr.dz.); ~а ж. (siev.dz.) ‘нашчáдак’ (466) u.c.

Konstatējams, ka atšķiras informācijas atspoguļošana par lietvārdu gramatisko dzimti baltkrievu un latviskajā vārdnīcas daļās, piemēram:

- *сумятн’я ж.* (siev.dz.), ‘tracis’, ‘jezga’ (254) – baltkrievu daļā ir norāde uz baltkrievu lietvārda dzimti;
- *tracis* (Gen. ~ *ča*) ‘сумятня’ (521) – latviskajā daļā nav norādes uz baltkrievu lietvārda dzimti;
- *карова ж.* (siev.dz.) ‘govs’ (128) baltkrievu daļā ir norāde uz lietvārda dzimti;
- *govs* (Gen. *daudzsk.~ju*) ‘карова’ – latviskajā daļā nav norādes uz lietvārda dzimti (368);
- *друшл’як – а, м.* (vīr.dz.) 1. ‘siets’; 2. ‘caurumsitis’ (87) – ir norāde uz lietvārda dzimti vārdnīcas baltkrievu daļā;
- *siets* ‘сiта’, ‘п’эшата’ (502) – nav norādes uz lietvārda dzimti vārdnīcas latviskajā daļā;
- *ня’яўка ж.* (siev.dz.) ‘neierašanās’ (190) – vārdnīcas baltkrievu daļā ir norāde uz lietvārda dzimti; *neierašanās* ‘нез’яўленне’ ‘няяўка’ *n.gadījumā* ‘у выпадку няяўкі’ (430) – vārdnīcas latviskajā daļā nav norādes uz lietvārda dzimti.

Lai gan latviešu valodā nav gramatiskās nekatrās dzimtes, vārdnīcas latviskajā daļā, norādot tulkojumu baltkrievu valodā, arī nav norādes uz baltkrievu lietvārda dzimti. Tomēr šī norāde būtu svarīga, jo divas valodas atšķiras ar gramatisko dzimtes sistēmu, proti, latviešu valodā ir divas gramatiskās dzimtes — vīriešu un sieviešu, bet baltkrievu valodā ir vīriešu, sieviešu un nekatrā dzimte, piemēram:

- *pašpārvalde* ‘самакіравáнне’ (464);
- *radīšana* ‘ствар’энне’ (482);
- *piens* ‘малакó’ (471);
- *saasināšanās* ‘абвастр’энне’ (488);
- *sacietējums* ‘зацвярдзéнне’, ‘ацвярдзéнне’ (488);
- *sasaukšana* ‘склікáнне’ (496);
- *saskare* ‘сутыкнéнне’, ‘судакранáнне’ (497);
- *sastapšanās* ‘сустр’эча’, ‘спаткáнне’ (498) utt.

b) Ekvivalentu un lakūnu atspoguļojums vārdnīcā

Svarīgs mikrostruktūras komponents divvalodu vārdnīcās viennozīmīgi ir ekvivalenti, kuri ideālā gadījumā sniedz precīzus ekvivalentus, bet anizomorfisma dēļ visos gadījumos tas nav iespējams. Tad autors cenšas piedāvāt atbilstošo semantisko ekvivalentu, bet, ja tas nav pieejams, – skaidrojošu ekvivalentu vai vairākus kontekstuālos ekvivalentus un piemērus, vai daļējās ekvivalences gadījumā piedāvājot aptuvenu ekvivalentu un arī paskaidrojumu (Karpinska 2012, 79-80). BLV ir sastopami ekvivalenti ar paskaidrojumiem galvenokārt vārdnīcas baltkrievu daļā, paskaidrojot baltkrievu vārdus latviešu valodā, proti:

- *м'ызнік* м. (vīr.dz.) 'lauku māju īpašnieks vai rentnieks' (175);
- *здох* – у м.(vīr. dz.) 'cūku iekšējie tauki' (108);
- *батлэечнік* -ка, м. гіст. (vīr.dz.) (vēst.) 'bilžu kastes rādītājs' vēst. 'leļļu teātra rādītājs' (32);
- *ізр'ышча* н.разм. (nekatra dz., sar.) 'mājas ballīte', 'kaktu balle'; 'saviesīgs vakars' (114) u.c. piemēri.

Līdz ar to autore mēģināja ar paskaidrojumiem atrisināt ekvivalences neesamību latviešu valodā.

c) Folklorismu atspoguļojums vārdnīcā

Vārdnīcā sastopami arī folklorismi: gan tādi, kurus par folklorismiem nosaukusi pati vārdnīcas autore, gan tādi, par kuriem ir šāda norāde arī normatīvajās vārdnīcās, piemēram:

- *малойчык* 1. *фальк*. 'brašs puisis, brašs vīrs'; 2. *разм. нагард*. 'zellis; bandīts' (162)

BLV autore norādījusi, ka baltkrievu vārds *малойчык* ir folklorisms. ТСБМ norādīts, ka tas ir novecojis vārds un poētisms, kā arī otrajā nozīmē 'чалавек амаральных паводзін, які заслугоўвае асуджэння' [amorālas uzvedības cilvēks, kas pelnījis nosodījumu], tam ir nievājoša konotācija (ТСБМ 3, 1979, 97). Vārdu savienojumi 'brašs puisis, brašs vīrs' latviešu valodā nav atzīmēti ar ierobežojumu lietojumā, tiem ir nozīme 1. 'tāds, kam ir laba stāja; arī spēcīgs, stalts. 2. Spēka pilns, enerģisks; mundrs, možs' (LLVV 2, 1973, 114). Līdz ar to secināms, ka baltkrievu vārds *малойчык* pieder neaktuālai leksikai un ir poētisms (bet ne folklorisms, kā uzrādīts BLV), savukārt latviešu valodā vārdu savienojumi 'brašs puisis, brašs vīrs' ir vispārlietojami vārdi.

- *дэls сын* tautu d. фалькл. (folk.) 'добры маладзец' (357)

BLV vārdnīcā norādīts, ka vārdu savienojums *tautu dēls* ir folklorisms (357). Latviešu valodā vārdu savienojums *tautu dēls* ir folklorisms, savukārt baltkrievu valodā iztulkotais vārdu savienojums ‘добры маладзец’ kā folklorisms ievietots baltkrievu – krievu vārdnīcā⁷⁴: *маладзец фольк.* (folk.) ‘маладзец’, bet šāds vārdu savienojums nav atspoguļots ТСБМ. ТСБМ vārdam *маладзец* ir šādas nozīmes 1. ‘статны, атлетычнага складу малады чалавек’ [skaists, atlētisks jauneklis]; 2. sar. ‘ужываецца для выражэння пахвалы, адабрэння’ [vārdu izmanto, lai izteiku atzinību] un 3. ‘тое, што і малойчык (у 2 знач.)’ [tas pats, kas puika, 2. nozīmē] (ТСБМ 3, 1979, 90).

- *асіл/ак*, ~ка м. 1. фальк. (folk.) spēkavīrs; 2. stiprinieks, spēkavīrs (24)

BLV vārdnīcā baltkrievu vārds *асілак* ir apzīmēts kā folklorisms, savukārt ТСБМ vārdnīcā nav atzīmēts, ka šis vārds ir folklorisms:

- *асілак*, -лка, мужчынскі род (вiг. dz.) ‘герой беларускіх казак, легенд, воiн незвычайнай сiлы, мужнасцi i розуму; волат’ [baltkrievu pasaku un leģendu varonis, liela spēka karavīrs, kam piemīt vīrišķība un lielas prāta spējas; stiprinieks]. *Выханыў асілак Дубавік свой востры меч i адсек цмоку ўсе тры галавы. Якімовіч* [Spēkavīrs Duboviks izņēma savu aso zobenu un nogrieza visas trīs pūķa galvas. Jakimovičs] (ТСБМ 1, 1977, 279).

Latviešu valodā vārdu savienojumam *spēka vīrs* nav ierobežojumu lietojumā, tas apzīmē fiziski spēcīgu vīrieti (LLVV 7.2., 1991, 90). Arī baltkrievu valodā vārds *асілак* ir vispārlietojams vārds.

- *погань ж. 2. фальк. праст.* (folk. vienk.) ‘ļunie gari’ *dsk.*, ‘mošķi’ *dsk.* (210)

Autore BLV norādījusi uz šīm leksēmām kā uz folklorismiem. BLV latviskajā daļā ir atspoguļots vārds *погань* kā folklorisms (426). LLVV *mošķis* ir ‘mītiska būtne’ vai, ar pārnestu nozīmi un nievājošu konotāciju, ‘ļunie cilvēki’ (LLVV 5, 1984, 26), vārdu savienojums *ļunie gari* nav atspoguļots LLVV. ТСБМ vārdnīcā leksēma *погань* uzrādīta ar šādu nozīmi ‘пра тое, што выклікае агiда; нешта паганое, непрыемнае’ [tas, kas ir pretīgs, kaut kas slikts, nav patīkams], ir norāde uz sarunvalodas leksiku un nievājošu konotāciju (ТСБМ 3, 1979, 284). Tādējādi baltkrievu vārds *погань* ir sarunvalodas vārds, bet vārdu savienojums *ļunie gari* nav atspoguļots LLVV, savukārt leksēmai *mošķis* ir pārnestā nozīme ar nievājošu konotāciju.

⁷⁴БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн*: [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams : <http://www.skarnik.by/belrus/46120>

Secināms, ka ne vienmēr autore izmantojusi normatīvās vārdnīcas, lai pārbaudītu vārdus, un paļāvusies uz savām valodas izjutām.

(Pilnu M. Ābolas folklorismu sarakstu sk. promocijas darba pielikumā Nr. 3).

d) Deminutīvu atspoguļojums vārdnīcā

Vārdnīcas autore BLV atspoguļoja arī deminutīvus gan baltkrievu, gan latviešu valodā. Deminutīvu šķirķļu skaits ir trīsdesmit trīs (visus deminutīvus skatīt promocijas darba pielikumā Nr. 3), tie ir publicēti ar norādēm uz pamazinājuma formām. Piemēram, radnieku nosaukumi:

- *ба́бка* i *ба́ба* 1-2; 3. уст. гл. (novēc, sk.баба) 5; 4. разм. памянш. (sar. demin.) ласк. да ‘баба’ (27);
- *бабу́ля* ж. ласк. (demin.) да ‘баба’ i 1-2; 1. ‘vecmāmiņa’ (27);
- *ба́чечка* ~кі м. ‘tētiņš’, ‘papucītis’ (32);
- *дзяду́ля* i *дзяду́ня*, *дзяду́ся* м.разм.ласк. вiт.дз., sar., мiл. ‘vectētiņš’ (83);
- *ма́м/а* ж. (siev. dz.) ‘māte’, ‘māmiņa’; ~иn ‘mātes’-, ‘māmiņas’-, ‘mammās’ sar. (163).

Ievietojot deminutīvus ar pozitīvu emocionālo attieksmi vārdnīcā, M. Ābola, iespējams, vēlējusies parādīt, cik bagātas ir abas valodas.

e) Neaktuālās leksikas atspoguļojums vārdnīcā

BLV ir atrodami padomju sociālās un ideoloģiskās vides apzīmējumi, kas mūsdienās zaudējuši aktualitāti, tomēr plaši atrodami vārdnīcā, piemēram:

- *колективиза́ция* ‘калектывіза́цыя’ (402);
- *колхозник* калгаснік ~се (Р. мн. ~чу) ‘калгасніца’ (402);
- *колхоз* ‘калгас’ (402);
- *калектывізава́ць* ‘kollektivizēt’ (121);
- *калектыві́зм* ~му м. (vīr.dz.) ‘kollektivisms’ (121);
- *камуні́ст* ‘komunist’ (124);
- *камунáр* ‘komunārs’ (124);
- *камуні́зм* ‘komunisms’ (124) u.c.

Jāatzīmē, ka vārdi *калектывізаваць* un *калектыві́зм* atspoguļoti tikai baltkrievu vārdnīcas daļā. Iemesls šādas leksikas atspoguļojumam vārdnīcā varētu būt tas, ka autore bija literatūrzinātniece un tulkoātāja, viņa strādāja ar dažādiem tekstiem, tai skaitā arī ar vēsturiskiem (sk. 3. 1. apakšnodaļu).

Analizējot vārdnīcas leksiku, pamanāms, ka autore lielu uzsvaru ir likusi uz leksikas, kas saistīta ar kara darbību reālijām, atspoguļojumu. Tādu leksikas vienību BLV ir daudz. Domājams, ka šādas leksikas atspoguļojums ir saistīts ar M. Ābolas tulkotājas profesionālo darbību. Šādu vienību vārdnīcā ir apmēram astoņdesmit seši, piemēram:

- *байніца* ж. вайск. (siev.dz., milit.) ‘šaujamlūka’ (28);
- *біцца* 1. (учыняць бой) kauties. 2. вайск. (milit.) ‘kautiens’ (35);
- *браняносец*, ~сца м. вайск. (milit.) ‘bruņū’ 1. kuģis; 2. заал. (zool.) ‘bruņnesis’ (38);
- *бронемаш’ына* ж. вайск. (siev.dz., milit.) ‘bruņumašīna’ (39);
- *вестав/ы~ога* м. вайск. (vīr. dz., milit.) ‘ziņnesis’ (49);
- *винтоўка* ж. (siev. dz.) ‘šautene’ (51);
- *водзыў*, ~ву м. (vīr.dz.) 1. гл. (sk.) ‘водгук’ 4; 2. вайск. (milit.) ‘pretparole’ (52);
- *хавяць* х.параненых партызан ‘slēpt ievainotos partizānus’ (282);
- *ieraкумі* войск.(milit.) ‘акóпы’ (375);
- *запавётны* partizānu ‘slepenās meža takas’ (100);
- *запáл* і *запáльнік* вайск. (milit.) ‘degļis’ (100);
- *заслóн* м. вайск. (vīr.dz., milit.) ‘aizklājs’ (101) u.c. (pilnu vārdu sarakstu sk. promocijas darba pielikumā Nr. 3).

f) Sinonīmu atspoguļojums vārdnīcā

Autore ir sniegusi vairākus sinonīmus BLV, tulkojot vārdus abās valodās. Parasti vārdnīcās atspoguļo sinonīmus, kas atšķiras tikai ar jēdzieniskām niansēm vai nozīmes papildkomponentiem (Laua 1981, 189-192). Daudzos gadījumos autore tulkojumos latviešu valodā sniedza vairākus sinonīmus, kuri, no vienas puses, palīdz izvēlēties precīzāku vārdu, tomēr bez ilustratīvā materiāla ir grūti izvēlēties atbilstošāko vārdu, piemēram:

- *адкара́скацца* (ад каго-чаго) праст. (vienk.) – ‘tikt vaļā’ (no kā), ‘atkratīties’ (18).

Latviešu vārdu savienojums *tikt vaļā* (LLVV 8, 1996, 537) ar nozīmi ‘atbrīvoties (no kā, arī no kāda)’, kad darbības objekts ‘ir vai (kļūst) nesaistīts, nesaturēts, brīvs’ (MLVV) ir vispārlietojams, bet leksēmai *atkratīties* (LLVV 1, 1972, 378) ir sarunvalodas ierobežojums lietojumā ar nozīmi ‘tikt vaļā, atbrīvoties, izvairīties’ un

‘noraidoši, izvairīgi izteikties, arī pastiprinot noraidījumu ar žestiem’, un tos var lietot kā sinonīmus. Baltkrievu vārds *адкараскацца* nozīmē ‘пазбегнуць, пазбавіцца чаго-н., ухіліцца, адчапіцца, адвязацца ад чаго-н’ [izvairīties, atbrīvoties, tikt vaļā no kaut kā, atkratīties] (ТСБМ 1, 1977, 140), un tas ir norādīts tikai kā sarunvalodas vārds. Ņemot vērā šo informāciju, ir grūti izvēlēties atbilstošāku tulkojuma ekvivalentu, jo baltkrievu vārds *адкараскацца* tiek lietots tikai sarunvalodā, bet latviešu ekvivalenti ir gan vispārlietojama vārdkopa *tikt vaļā*, gan sarunvalodas darbības vārds *atkratīties*, par kuru nav dota informācija attiecībā uz to ierobežojumu lietojumā.

- *адубець* ‘sasalt’, ‘sastingt’ (no aukstuma), ‘kļūt stīvam’ (20)

Baltkrievu leksēmai *адубець* ir vairākās nozīmes: ‘вельмі змерзнуць, застыць ад холаду; скарчанець’ - [ļoti nosalt, sastingt no aukstuma, kļūt stīvam] un ir norāde uz vārda lietošanu sarunvalodā (ТСБМ 1, 1977, 185), otra nozīme ir ‘стаць нягнуткім, непаслухмяным; страціць адчувальнасць, здольнасць рухацца; агрубець’ – [kļūt neelastīgam, pazaudēt jūtīgumu un spēju pārvietoties]. Latviešu valodā vārdi *sasalt* (LLVV 7.1, 1989, 263) un *sastingt* (LLVV 7.1, 1989, 297) ir neitrāli vārdi bez ierobežojuma lietojumā: *kļūt stīvam* ar nozīmi ‘pazaudēt kustīgumu zemas temperatūras iedarbībā’ arī nesatur vērtējošās norādes un ir neitrāls vārds. Līdz ar to secināms, ka tulkojums ir ekvivalents, tikai atšķiras vārdu lietošanas sfēras, proti, baltkrievu vārds *адубець* tiek lietots sarunvalodā, bet latviešu darbības vārdi *sasalt* un *sastingt* ir vispārlietojami vārdi.

Lai izpētītu sinonīmu atspoguļošanu BLV vārdnīcā, ir izvēlēti vārdi ar kopnozīmi ‘troksnis’, t.i., bkr. *сумятня*, *шум* un latv. *tracis*, *jezga*, *troksnis*, ar kuriem tiek veikta komponentu analīze.

Tabula Nr. 1. Leksēmu nozīmes salīdzinājums BLV

BLV (baltkrievu daļa)	BLV (latviskā daļa)
сумятн’я - tracis, jezga (254)	tracis- сумятня (521) jezga – nav

Konstatējams, ka BLV vārdnīcā atšķiras šķirklis ievietotā informācija – vārdnīcas latviskajā daļā iztrūkst šķirklis *jezga*, kas ir atspoguļots baltkrievu daļā kā sinonīms vārdam *tracis*. Nav arī skaidrojuma, ar ko atšķiras savā starpā divi sinonīmi, t.i., vispārlietojami vārdi *tracis* un vārds *jezga* (MLVV)⁷⁵, jo nav dots ilustratīvais

⁷⁵ LLVV vārds *jezga* ir atzīmēts kā sarunvalodas vārds (LLVV 4, 1980, 47).

materiāls. Baltkrievu leksēma *сумятня* jau ietver sevī ne tikai šīs divas nozīmes (gan *tracis*, gan *jezga*), bet arī nozīmes ‘haoss’, ‘panika’ u.c.

Salīdzinot sinonīmu *troksnis* – *tracis* semantiskos komponentus, var secināt, ka vārdam *troksnis* ir šādas nozīmes: 1. fiz. ‘skaņa, ko rada neperiodiskas svārstības’; 2. ‘šāda skaņa, kas izraisa noteiktu efektu maņu orgānos, uztverē’; 3. ‘skaļi, aktīvi pausts uztraukums, neapmierinātība u. tml. Arī *tracis*, skandāls’; 4. tehn. ‘strāvas gadījumveida svārstības (radioelektroniskās ierīcēs)’ (LLVV 7.2, 1991, 641) un *tracis* ir: 1. ‘skaļš, vairāku, daudzu cilvēku, arī dzīvnieku radīts troksnis, arī kņada’; 2. ‘skaļš strīds, ķilda’. ‘Skandāls’. (LLVV 7.2, 1991, 576). Veicot semantikas komponentu analīzi, secināms, ka leksēmas atšķir komponents ‘skaļš, vairāku, daudzu cilvēku, arī dzīvnieku radīts troksnis’.

Leksēmas *tracis* un *jezga* ir sinonīmi (LVSV 2002, 427). Vārda *jezga* nozīmes ir 1. ‘troksnis, kņada’ 2. ‘nepatīkams notikums, situācija’ 3. niev. ‘pūlis, bars’ (LLVV 4, 1980, 47).

Secināms, ka abi vārdi ir sinonīmi un atšķiras ar papildu nozīmi ar nievājošu konotāciju ‘pūlis’, ‘bars’ vārdam *jezga* (LLVV 4, 1980, 47).

Tālāk tiks salīdzinātas leksēmas *сумятня* atspoguļojums skaidrojošajās vārdnīcās LLVV, MLVV un ТСБМ: ar mērķi noskaidrot, vai pareizi ir izvēlēti sinonīmi, tulkojot vārdus abās valodās:

Tabula Nr.2. ⁷⁶ Vārdu *сумятня* – *tracis* nozīmes salīdzinājums

Vārdi <i>сумятня</i> - <i>tracis</i>	LLVV	MLVV	ТСБМ
1.skaļš, vairāku, daudzu cilvēku, arī dzīvnieku radīts troksnis, arī kņada.	+	+	+
2. skaļš strīds, ķilda. Skandāls.	+	+	+
3. pārn. haoss (par domām, sajūtām u.c.)	-	-	+
4. panika, trauksme.	-	-	+

Apskatot piemēru un analizējot sinonīmus, var secināt, ka baltkrievu vārdam *сумятня* latviešu valodā tuvāks tulkojošais ekvivalents būtu vārds *kņada* otrajā nozīmē

⁷⁶Šeit un turpmāk ar + (plus) zīmi tiek norādīts, ka tāda nozīme ir attiecīgajā vārdnīcā, ar – (mīnus) zīmi tiek norādīts, ka attiecīgajā vārdnīcā tādas nozīmes nav.

2. ‘Drūzma, jūklis, burzma (kopā ar skaļu troksni, skaļām balss skaņām)’ (LLVV 4, 1980, 285). Līdz ar to, konstatējams, ka minētajā gadījumā vārdnīcas autore, atspoguļojot leksēmu, nav pilnībā izmantojusi visas tās nozīmes, kā arī nav norādījusi ilustratīvus piemērus, kas šajā gadījumā būtu vēlama.

Nākamajā piemērā, analizējot vārdu sinonīmus, redzams, ka abās vārdnīcas daļās ir ievietoti vārdšķirkļi *уым* un *troksnis* ar ekvivalentu pamatnozīmi.

Tabula Nr.3. Leksēmu *уым*, *troksnis* atspoguļojums BLV

BLV baltkrievu daļa	BLV latviskā daļa
<i>уым</i> I (гук) – ‘troksnis’ (300)	<i>troksnis</i> - ‘шым’ (522)
<i>уым</i> II (пена) – <i>разм.</i> (<i>sar.</i>) ‘putas’	

Redzams, ka BLV šķirkļos trūkst ilustratīvā materiāla, informācija nav paplašināta ar sinonīmiem. Autore atsevišķi izdala vārda *уым* otro nozīmi ar sarunvalodas papildkomponentu ‘putas’ (putas - *sar.* ‘ļoti enerģiski, dedzīgi’ (LLVV 6.2, 1987, 482), bet tādas nozīmes nianse nav MLVV. Arī sarunvalodas vārds *уым* ar nozīmi ‘putas’ nav paskaidrots ar kolokāciju. Šķirklī *putas* latviskajā vārdnīcas daļā (481) kā ekvivalents dots vārds *не́на* un piemērs *ziepju putas; nosmelt putas*, ka arī dots piemērs pārnēstajā nozīmē ‘мыла’ [ziepes] ar piemēru *zirgi bija putās* (*коні были ў мыле*). Baltkrievu vārdšķirklī tiek lietots vārds *мыло* [ziepes] nevis *уым* vai *пена*. Tālāk tiks apskatītas vārdu *уым* un *troksnis* nozīmes skaidrojošajās LLVV un TCBM vārdnīcās:

Tabula Nr.4. Leksēmu *troksnis* - *уым* nozīmju salīdzinājums vārdnīcās

Vārdi <i>troksnis</i> - <i>уым</i>	LLVV (7.2, 1991, 641)	MLVV	TCBM (6, 1984, 410)
1. fiz. skaņa, ko rada neperiodiskas svārstības.	+	+	+
2.šāda skaņa, kas izraisa noteiktu efektu maņu orgānos, uztverē.	+	+	+
3.skaļi, aktīvi pausts uztraukums, neapmierinātība u. tml. arī trācis, skandāls.	+	+	+
4.tehn. strāvas gadījumveida svārstības (radioelektroniskās ierīcēs).	+	+	+
5.pārn. sar. sarunas, dzīvas sarunas u.c., ar ieinteresētību.	-	+	+
6.informēšana par to, kas zināms nedaudziem.	-	-	+

7. medicīnā skaņa, kuru izdod daži orgāni ar patoloģiju.	-	-	+
8. lingvistikā – skaņas, kas veidojas mutes dobumā, gaisa plūsmai plūstot caur mēles aparātu.	-	-	+

Konstatējams, ka latviešu vārdnīcas skaidrojumā izdalītas četras vārda *troksnis* nozīmes, bet baltkrievu – astoņas, saskaņā ar informāciju, kas atrodama abu valodu normatīvajās vārdnīcās. No tiem savā starpā nesakrīt piecas nozīmes: baltkrievu valodā šai leksēmai norādītas papildnozīmes (lingvistikas un medicīnas termini), kā arī pārnestā nozīme ‘sarunas’. Savukārt latviešu leksēmai *troksnis* ir papildus nozīme – izmantošana tehnikā ‘strāvas gadījumuveida svārstības’, kas atsevišķi nav izdalīta TCБM (TCБM 6, 1984, 410). Secināms arī, ka vārdnīcā nav norādes par leksēmas *шум* ar nozīmi ‘putas’ (ar pārnestās nozīmes niansi). Tā kā leksēmai *troksnis* ir daudz sinonīmu latviešu valodā, vārds ir gan sarunvalodas elements, gan tam ir pārnestās nozīmes, gan arī tas veido specifiskos terminus (piemēram, tas ir medicīnas un valodniecības termins).

g) Speciālās leksikas atspoguļojums vārdnīcā

Speciālās leksikas (terminoloģijas) atspoguļojumā autore centusies precīzi norādīt termina lietošanas sfēru. Speciālā leksika ir ierobežota lietojuma vārdu krājuma daļa, kas ir tematiski saistīta ar kādu zinātnes, tehnikas, mākslas vai tautsaimniecības nozari, ar cilvēku nodarbošanos kādā nozarē. Tajā ietilpst gan zinātniski termini, gan profesionālismi, kā arī daļa no speciālās leksikas ietilpst vispārlietojamajā leksikā (VPSV 2007, 370). BLV ir sastopami medicīnas termini, lingvistiskie termini, mūzikas termini, matemātikas termini, botānikas termini, ķīmijas termini, kulinārijas termini, arhitektūras termini, sporta termini, fizikas termini, juridiskie termini, ģeoloģijas termini u.c. tehniskie termini, ko pati autore bija atzīmējusi kā speciālos terminus. Lai pārbaudītu, vai baltkrievu un latviešu normatīvajās vārdnīcās šādiem terminiem ir tādi paši nozīmes komponenti un ierobežojošās norādes, tiks apskatīti daži termini no BLV:

- *мазók*, -ка м. (vīr. dz.) 2. мед. (med.) ‘uztriepe’; *узязць у хворага* м. (vīr. dz.) ‘ņemt uztriepi no slimnieka’ (160).

BLV ir norāde, ka baltkrievu vārds *мазок* – latv. ‘uztriepe’ ir medicīnas termins. TCБM nav norādes uz speciālo leksiku: 1. ‘адзін рух пэндзя пры накладанні фарбы, а таксама слой фарбы, накладзены такім спосабам. Кожны мазок, пакладзены на палатно, сведчыў аб паспешлівасці аўтара’ Асіпенка [Viena otas kustība uzklājot krāsu, kā arī krāsas slānis, kas uzklāts tādā veidā’. ‘Katrs triepiens, uzlikts uz audekla,

liecina par autora steigu'. Asipenko]; пераноснае значэнне (pārn.) 'штрых, мастацкая дэтал'. Сябра .. ні разу яшчэ не расшчодрыўся на .. расказ [пра падполле]. Так зрэдку кідай некалькі мазкоў, эпизодаў, дэталей' Шамякін [Štrihs, mākslinieciska detaļa. Draugs ne reizi nepadalījās ar stāstu [par pagrīdi]. Nobirdinās dažus triepinus, epizodes, detaļas' Šamjakins] 2. 'тонкі слой вадкага выдзялення (слізі, крыві і пад.), нанесены на шкло для мікраскапічнага даследавання' [plāns šķidra izdalījuma slānis (gļotas, asins u.tml.), kas uztriepts uz stikla mikroskopiskai izpētei]. LLVV ir norāde uz to, ka vārds *uztriepe* ir medicīnas termins: 'Plānā slānī (parasti uz stikla) uztrieptas asinis, gļotas u. tml. mikroskopiskai analīzei' (LLVV 8, 1996, 217). Iespējams, ka latviešu vārda *uztriepe* nozīmi autore pārnesa baltkrievu vārdam, arī to apzīmējot kā medicīnas terminu, līdz ar to sašaurinot vārda lietošanas sfēru. Kā medicīnas un glezniecības termins tas minēts baltkrievu-krievu vārdnīcā (БРС): *мазок — жив., (glezn.) мед. (med.) мазок муж. (vīr. dz.)* (БРС)⁷⁷ LLVV šis vārds arī ir norādīts kā medicīnas termins: *uztriepe* -es, dsk. ģen. -pju, s.; med.(SV)⁷⁸

- *мáрганец* – у м. (vīr.) *хим. (ķīm.)* 'mangāns' (164).

BLV vārdnīcā baltkrievu vārds *марганец* ir uzrādīts kā ķīmijas termins ar nozīmi 'mangāns'. ТСБМ nav norādes par vārda lietojumu profesionālajā ķīmijas sfērā (ТСБМ 3, 1979, 108), bet tam ir nozīme 'хімічны элемент, серабрыста-белы крохкі тугаплаўкі метал' [ķīmisks elements, sudrabaini-balts, trausls, grūti kausējams metāls]. LLVV arī nav norādes uz speciālo leksiku (LLVV 5, 1984, 80), bet uz pielietošanu ķīmijā – 'ķīmiskais elements - sudrabaini balts, ciets, trausls metāls'. Savukārt baltkrievu-krievu vārdnīcā ir norāde uz to lietojumu ķīmijā: *марганец — хим. (ķīm.) марганец, -ицу муж (vīr.dz.)* (БРС)⁷⁹.

- *матáлка ж.* (siev.) *техн. (tehn.)* tītava (165).

Lai gan BLV ir norāde uz speciālo leksiku, latviešu valodā šim vārdam nav norādes uz speciālo leksiku, tomēr tas ir speciālās leksikas elements ar nozīmi 'celšanas mašīna, kas sastāv no veltna (spoles) un virves, troses vai ķēdes, kura tinas uz tā' (LLVV 7.2, 1991, 560), baltkrievu valodā arī nav norādes uz speciālo leksiku 'прыстасаванне для змотвання чаго-н.' [ietīšanas ierīce] (ТСБМ 3, 1979, 120), bet ir

⁷⁷БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/45885>

Skaidrojošā vārdnīca - ⁷⁸<http://tezaurus.lv/#/sv/uztriepe>

⁷⁹БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/46843>

norāde uz vārda piederību speciālajai leksikai baltkrievu-krievu vārdnīcā (БРС)⁸⁰: *моталка — текст.* (tekstil.) *моталка жен.* (siev.dz.).

- *пераш'ыек, -ыйка м.,* (vīr.dz.) *геогр.* (ģeogr.) zemesšaurums (208).

BLV ir norāde uz vārda lietojumu ģeogrāfijas sfērā, bet ТСБМ nav norādes uz ģeogrāfisko sfēru, tas ir vispārlietojams vārds ar nozīmi 'вузкая паласа зямлі, якая злучае часткі сушы (два мацерыкі ці мацярык з паўвостравам) або аддзяляе адзін водны масіў ад другога. Панамскі перашыек. Карэльскі перашыек. Машына ідзе па вузкім перашыйку, які аддзяляе возера.. ад мора В. Вольскі' [šaura zemes strēle, kas savieno sauszemes daļas (divi kontinenti vai kontinents ar pussalu) vai atdala vienu ūdens masīvu no otra. Panamas zemes šaurums. Karēlijas zemes šaurums V. Voļskis] (ТСБМ 3, 1979, 240). LLVV vārdnīcā nav norādes uz šo kā ģeogrāfijas terminu. Saskaņā ar LLVV sniegto informāciju, tas ir vispārlietojams vārds, kas ir saistīts ar ģeogrāfiju 'Šaura sauszemes josla, kas savieno divas sauszemes daļas. Zemes šaurums' (LLVV 8, 1996, 604). Norādes uz ģeogrāfijas terminu ir baltkrievu-krievu vārdnīcā (БРС)⁸¹: *перешеек — геогр.* (geogr.) 'перашыек' муж. (vīr. dz.).

- *каваціна ж.* (siev.dz.) *муз.* (mūz.) kavatīne (119).

Latviešu valodā šis vārds LLVV atzīmēts kā mūzikas termins *kavatīne* -es, dsk. ģen. -ņu, s. kavatīna -as, s.; mūz. 'neliela liriska ārija (operā), parasti bez tempa maiņām' (LLVV 4, 1980, 221), bet ТСБМ nav norādes uz mūzikas sfēru (ТСБМ 2, 1978, 571), savukārt norādes uz mūzikas sfēru ir baltkrievu-krievu vārdnīcā (БРС)⁸²: *муз.* (mūz.) каваціна.

- *харэй* літ. trohejs (284).

BLV ir norāde uz literatūras terminu (284). Baltkrievu-krievu vārdnīcā arī ir norāde uz literatūras terminu: *хорей — I лит.* (literat.) *харэй, род.* *харэя муж.* (vīr.dz.) *хорей — II муж.* (vīr.dz.) (*шест*) *обл.* (novad.) *харэй, род.* *харэй муж.*⁸³ ТСБМ ir norāde tikai uz vārda nozīmēm un nav norādes uz ierobežojumiem vārda lietojumā:
харэй 1, -я, мужчынскі род (vīr. dz.)
двухскладовая стапа з націскам на першым складзе, напрыклад: Вобраз/ мілы/

⁸⁰БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/47286>

⁸¹БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/71949>

⁸²БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/37586>

⁸³БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/103248>

поўны/ чараў (divpēdu pantmērs ar uzsvaru uz pirmo zilbi, piemēram, tēls/piemīlīgs/pīlnīgs/burvīgs); [хараў 2, -я, мужчынскі род (vīr. dz.) 'доўгі шост для кіравання запрэжкамі аленяў або сабак' [gara kārts briežu vai suņu pajūga vadīšanai] (ТСБМ 5, 1983, 182).

Latviešu valodā nav vārda *trohejs* (iespējams, kļūda ieviesusies krievu valodas iespaidā – sal. kr. *mpoxeŭ*), bet ir vārds *trohajs*, kas nozīmē 'trohajs -a, v.; literat. 'pantmērs, kam ir divzīlbīga pēda, kurā pirmā zilbe ir uzsvērtā (sillabotoniskajā vārsmošanas sistēmā) vai gara (antīkajā vārsmošanas sistēmā)' (LLVV 7.2., 1991, 641). Līdz ar to var secināt, ka piemēros minētajiem speciālajiem vārdiem tika precīzi norādīta sfēra, kurai tie pieder. Normatīvajās vārdnīcās ņemts vērā arī vārdu (arī terminu) vispārlietojamais raksturs. (Pilnu pie speciālās leksikas piederošo vārdu sarakstu sk. promocijas darba pielikumā Nr. 3).

Ir novērots, ka bieži vārdu lietojuma ierobežojošās norādes un atzīmes par konotācijām BLV nesakrīt ar informāciju, kas ir atspoguļota normatīvajās vai skaidrojošajās baltkrievu un latviešu valodu vārdnīcās, t.i., LLVV, MLVV, ТСБМ un baltkrievu – krievu vārdnīcā (БРС)⁸⁴. Vārdnīcas autore daudzās vietās pierakstīja vārdu ierobežojošās norādes, papildkomponentus vai konotācijas, kas nesakrīt ar informāciju, kas sniegta abu valodu normatīvajās vārdnīcās. Lai veiktu šādu komponentu analīzi, tika nejauši izvēlēti vārdi (16) bez kopīgām nozīmēm.

h) Stilistiski ekspresīvās leksikas atspoguļojums vārdnīcā

Stilistiski ekspresīvajai leksikai piemīt tāds nozīmes papildkomponents, kas rāda, ka vārda lietojums ir ierobežots ar noteiktu valodas stilu. Ir zināms, ka ekspresija bagātina vārda saturu, bet ierobežo vārda lietošanu, toties, mācoties kādu svešvalodu, tie jāapgūst tāpat kā galvenie komponenti (Laua 1981, 70-71). Līdz ar to vēlams, lai divvalodu vārdnīcās tiktu norādīti arī šie papildkomponenti, lai, mācoties svešvalodu vai tulkojot, zinātu, kādās sfērās pielietot vienu vai otru vārdu.

Lai veiktu pārbaudi BLV ietvaros, no BLV tika ekscerpēti vārdi, piemēram:

- *resnis* 'таўстун', 'таўстыха' (485). BLV latviskajā daļā nav norādes uz leksēmas lietojuma ierobežojumu tikai sarunvalodā. Savukārt BLV baltkrievu daļā ir norāde uz leksēmas lietojumu sarunvalodā:
- *maŭсмýн* 'resnis', 'resnītis', *maŭсмýха* 'resnīte' (258).

⁸⁴БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus>

ТСБМ vārdam *таўстун* ir norāde uz sarunvalodas vārdu nozīmē 'тоўсты мужчына (радзей — юнак, хлопчык)' [resns vīrietis (retāk - jauneklis, zēns)] (ТСБМ 5, 1983, 484), bet LLVV leksēmai 'resnis' nav norādes uz vārda lietojumu sarunvalodā un tam ir nozīme 'resns cilvēks vai dzīvnieks' (LLVV 6.2, 1987, 624).

Var secināt, ka latviešu vārds *resnis* ir vispārlietojams vārds, bet baltkrievu vārds *таўстун* ir sarunvalodas vārds, līdz ar to tie nav pilnīgi ekvivalenti un informācija, kas dota BLV, nesakrīt ar informāciju, kuru satur normatīvās vārdnīcas.

- *bezdievīs* 'бязбóжнік' (345).

BLV latviskajā daļā nav dota norāde uz ierobežojumiem leksēmas *bezdievīs* lietojumā. BLV baltkrievu daļā tulkojums papildināts ar leksēmām *ateists*, *ateiste* (43) un arī neatspoguļo ierobežojošās norādes. ТСБМ ir norāde uz vārda *бязбóжнік* nozīmēm: 1. 'чалавек, які не прызнае, адмаўляе бога, не верыць у яго існаванне; атэіст [cilvēks, kas neatzīst Dieva esamību, netic tā pastāvēšanai, ateists]. 2. устарэлае слова, устарэлы выраз, лаянкавае слова, пагардлівае 'пра несумленнага, нахабнага чалавека' [novēc. frāze, lamu vārds, niev. 'par negodīgu, bezkaunīgu cilvēku] (ТСБМ 1, 1977, 435). Baltkrievu-krievu vārdnīcā ir norāde ir vēsturisko leksiku: *бязбóжнік, -ка муж. нечестивец — рел. устарэлае слова, устарэлы выраз грэшнік, -ка муж., паганец, -нца муж., бязбóжнік, -ка муж*⁸⁵. LLVV ir norāde gan uz vēsturisko leksiku 1. novēc. 'cilvēks, kas netic dievam. Arī ateists', gan uz to lietojumu sarunvalodā sar. 'cilvēks, kas neievēro reliģijas nosacījumus vai reliģiozu cilvēku paražas' (LLVV 2, 1973, 68), savukārt MLVV nav uzrādītas ierobežojošās norādes (MLVV). Tātad, latviešu vārds *bezdievīs* ir vēsturisks vārds un satur norādi arī uz tā lietojumu sarunvalodā, bet baltkrievu vārds *бязбóжнік* ir vēsturisks vārds, savukārt M. Ābola savā vārdnīcā uz to nav norādījusi.

- *белару́чка* м.і ж *асужда́льнае* (nosod.) 'baltrocis', 'baltroce' (33).

BLV vārds *белару́чка* pasniegts ar nievājošu konotāciju. BLV latviskajā daļā leksēmu 'baltrocis', 'baltroce' nav, tādēļ nav iespējams sastatīt šo leksēmu nozīmi vienas vārdnīcas ietvaros. ТСБМ vārds *белару́чка* ir stilistiski neitrāls vārds ar nozīmi 'той, хто з пагардай ставіцца да фізічнай працы або не прывык да сур'эзнай работы' [Tas, kas ar nicinājumu izturas pret fizisku darbu vai nav pieradis pie nopietna darba] (ТСБМ 1, 1977, 364). Latviešu vārdiem *baltrocis* un *baltroce* piemīt pārnēstā

⁸⁵БРС- *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/15840>

nozīme un nievājošā konotācija ar nozīmi ‘cilvēks, kas izvairās no fiziska darba. Cilvēks, kas nav radis strādāt’ (LLVV 2, 1973, 33), toties MLVV neatspoguļo informāciju par lietošanas ierobežojumu, tas ir ‘cilvēks ar nesastrādātām rokām; cilvēks, kas nav radis strādāt un izvairās no fiziska, netīra darba’ (MLVV). Var pieņemt, ka latviešu vārdam *baltrocis* un *baltroce* ir pārnesta nozīme un nievājoša konotācija, bet baltkrievu vārds *беларучка* baltkrievu literārajā valodā ir stilistiski neitrāls vārds, taču BLV satur savādākas ziņas par šīm leksēmām.

- *бацечка* ‘tētiņš’ (32).

BLV šī leksēma ir parādīta bez ierobežojošajām norādēm, deminutīvu formā, bet BLV vārdnīcas latviskajā daļā šī leksēma ir definēta kā sarunvalodas leksēma *tētiņš* un *tētis* разм. (sar.) (520). Bkr. vārds *бацечка* ir deminutīvs, kas veidots no vārda *бацька* (ТСБМ 1, 1977, 350), kas ir vispārlietojams vārds (ТСБМ 1, 1977, 351), citā nozīmē tā ir familiāra uzruna, vēršoties pie vīriešu dzimtes pārstāvja. LLVV vārdam *tētiņš* ir norāde uz emocionālo ekspresiju: *tētiņš -a*, v. ‘tētis’ ar sirsnīgu emocionālo noskaņu, lietojot pamazinājuma formu (LLVV 7.2, 1991, 514), bet nav norādes uz lietošanas sfēru, toties M. Ābola nav uz to norādījusi.

- *viszinis* ‘усэзнайка’, ‘усэвэд’ разм., іран. (sar.iron.) (539)

M. Ābolas vārdnīcā šis vārds atspoguļots kā sarunvalodas vārds un norādīta tā ironiskā konotācija. ТСБМ ir definētas tādas pašas konotācijas kā BLV – proti, tas ir sarunvalodas vārds ar ironisku konotāciju ar nozīmi ‘чалавек, які лічыць, што ён усё ведае’ [cilvēks, kas domā, ka viņš visu zina] (ТСБМ 6, 1984, 54-55), bet BLV baltkrievu daļā šis vārds nav uzrādīts. Kā LLVV, tā arī MLVV leksēmai *viszinis* norādīta tikai ironiska konotācija ar nozīmi ‘viszinātājs’ (LLVV 8, 1996, 548), (MLVV). Līdz ar to baltkrievu valodā vārdi *усэзнайка* un *усэвед* ir sarunvalodas vārdi ar ironisku konotāciju, bet latviešu valodā vārds *viszinis* ir vispārlietojams vārds ar ironisku konotāciju, tomēr M. Ābola norādījusi arī uz to lietojumu sarunvalodā.

- *бязмоззлы* разм. лаянк. (sar., lamu vārds) ‘dumjš’ sar., ‘stulbs’ sar. (44)

Lai gan BLV vārdam *бязмоззлы* norādīts lietošanas ierobežojums sarunvalodā un ka tas ir lamu vārds, ТСБМ norādīta vārdforma *бязмоззі* (acīmredzot forma *бязмоззлы* ir ieviesusies krievu valodas ietekmē (sal. kr. *безмоззлый*)) un to var uzskatīt par interferenci. Šis īpašības vārds definēts kā sarunvalodas vārds ar nozīmi ‘дурны, бесталковы’ [nelabs, nesapratīgs] (ТСБМ 1, 1977, 438). Latviešu vārdiem *dumjš* un *stulbs* nav ierobežojuma vārdu lietojumā ar nozīmēm *dumjš* ‘nesapratīgs, neapķērīgs, muļķīgs’ un *stulbs* ‘garīgi aprobežots, nespējīgs aptvert, saprast. Arī

mulķīgs (1)', vai 'ļoti nepatīkams, nevēlams (parasti par darbību, stāvokli). Arī mulķīgs (2)' (LLVV 2, 1973, 411; LLVV 7.2, 1991, 355). BLV latviskajā daļā vārdi *dumjš* (360) un *stulbs* (513) norādīti kā sarunvalodas vārdi. Līdz ar to var secināt, ka baltkrievu vārds *бязмозгі* ir sarunvalodas vārds, bet latviešu vārdi *dumjš* un *stulbs* ir vispārlietojami vārdi. Konstatējams, ka šajā gadījumā M. Ābola lietojumu sarunvalodā baltkrievu valodā attiecināja arī uz latviešu valodas vārdiem.

- *набур'ыць* разм. (sar.) 'sagraut'; 'saārdīt'; 'nopostīt' (191)

ТСБМ ir norāde uz vārda *набур'ыць* lietojumu sarunvalodā ar nozīmēm 'Разваліць, паламаць; разбурыць; 2. Бурыць, свідраваць некаторы час [1. 'sagraut, salauzt, izpostīt; 2. Urbināt, urbt kādu laiku] (ТСБМ 3, 1979, 467). Latviešu vārdiem *sagraut*, *saārdīt*, *nopostīt* ir neitrālas nozīmes bez ierobežojošajām norādēm un konotācijām ar nozīmēm *sagraut* '1. 'ar spēcīgu triecienu, sprādzienu, spiedienu panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti celtnes) tiek, parasti pilnīgi, izpostīts'; 2. 'Pārspēt, iznīcināt, parasti bruņotā cīņā; panākt, būt par cēloni, ka (kas) pilnīgi zaudē spēku, pārsvaru, ietekmi, kļūst nekaitīgs'; 3. 'Uzveikt, parasti pilnīgi, arī iznīcināt (parādības sabiedrībā' (LLVV 7.1, 1989, 96); saārdīt '1. 'pārvērst drupās, gruvešos u. tml. (par cilvēkiem). Arī izpostīt, iznīcināt. 2. Savainot, arī sakropļot. Sabojāt (veselību); 3. Sadalīt (ko), izjaucot (tā) kopumu; 4. Ārdot (parasti sienu), pilnīgi izklīdēt (to) (LLVV 7.1, 1989, 26) un nopostīt 'Postot iznīcināt, sagraut (ko). BLV latviskajā daļā ir atspoguļots tikai darbības vārds *sagraut* (490) kā sarunvalodas vārds. Tādējādi var secināt, ka baltkrievu vārds *набур'ыць* ir sarunvalodas vārds, bet latviešu darbības vārdi *sagraut*, *saārdīt*, *nopostīt* ir vispārlietojami vārdi, līdz ar to tie nav uztverami kā pilnīgi ekvivalenti. Konstatējams, ka bkr. vārda *набур'ыць* lietojumu sarunvalodā M. Ābola attiecinājusi arī uz latviešu vārdiem.

- *мазгаўн'я* праст. (vienk.) 'pauris' sar., 'galva' (160)

Latviešu valodā vārds *pauris* ir sarunvalodas vārds ar nozīmi 'galva' (LLVV 6.1, 1986, 536), bet baltkrievu valodā vārdam *мазгаўня* nozīmē 'галава' [galva] ir ierobežojums vārda lietojumā sarunvalodā un ar rupju konotāciju; ТСБМ šis vārds definēts kā sarunvalodas vārds ar rupju konotāciju (ТСБМ 3, 1979, 84). BLV latviskajā daļā vārds *pauris* nozīmē 'цемя' un 'макаўка' bez norādēm uz ierobežojumiem (465). Secināms, ka abās valodās šis vārds tiek lietots sarunvalodā, bet baltkrievu valodā vēl ir konotatīvais papildkomponents, kas nav konstatēts latviešu vārdam *pauris*, lai gan M. Ābola norādījusi uz to lietojumu vienkāršrunā.

- *укéмиць* разм. (sar.) ‘apjēgt’, ‘izprast’ (270)

BLV baltkrievu daļā ir norāde uz sarunvalodas leksiku (270), savukārt latviskajā daļā darbības vārdi *apjēgt* (321) un *izprast* (387) ievietoti bez norādēm uz lietošanas ierobežojumiem. ТСБМ ir norāde uz verba *укéмиць* lietojumu sarunvalodā ar nozīmi ‘уцяміць, зразумець што-н’ [izprast, saprast kaut ko] (ТСБМ 6, 1984, 656), tomēr latviešu valodā darbības vārds *apjēgt* nozīmē ‘izprast, aptvert’ un darbības vārds *izprast* nozīmē ‘pilnīgi izzināt un saprast’, tiem ir neitrālas nozīmes, bez vērtējošām norādēm (LLVV 1, 1972, 212; LLVV 3, 1975, 636). Līdz ar to secināms, ka baltkrievu vārds *укéмиць* ir sarunvalodas vārds, bet latviešu valodā vārda *apjēgt* un *izprast* ir vispārlietojami vārdi un tie nav pilnīgi ekvivalenti baltkrievu darbības vārdam *укéмиць*.

- *укéўзаны* разм. (sar.) ‘notraipīts’, ‘notriepts’, ‘nosmērēts’ (270)

BLV latviskajā daļā darbības vārdi *notraipīt* (447), *notriept* (447) un *nosmērēt* (445) ievietoti bez ierobežojošajām norādēm. Baltkrievu valodā īpašības vārdam *укéўзаны* nav norādīts ierobežojums lietojumā sarunvalodā ar nozīmi ‘упэцкаць, запэцкаць, умазаць у што-н’ [noķēpāt, ‘aizķēpāt’, ‘nosmērēt] (ТСБМ 6, 1984, 656), toties darbības vārdam *укéўзацца* ir norāde uz tā lietojumu sarunvalodā ar nozīmi ‘nosmērēts’, ‘notraipīts’ (ТСБМ 6, 1984, 656). Savukārt, latviešu darbības vārds *notraipīt* nozīmē ‘padarīt traipāmu, netīru’ (LLVV 5, 1984, 724), darbības vārds *notriept* ar nozīmi ‘triepjot padarīt netīru, traipainu. Notraipīt’ (LLVV 5, 1984, 727) ir bez nozīmes papildkomponentiem, savukārt vārds *nosmērēts* nozīmē ‘noziests, notriepts’ ir ar lietojuma ierobežojumu sarunvalodā (LLVV 5, 1984, 681). Līdz ar to M. Ābola ir sašaurinājusi īpašības vārda lietojumu, norādot uz lietojumu sarunvalodā.

- *чанáцца* разм. (sar.) (да чаго) ‘skarties klāt’ (kam), ‘pieskarties’ (kam) (294)

BLV latviskajā daļā ir sastopams darbības vārds *pieskarties* (472) bez lietojuma ierobežojošajām norādēm. ТСБМ savukārt norāda uz vārda lietojumu sarunvalodā ar nozīmi 1. ‘дакранацца, датыкацца да чаго-н.’ [viegli pieskarties, ‘piedurties]; 2. ‘Прыставаць да каго-н., займацца з кім-н.’ [kādam uzmākties, nodarboties ar kādu] (ТСБМ 6, 1984, 292), lai gan tulkojumā latviešu valodā autore izvēlējās vispārlietojamus vārdus bez nozīmes papildkomponentiem - *skarties klāt* nozīmē ‘virzīties, arī virzīt (savu ķermeņa daļu) tā, ka nonāk saskarē (ar kādu, ko). Kļūt tādam, kas ko skar’ (LLVV 7.1, 1989, 517), un *pieskarties* nozīmē ‘pievirzīties (ar savu ķermeņa daļu), pievirzīt (savu ķermeņa daļu) tik tuvu (kam), ka viegli skar (to) - par cilvēkiem vai dzīvniekiem’ (LLVV 6.2, 1987, 128). Tādējādi BLV izmantots

sarunvalodas vārds *чанацца*, bet latviešu ekvivalenti *skarties klāt* un *pieskarties* ir vispārlietojami vārdi, un nav uztverami kā pilnīgi ekvivalenti.

- *шальмаваты* разм. (sar.) ‘blēdīgs’, ‘viltīgs’ (297)

BLV latviskajā daļā ir ievietots īpašības vārds *viltīgs* ar nozīmēm ‘хитрый’ [viltīgs] un ‘акушански’ [blēdīgs] bez ierobežojošajām norādēm (537). Īpašības vārdam *шальмаваты* arī ТСБМ norādīts uz pielietojumu sarunvalodā ar nozīmi ‘схильны да шальмоўства, хітрасці; хітраваты’ Шальмаваты чалавек ‘Які выражае шальмоўства, хітрасць’ Шальмаваты выгляд [ar noslieci uz blēdīgumu, viltību, viltīgs (blēdīgs cilvēks)]; ‘tas, kas izrāda blēdību, viltību (Blēdīgs izskats)] (ТСБМ 6, 1984, 345), bet latviešu valodā autore izvēlējusies vispārlietojamus vārdus *blēdīgs* ar nozīmi ‘tāds, kas rīkojas negodīgi, ar meliem vai viltu (lai gūtu sev labumu)’ (LLVV 2, 1973, 100) un *viltīgs* ar nozīmi ‘tāds, kas labi orientējas dažādos apstākļos un, parasti, citus maldina, lai sasniegtu savus nodomus (par cilvēku)’ bez vērtējošām norādēm (LLVV 8, 1996, 492). Līdz ar to BLV lietots baltkrievu sarunvalodas vārds *шальмаваты*, bet latviešu ekvivalenti ir vispārlietojamie vārdi.

- *поркацца* праст. (vienk.) 1. ‘rakties’, ‘rakņāties’, ‘vandīties’; поркацца ў старых рэчах - rakņāties pa vecām mantām; 2. (*займацца чым-н. марудным* – *nodarboties ar kaut ko lēnu*) (no) ‘pūlēties’ (*ar ko*) (211)

BLV baltkrievu daļā norādīts uz vārda lietojumu vienkāršrunā (211), bet latviskajā daļā darbības vārdi *rakties* (482) un *vandīties* (531) norādīti bez lietojuma ierobežojumiem. ТСБМ norāda uz vārda *поркацца* lietojumu sarunvalodā ar nozīmi ‘корпацца, капацца ў чым-н.’ [rakņāties kaut kur]; ‘займацца чым-н. карпатлівым, марудным; рабіць што-н. марудна, павольна’ [darīt kaut ko skrupulozi, lēni bez vērtējošām norādēm] (ТСБМ 3, 1979, 292). LLVV vārds *rakties* ar nozīmi ‘meklēt ko starp citiem priekšmetiem, sajaucot tos, radot nekārtību’ ir bez vērtējošām norādēm un ierobežojumu lietojumā (LLVV 6.2, 1987, 532), verbs *rakņāties* nozīmē ‘pārcilājot, pārvietojot (kur) kādu kopumu, censties atrast ko’, bet tas nozīmē arī ‘pētīt, censties izzināt, arī atcerēties (parasti pagātnes faktus)’ ar lietojumu sarunvalodā (LLVV 6.2, 1987, 523-524), bet latviešu leksēma *vandīties* ar nozīmi ‘ilgstoši, intensīvi vandīt’ un ‘vairākkārt bezmērķīgi staigāt, braukāt u. tml.’ ir ar lietojumu ierobežojumu sarunvalodā (LLVV 8, 1996, 292). MLVV uzrāda darbības vārda *rakņāties* lietojumu sarunvalodā ar nozīmi ‘pētīt, censties izzināt, arī atcerēties’. Līdz ar to secināms, ka baltkrievu vārds *поркацца* ir sarunvalodas vārds, bet latviešu darbības vārds *rakties* ir neitrāls, darbības vārds *rakņāties* ir sarunvalodas darbības vārds, arī darbības vārds

vandīties tiek lietots sarunvalodā. Tādējādi šajā gadījumā BLV nav atspoguļota informācija, kuru satur baltkrievu un latviešu skaidrojošās vārdnīcas.

- *маладۇха ж.разм.* (siev. dz. sar.) ‘jauna sieva’ (161)

BLV šim vārdam ir norāde uz sarunvalodas leksiku. Leksēmai *маладۇха* baltkrievu valodā ir nozīme ‘jauna precējusies sieviete’, arī TCBM norāda uz šīs leksēmas lietojumu sarunvalodā (TCBM 3, 1979, 90). Savukārt latviešu valodas vārdnīcā vārdu savienojums *jaunā sieva* nav reģistrēts, bet ir nozīme ‘jaunā sieva’ kā folklorisms no vārda *līgava* (LLVV 4, 1980, 691), ir uzrādīts vārdu savienojums *jauna sieviete*, kas pieder pie neekspresīvās un vispārlietojamās leksikas (LLVV 7.1., 1989, 420). Vārdu savienojums *jauna sieva* nav atspoguļots BLV latviskajā daļā.

- *надзарабіць разм.* (sar.) ‘piepelnīt’ (194)

Baltkrievu valodā vārds *надзарабіць* pieder sarunvalodas leksikai, uz ko norāda gan BLV, gan TCBM (TCBM 3, 1979, 528), bet latviešu valodā leksēma *piepelnīt* nav sarunvalodas vārds un nesatur norādes par konotāciju (LLVV 6.1, 1986, 601) un (MLVV). Arī BLV latviskajā daļā vārdam *piepelnīt* nav norādes uz sarunvalodas leksiku (471), līdz ar to baltkrievu darbības vārds *надзарабіць* pieder sarunvalodas leksikai, bet latviešu darbības vārds *piepelnīt* ir vispārlietojams vārds. (Analizēto leksēmu ierobežojošās norādes apkopotas tabulā Nr. 5).

No tā redzams, ka šajos sešpadsmit analizētajos piemēros pilnīga atbilstība abu valodu normatīvajām vārdnīcām nav konstatēta nevienā gadījumā, daļējā atbilstība, salīdzinot informāciju, kas ir ievietota BLV un TCBM vārdnīcās, novērojama piecpadsmit gadījumos, savukārt atbilstība starp baltkrievu un latviešu normatīvajām vārdnīcām un BLV ir konstatēta tikai piecos gadījumos.

Tabula Nr. 5. Piemēri ar ierobežojošo norādi BLV ar salīdzinājumu normatīvajās vārdnīcās (+ (ir norāde)/-(nav norādes))

Vārds	BLV		TCBM	LLVV	MLVV
	Bkr ⁸⁶	Latv ⁸⁷			
<i>таўстун</i> ‘resnis’, ‘resnītis’, <i>таўстуха</i> ‘resnīte’ <i>resnis</i> ‘таўстун’, ‘таўстуха’	-	+	+	-	-
<i>bezdievīs</i> ‘бязбожнік’ <i>бязбожнік</i> ‘bezdievīs’, ‘ateists’; <i>бязбожніца</i>	-	-	+	+	-

⁸⁶ BLV baltkrievu daļa.

⁸⁷ BLV latviskā daļa.

'bezdieve', 'ateiste'					
беларучка 'baltrocis', 'baltroce'	-	nav daļā	+	-	-
бацечка 'tētiņš'	-	+	+	+	-
viszīnis 'усѣзнайка', 'усѣвед' <i>разм.іран.</i> (<i>sar.iron.</i>)	nav daļā	+	-	-	iron.
бязмозглы <i>разм. лаянк.</i> (<i>lamu vārds</i>) 'dumjš' <i>sar.</i> , 'stulbs' <i>sar.</i> <i>dumjš</i> <i>разм. sar.</i> 'дурны' <i>stulbs</i> <i>разм. sar.</i> 'тупы'	+	+	+	-	-
набурыць <i>разм. (sar.)</i> 'sagraut'; 'saārdīt'; 'nopoštīt' <i>sagraut</i> <i>разм. sar.</i> разбурыць, разбураць, разваліць, развальваць <i>разм. sar.</i>	+	sagraut+ saārdīt nav daļā nopoštīt nav daļā	+	-	-
мазгаўня <i>праст.</i> 'pauris' <i>sar.</i> , 'galva' <i>pauris</i> 'цемя', 'макаўка'	+	-	+	+	+
укеміць <i>разм. (sar.)</i> 'apjēgt', 'izprast' <i>apjēgt</i> 'зразумець', 'разумець', 'угряміць', 'сцяміць', 'цяміць', 'скеміць', 'кеміць' <i>izprast</i> 'зразумець', 'разумець', 'уразумець', 'уразумліваць', 'усвядоміць'	+	-	+	-	-
укеўзаны <i>разм. (sar.)</i> 'notraipīts', 'notriepts', 'nosmērēts' <i>notraipīt</i> 'запляміць', 'запэцкаць' <i>notriept</i> 1.'намазаць', 'памазаць', 'змазаць' 2. 'запэцкаць', 'спэцпаць' <i>nosmērēt</i> (<i>noziest</i>) 'намазаць', 'намазваць', <i>notašķīt</i> 'напэцкаць', 'напэцквасць', 'запэцкаць', 'запэцквасць', 'забрудзіць', 'забруджіваць'	+	-	+	notraipīts – notriepts – nosmērēts +	-
чапацца <i>разм. (sar.)</i> (да чаго) 'skarties klāt'	+	-	+	-	-

(kam), 'pieskarties' (kam) <i>skarties klāt – pieskarties</i> 1. (kam, pie kā) 'дакракуцца', 'дакрацаца', 'датыкнуцца', 'датыкаца' (да каго чаго)					
<i>шалмаваты разм.</i> 'blēdīgs', 'viltīgs' <i>blēdīgs</i> 1. (tāds, kas rīkojas negodīgi) 'махлярскі', 'круцельскі'; 2. (tāds, kurā izpaužas negodīgums, viltība) 'хітры', 'хітраваты', 'жулікаваты' <i>viltīgs</i> 'хітры', 'акушанскі'	+	-	+	-	-
<i>погань ж. 2. фальк.</i> <i>прасм. (folk. vienk.)</i> 'ļunie gari' <i>dsk.</i> , 'mošķi' <i>dsk.</i> Gars – nav Mošķis i мн. Нечысць фальк. folk.	+	-	+	-	gari – mit. mošķis - nav
<i>поркаца прасм.</i> (<i>vienk.</i>) 1. 'rakties', 'rakņāties', 'vandīties'; поркаца ў старых рэчах - rakņāties pa vecām mantām; 2. (<i>займацца чым-н.</i> <i>марудным –</i> <i>nodarboties ar kaut ko</i> <i>lēnu</i>) (no) 'pūlēties' (ar ko) <i>rakties</i> 'капацца', 'рыцца' <i>rakņāties –</i> <i>vandīties</i> 'капацца'	+	-	+	rakties- rakņāties – vandīties +	rakties- rakņāties – 3.sar. pētīt, censties izzināt, arī atcerēties vandīties – 2.sar. staigāt, braukāt u.tml.
<i>маладуха ж.разм.</i> 'jauna sieva'	+	nav	+	-	-
<i>падзарабіць разм.</i> 'piepelnīt' piepelnīt падзарабіць, падзарабляць	+	-	+	-	-

Līdz ar to secināms, ka BLV ir atspoguļotas dažas īpatnības, kuras attiecas uz norādēm uz vārda gramatisko dzimti, speciālās un neaktuālās leksikas atspoguļojumu, stilistiski ekspresīvās leksikas atspoguļojumu, sinonīmu atspoguļojumu un daļējās

ekvivalences (un lakūnu) atspoguļojumu. Konstatējams, ka BLV ir vārdi, par kuriem vārdnīcā sniegtā informācija nesakrīt ar informāciju, kas ir ievietota normatīvajās vārdnīcās (piemēram, latviešu vārdiem *baltrocis* un *baltroce* ir pārnesta nozīme un nievājoša konotācija, bet baltkrievu vārds *беларучка* ir stilistiski neitrāls vārds). Dažos gadījumos novērots, ka sakrīt nozīmes abu valodu normatīvajās vārdnīcās, bet atšķiras konotācija (piemēram, *мазгаўня, pauris*), vai nesakrīt lietošanas sfēras (piemēram, *ukeмиць, apjēgt, izprast*), vai baltkrievu un latviešu normatīvajās vārdnīcās sniegtā informācija atšķiras (piemēram, *шалмоваты, беларучка*). Ja šī leksikogrāfiskā darba lietotājs nepārvalda vienu no divām valodām, tad viņam ir grūti orientēties leksikas izvēlē, jo autore ne vienmēr sniegusi pilnīgus ekvivalentus. Tas var būt saistīts ar to, ka autore bija multilingvāls cilvēks un pārzināja latviešu (dzimtās valodas līmenī), krievu un baltkrievu valodu. M. Ābolas veidotajā vārdnīcā vērojama interference, kuras pamatā ir kontaktējošo valodu ekvivalentu atšķirības semantikā kā denotatīvajās, tā arī konotatīvajās nozīmēs. Kā norāda T. Stoikova, interference daudzos gadījumos saistīta ar stilistisko konotāciju neitralizēšanos kādas valodas ietekmē (Stoikova 2009, 86). Domājams, ka M. Ābola piešķir konotācijas latviešu vārdiem baltkrievu valodas ietekmē. Konstatēts, ka daži baltkrievu vārdi rakstīti kā krievu vārdi, piemēram, *trohejs* (kr. *трохеи*, bkr. *бязмозглы*) u.c.

3.2.1.1. Sarunvalodas vārdi vārdnīcā. Leksiski tematiskas grupas

ar kopnozīmi ‘vīriešu dzimtes bērns, jauneklis’

leksikogrāfiskā analīze

Sarunvalodas stils ir ikdienas komunikācija, kas parasti notiek dialoga formā saziņai ģimenē, ar draugiem. Kā zināms, sarunvalodas stilā izmanto mazāk oficiālus vārdus. Šī stila vārdi atšķiras ar subjektīvo attieksmi pret runas objektu vai adresātu, kas izpaužas mīlinājuma, pamazinājuma, nievājuma izteiksmē, piemēram, *čāpot* (iet). (Rozenbergs 1995, 97). BLV atspoguļo daudzus sarunvalodas piemērus. Iespējams, savā vārdnīcā autore izmantoja sarunvalodas leksiku, kas atrodama literārajos darbos baltkrievu un latviešu valodā, kurus viņa tulkoja, jo rakstu formā sarunvalodas stila elementus izmanto gan daiļliteratūrā, gan publicistikā (Rozenbergs 1995, 96). „Sarunvaloda – ir valodas paveids, ko lieto ikdienas mutvārdu saziņā” (VPSV 2007, 342) un „sarunvalodas stils – tas ir funkcionālais stils, ko lieto ikdienas mutvārdu

saziņā. Sarunvalodas stilā plaši izmanto emocionāli ekspresīvus valodas līdzekļus, to raksturo sarunvalodas vārdu” (VPSV 2007, 342).

Nenoliedzama BLV priekšrocība ir tā, ka tā satur daudz baltkrievu un latviešu sarunvalodas leksikas piemēru, kas parasti tiek lietota ikdienas runas komunikācijā, bet maz tiek atspoguļota normatīvajās vārdnīcās.

Lai izanalizētu sarunvalodas leksikas atspoguļojumu vārdnīcā, tiks apskatīta leksiski tematiskā grupa ar kopnozīmi ‘vīriešu dzimtes bērns, jauneklis’. Vārdi ekscerpēti no BLV, ilustratīvi piemēri tiek ņemti arī no normatīvajām vārdnīcām, proti, LLVV, MLVV un TCBM. Informācija tika pārbaudīta gan LLVV, gan MLVV vārdnīcās, un, ja tā atšķīrās, tad tas tika atspoguļots vārdu analīzē, bez tam vārdi ir pārbaudīti arī elektroniskajā latviešu valodas skaidrojošajā vārdnīcā (SV)⁸⁸.

- *малакас м.* (vīr. dz.) ‘pienapuika’ (161)

BLV ir norāde uz vārda vīriešu dzimti, kas šajā gadījumā ir gan baltkrievu (м.), gan latviešu valodā (vīr.dz.), bet nav norādes uz vārda lietošanas sfēru. TCBM norādīts uz lietvārda nievājošo konotāciju (TCBM 3, 1979, 92), bet LLVV norāda gan uz to lietošanu sarunvalodā, gan uz nievājošo konotāciju (LLVV 6.2, 1987, 90), (MLVV), bet kopumā var secināt, ka vārdu nozīmes sakrīt. BLV nesatur ilustratīvo materiālu vārdnīcas abās daļās, bet gan TCBM, gan LLVV dod skaidrojumu šiem vārdiem, sniedz informāciju par lietošanas sfēru un kolokācijām no literāriem darbiem, tādējādi iespējams izanalizēt vārdu lietošanas sfēras un nozīmes, salīdzinot ekvivalento leksēmu nozīmju skaidrojumus abu valodu skaidrojošajās vārdnīcās:

Vārda nozīmes TCBM skaidrotas šādi (TCBM 3, 1979, 92):

- *малакасбс, -а, м. нагард.(niev.)* ‘Пра вельмі маладога чалавека, які не ведае жыцця, не можа яшчэ стала разважаць’ [Par ļoti jaunu cilvēku, kurš vēl nepārzina dzīvi un nemāk patstāvīgi domāt]. Šajā šķīrkli nozīme sastāv no šādiem komponentiem: ‘jauns’, ‘nepieredzējis’, ‘nepatstāvīgs’.

LLVV vārda nozīme skaidrota šādi (LLVV 6.2, 1987, 90):

- *pienapuika* – ‘jauns, nezinošs, nepieredzējis vīrietis’ ģen. -as, dat. -am, v.; sar.; niev. Latviešu vārda nozīmes struktūrā ietilpst visi komponenti, kas ir minēti arī baltkrievu vārdnīcā, proti, ‘jauns’, ‘nepieredzējis’, ‘nepatstāvīgs’.

Abās vārdnīcās norādīti vārdu izmantošanas piemēri (no literārajiem darbiem).

Sal.:

⁸⁸ Sk. tīmekļa vietnē www.tezaurs.lv/sv

ТСБМ (3, 1979, 92):

— Давай, давай!.. Малакасос!.. Не згубіся. Цягнецца, што цяля. У твае гады я з прыскокам...—Гэта крычыць на яго, Юрку, Акцызнік. Пташнікаў [Nāc, nāc! Pienapuika! Stiepjās, kā teļš. Tavos gados es lēkāju..-Tā uz viņu, Jurku, ļauj Akcizņiks. Ptašņikovs]. Šajā vārdlietojumā eksplicēta vārda малакасос nozīme ‘fiziski jauns un vesels’.

— Ну і людзі! Рабі ім дабро, старайся, а яны табе... Хоць якія там людзі. Лёшка — ичанюк, малакасос. Асіпенка [Kas par cilvēkiem! Dari viņiem labu, centies, bet viņi tev ... Lai nu kādi tur cilvēki. Ļoška – kucēns, pienapuika]. Šajā vārdlietojumā eksplicēta vārda малакасос nozīme ‘jauns = nenobriedis’.

Прызнацца, не вельмі прыемна, калі вось такі рыжаваты малакасос, як дарослы, совае нос не ў сваю справу. Даніленка. [Jāsecina, ka ne visai patīkami, kad tāds rudmatains pienapuika kā pieaudzis, bāž savu degunu svešās darīšanās. Daņilenka]. Šajā piemērā vārda малакасос nozīme ir ‘jauns = nepieredzējis’.

LLVV (6.2, 1987, 90):

..atbraucis kaut kāds pienapuika inženieris, kas vēl lāgā nebija paostījis būvlaukuma putekļus. Kalndruva 5, 134. Šajā kontekstā vārda pienapuika nozīme ir ‘jauns = nepieredzējis’.

Tas, kas tur gāja, noteikti nebija staltais, pašapzinīgais Leons Rīders, bet kāds cits – drebelīgs un nobijies pienapuika. Eglons 2, 159. Šinī kontekstā vārda pienapuika nozīme ir ‘jauns= bailīgs= nepatstāvīgs’.

..sievasmāte kaimiņienēm žēlabaini sūdzējās par pienapuiku [znotu], no kura sieviešu cilvēkiem neesot ne atbalsta, ne padoma, tikai krusts uz kakla.. Ezera 9, 19. Šajā piemērā nozīme ir ‘jauns = nespējīgs’.

Runājot par vārdu pienapuika un малакасос atspoguļošanu BLV vārdnīcā, var minēt, ka, lai gan abās valodās nedaudz atšķiras vārdu konotatīvie elementi, kopumā to nozīmes sakrīt, proti:

Tabula Nr. 6. Leksikas grupas pienapuika un малакасос nozīmes komponenti

pienapuika un малакасос nozīmes komponenti
--

1. 'jauns'
2. 'nepieredzējis'
3. 'nepatstāvīgs'
4. 'fiziski jauns un vesels'
5. 'nenobriedis'
6. 'bailīgs'
7. 'nespējīgs'

BLV vārdnīcā atrodams bkr. īpašības vārds *саплівы*, kuram starp citām nozīmēm ir arī nozīme 'pienapuika':

- *саплівы* разм. (sar.) 'nupuļojies' sar., 'puņķains' sar., *саплівы хлапчук* 'smurgulis' vienk., pienapuika sar. (241).

Vārds *nupuļoties* (LLVV 5, 1984, 636), *puņķains* ir sarunvalodas vārdi (LLVV 6.2., 1987, 440), (MLVV). Vārds *smurgulis* ir sarunvalodas vārds ar nievājošu nozīmi, bet BLV ievietots kā vienkāršrunas vārds. Vārds *pienapuika* tiek lietots sarunvalodā ar nievājošu konotāciju (LLVV 6.2, 1987, 90-91). Baltkrievu vārds *саплівы* pirmajā nozīmē apzīmē tādu, kas ir 'ar puņķiem' un ir sarunvalodas vārds, bet otrajā nozīmē apzīmē *малакас* [pienapuika], ko lieto pārnestā nozīmē un ar nievājošu konotāciju (ТСБМ 5, 1983, 56). *Puņķains* vai *саплівы* ir tāds, 'kas ir notraipījies, notraipīts ar izdalījumiem no deguna dobuma gļotādas'. Raudāšana, kas parasti ir normāla fiziska parādība bērniem, pārnestā nozīmē sakrīt ar vārda *pienapuika* nozīmi: abiem vārdiem ir arī kopīgā nozīme 'tāds, kas bieži raud, žēlojas':

ТСБМ rāda uz šādām nozīmēm (ТСБМ 5, 1983, 56):

- *саплівы*, -ая, -ае. разм. sar. 1. Такі, у якога цякуць з носа соплі [tāds, kuram no deguna tek puņķi]. Саплівае дзіця [Puņķains bērns]. Пад рукі лез саплівы Франак. Лойка [Traucēja puņķains Franaks'. Loika]. 'Выпацканы соплямі' [Sasmērēts ar puņķiem]. Саплівая насоўка [Puņķains lakatiņš]. перан. 'Плаксівы, слязлівы' [pārn.Raudulīgs].— Яшчэ адно слова! — пагрозна зашаптаў Тарыел.—Яшчэ адно слова, чортавыя вы, саплівыя бабы! Самуйлёнак [Pasakiet kaut vēl vienu vārdu, -nikni nočukstēja Tariels – kaut vēl vienu vārdu - jūs velna raudulīgās vecenes! Samuiļonoks]. 2. перан. пагард. 'малы па гадах або вельмі малады, нявопытны' [pārn., niev. jauni un nepieredzējuši] [Параска:] — *Не перашкаджайце спаць, ухажоры саплівыя!* Шамякін [Netraucējiet gulēt, puņķainie pielūdžēji! Šamjakins] (ТСБМ 5, 1983, 56).

BLV nav ilustratīvā materiāla šiem vārdiem, līdz ar to tālāk analīze tiek veikta, pētot, kā šie vārdi ir atspoguļoti normatīvajās vārdnīcās. Baltkrievu īpašības vārdam *саплівы* ar nozīmi ‘pienapuika’ vairāk atbilst latviešu ekvivalents *raudulīgs*:

- *raudulīgs* -ais; s. -a, -ā raudulīgi apst. (LLVV 6.2, 1987, 547), (MLVV).

1. Tāds, kas bieži raud (par mazu bērnu).

Ja bērns dažreiz ir raudulīgs, nemierīgs, tad tam ir kādi iemesli - augošs zobs, slimis vēderiņš. PL Siev 58, 4, 19.

2. Tāds, kas bieži, arī apnicīgi gaužas, žēlojas.

..manēžā iznāca maza auguma, gandrīz plikpaurains, raudulīgs vīrelis [klauns].. Bels 5, 11.

Salīdzinot divu leksēmu – bkr. *саплівы* un latv. *raudulīgs* nozīmju komponentus, var secināt, ka tie sakrīt abās sastatāmajās valodās, bet BLV autore bija izvēlējusies ekvivalentus *nopuņķojies, puņķains, smurgulis, pienapuika* (241), nevis *raudulīgs*:

Tabula Nr. 7. Leksikas grupas *саплівы* un *raudulīgs* nozīmes komponenti

саплівы un raudulīgs nozīmes komponenti
1. ‘jauns’
2. ‘nepieredzējis’
3. ‘nepatstāvīgs’
4. ‘bailīgs’
5. ‘raudulīgs’
6. ‘puņķains’
7. ‘tāds, kas bieži raud un žēlojas’

Autore vārdnīcā iekļāvusi baltkrievu vārdu *блaзнюк*, kam ir arī nievājoša nozīme ‘pienapuika’.

- *блaзнюк*, ~ка м. разм. асужд. (sar., nosod.) ‘puīselis’, ‘piena puika’ (36)

BLV vārdnīcā šādas kolokācijas nav.

Vārda *блaзнюк* nozīmes ТСБМ (ТСБМ 1, 1977, 92) skaidrotas šādi:

- *блaзнюк*, -á, м. разм. sar. ‘Тое, што і блазан’ (у 1, 2 знач.) [Tas pats, kas puīselis, 1.un 2.nozīmē]; *Люба ведала, што Ігнась не маленькі ўжо, не блaзнюк*. Мурашка [Luba zināja, ka Ignass vairs nav maziņš, nav puīselis. Muraška].

Тады .. [Генька] быў яшчэ блазнюк, дзіця. Паслядовіч [Tad Geņka bija vēl pienapuika, bērns. Pasļjadovičs]. *Аляксею таксама было смешно, але ён стрымліваў сябе, каб не быць падобным на гэтых несур'ёзных блазнюкоў.* Шамякін [Aleksejam bija smieklīgi, tikai viņš sevi savaldīja, lai nebūtu līdzīgs šiem pienapuikām. Šamjajkins] (ТСБМ 1, 1977, 92)

BLV vārdnīca satur arī šādus vārdšķirkļus:

- *блазан* Р. *блазна* і *блазен*, Р. *блазна* м. (vīr. dz.) 1. ‘āksts’, ‘klauns’, ‘jokdaris’, ‘klauns’; 2. перан. асужд. (pārн. nosod.) ‘puišelis’, ‘piena puika’ (36).

Šiem vārdiem nozīmes ТСБМ (ТСБМ 1, 1977, 92) skaidrotas šādi:

- *блазán* і *блазен*, -зна, м. разм. (vīr.dz. sar.) 1. ‘пра непаўналетняга чалавека, хлапчука; блазнюк’ [Par nepilngadīgu cilvēku, puišeli, pienapuiku] [Старшыня:] — / хто гэта дазволіў, каб нейкі блазан, учараіняе дзіця, маё заслуж[а]нае імя няславіў і аўтарытэт падрываў? Быкаў [Priekšsēdētājs: kurš atļāva, ka kaut kāds puišelis/pienapuika, vakardienas bērns, manu vārdu necienītu un grautu [manu] autoritāti? Bikavs]. 2. ‘малады чалавек несур'ёзных паводзін’ [jauneklis ar vieglprātīgu uzvedību]— *Эт, блазан, ды і толькі!* — *абсек Дразда злосны Косця і пайшоў на вуліцы.* Карпюк [Tu esi jauneklis un ne vairāk!, – nikni pateica Drazda un izgāja ārā. Karpjuks].

Papildus jau izskatītajām nozīmēm, šim vārdam ir vēl viena nozīme – ‘jauneklis ar vieglprātīgu uzvedību’ (vārda *блазан* і *блазен* 2.nozīmē).

Tādējādi var secināt, ka leksēma *блазнюк*, ~ка м. разм. асужд. (sar., nosod.) ‘puišelis’, ‘piena puika’ (36), kā arī *блазан* un *блазен* pārnestajā nozīmē (‘puišelis’, ‘piena puika’) satur šādus nozīmes komponentus:

Tabula Nr. 8. Leksikas grupas блазнюк, блазан, блазен nozīmes komponenti

блазнюк, блазан, блазен nozīmē ‘pienapuika’
1. ‘jauns’
2. ‘nepilngadīgs’
3. ‘ar vieglprātīgu uzvedību’ (šī nozīme atspoguļota tikai baltkrievu valodā)

Vārdnīcā vēl sastopams izteiciens ar līdzīgu nozīmi ‘pienapuika’, kuram piemīt nievājoša konotācija:

- *метmes дэліш* асужд.(nosod.) ‘мамін сынок’ (421).

Vārds *memme* ir sarunvalodas variants vārdam *māte* (LLVV 5, 1984, 154), (MLVV) un paskaidrots kā:

Memmes dēliņš – ‘saka par glēva rakstura, izlutinātu zēnu, arī jaunieci’

1. *Es, protams, biju memmes dēliņš, kurš nevar panest nieka ūdens lāses, un dabūju no mātes bargu pērienu.* Jaunsudrabiņš 3, 291. Šinī kontekstā nozīme ir ‘izlutināts zēns’.
2. *Palagu viņš [zēns] neņēma, tas būtu lieks smagums, un partizāni taču guļ skuju būdā uz sūnu paklājiem, un ar savu palagu viņš tikai kristu izsmieklā, domātu, ka tāds memmes dēliņš.* Sakse 9, 126. Šinī kontekstā nozīme ir ‘nespējīgs, nepatstāvīgs’.

Savukārt TCBM norādīts vārdu savienojums *мамчын сынок* (nevis *мамін сынок*, kā norādīts BLV (jānorāda, ka šis vārdu savienojums pēc vārda ar sakni [-мам] vairāk līdzinās krievu valodas vārdu savienojumam - *мамин сынок*) (TCBM 3, 1979, 432), kam ir šādas nozīmes:

- *мамчын сынок* — а) ‘сын, вельмі падобны на маці’ [dēls, ļoti līdzīgs mātei]
- б) (іран.) (ірон.) ‘збалаваны, распешчаны хлапчук, малады чалавек’ [izlutināts zēns, jauns cilvēks].

Salīdzinājumā ar latviešu izteicienu *memmes dēliņš* vērojama nozīmes paplašināšana: tas nozīmē arī līdzību (fizisku vai rakstura ziņā), bet BLV nav ilustratīvu piemēru.

TCBM izteicienam *мамчын сынок* nav norādīta nievājoša konotācija, bet tas tiek lietots ar nozīmi ‘izlutināts puika’, tiek dots ironisks vērtējums.

Izteicienu *memmes dēliņš* un *мамчын сынок* nozīmes sastāv no šādiem komponentiem:

Tabula Nr. 9. Leksikas grupas *memmes dēliņš* un *мамчын сынок* nozīmes komponenti

memmes dēliņš un мамчын сынок nozīmes
1. ‘izlutināts’
2. ‘nespējīgs’
3. ‘nepatstāvīgs’
4. ‘līdzīgs mātei’ (tikai baltkrievu valodā)

Ņemot vērā vārdu *pienapuika* un *малакасос* visas nozīmes, un atvasinājumus ar to pašu nozīmi, secināms, ka vārdu nozīmes satur šādus komponentus (sk. Tabulu Nr. 10):

Tabula Nr. 10. Leksikas grupas *pienapuika* un *малакасос* nozīmes komponenti, kuri sakrīt abās valodās

pienapuika un малакасос nozīmes komponenti, sakrīt abās valodās
1. 'jauns' 2. 'fiziski vesels' 3. 'nepieredzējis' 4. 'bailīgs' 5. 'nepatstāvīgs'

Tāpat konstatējams, ka autore neizmantoja vārdu *pienapuika* un *малакасос* sinonīmus savā vārdnīcā, piemēram:

Latviešu valodā:

- *pienapuika* (sar.) 'zaļknābis, zaļš puika, zīdains, putrasbārda, smurgulis' vienk., 'puņķutapa' vienk. (LVSV 2002, 300)

Baltkrievu valodā:

- *малакасос* 'юнак, жаўтадзюбік, малалетка, малалетак, маламука, салага (жарг.), малакасос саплівы' (ССБМ 2004, 198).

Acīmredzot, sinonīmu atspoguļošana vārdnīcā nebija ielānota, ņemot vērā vārdnīcas mērķus un apjomu, kā arī vārdnīcas veidu.

Turpinot veikt vārdu analīzi, tālāk tiks analizēti šādi BLV vārdnīcā ievietoti vārdi ar nozīmi 'zēns/jauneklis':

- *хлапéц, Р. хлапцá* м. (vīr.dz.) 'puisēns', 'zēns', 'puika' (287);
- *хлапчаныя* і *хлапчанё, -няці* н. *хлапчо* н. разм. (nekatra dz., sar.) 'puīselītis', 'puīselis' sar., 'zēniņš', 'puikiņš' sar.(287);
- *хлапчўк, - а* м. (vīr.dz.) 'zēns', 'zēniņš', 'puisītis', 'puikiņš' sar., 'puika' (287);
- *хлапч'ына* м. разм. (vīr.dz. sar.) 'puisis', 'zēns'; удалы х., хлопец-зух 'brašs puisis' (zēns)' (287);
- *хлóпец, Р. хлóнца* м. (vīr.dz.) 'puisis', 'jauneklis', 'zēns' (287);
- *хлопчык, - ка* м. (vīr. dz.) 'zēns', 'puisēns', 'puika' (287);
- *puika* разм. (sar.) 'хлопчык', 'хлопчанё', 'хлапчук', 'хлапчаныя' (480);
- *puisēns* 'хлопчык' (480);
- *зеңкіс* разм. (sar.) 'хлапец', 'хлапчук', 'хлапчанё', 'хлапчаныя' (540).

Šajos piemēros bieži tiek lietoti latviešu valodas vispārlietojamie vārdi vīriešu dzimuma *bērns* vai *jaunekļa* apzīmēšanai, piemēram, *zēns* (1. 'Vīriešu dzimuma bērns (aptuveni līdz 11 gadiem)'). 'Arī pusaudzis. 2. Jaunietis, jauneklis') (LLVV 8, 1996, 614); *puika* ('zēns') (LLVV 6.2, 1987, 422), *puisis* ('jauneklis') (LLVV 6.2, 1987, 423), *jauneklis* ('jauns, neprecējies vīrietis') (LLVV 4, 1980, 34), sarunvalodas vārds *zeņķis* '1. Zēns, aptuveni skolas vecumā. Arī pusaudzis. 2. Jaunietis' (LLVV 8, 1996, 614); baltkrievu valodā tiek lietoti vārdi *хланец* [vīriešu dzimtes jaunietis] (ТСБМ 6, 1984, 199), *хлопец* [jauns cilvēks, jaunietis] (ТСБМ 6, 1984, 202), *хлопчык* [vīriešu dzimtes bērns vai jaunietis] (ТСБМ 6, 1984, 202), baltkrievu sarunvalodas vārdi *хланчына* [jaunietis, bērniņš] (ТСБМ 6, 1984, 199), *хланчук* [jaunietis] (ТСБМ 6, 1984, 199), vispārlietojams baltkrievu vārds *хланчаныя* [mazs puika, zēns] (ТСБМ 6, 1984, 199), sarunvalodas *хланчо* [vīriešu dzimtes jaunietis]; [vīriešu dzimtes bērns vai jaunietis] (ТСБМ 6, 1984, 199), kā arī deminutīvi *puisēns* ('mazs zēns'), *puīselītis*, *puīselis*, *zēniņš*, *puikiņš* latviešu valodā.

Tālāk tabulā Nr. 11 aplūkotas visas nozīmes:

Tabula Nr. 11 . Vārdu ar nozīmi 'zēns/jauneklis' nozīmes vārdnīcās

LLVV	MLVV	BLV	ТСБМ
Deminutīvi LLVV nav atspoguļoti	Deminutīvi MLVV nav atspoguļoti	<i>хланчаныя i хланчанё, -няці н. хланчо н. разм.</i> 'puīselītis, puīselis sar., zēniņš, puikiņš' sar.(287)	<i>хланчаныя i хланчанё, -няці; мн. -няты, -нят; н. 'Маленькі хлапец; хлопчык' (Mazs puika, puisis) (ТСБМ 6, 1984, 199)</i>
<i>zeņķis</i> -ka, v.; sar. 1. 'Zēns, aptuveni skolas vecumā. Arī pusaudzis'. 2. 'Jaunietis'.	-	<i>zeņķis разм.</i> 'хлапец, хланчук, хланчанё, хланчаныя' (540)	<i>хланчо, -чаці, н. Разм. 'Хлапец, хлопчык'. (Puika, puisis) (ТСБМ 6, 1984, 199)</i>
<i>puika</i> -as, v. 'Zēns'. 'Piena puika' sar.; niev. 'Pienapuika'. // sar. 'Nepieredzējis, arī nenopietns jaunietis'. // savienojumā ar apzīmētāju; sar. 'Kādā cilvēku grupā labi iekļāves, ieredzēts vīrietis'.	<i>puika v. lietv.; sar. Zēns. Apķērīgs, paklausīgs p. Puikam patika rotaļāties ar automašīnām. Pavadīt puikas gadus laukos. Puiku bariņš. Puiku nedarbi. Kuģa p. – kuģapuika; junga. Ielas p. (arī zēns) – pusaudzis vai jaunietis, kura uzvedība neatbilst sabiedriskās dzīves normām; piedauzīgs, vulgārs pusaudzis vai jaunietis. Izsūtāmais p. – zēns, kas veic, parasti sīkus, kurjera darbus; izsūtāmais zēns. // niev. Nepieredzējis, arī nenopietns jaunietis. Ko no tā puikas var gaidīt? ○ "Un šodien tu arī izturējies kā muļķis! .. Puika, vairāk nekas!" (Ē.</i>	<i>puika разм.</i> 'хлопчык, хланчанё, хланчук, хланчаныя' (480)	

	Ādamsons) // <i>savienojumā ar īp. vai vietn. Kādā cilvēku grupā labi iekļāvies, ieredzēts vīrietis. Lāga p. Goda p. Viņš ir savs p.</i> ○ <i>"..vecāis puika! Tiešām tu?"</i> <i>Viņi apskāvās..</i> (M. Bendrupe) // Dzīvniece vīrišķās kārtas mazulis, arī šāds samērā jauns dzīvniece. <i>Kaķene ar trim kaķu puikām. Sētā skraida suņu p.</i>		
<i>puisēns -a, v. 'Mazs zēns'.</i>	<i>puisēns v. lietv. Mazs zēns. P. rotaļājās ar klucīšiem. Attapīgs p.</i>	<i>хланец, Р. хланца м. 'puisēns, zēns, puika' (287)</i> <i>зеңкис разм. 'хлапец, хлапчук, хлапчанё, хлапчаня' (540)</i>	<i>хланец, -пца, м. 'Падлетак мужчынскага полу (vīriešu dzimtes pusaudzis)' (ТСБМ 6, 1984, 199)</i>
<i>puika – sk. augstāk</i>	<i>Sk. augstāk, puika</i>	<i>хлапчук, - а м. 'zēns, zēniņš, puisītis, puikiņš sar., puika' (287)</i> <i>зеңкис разм. 'хлапец, хлапчук, хлапчанё, хлапчаня' (540)</i> <i>puika разм. 'хлопчык, хлопчанё, хлапчук, хлапчаня' (480)</i>	<i>хлапчук, -а, м. 'Невялікі хлапец, падлетак'. ('Jauns puisis, pusaudzis') (ТСБМ 6, 1984, 199)</i>
<i>puika – sk. augstāk</i>	<i>Sk. augstāk, puika</i>	<i>хланчына м. разм. 'puisis, zēns; удалы х., хлопец-зух брашс puisis (zēns)' (287);</i>	<i>хланчына, -ы, м. разм. sar. 'малады чалавек, дзяцюк' ('jauneklis', 'bērnis') (ТСБМ 6, 1984, 199)</i>
<i>Puisis, zēns – sk. Augstāk</i> <i>Jauneklis - jauneklis -ja, v. 'Jauns, neprecējies vīrietis'.</i>	<i>puisis -ša, dsk. ģen. -šu, v. lietv. 1. Jauneklis. Stalts p. Puiši un vīri. Puiša dienas – jaunība, laiks, kad vēl nav precējies. // Neprecējies (parasti jauns) vīrietis. Dzīvot (arī būt, palikt) puisī – dzīvot (būt, palikt) neprecētam (par vīrieti). Puiša cilvēks sar. – neprecējies vīrietis. // Mazs zēns, arī pusaudzis. Pretī nāca puišu bariņš. 2. novēc. Kalps, laukstrādnieks, arī strādnieks laukos. Zirgu p. Staļļa p. Vasaras p. Salīgt pie saimnieka par puisī.</i>	<i>хлонец, Р. хлонца м. 'puisis, jauneklis, zēns' (287)</i>	<i>хлонец, -пца, м. 'Малады чалавек, юнак' ('Jauns cilvēks', 'jauneklis') О Свой хлонец — просты, вясёлы, кампанейскі чалавек (мужчына). (ТСБМ 6, 1984, 202)</i>
<i>Zēns, puisis, puika – sk. augstāk</i>	<i>Zēns, puisis, puika – sk. augstāk</i>	<i>хлопчык, - ка м. 'zēns, puisēns, puika' (287)</i> <i>puisēns хлопчык' (480)</i>	<i>хлопчык, -а, м. 'Дзіця або падлетак мужчынскага полу' (vīriešu dzimtes bērns vai pusaudzis (ТСБМ</i>

		<i>puika</i> разм. 'хлопчык, хлопчанё, хлапчук, хлапчания' (480)	6, 1984, 202)
--	--	--	---------------

BLV, LLVV un ТСБМ vārdnīcās ievietoti vārdi sagrupēti pēc nozīmēm 'mazs puika/skolas vecuma zēns', 'pusaudzis', 'jaunietis', 'vīrietis' un to nozīmes apkopotas tabulā Nr. 12:

Tabula Nr. 12. Nozīmes 'mazs puika/skolas vecuma zēns', 'pusaudzis', 'jaunietis', 'vīrietis'

vārds	Nozīme 'mazs puika /skolas vecuma zēns'	Nozīme 'pusaudzis'	Nozīme 'jaunietis'	Nozīme 'vīrietis'
<i>хлапчания i</i> <i>хлопчанё</i> , -няці н. <i>хлапчо</i> н. разм. puīšēlītis, puīšēlis <i>sar.</i> , zēniņš, puikiņš <i>sar.</i> (287)	+	-	-	-
<i>зеңкіс</i> разм. <i>хлапец</i> , <i>хлапчук</i> , <i>хлопчанё</i> , <i>хлапчания</i> (540)	+	+	+	-
<i>puika</i> разм. <i>хлопчык</i> , <i>хлопчанё</i> , <i>хлапчук</i> , <i>хлапчания</i> (480)	+	+	+	+
<i>хлапец</i> , Р. <i>хлопца</i> м. puisēns, zēns, puika (287)	+	-	-	-
<i>хлапчук</i> , - а м. zēns, zēniņš, puisītis, puikiņš <i>sar.</i> , puika (287)	+	+	-	-
<i>хлапчына</i> м. разм. puisis, zēns; <i>удалы</i> <i>х.</i> , <i>хлопец-зух</i> brašs puisis (zēns) (287)	+	+	+	-
<i>хлопец</i> , Р. <i>хлопца</i> м. puisis, jauneklis, zēns (287)	+	+	+	+
<i>хлопчык</i> , - ка м. zēns, puisēns, puika (287)	+	+	-	-
<i>puisēns</i> <i>хлопчык</i> (480)	+	-	-	-

Minētie vārdi sadalāmi pēc semantiskajām pazīmēm 'vecums' un 'vīrietis'. Analizējot iepriekšminētos vārdus, secināms, ka, atspoguļojot šīs grupas vārdus, vārdnīcas ietvaros vispārlietojamie vārdi vairāk lietoti baltkrievu valodā, piemēram, *хлапец*, *хлопец*, *хлопчык*, *хлопчания*, *хлопчына*, *хлапчук*, savukārt latviešu valodā vispārlietojamie vārdi ir *zēns*, *puika*, *puisis*, *jauneklis*. No latviešu sarunvalodas vārdiem

ir pieminēts tikai vārds *zeņķis* un baltkrievu vārds *хланчо*, deminutīvi doti tikai latviešu valodā: *puisēns*, *puīšēlītis*, *puīšelis*, *zēniņš*, *puikiņš*. Vairāk vārdu BLV atspoguļots latviešu valodā (12), bet baltkrievu vārdu ir mazāk (8). Vārdi sašķiroti pēc nozīmēm ‘mazs puika/skolas vecuma zēns’ (latviešu vārdu ir 3, baltkrievu vārdu ir 7), ‘pusaudzis’ (latviešu vārdu ir 2, baltkrievu – 5), nozīme ‘jaunietis’ (latviešu vārdu ir 2, bet baltkrievu – 3), ‘vīrietis’ (latviešu valodā ir 1 vārds, baltkrievu - arī ir 1). Šajā semantiski tematiskajā grupā visvairāk nozīmes ir vārdiem *puika* (ir visas 4 nozīmes) un *хлонеу* (visas 4 nozīmes), tālāk pēc nozīmes komponentu lieluma var iekļaut vārdus *zeņķis* (satur 3 nozīmes), *хланчына* (satur 3 nozīmes); vismazāk nozīmes konstatētas vārdiem *хлончык* (2 nozīmes) un *puisēns* (1 nozīme).

Iegūtie dati ļauj secināt, ka BLV autore, apzīmējot semantiski tematisko grupu ‘zēns/jauneklis’, izmantojusi lielu sinonīmu klāstu, visvairāk konstatēta tieši latviešu vispārlietojamo un sarunvalodas vārdu lietošana. Gan baltkrievu valodā, gan latviešu valodā diezgan precīzi ir norādīti ierobežojumi vārdu lietojumā (it īpaši tas attiecas uz tiem gadījumiem, kad autore pati uz to ir norādījusi).

3.2.1.2. Vēsturiskās un novecojušās leksikas atspoguļojums baltkrievu-latviešu un latviešu-baltkrievu vārdnīcā. Leksiski tematiskas grupas ar kopnozīmi ‘kalps, kalpotājs’ leksikogrāfiskā analīze

Vēsturiskajai leksikai ir stilistiskas funkcijas. To izmanto senatnīga kolorīta radīšanai darbos, kuros atspoguļots noteikts vēsturisks laikmets (Laua 1981, 171). Ar arhaismiem saprot novecojušus vārdus vai vārdu savienojumus (VPSV 2007, 44), ar historismiem saprot vēsturiski ierobežota lietojuma vārdus, kuros sauc mūsdienās neaktuālu vai zudušu reāliju (VPSV 2007, 145).

M. Ābola plaši izmantojusi vēsturisko leksiku, jo bija literatūrzinātniece un tulkotāja. Iespējams, plaši atspoguļojot šādu leksiku vārdnīcā, tika īstenots vārdnīcas mērķis: šī vārdnīca bija domāta arī daiļliteratūras tulkotājiem, jo novecojusī leksika atspoguļota galvenokārt rakstnieku darbos. BLV ir daudz historismu, kā arī dažādu periodu Latvijas un Baltkrievijas vēstures leksikas, piemēram, ir šādas leksikas grupas: muižas dzīve, zemnieku dzīve, darba arodi, ļaužu šķiras sabiedrībā, kara darbības u.c. Leksika atspoguļota vārdnīcā dažādi: ir piemēri, kuros ir dota norāde uz leksikas lietojuma ierobežojumu, ir tādi, kuriem šādas norādes nav. Vārdnīcā lielā apjomā sastopama leksikas tematiskā grupa ar nozīmi ‘kalps, kalpotājs’. BLV vārdnīcā ievietoto vārdu grupu ar kopnozīmi ‘kalps, kalpotājs’ var iedalīt šādās apakšgrupās:

Pēc darba veicēja dzimuma (sievietes un/vai vīrieši), piemēram:

- *батра́к* ~ *ка* – ‘kalps; puisis; laukstrādnieks’ (32);
- *батра́чка* ж. (siev.dz.) ‘kalpone, meita, laukstrādniece’ (32);
- *kalps* 1. ‘слуга, батрак, работник’; jūsu padevīgais k. ст.; iran. (novec.) (iron.) ваш пакорны слуга; Dieva kalps. 2. *перан.* (pārn.) deputāts ir tautas k. депутат – слуга народу; 3. (*spēļu kārtīs*) валет, ніжнік; kārava k. валет званковы (394);
- *kalpone* ‘прислуга, служанка’ (394);
- *халъй* 1. ‘sulainis’; 2. ‘sulainis; rokļaiža’ (283);
- *прислугач* – разм. асужд. (sar., niev.) pakalpiņš niev. (222);
- *kalps/puisis* (нежанаты) ‘парабак, батрак’; ~vīrs ‘батрак’; ~sieva ‘парабачанка’ (394);
- *на́рабак* ~ка м. (vīr. dz.) ‘kalps’; ‘puisis’; ‘laukstrādnieks’ (201);
- *парабча́нка* ж. (siev.dz.) ‘kalpone’; ‘meita’; ‘laukstrādniece’ (201).

Pēc darba veida:

- *kalpiņš (zābaku novilkšanai)* ‘хлопчык, слуга для знімання ботаў’ (394);
- *на́ймичка* ‘kalpone, mājkalpotāja’ (181);
- *парабак* ~ка м. (vīr. dz.) ar nozīmi ‘laukstrādnieks’ (201);
- *парабчанка* ж. (siev.dz.) ar nozīmi ‘laukstrādniece’ (201);
- *istabene* ‘пакаёўка’ (379);
- *пакаёўка* ж. (siev. dz.) ‘istabene’ (197);
- *батрак* ~ *ка* – ‘kalps; puisis; laukstrādnieks’ (32);
- *батрачка* ж. (siev.dz.) ‘kalpone, meita, laukstrādniece’ (32).

BLV ir doti vārdi *батрак* un *батрачка* bez norādēm uz vēsturisko leksiku un bez kolokācijām. Vārdnīcā arī ir atrodams darbības vārds *батрачыць* ar nozīmēm ‘strādāt par kalpu (puisi)’, ‘strādāt par (lauku) algādzi’, ‘būt laukstrādniekam’ (32).

ТСБМ arī nav norāžu uz vēsturisko leksiku:

• *батрак* ‘сельскагаспадарчы рабочы, якога памешчык або кулак наймаў для працы ў сваёй гаспадарцы; парабак’ [laukstrādnieks, kuru muižnieks vai kulaks nolīga darbam savā saimniecībā; gājējs] (ТСБМ 1, 1977, 349).

Savukārt baltkrievu-krievu vārdnīcā šis vārds ir reģistrēts kā neaktuālā leksika:

- *батрак* ‘парабак’, -бка муж., (vīr. dz.) ‘батрак’, -ка муж. ‘работник’) ‘наёмный сельскохозяйственный рабочий’ [algots

laukstrādnieks] устарэлае слова (повес.) , устарэлы выраз ‘батрак’, -ка муж., (vīr. dz.) ‘парабак’, -бка муж (БРС)⁸⁹.

Tulkojumā latviešu valodā ir norādīts uz nozīmēm ‘kalps’, ‘puisīšs’ un ‘laukstrādnieks’, toties skaidrojumos baltkrievu valodā galvenais uzsvars ir likts uz lauksaimniecības darbiem.

Latviešu valodā vārdam *kalps* ir šādas nozīmes:

- *kalps* neakt. 1. ‘algots laukstrādnieks’; 2. ‘cilvēks, kas ir atkarīgs no kāda un aktīvi darbojas tā labā par atlīdzību, arī aiz padevības, bailēm vai cita iemesla’; 3. ‘spēļu kārts ar jauna vīrieša (parasti karavīra, vasaļa) attēlu’ (LLVV 4, 1980, 108).

Tātad latviešu valodā ir konstatētas vairākas vārda *kalps* nozīmes, nekā tās ir reģistrētas baltkrievu vārdam *батрак*, līdz ar to autore, tulkojot šo vārdu latviešu valodā, izmantojusi vairākus (šajā gadījumā trīs) ekvivalentus latviešu valodā.

BLV satur vārdus *kalps* un *kalpone* ar nozīmēm:

- *kalps* 1. ‘слуга, батрак, работнік’; jūsu padevīgais k. ст.; іран. (повес.) (ірон.) ваш пакорны слуга; Dieva kalps. 2. перан. (pārņ.) deputāts ir tautas k. дэпутат – слуга народу; 3. (*spēļu kārtīs*) валет, ніжнік; kārava k. валет званковы (394);
- *kalpone* ‘прыслуга, служанка’ (394).

Tulkojot baltkrievu valodā latviešu vārdu *kalps*, M. Ābola ievietoja šādus baltkrievu vārdus - *слуга, батрак, работнік* - un sieviešu dzimtes formu *kalpone* ar nozīmēm ‘прыслуга’, ‘служанка’. Secināms, ka M. Ābolas vārdnīcas baltkrievu daļā ir ievietotas tādas pašas nozīmes, tulkojot vārdu *батрак* latviešu valodā. Ja sieviešu dzimtes baltkrievu vārds *батрачка* bija iztulkots precīzi kā vīriešu dzimtes vārds ar tām pašām nozīmēm, ar vārdu *kalpone* ir savādāk: tas satur vairākas nozīmes, proti, ‘прыслуга’ un ‘служанка’. Baltkrievu vārdam *прыслуга* ir reģistrētas šādas nozīmes ТСБМ:

- *прыслуга*, -і, ДМ -слuze, жаночы род
- 1. ‘Служанка, хатняя работніца’ [*kalpone, mājkalpotāja*]; 2. ‘зборны назоўнік Слугі’ [*vispārīgs kalpu apzīmējums*] 3. зборны назоўнік Работнікі, якія абслугоўваюць чыгуначны састаў, параход, самалёт і пад. [*vispārīgs darbinieku, kuri apkalpo dzelzceļa sastāvu, kuģi, lidmašīnu u.c., apzīmējums*] 4.

⁸⁹БРС - Белорусско-русский словарь онлайн [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/13473>

зборны назоўнік Каманда, якая абслугоўвае гармату, мінамёт [vispārīgs komandas, kura apkalpo iekārtu, mīnmetēju, apzīmējums] (ТСБМ 4, 1980, 473).

Latviešu vārdam *kalpone* reģistrētas divas nozīmes: 1. neakt. ‘algota strādniece ģimenes saimniecības darbos (parasti pilsētā)’ un 2. ‘algota laukstrādniece’ (LLVV 4, 1980, 107). Redzams, ka baltkrievu vārdam *прыслуга* ir vairāk nozīmju nekā latviešu vārdam *kalpone*.

Baltkrievu vārds *служанка* satur tikai vienu nozīmi ‘у дарэвалюцыйны час — жанчына, якая была слугой у каго-н.’ [pirmsrevolūcijas laikā – sieviete, kas strādāja pie kāda par kalponi] (ТСБМ 5, 1983, 207).

BLV vārdnīcā ir ievietots šāds šķirklis:

- *kalps/puisis*(*нежанаты*) ‘парабак, батрак’; ~vīrs ‘батрак’; ~sieva ‘парабачанка’ (394).

Latviešu vārdam *puisis* ir nozīme ‘kalps, laukstrādnieks, arī strādnieks laukos’ (LLVV 6.2., 1987, 423), savukārt baltkrievu vārdu *батрак* lieto laukstrādnieka apzīmēšanai.

BLV vēl ir reģistrēti šādi vārda kalpa/kalpones apzīmēšanai:

- *парабак* ~ка м. (vīr. dz.) ‘kalps’; ‘puisis’; ‘laukstrādnieks’ (201);
- *парабчанка* ж. (siev. dz.) ‘kalpone’; ‘meita’; ‘laukstrādniece’ (201).

Abiem šiem vārdiem ir nozīme ‘наёмны сельскагаспадарчы рабочы ў памешчыцкай або кулацкай гаспадарцы’ [nolīgts laukstrādnieks muižas vai kulaka saimniecībā] (ТСБМ 4, 1980, 35-36), savukārt latviešu valodā šie vārdi iztulkoti, paplašinot vārda nozīmes baltkrievu valodā, iespaidojoties no latviešu valodas nozīmēm, iekļaujot gan nozīmi ‘kalps’ un ‘kalpone’, gan ‘puisis’ un ‘meita’ ar nozīmi ‘kalps, kalpone’, gan arī nozīmi ‘laukstrādnieks’, ‘laukstrādniece’.

BLV vārdnīcā ir ievietots vārds *халуї* ‘sulainis’:

- *халуї* 1. ‘sulainis’; 2. ‘sulainis; rokļaiža’ (283).

Baltkrievu valodā vārdam *халуї* ar nozīmi ‘sulainis’ ir nievājoša konotācija nozīmē ‘назва слугі, лакея’ [kalpa, sulaiņa nosaukums]; vēl ir reģistrēta nozīme ‘занадта паслужлівы, угодлівы чалавек; падхалім’ [pārāk pakalpīgs, lišķīgs cilvēks; pielīdējs] (ТСБМ 6, 1984, 174). Latviešu valodā vārds *sulainis* ir reģistrēts kā historisms ar nozīmi ‘1. vēst. ‘kalpotājs valdnieka, arī aristokrāta dzīvojamās telpās. Privātpersonas kalpotājs, kas rūpējas par tās personiskajām vajadzībām’, 2. novec. ‘oficiants, kalpotājs (restorānā, viesnīcā u. tml.)’ (LLVV 7.2, 1991, 275); otrajā nozīmē

‘roklaiža’ *sulainis* ir sarunvalodas vārds ar nievājošu konotāciju ‘cilvēks, kas ļoti padevīgi darbojas kāda labā, iztop tam, parasti savtīgos nolūkos, arī aiz bailēm’ (LLVV 6.2, 1987, 686). Secināms, ka abās valodās nozīmes šiem vārdiem kopumā sakrīt.

Vēl BLV ir reģistrēts vārds:

- *прислугач* – разм. асужд. (sar., niev.) ‘pakalpiņš’ *niev.* (222)

Baltkrievu leksēma *прислугач* nozīmē ‘той, хто прыслужваецца перад кім-н.’ [tāds, kas kādam pakalpo] un ir sarunvalodas vārds ar nievājošu konotāciju (ТСБМ 6, 1984, 174). Latviešu valodā vārdam *pakalpiņš* ir divas nozīmes 1. neakt. ‘kalpotājs (parasti pusaudzis), kas veic sīkus pakalpojumus; 2. niev. ‘cilvēks, kas ir atkarīgs no kāda un aktīvi darbojas tā labā par atlīdzību, arī aiz padevības, bailēm vai cita iemesla. Kalps’ (2) (LLVV 6.1, 1986, 158). Arī šajā gadījumā vārdu nozīmes abās valodās sakrīt.

BLV atrodami sieviešu dzimtes vārdi, kas apzīmē ‘kalpus’ un ‘kalpotājus’:

- *наймічка* ж. (siev.) ‘kalpone’, ‘mājkapotāja’ (181);
- *istabene* ‘пакаёка’ (379);
- *пакаёўка* ж. (siev.) ‘istabene’ (197).

Baltkrievu vārdam *наймічка* ir nozīme ‘наёмная работніца, служанка; парабчанка’ [nolīgta darbiniece, kalpone, dienestmeita] (ТСБМ 3, 1979, 252), apzīmējot plašu kalpošanas spektru. Arī latviešu vārdam *kalpone* ir vairākas nozīmes, kas ļauj secināt, ka vārds ir lietots, lai apzīmētu vairākus darbības veidus: 1. ‘algota strādniece ģimenes saimniecības darbos (parasti pilsētā)’ un ‘algota laukstrādniece’ (LLVV 4, 1980, 107). Savukārt latviešu vārdam *mājkapotāja* ir nozīme ‘algots cilvēks (ģimenē), kura pienākums ir uzkopt telpas, arī rūpēties par ēdiena sagādi un gatavošanu’, norādot tikai uz mājas darbu veikšanu. Latviešu valodā šo vārdu piedāvā lietot gan sieviešu, gan arī vīriešu dzimtē (LLVV 5, 1984, 57).

Latviešu vārds *istabene* un tā baltkrievu valodas ekvivalents *пакаёўка* ir sieviešu dzimtes vārdi, apzīmējot darbu istabās, sal. latviešu valodas vārda *istabene* nozīmi: novēc. ‘kalpone, kuras uzdevums ir uzkopt istabas’ (LLVV 3, 1975, 480) un baltkrievu vārda *пакаёўка* nozīmi ‘служанка, якая прыбірала пакоі і выконвала некаторыя іншыя работы’ [kalpone, kura tīrīja istabas un veica dažus citus darbus] (ТСБМ 3, 1979, 606). Līdz ar to secināms, ka baltkrievu valodas vārdam *пакаёўка* ir vairākas nozīmes, bet BLV tas ir pārtulkots, sašaurinot vārda nozīmi, kāda tam ir latviešu valodā.

BLV ir reģistrēts vārds:

- *kalpiņš (zābaku novilkšanai)* ‘хлопчык, слуга для знімання ботаў’ (394)

Vārds *kalpiņš* ir deminutīvs, kas atvasināts no vārda *kalps*. Ar vārdu *kalpiņš* apzīmēja puiku, kurš veica pienākumu - novilkt saimniekam zābakus (394).

BLV norādīts ekvivalents: *kalpiņš* ir ‘puisis’, ‘kalps’ zābaku novilkšanai. M. Ābola savā vārdnīcā norādīja gan uz nozīmi ‘puisis’ *хлопчык*, gan uz nozīmi ‘darba veicējs’, t.i., ‘kalps zābaku novilkšanai’.

LLVV (LLVV 4, 1980, 107) un (MLVV) atrodams vārds *kalpiņš* citā nozīmē, kas nav saistīta ar vārda *kalps* apzīmēšanu, bet apzīmē ierīci, kas palīdz novilkt zābakus: 2. ‘Koka dēlis ar ieloku vienā galā un nelielu koka paliktni garo zābaku novilkšanai’. Vārda ilustratīvajā piemērā, kas norādīts LLVV vārdnīcā, atrodamas abas nozīmes: tas ir gan *puisis*, kas bija *kalpiņš*, kas strādāja ar ‘zābaku nomaucēju’, kuru sauca par *kalpiņu*: *..Imants [zēns] jau izpildīja savu pienākumu - izvilka no pagultes zābaku nomaucēju, tā saucamo kalpiņu..* Lit M 76, 22, 7. (LLVV 4, 1980, 107), gan priekšmets, kuru sauca par *kalpiņu*.

Baltkrievu valodā vārdam *хлопчык* nav nozīmes ‘kalps’, ar nozīmi ‘kalps’ baltkrievu valodā lieto vārdu *слуга*, kas apzīmē ‘cilvēku, kurš veica visāda veida darbus’. ТСБМ norāda, ka šis vārds tika lietots jau pirms revolūcijas (ТСБМ 5, 1983, 207): 1. ‘у дарэвалюцыйным і замежным быце — чалавек для асабістых паслуг, прыслужывання’ [Pirmsrevolūcijas dzīvē – cilvēks īpašiem kalpošanas darbiem]. *Загразла ў балоце панская брычка разам з панскаю сям'ёю, слугамі, коньмі, з усім панскім скарбам.* Колас [Purvā iestīga kunga faetons kopā ar kunga ģimeni, kalpiem, zirgiem un visu mantu. Kolass]. *Тады паглядзім зблізку, што гэта за народ,— сказаў гаспадар і загадаў слуге: прасі* Маўр [Tad arī redzēsīm tuvāk, kas tā ir par tautu, - pateica kungs un pateica kalpam: aicini! Maurs]; 2. перан. (pārņ.) Той, хто працуе ў імя каго-, чаго-н., адданы каму-, чаму-н. [Tas, kas strādā kāda labā, ir pakļauts kādam]. *Каб у жыцці з праўдзівай жыў душою, З людзьмі на свеце добрымі дружыў, Каб я свайму народу быў слугою, Радзімаю, як маці, даражыў.* Русак [Ja dzīvotu taisnībā, draudzētos ar labiem cilvēkiem, būtu savas tautas kalps, cienītu savu Dzimteni kā māti’. Rusaks]. *Ідэальным паэтам для Купалы з'яўляецца паэт-грамадзянін — слуга народа* Івашын [Kupalam ideāls dzējnieks ir dzejnieks-pilsonis, tautas kalps. Ivašins]. Той, хто выконвае чыю-н. волю, з'яўляецца зброяй у чыіх-н. руках [Tas, kurš izpilda kāda pavēles, ir ierocis cita rokās]. *Слугі імперыялізму* [Imperijas kalpi]. Ваш пакорны слуга (уст.) (novēc.) [Jūsu padevēģais

kalps] a) уживалася замест «я» ў размове для выказвання пашаны да таго, з кім гавораць [tiek lietots „es” vietā, lai izrādītu cieņu tam, ar ko sarunājas]; б) ветлівая форма заканчэння пісьма, паслання [pieklājīga vēstules vai sūtījuma nobeiguma forma] (ТСБМ 5, 1983, 207).

Baltkrievu valodā vārds *прислуга* ir ekvivalents latv. vārdam *kalps* un sinonīms bkr. vārdam *слуга*. Kā atzīmē profesors I. Koškins, vārds *kalps* latviešu valodas leksikā ir ļoti sens slāvisms (rusicisms). Vārds pieder aizguvumu slānim (līdz 13. gs.) no senkrievu valodas, kura ienākšana latviešu valodā ir saistīta ar seno latviešu valodas kontaktiem, galvenokārt, ar latgaļiem un senajiem rusiņiem (kriviņiem) (Кошкин 2014, 69). BLV vārdnīcā vārds *прислуга* nav atspoguļots, bet ir tā sarunvalodas variants ar nievājošu konotāciju *прислугач* – разм. асужд. (sar., niev.) ‘pakalpiņš’ niev. (222). Leksēma *pakalpiņš* nav atspoguļota LLVV, bet ir atspoguļota MLVV ar nozīmi ‘cilvēks, kas ir atkarīgs no kāda un darbojas tā labā par atlīdzību, arī aiz padevības, bailēm; cilvēks, kas darbojas reakcionāras sabiedrības daļas, tās ideoloģijas labā’, vārdam piemīt nievājošā konotācija (MLVV), bet nav norādes uz vēsturisko leksiku. ТСБМ vārdnīcā atrodamī vārdi *прислуга* (ТСБМ 4, 1980, 473) un *прислугач* (ТСБМ 4, 1980, 473). Savukārt vārdam *прислуга* ТСБМ pirmā nozīme – ‘служанка, хатняя работница’ [kalpotāja, mājkalpotāja’ – sieviešu dzimte], tam ir vēl šādas nozīmes: ‘служі’ [vispār kalpi], ‘работнікі’ [strādnieki] un ‘каманда’ [komanda].

Šādas nozīmes latviešu vārdam nav reģistrētas.

Vārds *прислугач* apzīmē tādu personu, kas kādam kalpo, bet šīs darbības nozīmei ir nievājoša konotācija: ‘той, хто прыслужваецца перад кім-н.’ [tāds, kurš izkalpojas kādam] (ТСБМ 4, 1980, 473).

Tabula Nr.13. Vārdi, kam ir nozīme ‘kalps/kalpotājs’

vārds	nozīme ‘puisis/meita’	nozīme ‘darbs laukos’	nozīme ‘darbs mājās’	cits darba veids
батрачка	meita	+	-	+
служанка	sieviete	-	+	+

парабак	vīrietis	+	-	-
халуї	-	-	+	-
kalps/puisis	puisis	+	+	+
прислугач	-	?	?	+
наймічка	sieviete	-	+	-
пакаёўка	sieviete	?	+	+
istabene	sieviete	-	+	?
kalpiņš	puisis	-	+	+
пакалпиņš	pusaudzis	?	?	+
mājkalpotāja	sieviete	-	+	?

Šajos piemēros ir novērotas atšķirības darba veikšanas apzīmēšanai, lietojot baltkrievu vārdus, piemēram, *барабак* – baltkrievu valodā ir atsauce uz lauksaimniecības darbiem, bet tulkojumā latviešu valodā norādīti vairāki darbu veikšanas varianti, proti, ‘kalps’, ‘puisis’, ‘laukstrādnieks’. Tādējādi autore, tulkojot šo vārdu latviešu valodā, paplašinājusi baltkrievu vārda nozīmju klāstu.

Var secināt, ka dažiem baltkrievu vārdiem ir vairāk nozīmju nekā latviešu vārdiem, piemēram, baltkrievu vārdam *прислуга* ir vairāk nozīmju nekā latviešu vārdam *kalpone*. Tulkojot baltkrievu vārdus *парабак* un *парабчанка*, M. Ābola ir paplašinājusi šo vārdu nozīmes ‘laukstrādnieks’ un ‘laukstrādniecība’, iekļaujot tulkojumā arī nozīmes ‘kalps/kalpone’ un ‘puisis/meita’. Vārdiem *халуї* latv. ‘sulainis’, ‘roklaizā’ un *прислуга* ‘pakalpiņš’ abu valodu nozīmes sakrīt.

Atšķiras nozīmes vārdu *istabene* un *пакаёўка* tulkojumā, latviešu valodā vārds *istabene* nozīmē sievieti, kura uzkopj istabas, bet baltkrievu vārds *пакаёўка* satur papildu nozīmi: arī citu darbu veikšana, šādā veidā autore ir sašaurinājusi baltkrievu vārda nozīmi līdz latviešu valodas nozīmei *istabene*. Tāpat, arī baltkrievu vārds *прислугач* satur vairāk nozīmju nekā BLV sniegtais tulkojums ‘pakalpiņš’.

Secināms, ka M. Ābola savā vārdnīcā ir ievietojusi arī tādu vēsturiskās leksikas klāstu ar kopnozīmi ‘kalps/kalpotājs’, kādu mūsdienās parasti nelieto, bet izmanto literārajos darbos. Konstatējams, ka autore sniegusi leksikas daudzveidību ar nozīmēm ‘darbs laukos’, ‘darbs mājās’, kā arī apzīmējot citu darbu veikšanu.

Aplūkojot BLV šķirkļu piemērus, var secināt, ka vārdnīcas adresāts ir recipients, kuram baltkrievu valoda ir dzimtā (vai kuram ir labas baltkrievu valodas zināšanas), jo BLV ir vairāk „baltkrieviska”. Vārdnīcā ir sastopami vairāki dažādu vēstures periodu

latviešu un baltkrievu valodas historismi, folklorismi u.c. vārdi. M. Ābola paļāvusies uz savām abu valodu zināšanām un valodas izjūtu leksikas izvēlē, jo leksikas krājums vārdnīcā ir plašs, šāds leksikas krājums parasti novērojams rakstniekiem. Līdz ar to BLV ir konstatēti valodu kontakti, kas izpaužas leksēmu nozīmju atspoguļošanā (piemēram, paplašinot vai sašaurinot nozīmju klāstu kādas valodas ietekmē).

Trešās daļas secinājumi

Valodu kontakti tiek atspoguļoti arī leksikogrāfiskajos avotos, tajos var atspoguļoties divu (vai vairāk) valodu leksikas semantikas salīdzināšana. Baltkrievu un latviešu valodu kontakti ir atspoguļoti pirmajā publicētajā *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca*, kuru sastādīja latviešu filoloģe M. Ābola un kura pie tās ir strādājusi 20 gadus. Daļa vārdu sarakstīta ar roku, citi – ar divām rakstāmmašīnām – ar baltkrievu un latviešu tastatūru. Vārdnīca ir nedaudz „baltkrieviska” – tā sniedz vairāk informācijas baltkrievu valodā. Autore sniedz avotvalodas vārdu un tam tuvu otras valodas vārdu, vārdnīca derīga tiem, kuri mācās svešvalodu pamata vai vidējā līmenī. Tā kā tajā ir atspoguļots plašs vēsturiskās leksikas klāsts – tā derīga literāro darbu tulkotājiem.

M. Ābola nepabeidza darbu pie vārdnīcas – vārdnīcas redaktors autores vietā pierakstījis trūkstošos vārdus – **M** baltkrievu daļā un daļu no **K** burta latviskajā daļā. Pēc redaktora teiktā, vārdnīca satur ap 40 000 vārdu un tā atspoguļo galvenokārt baltkrievu un latviešu literāro valodu: vispārlietojamo, sabiedriski politisko, populārzinātnisko leksiku, zinātniski tehnisko terminoloģiju, neaktuālo leksiku. Leksikas atspoguļojumā M. Ābola ir izmantojusi tulkotajas pieredzi – vārdnīcā ir sastopami vairāki dažādu vēstures periodu baltkrievu un latviešu valodas historismus un folklorismus, kurus nelieto ikdienā. Vārdnīcā ir atspoguļots plašs leksikas krājums, kas parasti novērojams rakstniekiem.

Vārdnīcā ir plaši atspoguļoti baltkrievu un latviešu valodas kontakti (interferences gadījumi), kas ir saistīti ar kontaktējošo valodu ekvivalentu atšķirību semantikā denotatīvajās un konotatīvajās nozīmēs, ņemot vērā stilistisko konotāciju neitralizēšanos valodu (baltkrievu, latviešu, krievu) ietekmē. Secināms, ka vārdnīcā ir vārdi, par kuriem sniegta informācija nesakrīt ar to, kas sniegta abu valodu normatīvajās vārdnīcās. Piemēram, dažos gadījumos leksikas ekvivalences atspoguļojumā autore iespaidojusies no baltkrievu valodas un piešķīrusi latviešu vārdiem konotācijas un norādi uz lietošanas sfērām, kas raksturīgi baltkrievu vārdiem (piemēram, gadījumā ar

latv. *pauris* un bkr. *мазгаўня*). Daži baltkrievu vārdi, kas atspoguļoti vārdnīcā, ir līdzīgi krievu valodas vārdiem (*trohejs*, *бязмоззлы* u.c.). Tulkojot vārdus, M. Ābola dažreiz paplašinājusi baltkrievu vārdu nozīmju klāstu (piemēram, bkr. vārdam *бампак* ir nozīme ‘darbs laukos’, bet tulkojumā latviešu valodā norādīti vairāki darbu veikšanas varianti: ‘kalps’, ‘puisis’, ‘laukstrādnieks’).

Vārdnīcas vārdu krājums ir pietiekams, lai vārdnīcu izmantotu ikdienas komunikācijā, tā ir adresēta plašam lasītāju lokam ar dažādu abu šo valodu zināšanu līmeni. Neskatoties uz nekonsekventu pieeju un dažiem trūkumiem, vārdnīca noder plašākai sabiedrībai, tulkotājiem un tiem, kas mācās baltkrievu vai latviešu valodu.

Vārdnīcā konstatējams nepietiekams nozīmju atspoguļojums un skaidrojums, dažreiz vērojamas ekvivalences nepilnības, dažviet skaidrojumi ir nepilnīgi, jo neļauj noteikt ekvivalenci kādā noteiktā situācijā, noteiktos gadījumos trūkst sinonīmu, nav atspoguļota vārda pārnestā nozīme, kā arī trūkst gramatisko norāžu. Tomēr, tā kā vārdnīca pašreiz ir vienīgā baltkrievu-latviešu un latviešu-baltkrievu vārdnīca, to iespējams izmantot, lai apgūtu gan literāro latviešu un literāro baltkrievu valodu, gan sarunvalodu, gan arī abu valodu vēsturiskos un valodas kontaktus.

Tā kā autore bija multilingvāls cilvēks, šajā vārdnīcā var vērot interferences gadījumus gan baltkrievu, gan latviešu valodā, jo šajā gadījumā interference var būt saistīta ar M. Ābolas vairāku valodu zināšanām, kas ietekmēja leksikas atspoguļošanu vārdnīcā.

4. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI PERIODISKAJOS IZDEVUMOS

4.1. Latvijas baltkrievu periodiskā diskursa stila raksturojums

Valodu kontakti var atspoguļoties vairākos veidos, tostarp publicistikas tekstos, jo tie ir noteiktā vēsturiskā perioda „realitātes gabaliņa” atspoguļojumi tekstā (Гальперин 2007, 5).

Latvijas avīzēs un laikrakstos baltkrievu valodā atklājas avīžu diskursa stila īpatnības, tajos tiek lietotas dažādas stila figūras, jo publicistisko tekstu autori izsaka savu attieksmi pret reālu valodas situāciju Latvijā. Ņemot vērā minēto, šajā apakšdaļā tiks analizētas baltkrievu laikrakstu diskursa īpatnības:

- 1) teksta tonalitāte un modalitāte;
- 2) interference un svešvalodu pārcēlumi.

Latvijas teritorijā izdoti laikraksti baltkrievu valodā atšķirībā, piemēram, no krievu vai poļu valodu avotiem, ir nelieli un valodniecības aspektā baltkrievu un latviešu valodas kontaktus preses valodā neviens nav pētījis⁹⁰ (sk. Gabranova 2014). Par baltkrievu periodiskajiem izdevumiem, kas publicēti Latvijā 20. gs. pirmajā pusē, rakstīja vēsturnieks Ē. Jēkabsons (Екабсонс 2004, 76-89). Pirmie periodiskie izdevumi baltkrievu valodā tika publicēti 20. gs. pirmajā pusē. Pirmais žurnāls baltkrievu valodā bija *На чужыне* [Svešā zemē], un tas bija žurnāla pirmais un vienīgais numurs, kurā bija ievietota Baltkrievijas Tautas Republikas karte, kas esot ietvērusi arī daļu Latvijas. Šo vienīgo numuru konfiscēja Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija (Екабсонс 2004, 77).

1925. gadā iznāca laikraksts *Голас беларуса* [Baltkrieva balss] un 1926. gadā kā pielikums tam sāka iznākt laikraksts *Беларуская школа ў Латвіі* [Baltkrievu skola Latvijā], kas tika veltīts izglītības un zinātnes jautājumiem. Vēl 1926. gadā iznāca avīzes *Гаспадар* [Saimnieks], *Беларускае жыццё* [Baltkrievu dzīve], *Школа і жыццё* [Skola un dzīve], 1928. gadā iznāca avīze *Праца* [Darbs]. 1930. gadā iznāca

⁹⁰Šajā daļā tiek analizēti laikraksta *Голас беларуса* 1925. gada Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3, Nr. 4, Nr. 6, Nr. 7, Nr. 8, Nr. 9, Nr. 10, Nr. 11, Nr. 12, Nr. 13, Nr. 15, Nr. 17, Nr. 18; 1926. gada Nr. 19 (1), Nr. 21 (3), Nr. 22 (4), Nr. 23 (5), Nr. 25 (7), Nr. 26 (8), Nr. 31 (13), Nr. 32 (14); 1927. gada Nr. 49 (2), Nr. 51 (4), Nr. 52 (5), Nr. 53 (6), Nr. 55 (8), Nr. 56 (9), Nr. 57 (10); 1929. gada Nr. 60 (1), Nr. 61 (2). Laikraksta *Шлях праўды* 1930. gada Nr. 1; Laikraksta *Беларускае слова* 1931. gada Nr. 1, Nr. 2; Laikraksta *Пагоня* 1930. gada Nr. 1; žurnāla *Беларускі календар* 1928. numurs un 1937. gada numurs; laikraksta *Прамень* 1994. gada (Nr. 1, pirmais numurs), 1995. gada Nr. 2, Nr. 4, 1997. gada Nr. 5, 2011. gada Nr. 1, Nr. 3, Nr. 4, Nr. 11 un 2012. gada Nr. 6/1, Nr. 2; avīzes *Latgales laiks* pielikuma *Беларус Латгаліі* 1995. gada Nr. 1, 1998. gada Nr. 9, 2000. gada Nr. 14, Nr. 15, Nr. 16 un 2001. gada Nr. 18, Nr. 19, Nr. 20, Nr. 21, 2002. gada Nr. 22, Nr. 23, Nr. 24, Nr. 28, 2003. gada Nr. 29, 2004. gada Nr. 30 raksti.

laikraksta *Шлях Праўды* [Taisnības ceļš] vienīgais numurs, 1930. gadā *Думка Беларуса* [Baltkrieva domas] un *Пагоня* [Pakaļdzišanās], savukārt 1931. gadā iznāca laikraksta *Беларускае слова* [Baltkrieva vārds] vienīgie divi numuri. Šajā laikā Daugavpilī iznāca *Школьная праца* [Skolas darbs] (1926.-1929. gads), *Наша доля* [Mūsu liktenis], *Новы шлях* [Jaunais ceļš] (Голос изгнанников 2009, 97).

Rakstos baltkrievu valodā lielākoties tika izmantota kirilica, bet dažos gadījumos kopā ar kirilicu, rakstos tika lietota arī latīņu rakstības sistēma *latinka* (*лацінка*)⁹¹, kas bija raksturīga ārpus Baltkrievijas izdotajiem izdevumiem.

Laikrakstu *Голас беларуса* var uzskatīt par vispopulārāko baltkrievu preses izdevumu, kas iznāca Rīgā laika posmā no 1925. līdz 1929. gadam (sk. 7. attēlu). Laikraksts iznāca katru nedēļu, pavisam tika izlaists 61 numurs (sk. Габранава 2015). Laikraksta redaktors bija Konstantīns Jezovītovs (*Кастусь Езавітаў*) (par viņu sk. 1. daļā un 2.daļas 2. 3. apakšnodaļā).

Laikrakstā *Голас беларуса* lasīšanai tika piedāvātas šādas rubrikas: politika, jauno likumu izvilcums tulkojumi no latviešu valodas; ekonomika; notikumi Latvijā; ārzemju ziņas (*Са усяго сьвету, Што чуваць у Сьвеце*); jautājumi, kas skāra baltkrievu zemnieku smago dzīvi, kā arī ar izglītību un baltkrievu skolu saistītie jautājumi (*Беларускае жыццё*); baltkrievu nacionālie jautājumi (*Латышы аб беларусах, Латышызація беларусаў*); baltkrievu skolu jautājumi (*Аб нашай школе*); lasītāju vēstules un komentāri, ieteikumi; reklāma (pārsvarā tika reklamētas jaunākās grāmatas rubrikā *Кніжныя навіны*); sludinājumi; literatūras sadaļa *Літаратурны куток* (kurā publicēja vietējo baltkrievu dzeju). Daudzu rakstu autors bija pats laikraksta redaktors K. Jezovītovs. Daži raksti bija parakstīti ar pseidonīmiem *Кастусь* vai *Кастусёнак*. Rakstu autors bija Latvijas baltkrievs S. Saharovs (*Сяргей Сахараў*) (sk. par viņu 2. daļā). Laikrakstā savus rakstus publicēja arī Baltkrievijas Zinātnes akadēmijas akadēmiķis V. Lastovskis (*Вацлаў Ластоўскі*) (sk. par viņu 2. daļā) u. c. autori, vairāki raksti tika publicēti anonīmi. Raksti lielākoties tika publicēti tikai baltkrievu valodā, bet, sākot ar laikraksta *Голас беларуса* 1925. gada 12. numuru, sāka publicēt dažus rakstus un citu informāciju arī krievu valodā. Laikraksta redaktors šādu izvēli skaidroja ar to, ka Latvijā ir daudz baltkrievu, kuri ir pārkrievojušies, tāpēc daži

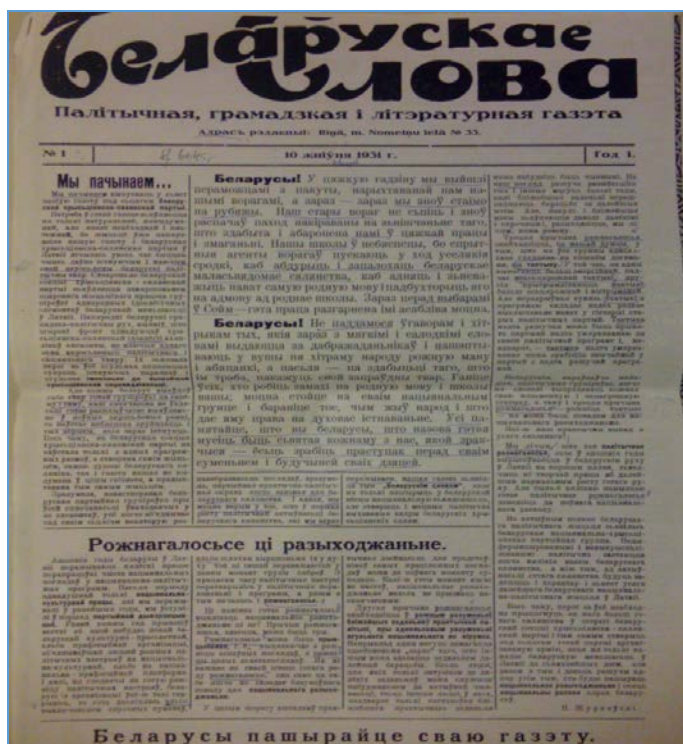
⁹¹ „Лацінка (*latinka*)— лацінскі алфавіт, лацінскае пісьмо. Газета “Наша ніва” друкавалася адначасова кірыліцай і лацінкай” (ТСБМ 3, 1979, 27) [latīņu alfabēts, latīņu raksts. Avīze „Наша ніва” tika drukāta, izmantojot kirilicu un latinku]. *Latinka* tika plaši izmantota kopš 17. gs. kopā ar kirilicu. *Latinka* ir starptautiski atzīta sistēma. *Latinka* joprojām tiek izmantota Kanādā, ASV u.c. Arī Latvijā 20. gs. pirmajā pusē baltkrievu periodiskajos izdevumos tika izmantota latinka, piemēram, žurnālā *Беларускі календар*. Piemēram, baltkrievu burts *ж* latinkas sistēmā apzīmē *ž*, *ч* - *č*, *ш* - *š* u. tml.

raksti tiks publicēti arī krievu valodā⁹². Laikrakstu izdošanai trūka līdzekļu, tādējādi to liktenis bija atkarīgs no ziedojumiem, kuru daļu veidoja skolu vai ģimnāziju direktoru un skolotāju ieguldījumi. Piemēram, laikraksts *Голас беларуса* periodiski publicēja ziedotāju vārdus un uzvārdus, to darbavietas un pat ziedojumu summas (sk., piemēram, *Голас беларуса* 1925. gada Nr. 3 un 1925. gada Nr. 8).

7. attēls. Laikraksta *Голас беларуса* 1925. gada Nr. 6

⁹² „Каб даць магчымасьць выказаць свае думкі тым чытачам «Голаса Беларуса», што скончылі расейскія школы і пішуць толькі на расейску, Рэдакцыя, пачынаючы з Nr. 12, адводзе на шпальтах «Голаса Беларуса» месца для стацей на расейскай мове» [Lai dotu iespēju izteikt savas domas tiem *Голас Беларуса* lasītājiem, kuri pabeiguši krievu skolas un raksta tikai krieviski, redakcija, sākot ar avīzes 12. numuru, paredzēs vietu rakstiem krievu valodā] (*Голас Беларуса* 1925 Nr.11).

8. attēls. Avīzes *Беларускае слова* 1931. gada Nr. 1

Baltkrievu laikraksts *Беларускае слова* tika veltīts politiskiem un pilsoniskiem jautājumiem, baltkrievu literatūrai un to izdeva Latvijas Kristīgo zemnieku un katoļu partija (sk. 8. attēlu). Kopumā iznāca divi šī laikraksta numuri (1931. gada augustā un septembrī). Abos numuros lielākā informācijas daļa tika veltīta 1931. gada Saeimas vēlēšanām, reklamējot Latgales Kristīgo zemnieku un katoļu partiju un aicinot balsot par tās 9. sarakstu.

Laikraksta pirmā numura trīs lapas veltītas notikumiem Latvijā. Laikraksta ceturrtā lapa (*Беларускае жыццё*) veltīta notikumiem Latvijā - Latvijas baltkrievu skolām, jauniem skolotājiem, baltkrievu jaunatnes braucienam, lekcijām, jaunajai baltkrievu demokrātiskajai partijai. Tika aprakstīti notikumi Polijā, piemēram, kā tur tika likvidēta baltkrievu ģimnāzija, notikumi Čehijā, PSRS – par to, ka komunisti pārkrievo Baltkrieviju, pārkrievo baltkrievu tautu, jo „*беларуская мова патрэбна толькі сялянам*” [Baltkrievu valoda vajadzīga tikai zemniekiem] (*Беларускае слова* 1931 Nr. 1). Šo pašu tendenci var novērot arī laikraksta *Беларускае слова* pēdējā numurā, kurš rakstīts pārsvarā krievu valodā.

Pēdējā lapā ir ievietota informācija par uzņemšanu baltkrievu vakara ģimnāzijā un sniegti dažī praktiski padomi zemniekiem, kurus apkopojis laikraksta redaktors, piemēram, par valsts atbalstu zemniekiem, kā ārstēt dzīvniekus, kā tikt valā no kāpostu tauriņa, laputīm, un kā pašam apstrādāt zaķa vai truša ādu (*Беларускае слова* 1931 Nr.

1). Jānorāda, ka tajā nebija neviena raksta vai rubrikas, kas būtu veltīti literatūras tēmai, kaut gan tas bija pieteikts arī kā literatūras laikraksts. Laikraksta otrais (tas arī ir pēdējais numurs) veltīts galvenokārt Saeimas vēlēšanām. Šajā numurā praktiski visi raksti ir uzrakstīti krievu valodā, izņemot dzejoli baltkrievu valodā, prozas izvilkuma tulkojumu no ukraiņu valodas un vēl vienu prozas gabalu, zem kura ir paraksts *Мужычок* [Vīrišķis]. Pēdējās šī laikraksta lapas (trešā un ceturtā) pilnībā veltītas vēlēšanām, t.i., vienas partijai reklamēšanai. Visi teksti rakstīti krievu valodā, bagātīgi izmantoti frazeoloģismi, citāti, tostarp no Bībeles, plaši lietots emocionālais stils, lai mudinātu laikraksta lasītājus balsot par reklamēto partiju.

Laikraksta numuros publicējušies šādi autori – laikraksta redaktors *P. Žurkovskis* (šajā numurā – paraksts krievu valodā *П. Журковский*). Viņš bija arī viens no Latvijas Kristīgo zemnieku un katoļu partijas locekļiem, un par viņu ir zināms, ka viņš ir „zemnieka dēls, valsts skolu inspektors” (*Беларускае слова* 1931 Nr. 2). Norāde uz to, ka viņš ir „zemnieka dēls”, tātad tuvāks lasītājiem, tautai, ir svarīga vēlēšanu kontekstā. Otrs autors ir Ks. A. Pastors, Saeimas deputāts (*Беларускае слова* 1931 Nr. 2), un jau minētais *Мужычок*, kurš ir dzejas un prozas autors. Baltkrievu vārds vīriešu dzimtē *Мужычок* ir deminutīvs no vārda *мужык* (TCBM 3, 1979, 179), kuram pirmajā nozīmē ir norāde uz vēst. leksiku – bkr. *селянин* – latv. ‘zemnieks’, otrajā nozīmē ir norāde uz ierobežojumu vārda lietojumā sarunvalodā un ir norāde uz vēsturisko leksiku *аб грубым, нявыхаваным чалавеку* [par rupju cilvēku] (TCBM 3, 1979, 178) vai *вīrišķis, tēviņš* (BLV 2010, 174). Līdz ar to var secināt, ka, tas, iespējams, bija instruments, ar kuru varēja ietekmēt lasītājus, jo nosaukums ‘zemnieks’ norādīja uz tuvību ar parastajiem baltkrievu zemniekiem, kuri dzīvoja galvenokārt Latgalē un bija šī laikraksta lasītāji un arī tie, kas varētu balsot par šo partiju vēlēšanās. Šo tuvību ar baltkrievu zemniekiem pastiprina deminutīva formas izmantošana – maziņš, bet ar savu viedokli. Visticamāk, ka šajā laikrakstā šis vārds tika lietots, apzīmējot ‘zemnieku’, tādējādi norādot uz laikraksta redaktora un autoru tuvību ar parastajiem Latgales zemniekiem, šī laikraksta lasītājiem.

Laikraksta *Беларускае слова* otrajā lapā ir liels raksts, kas veltīts Latvijas Kristīgo zemnieku un katoļu partijas programmai, kurā izklāstīti tās mērķi, kas strukturēti kā atbildes uz iespējamajiem vēlēšanu jautājumiem. Laikrakstā tiek stāstīts arī par kultūras aktivitātēm Baltkrievijā, kuras tiek dēvētas par revolūciju, un kritizēta baltkrievu pārkrievošana un pārpoļošana.

Sākot ar 1934. gadu, sakarā ar valdības un valodas politikas maiņu praktiski visas baltkrievu kultūras aktivitātes Latvijā tika pārtrauktas. Šajā laikā iznāca tikai neliela formāta žurnāls *Беларускі календар* [Baltkrievu kalendārs], kura redaktors bija Latvijas folklorists un pedagogs S. Saharovs. Žurnālā tika publicēta informācija par baltkrievu tradīcijām un svētkiem, valodas vēsturi, skolām, baltkrievu dzīvi Latvijā un Latvijas vēsturi⁹³.

Salīdzinājumā ar 20. gs. pirmajā pusē publicētajiem periodiskajiem izdevumiem baltkrievu valodā Latvijā, kad tika izdotas vairākas avīzes baltkrievu valodā, mūsdienās Latvijā iznāk tikai viens laikraksts *Прамень*. To izdod baltkrievu savienība ar identisku nosaukumu (sk. 9. attēlu). Laikraksts iznāk vienu reizi mēnesī kopš 1994. gada beigām ar tirāžu 1 000 eksemplāri. To lasa ne tikai Latvijā, bet arī Baltkrievijā, taču tas nav domāts pārdošanai. Mūsdienās tas ir vienīgais laikraksts baltkrievu valodā Latvijā. Laikrakstā tiek publicēti arī raksti krievu valodā, jo Baltkrievijā ir divas oficiālās valodas – baltkrievu un krievu (sk. 2. daļu). Galvenais avīzes redaktors ir baltkrievu biedrības *Prameņ* pārstāvis Ļavons Šakavecs. Laikrakstā tiek piedāvātas šādas rubrikas: politiskie un ekonomiskie notikumi Baltkrievijā un Latvijā, baltkrievu kultūras aktivitāšu apskats gan Baltkrievijā, gan Latvijā, notikumu, piemēram, izstāžu, reklāma, dzejoļi baltkrievu un krievu valodā, praktiski padomi u.c. noderīga informācija. Laikrakstā publicē rakstus gan baltkrievu, gan krievu valodā, kas domāti arī krievvalodīgajiem baltkrieviem, bet deviņdesmito gadu numuri tika publicēti galvenokārt baltkrievu valodā. Tajā laikā daudz informācijas veltīja baltkrievu kultūras notikumiem gan Baltkrievijā, gan Latvijā. Daudz rakstīts par baltkrievu etniskās piederības problēmām Latvijā, piemēram, ka Latvijā vēsturiski ir tādi *baltkrievi*, kuri ir pārpoļojušies un tādi, kuri ir pārkrievojušies, t.i., kuri pieņēmuši svešu ticību (*Прамень* 1994 Nr.1).

⁹³ „У сучасны момант у нас, Латвійскіх беларусаў, дзякуючы недахопу сродак, німа ні сваей газеты, ні сваей часопісі”. „У календару мы настараліся сабраць усё тое, што карысна для беларусаў, жывучых у Латвіі” [Šobrīd mums, Latvijas baltkrieviem, līdzekļu trūkuma dēļ, nav ne savas avīzes, ne žurnāla... Kalendārā mēs centāties apkopot visu to, kas Latvijas baltkrieviem ir interesants] (*Беларускі календар* 1937, 7).

9. attēls. Laikraksta Прамень 2015. gada Nr. 3

Iepriekšējos gados Daugavpilī reizi mēnesī avīzē *Latgales laiks* (krievu versijā *Латгалес Лайкс*) tika drukāta lappuse baltkrievu valodā ar nosaukumu *Беларус Латгаліі* [Latgales baltkrievs]. Tās saturu veidoja Daugavpils Baltkrievu kopiena *Уздым* [Pacēlums] (sk. 10. attēlu). Lapa baltkrievu valodā iznāca laika posmā no 1995. līdz 2004. gadam. Kopumā iznāca četrdesmit pieci numuri.

Avīzes *Латгалес Лайкс* pielikumā *Беларус Латгаліі* publicēja galvenokārt informāciju par baltkrievu kultūras pasākumiem, vēsturiskajiem faktiem, svētkiem, vaļaspriekiem. Tā kā tas bija pielikums krievu valodas izdevumam, visi raksti, kas tika veltīti politiskajiem, ekonomiskajiem un sociāliem jautājumiem, tika publicēti krievu valodā avīzes pamatdaļā.

10. attēls. *Беларус Латгаліі* 1998. gada Nr. 9

Šobrīd Daugavpilī iznāk seši laikraksti: viens latviešu valodā (ar paralēlu izdevumu krievu valodā), krievu valodā un poļu valodā (Pošeiko 2014, 484), kas raksturo īpašu situāciju ar valodu lietojumu Latgalē.

Periodisko izdevumu piemēri promocijas darbā tiek atspoguļoti oriģinālrakstā, saglabājot veco baltkrievu valodas ortogrāfijas sistēmu un dažos gadījumos – kļūdas.

4.2. Laikrakstu stils: tekstu tonalitāte un modalitāte

Publicistika – tā ir laikmetīga hronika, kas vērsta uz politiskajām, sadzīves, filozofiskajām u.tml. sabiedrības problēmām. Publicistikas stila tematiskā neierobežotība nosaka tās leksikas plašumu un daudzveidību, tādēļ publicistika – ir visbagātākais literatūras paveids, kurā var pētīt valodu kontaktus.

Publicistikai var būt vērtējošs raksturs, tai ir būtiska emocionāla loma, jo publicistikas priekšmets – sabiedriskā dzīve, politika, ekonomika – skar katra cilvēka

intereses, līdz ar to tā cenšas iejaukties dzīvē un veidot sabiedrības viedokli (Солганик 2003, 204). Tā kā publicistikai jābūt iedarbīgai, to var panākt ar dažādiem lingvistiskiem līdzekļiem, piemēram, šim nolūkam var izmantot epitetus, retoriskus jautājumus, atkārtojumus (Rozenbergs 1995, 94). Iedarbības funkcijai, – kura ir ārkārtīgi svarīga avīžu – publicistikas stilam, ir nepieciešami vērtējoši izteiksmes līdzekļi, līdz ar to no literārās valodas publicistika smel praktiski visus līdzekļus, kuriem piemīt vērtējošas īpašības, piemēram, izmanto vērtējošos vārdus, sarunvalodas vārdus, bībelismus, zīmīgus virsrakstus (Солганик 2003, 202-205). Publicistikā izmanto emocionālos līdzekļus, kuru mērķis ir pārliecināt, ietekmēt informatoram vēlamā virzienā (Rozenbergs 1995, 93). Emocionāli ekspresīvie stilistiskie izteiksmes līdzekļi atspoguļo autora subjektīvo attieksmi pret runas objektu (saturu) – tā var būt gan pozitīva, gan negatīva (Rozenbergs 1995, 46). Vēl svarīga iezīme - preses valodai var būt raksturīga interference, kas ir valodu kontaktu rezultāts multinacionālajās valstīs.

Avīžu valodu raksturo klišejas un standarta frāzes, frazeoloģismi, bet fakti izklāsts tiek atspoguļots neitrālā stilā (Костомаров 1971, 23). Tajā pašā laikā saturam jābūt ļoti interesantam, uzrakstītām skaidrā, saprotamā valodā, lai ieinteresētu lasītāju, savukārt lasītājam jāpiemīt noteiktam intelektuālam līmenim un sagatavotībai lasīt speciālus tekstus (Костомаров 1971, 56). Publicistikai ir arī izglītojošā funkcija, tā izglīto adresātus, sniedzot dažādu informāciju (Rozenbergs, 1995, 92), tā mēdz izskaidrot aktuālus politiskus un sabiedriskās dzīves jautājumus.

Analizējot baltkrievu laikrakstus, novērota kopīgā īpašība: laikrakstos gan 20. gs. pirmajā pusē, gan mūsdienās galvenokārt lietota baltkrievu personas vietniekvārda daudzskaitļa forma *мы* [mēs] dažādos locījumos, kuru var traktēt gan kā paša redaktora personību, gan arī kā tos baltkrievis, kuriem rūp visas baltkrievu tautas liktenis, piemēram:

- *Мы* [Mēs] (Голас беларуса 1925 Nr. 2 un Nr. 3);
- *Мы ня маемо* [Mums nav] (Голас беларуса 1925 Nr. 2);
- *Мы выйшли* [Mēs iznācām] (Беларускае слова 1931 Nr. 1).

Arī laikrakstam *Беларускае слова* kopumā ir raksturīga formas *мы* [mēs] izmantošana, jo rakstos izpaužas autoru subjektivitāte. Arī anonīmi publicētajos rakstos var sajust autora klātesamību tekstā, jo tiek izmantoti personas baltkrievu vietniekvārdi *мы* – [mēs] un attiecīgie piederības vietniekvārdi *наш* [mans], *нашы* [mūsu], *намі* – [ar mums]. Šajos piemēros vietniekvārds *мы* [mēs] ar vai bez verba daudzskaitlī apzīmē kopību, līdzjūtību, jebkuru personu, piemēram:

- *Мы пачынаем ...* [Mēs sākam...] (Беларускае слова 1931 Nr. 1).

Mūsdienu baltkrievu periodikā arī var vērot vietniekvārda formas *мы* – [mēs] lietošanu, piemēram:

- *Нашы землякі, якія жывуць у блізкім і далёкім замежжы* [Mūsu tautieši, kuri dzīvo tuvākā un tālākā pierobežā] (Прамень 2011 Nr. 5).

Ir novērota opozīcijas *мы* [mēs] un – *яны* – [viņi] lietošana. 20. gs. pirmās pusēs rakstos varēja manīt divējādu tendenci: no vienas puses tika publicēti aicinājumi mācīties latviešu valodu, bet no otras – vēl spēcīgāki aicinājumi nepieļaut neko svešu, vairīties no tā. Ir acīmredzams sadalījums *мы* [mēs] (baltkrievi) un – *яны* – [viņi] (t. i., latvieši un citi). Šādas tendences atspoguļojas valodu līdzekļu izvēlē un stila elementu lietojumā, piemēram, runājot par latviešiem no Latgales, tiek lietots vietniekvārds *яны* [viņi] piemēram:

- *Не ведаемо, як яны ставюцца да свайго роднага латыскага, але з усяго нашага, беларускага, сьмяюцца ды зьневажаюць. Хлапцаў і дзяўчат, што гаворуць на беларуску, высмеіваюць, абражаюць, а часта – густа нават і страшуць* [Nav zināms, kāda ir viņu attieksme pret savu latviešu valodu, bet par mūsu, baltkrievu, smejas un aizvairo mūs. Smejas par tiem puīšiem un meitenēm, kuri runā baltkrievu valodā, apvaino un bieži pat tos iebiedē] (Голас беларуса 1926 Nr. 26 (8)).

20. gs. pirmajā pusē periodikā publicēti vairāki aicinājumi un lozungi baltkrievu zemniekiem. Laikrakstā *Беларускае слова* publicētajos rakstos ir aicinājumi un lozungi zemniekiem, kas rakstīti krievu valodā, un kuros atspoguļojas krievu personas vietniekvārda vienskaitļa formas *ты* [tu] izmantošana dažādos locījumos (ģenitīva formā *у тебя*, datīvā *тебе*), piederības vietniekvārdu izmantošana *твой, твоя*, dialoga intimizācijai, lai adresāts sajustu kopību, brālību, un saprastu, ka tiek aprakstītas viņa nedienas.

- *Достатка у тебя нет и угнетаем ты есть всегда, газеты же пишут, что тебе дано слишком много* [Pārticīgs tu neesi un vienmēr tiec apspiests, bet avīzes raksta, ka tev tiek dots par daudz] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Католик! ты не отречешься от своей религии, ибо только твоя религия есть животворящая сила жизни. Разве ты видел хоть наименьшую помощь своим нуждам от вышеупомянутых партий без того, чтобы не заглушить голос своей совести? Если тебе и давали, то еще более брали*

назад. Брaли и брали, пока у тебя ничего не осталось [Katoli! Tu neatteiksies no savas reliģijas, jo tikai tava reliģija ir dzīves spēks. Vai no iepriekšminētajām partijām esi saņēmis kaut vismazāko palīdzību savām vajadzībām, neapklusinot savas sirdsapziņas balsi? Ja arī tev deva, tad vēl vairāk ņēma atpakaļ. Ņēma un ņēma, līdz tev nepalika nekas] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);

- *Католик! Разве тебе не ясно, что только католик может заступиться за католика? Что ты будешь в почете только тогда, когда сам будешь в силе, имея своего защитника в Сейме? Поэтому твой долг 3 и 4 октября голосовать за Христианскую партию Крестьян Католиков* [Katoli! Vai tev nav skaidrs, ka tikai katolis var aizstāvēt katoli? Ka tu tiks ciens tikai tad, kad pats būs stiprs aiz sava aizstāvja Saeimā? Tādēļ tavs pienākums ir 3. un 4. oktobrī balsot par Kristīgo zemnieku un katoļu partiju] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Laikrakstā *Голас беларуса* novērots verbu lietojums vajadzības izteiksmē. Latviešu valodā vajadzības izteiksmes forma (debitīvs) ir analītiska, to veido, darbības vārda tagadnes trešās personas formai pievienojot priedēkli *jā* un palīgdarbības vārda *būt* nepieciešamajā trešās personas laika formā, piemēram, aug – jā –aug (LVG 2013, 486), bet baltkrievu valodā šī ir cita sintaktiskā konstrukcija, tie ir predikatīvi adjektīvi, ar ko izsaka modalitāti un baltkrievu valodā to veido adjektīvi ar verbiem infinitīva formā (Граматыка 2, 1986, 82). Laikrakstu rakstu piemēros var vērot šādas vajadzības izteiksmes formas: *кожны беларус павінен, павінны* vai vēst. *абавязаны*. Šādi valodas elementi parasti norāda uz emocionālo stilu, jo šajos gadījumos autors vēlas ietekmēt lasītāja kompetenci. Šos adjektīvus lieto gan vienskaitlī vīriešu dzimtē *павінен*, gan daudzskaitlī *павінны*, piemēram:

- *Гэты малюнай і праграма павінны вісець на відным мейсцу у хаце кожнага сьвядомага беларуса!* [Šis zīmējums un programma ir jānovieto redzamā vietā katra apzinīga baltkrieva mājās!] (Голас беларуса 1925 Nr. 11);

- *Кожны сьведомы беларус у Латвіі павінен выпісываць сваю газэту, зьбіраць падпішчыкаў для яе, арганізавываць складкі і вечарыны на яе падтрыманьне і быць з газэтой у стальым зьвязку* [Katram apzinīgam baltkrievam ir jāabonē savs laikraksts, jāmeklē abonenti, jāorganizē ziedojumi un pasākumi, lai to uzturētu, un tādējādi jābūt ar laikrakstu pastāvīgā saiknē] (Голас беларуса 1926 Nr. 19 (1)).

Dažreiz adjektīvs *павінны* tiek lietots pat vairākas reizes vienā rindkopā, ar pastiprinātu pamudinājumu, jo atkārtošana norāda uz emocionālu stilu:

- *Мы павінны берагчы і узбагачаць свае духавыя скарбы... Мы павінны берагчы і разьвіваць свае звычэй, сваю песню, сваю вопратку, паважаць і паглыбляць асаблівасьцы свайго беларускага сьветапагляду і інш. А ў першую чаргу мы павінны берагчы і разьвіваць сваю мову, бо толькі з ёю і праз яе мы здоляем асагнуць усё іншае* [Mums ir jālolo un jāpapildina mūsu dvēseles dārgumi... Mums jāsaaglabā un jāattīsta mūsu tradīcijas, dziesmas, tērpi, jācieņa un jāpadziļina mūsu baltkrievu pasaules uzskati u.c. Bet, pirmkārt, mums ir jāsaaglabā un jāattīsta mūsu valoda, jo tikai ar tās palīdzību mēs varam saprast visu pārējo] (Голас беларуса 1926 Nr. 25 (7));

- *Мы абанязаны рабіць ня тое, што можа і лягчэй і выгадней, а тое, што ў даны момант стаіць на чарае, што выпірае на першы плян сама жыцьцё і ход адраджэннага руху* [Mūsu pienākums ir darīt ne to, kas ir vieglāk un izdevīgāk, bet to, kas šobrīd ir svarīgs, ko pati dzīve un kustība izvirza priekšplānā] (Голас беларуса 1925 Nr. 4).

20. gs. pirmajā pusē periodiskajā literatūrā baltkrievu valodā redaktori publicēja aicinājumus pirkt avīzes un grāmatas baltkrievu valodā. Tika uzskatīts par apkaunojošu, ja baltkrievam mājās nebija nevienas grāmatas baltkrievu valodā. Šim nolūkam tika izmantoti verbi pavēles izteiksmē, jo pavēles izteiksme ir plaši izmantots lingvistiskais līdzeklis; tā ir darbības vārda izteiksme, kas izsaka teksta autora gribu — pamudinājumu, pavēli, lūgumu, aicinājumu vai aizliegumu — veikt kādu darbību (VPSV 2007, 292), piemēram:

- *Набывайце беларускую кніжку! – Чытайце самі і навучайце іншых! Сорам таму беларусу, што не мае у сваей хаце хаця-ж-бы нескількіх беларускіх кніжак!* [Pērciet baltkrievu grāmatu! Lasiet paši un māciet citus! Kauns tam baltkrievam, kuram mājās nav baltkrievu grāmatu!] (Голас беларуса 1926 Nr. 21 (3));

- *Грамадзяне, памятайце, што „Голас беларуса” – адзіная беларуская газэта ў Латвіі. Ад Вашага дружнага падтрымацьня залежыць рэгулярны выхад часопісі. Не затрымлівайце падпісных грошаў. Складайце ахвяры. Зьбірайце складкі. Шукайце новых падпішчыкаў. Кожды, хто знойде 6-рых падпішчыкаў, атрымлівае 6-ю газэту бязграшова* [Pilsoni! Neaizmirstiet, ka

„Голас беларуса” ir vienīgais baltkrievu laikraksts Latvijā. No Jūsu līdzdalības ir atkarīga laikraksta izdošana. Ziedojiet. Taupiet. Meklējiet jaunus abonētus. Katrs, kurš atradīs 5 jaunus abonētus, 6. laikrakstu saņems par brīvu] (Голас беларуса 1925 Nr.17);

• *Грамадзяне, складайце ахвяры і падпіску на „Голас Беларуса”! Пішыце ў редакцыю аб усім, што у Вас баліць, прасіце рады, давайце весткі аб сваім жыццём* [Pilsoņi! Ziedojiet laikraksta „Голас Беларуса” izdošanai! Rakstiet redakcijai par visu, kas Jums ir sasāpējis, lūdziet padomus, stāstiet par savu dzīvi] (Голас беларуса 1925 Nr. 3);

• *Беларусы нашырайце сваю газэту!* [Baltkrievi, paplašiniet sava laikraksta saturu!] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);

• *Беларусы, складайце ахвяры на сваю першую газэту ў Латвіі!* [Baltkrievi, ziedojiet sava pirmā laikraksta *Baltkrieva balss* izdošanai Latvijā!] (Голас беларуса 1925 Nr. 13);

• *Беларусы! Зьбірайце сродкі на выданьне сталае Беларускае газэты* [Baltkrievi! Vāciet līdzekļus pastāvīgo baltkrievu laikrakstu izdošanai!] (Шлях прауды 1930 Nr. 1).

Šāda modalitāte tika izmantota gandrīz katrā laikraksta *Голас беларуса* numurā, norādot, kas baltkrievam būtu jādara. Svarīgi atzīmēt, ka laikraksts propagandēja baltkrievu tautas Latvijā apvienošanos, rakstos izmantojot verbu pavēles izteiksmes formā:

• *Беларусы, моцна трымайцеся адзін аднаго!* [Baltkrievi! Turieties viens pie otra!] (Голас беларуса 1926 Nr. 31(13)); verba sākumforma *трымаць* ‘turēt’ (BLV 2010, 261);

• *Беларусы, аддавайце сваіх дзяцей у сваю родную беларускую школу!* [Baltkrievi! Sūtiet savus bērnus dzimtajā baltkrievu skolā!] (Голас беларуса 1929 Nr. 61(2)), verba sākumforma - *аддаваць* – *аддаць* (BLV 2010, 18).

Laikrakstu valodas un stila analīze ļauj izsekot aicinājumu un saukļu izteiksmes formas attīstībai: lai ietekmētu tautiešu pašapziņu, tie kļūst aizvien emocionālāki it īpaši vēlēšanu laikā. Saukļos bieži tiek lietoti darbības vārdi pavēles izteiksmes formā, piemēram: *складайце* (verba sākumforma *складаць* ‘likt kopā’, ‘kraut kopā’ (BLV 2010, 245), *збірайце* (verba sākumforma *збіраць* ‘krāt’, ‘taupīt’ (BLV 2010, 104),

падпішыся ‘parakstīt’ (verba sākmforma *падпісаць* (БРС)⁹⁴ utt. Šajos piemēros var konstatēt, ka autori cenšas ietekmēt adresātu ar notikumu emocionālo vērtējumu, kas raksturīgs preses valodai.

Laikraksta *Голас беларуса* septiņos teikumos publicēti aicinājumi baltkrieviem un divas reizes tiek lietoti emocionālie aicinājumi *Беларусы!* [Baltkrievi!]. Šajos teikumos ir izklāstīts, ka baltkrieviem ir grūta dzīve, un, lai aizstāvētu savas tiesības, intereses un valodu, pirms Saeimas vēlēšanām nedrīkst ticēt tukšiem solījumiem, bet jārīkojas pašiem.

Visos baltkrievu periodiskajos izdevumos tika publicēti aicinājumi iegādāties tos un aicinājumi ieteikt to darīt arī citiem baltkrieviem. Piemēram, tie tika drukāti treknrakstā ar lieliem burtiem un bija izvietoti redzamākajās vietās.

Aicinājumi skanēja šādi:

- *Ці падпісаліся Вы на «Голас Беларусы»?* [Vai esat abonējuši laikrakstu *Baltkrieva balss*?] (Голас беларуса 1925 Nr. 6);
- *Ці падпісаліся Вы на «Голас Беларусы»? Сам падпішыся і другіх намаўляй!* [Vai esat abonējuši laikrakstu „Baltkrieva balss”? Abonē pats un aicini citus!] (Голас беларуса 1925 Nr. 7).

Rakstos novēroti aicinājumi sargāt baltkrievu jauniešus no asimilācijas ar citām Latvijā dzīvojošām tautām, izmantojot verbos pavēles formā, piemēram:

- *Ратуйце беларускую моладзь ад аблатышывання, абмаскалівання і абпалячывання...!* [Glābiet baltkrievu jaunatni no pārlatviskošanas, pārkrīvošanas un pārpoļošanas] (Голас беларуса 1925 Nr.15).

Žurnālisti uzstāj, ka baltkrieviem ir jāpaliek tikai par baltkrieviem:

- *Мы былі, есьць і будзем беларусамі!* [Mēs bijām, esam un būsīm baltkrievi!] (Голас беларуса 1926 Nr. 32 (14)).

Laikrakstos lasītājus - baltkrievus aicināja rīkoties: avīzē bija daudz saukļu un aicinājumu, kas baltkrieviem Latvijā būtu jādara, bieži lietotas izsaukuma zīmes. Lietojot izsaukuma zīmes ar izsaukuma izteikumu runātājs pauž jūtas vai emocionālu attieksmi pret runas saturu vai sarunas biedru (VPSV 2007, 171). Publicistikā izsaukuma teikuma galvenā funkcija ir paust emocionālu ekspresiju, jo izsaukumos vērojama emocionāli ekspresīvu leksikas līdzekļu dažādība (LVG 2013, 777).

⁹⁴БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: <http://www.skarnik.by/belrus/61208>

Laikraksta rakstos autoru subjektivitāte it īpaši parādās teikumos, kuros tiek lietotas jautājuma vai izsaukuma zīmes. Arī rakstu nosaukumos un teikumos tiek lietotas izsaukuma zīmes un/vai jautājuma zīmes, vērojams arī daudzpunktu lietojums, kas norāda uz emocionāla stila lietošanu, jo pamatā avīžu tekstos jāizmanto neitrālais stils. Šajos piemēros emocionālo stilu veido izsaukuma zīmes, kas raksturo autora subjektivitāti un/vai pamudinājumu, piemēram:

- *Это не правда!* [Tā nav taisnība!] (Голас беларуса 1925 Nr.13);
- *Як жа так?* [Kā tad tā?] (Голас беларуса 1925 Nr.13);
- *Што тая сцэна Вялікага тэатра!* [Kas par Lielā teātra ainu!] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *О, песня беларуская! Ты здатна на многае!* [Ak, baltkrievu dziesma! Tu tiešām daudz spēj!] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *За адзінства нацыі! За добрабыт! За росквіт Беларусі!* [Par tautas vienotību! Par labklājību! Par Baltkrievijas uzplaukumu!] (Прамень 2011 Nr. 1).

Novērota baltkrievu vietniekvārdu lietošana *якія* [kādi], *колькі* [cik], *гэта* [tas], kā arī norāda uz emocionālo vērtējumu no autora puses:

- *А якія ў іх песні!?* [Un kādas viņiem ir dziesmas!?] (Прамень 2011 Nr. 5);
- *Колькі радасці ад убачанай экзотыкі!* [Cik daudz prieka no redzētās eksotikas!] (Прамень 2011 Nr. 5);
- *Як гэта адпавядала настрою сабраўшыхся! Якія гучалі апладысменты выканаўцам!* [Kā tas saskanēja ar auditorijas noskaņojumu! Kādi aplausi sarkanēja izpildītājiem!] (Прамень 2011 Nr. 3);
- *Колькі у небе зор – цяжка палічыць ...* [Cik debesīs ir zvaigžņu – grūti saskaitīt...] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Analizējot baltkrievu periodiskās literatūras valodu, var secināt, ka to raksturo propagandas raksti, saukļi. Periodiskajos izdevumos redaktori publicēja arī aicinājumus sūtīt publicēšanai materiālus un rakstus, jo rakstu autoru nebija daudz un tie nevarēja nodrošināt laikrakstus ar daudzpusīgu informāciju, kas varētu pilnīgāk atspoguļot baltkrievu dzīvi Latvijā. Piemēram, sarkanēja šādi aicinājumi:

- *Выдаўніцтва запрашае беларускае грамадзянства падтрымаць газэту сваімі складкамі, ахвярамі, а таксама надсылаю рожных мяйсцовых матарыялоў, стацей, зацемак, разважальняў, вершаў і фатаграфій, каб газэта наша паўней асвятляла тутэйшае нашае жыццё* [Redakcija lūdz baltkrievus atbalstīt laikrakstu ar savu ieguldījumu, ziedojumiem, kā arī ar dažādu materiālu iesūtīšanu, piemēram, tiek gaidīti raksti, piezīmes, padomi, dzejoļi, fotogrāfijas, lai mūsu avīze pilnīgāk atspoguļotu mūsu dzīvi šeit] (Голас беларуса 1926 Nr. 19 (1)).

Laikrakstos baltkrievu valodā bagātīgi attēlots sarunvalodas stils, ko parasti periodikā izmanto kā stilistisku izteiksmes līdzekli (Rozenbergs 1995, 96). Sarunvalodas stilā plaši izmanto emocionāli ekspresīvus valodas līdzekļus, kurā plaši tiek izmantota ekspresīvā leksika, kurai piemīt nozīmes papildkomponents ar emocionāli ekspresīvu nokrāsu, piemēram, mīlinājumu, humoru u.tml. (VPSV 2007, 103, 342). Kā atzīmē G. Solgaņiks, jebkurš sarunvalodas vārds avīzes valodā ir ekspresīvs un tādējādi lasītājs tiek ietekmēts vairāk (Солганик 1981, 202-205). Sarunvalodas elementu iekļaušana publicistikas tekstos skaidrojama ar to, ka valodai jābūt vienkāršai un saprotamai, līdz ar to šajā stilā bieži izmantojami arī sarunvalodas elementi (Rozenbergs 1995, 92).

Sarunvalodas stils it īpaši bieži novērots tādos gadījumos, kad tiek citētas lasītāju vēstules, izmantojot vārdus, kuri tiek lietoti galvenokārt tikai sarunvalodā, piemēram, *брахня* [muldēšana], *дурні* [muļķi], *сабутыльнікі* [pudeles brāļi], *морда* [purns], *дуры* [muļķes] u.tml.:

- *Аказаліся чарговай польскай брахнёй* [Izrādījās kārtējā poļu muldēšana] (Голас беларуса 1927 Nr. 55 (8));
- *Дык кінулася на вёсках шукаць дурняў* [Un sāka laukos meklēt muļķus] (Голас беларуса 1927 Nr.55 (8));
- *І не знайшоўны ні аднаго дурня* [Un neatrada neviena muļķa] (Голас беларуса 1927 Nr.55 (8));
- *Дый надумалі: што кожны прывядзе на дзень зьезду ў “Польскі Готэль” на пары сабутыльнікаў і падасьць іх як «сялян» што прыехалі з навету на зьезд* [Un vienojās, ka katrs atvedīs sev līdzī uz “Poļu hoteli” pāris pudeles brāļu un uzdos tos par “lauku cilvēkiem”, kas ir atbraukuši no ciema uz šo sanāksmi] (Голас беларуса 1927 Nr.55 (8));

- *І даў яму «па мордзе»* [Un sadeva viņam “pa purnu”] (Голас беларуса 1927 Nr.57 (10));
- *«біць па-мордзе»* [Sist pa purnu] (Голас беларуса 1927 Nr.57 (10));
- *Нас абдурьлі* [Mūs piemuļķoja] (Голас беларуса 1926 Nr.23 (5));
- *Во, дурь, дык дурь!* [Muļķis kas muļķis] (Голас беларуса 1927 Nr.51 (4));
- *Каб зноў не абдурьлі Вас якія-коледы прахадзімцы* [Lai jūs atkal nepiemuļkotu visādi avantūristi] (Голас беларуса 1925 Nr.9).

Šajos piemēros izmantoti spilgtas ekspresijas vārdi, turklāt ekspresīvi kāpinātā gradācijā: piemēros minētajiem baltkrievu vārdiem ir ierobežojumi lietošanā, piemēram, sarunvalodas un nievājošs vārds *брахня* (ТСБМ 1, 1977, 402), sarunvalodas vārdi *дурань* (ТСБМ 2, 1978, 210) un *сабутыльнік* (ТСБМ 5, 1983, 12), lamu vārds *морда* (ТСБМ 3, 1979, 174), sarunvalodas verbs *абдурьць* (ТСБМ 1, 1977, 45). Lietvārds *дурь* (*дура*) nav baltkrievu valodas vārds, tas ir krievu vārds ar ierobežojumu lietošanā sarunvalodā (СРЯ 1997, 49), kas šajā gadījumā ir interference no krievu valodas.

Laikrakstā tiek lietoti retoriskie jautājumi, kad tiek uzsvērts apgalvojums vai noliegums jautājuma veidā (VPSV 2007, 326). Tajos parādās autora subjektīvais viedoklis un aicinājums domāt, piemēram, par politiskajiem notikumiem Latvijā:

- *Ці гэта «дапамога» ня пойдзе на паланізацыю латышоў, беларусоў і літоўцоў?* [Vai šī „palīdzība” netiks izmantota latviešu, baltkrievu un lietuviešu pārpoļošanai?] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Ці павінна гэтае рожнагалосье выклікаць нацыянальнае разыходжаньне ці не?* [Vai tādas domstarpības izraisa nacionālas atšķirības jeb ne?] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Цікава ведаць, што стане з нашым Юдашам?* [Interesanti zināt, kas notiks ar mūsu ebrejiem?] (Беларускае слова 1931 Nr. 1).

Laikrakstam raksturīga retorisko jautājumu un emocionālo secinājumu izmantošana:

- *Так продолжаться не может! Где-же правда!* [Tā turpināties nevar! Kur ir taisnība?] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Всего на всякого рода увеселительные учреждения в Риге 361.000 латов или 18.050.000 руб.!!* [Kopā dažāda veida Rīgas izklaides iestādēm 361.000 latu vai 18.050.000 rubļu!!] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Что же дороже латгальскому крестьянину Рижские театры или Католическая Церковь с ее пасторями?* [Kas tad ir dārgāks Latgales

zemniekam – Rīgas teātri vai Katoļu baznīca ar tās priesteriem?] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);

- *Вот в чем видна ложь, лицемерие и провокация прогрессистов* [Lūk, kur ir redzami progresistu meli, liekulība un provokācija] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Viens no laikraksta autoriem ir pieļāvis interpunkcijas kļūdas, acīmredzot, tekstu neviens nerediģēja, vai arī autoram bija sliktas krievu valodas zināšanas:

- *Скажите прогрессисты сколько миллионов вы выбросили на повышение жалованья чиновникам идя рука об руку с так называемым центром* [Progresisti, sakiet cik miljonus jūs izsviedāt paaugstinot ierēdņu atalgojumu, ejot roku rokā ar tā saucamo centru] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Крестьяне скажем свое решительное слово на выборах в Сейм и не разрешим сидеть на наших шеях 6 паразитам – прогрессистам в Сейме* [Zemnieki, sakiet savu noteicošo vārdu Saeimas velēšanās un neļausim sēdēt uz mūsu kakliem 6 parazītiem – progresistiem Saeimā] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Laikrakstā tiek lietoti frazeoloģismi, kas norāda uz ekspresīvi stilistisku īpatnību, jo avīžu valoda tiecas uz frazeoloģismiem un frazeoloģismi ir valodas ekspresīvie līdzekļi (Солганик 1981, 202-205), (Liepa 2011, 78). Avīžu valoda mudž no nevajadzīgiem barbarismiem, kas rodas no steigas, nepietiekamas gaumes. Avīzei ir nepieciešama speciāla lasītāja sagatavošana, intelektuāla līmeņa esamība (Костомаров 1971, 62).

Raksturojot ierēdniecību, autori raksta:

- *Волк остается волком и в овечьей шкуре* [Vilks paliek vilks arī jēra ādā] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Сидеть на шеях* [Sēdēt uz kakla] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Tiek izmantots augsts un literārs stils, kas rada komisma efektu publicistikas rakstos:

- *Сыны Латвии* [Latvijas dēli] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Daži teksti rakstīti pēc Bībeles tekstu paraugiem, piemēram, krievu valodā tagadnes formā darbības vārds *есть* [būt] parasti netiek lietots, tas tiek lietots galvenokārt baznīcas valodā, piemēram:

- *угнетаем ты есть всегда* [Vienmēr apspiests tu esi] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);

- *только твоя религия есть животворящая сила жизни* [Tikai tava reliģija ir dzīves spēks] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Laikraksta otrajā numurā divās lapās iespiesti Kristīgo zemnieku un katoļu partijas aicinājumi balsot par viņiem vēlēšanās, tiek izmantots daudz lielāks burtu fonts, galvenos vārdus rakstot treknrakstā.

Šo laikrakstu valodu var definēt kā tēžu un retorisku lozungu konglomerātu. Laikrakstā var manīt stilu sajaukumu: publicistikas tekstos ievietoti teksti, kuriem nepiemīt publicistikas stils, ko var raksturot kā kļūdu un kas rada komisma efektu. Tāpat publicistikas tekstos ievietoti reliģiskais diskurss un tā teksti, un tajos iekļautas sarunvalodas frāzes.

Šo saturu var iedalīt šādi:

Aicinājumi neklausīties citos, kuri melo, žurnālisti lūdz neklausīties krāpniekos un aģitatoru runās, jo tiek noniecinātas baltkrievu vērtības:

- *Не слушайте всяких обманичиков и агитаторов, которые со всех сторон обещают вам различные неисполнимые блага* [Neklausieties visādos krāpniekos un aģitatoros, kuri no visām pusēm jums sola nepiepildāmus labumus] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Aicinājumi būt kopā ar „savu” partiju:

- *Оставайтесь по-прежнему сильными в своих убеждениях и держитесь своей Христианской Партии Католических Крестьян* [Joprojām palieciet stipri savā pārliecībā un turieties pie Kristīgo zemnieku un katoļu partijas] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

„Savas” partijas reklāma. Žurnālisti uzsver, ka ticīgajiem ir svarīgi dzīvot pēc Bībeles likumiem:

- *Христианская Партия Католических Крестьян есть наибольшая Латгальская политическая организация, ибо в ней объединяется вся Латгальская интеллигенция и верующий народ для защиты своих духовных и земных нужд* [Kristīgo zemnieku un katoļu partija ir pati lielākā Latgales politiskā organizācija, jo tajā savu garīgo un pasaulīgo vajadzību aizstāvībai ir apvienojusies visa Latgales inteliģence un ticīgā tauta] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Emocionālo stilu raksturo arī dažādu stilu sajaukums (Rozenbergs 1995, 94), sarunvalodas leksikas lietojums, piemēram, kad tekstā tiek pievienota sarunvalodai raksturīga frāze *Dievs zina*:

- *Не бог знает, які гэта быў канцэрт, але выступленне, мо напачатку нясмелае, як гэта бывае пры першых пробах галасоў* [Dievs vien zina, kas tas bija par koncertu, bet uzstāšanās, no sākuma kautrīga, kāda tā mēdz būt pirmā balss mēģinājumā] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Бог знает* [Dievs zina] (Прамень 2011 Nr. 1).

Tiek izmantota krievu partikula *ибо*, kas raksturīga augstam literāram stilam (СРЯ 1997, 196), kas šajā tekstā rada komisma efektu:

- *ибо в ней объединяется вся Латгальская интеллигенция и верующий народ для защиты* [jo tajā aizstāvībai ir apvienojusies visa Latgales inteliģence un ticīgā tauta] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Tiek izmantotas baznīcas tekstiem raksturīgas norādes uz baltkrievu fiziskām un garīgām vajadzībām:

- *для защиты своих духовных и земных нужд* [savu garīgo un pasaulīgo vajadzību aizstāvībai] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Христианская же Партия Католических Крестьян желает вести народ по пути мира и согласия, чтобы исполнить на земле идеалы веры Христа* [Taču Kristīgo zemnieku un katoļu partija vēlas vest tautu pa miera un saskaņas ceļu, lai piepildītu uz zemes Kristus ticības ideālus] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Citas partijas tiek salīdzinātas ar ļaunajiem spēkiem, kas tiek pretstatīti Dieva darbībām:

- *Вместо признания Бога они сеют неверие, вместо любви – вражду и ненависть между людьми, вместо правды – неправду и ложь* [Dieva atzīšanas vietā viņi sēj neticību, mīlestības vietā – ienaidu un naidu starp cilvēkiem, patiesības vietā – nepatiesību un melus] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Zemnieku partija tiek salīdzināta ar zemnieka sargu, kas vienmēr rūpējās par labāku dzīvi Latgales zemniekam:

- *на своих плечах выносила все трудности и невзгоды, какие приходилось встречать, чтобы создать лучшую и более светлую жизнь*

Латгальского крестьянина [uz saviem pleciem nesa tās grūtības un nedienas ar kurām nācās sastapties, lai Latgales zemniekiem radītu labāku un gaišāku dzīvi] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Laikrakstu virsraksti pārsvarā ir gari un tie piesaista lasītāju uzmanību. Virsrakstiem vienmēr ir īpašs uzdevums – tiem jāpiesaista lasītāju uzmanība un „*jāpadara teksts lasītājam pievilcīgs un saistošs, tas jātuvina lasītājam*” (Liepa 2013, 143). Savukārt, virsraksta veidotājam jāpazīst savs lasītājs (Dor 2003, 696). Izmantojot valodnieces D. Liepas terminoloģiju (Liepa 2013, 145-150), baltkrievu presē tiek izmantoti dažāda veida virsraksti, piemēram, informatīvie (kuri informē par kādu notikumu) vai virsraksti ar intrigu (kuros izmanto frazeoloģiskos izteicienus vai pusfrāzes, un bez konteksta nevar saprast saturu). Informatīvie:

- *Драматичному театру имя Я. Коласа* – 75 [J. Kolasa Drāmas teātrim – 75 gadi] (Латгалес Лайкс 2002 Nr. 22);
- *Масленица* [Vastslāvji] (Латгалес Лайкс 2002 Nr. 22);
- *Юбилей* [Jubileja] (Латгалес Лайкс 2001 Nr. 19).

Ar intrigu:

- *Мы начинаем* [Mes uzsākam] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Выбор зроблены* [Izvēle izdarīta] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Страна выбрала свой путь* [Valsts izvēlējās savu ceļu] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Депутаты выбирают Беларусь* [Deputāti izvēlas Baltkrieviju] (Прамень 2011 Nr. 1).

Nemot vērā izmantotos lingvistiskos līdzekļus, šo visu var uzskatīt par apjomīgu reklāmu, jo laikrakstā ievietoti lieli partijas propagandas raksti. Izbrīna krievu valodas lietojums laikraksta otrajā numurā, kurā teikts, ka šī partija aizstāvēs valodas intereses. Rodas jautājums – kuras valodas intereses? Un kāpēc apjomīgākie reklāmas teksti ir rakstīti krievu valodā? Acīmredzot, atbilde ir vienkārša: lielākā baltkrievu daļa bija pārkrievojusies, bet tajā pašā laikā saglabāja savu baltkrievu nacionālo identitāti. Viens no politiskajos diskursos⁹⁵ biežāk izmantotajiem paņēmieniem ir disfēmija. Tādējādi šo laikrakstu var uzskatīt par reklāmu, kas baltkrievu tautu aģitēja balsot par vajadzīgo partiju, izmantojot dažāda veida lingvistiskus paņēmienus (piemēram, pavēles izteiksmes, vietniekvārdu *мы* [mēs] un *ты* [tu] izmantošana).

⁹⁵Termins diskurss ir „*tekstu mijiedarbē ar apkārtējo pasauli – sociāliem, psiholoģiskiem, kultūras un citiem faktoriem. Runātais vai rakstītais teksts kā valodas saziņas akts*” (VPSV 2007, 93).

4.3. Interference un svešvalodu pārcēlumi laikrakstos

Vislielākais skaits latviešu leksisko pārcēlumu baltkrievu presē novērojams rakstos, kuri informē par ekonomiskās, sabiedriskās un kultūras dzīves notikumiem. Pie šādām leksikas vienībām ir pieskaitāmi kompāniju, uzņēmumu, iestāžu nosaukumi.

Nosaukumus svešvalodā, tostarp latviešu valodā, laikrakstos galvenokārt atspoguļo oriģinālvalodā, dažviet tikai mainot galotnes, piemēram, izmantojot apostrofu ģenitīva formas atveidošanā:

- *Індра, база degvin'a, мяла некалькі манаполек, а ў рэшыце-рэшытаў і тракцір* [Indrai, degvīna bāzei, bija dažas monopoles un bārs] (Голас беларуса 1925 Nr. 8).

Šajā gadījumā tika lietots baltkrievu vārds *база* un latviešu vārds *degvīns*, kuram šajā konstrukcijā jābūt ģenitīva formā, līdz ar to rakstā saskaņā ar latviešu valodas normām tika lietota forma ar galotni **-a**, kas ir raksturīga vīriešu dzimtes galotnes ģenitīva formā, t.i., **-a**.

Pārcēlums tiek lietots bez izmaiņām avotvalodā, rakstot latviešu valodā vai svešvalodā, nominatīvā:

- *Выдрукаваць у „Валдības Vēstnesis”* [Publicēt „Valdības Vēstnesī] (Голас беларуса 1925 Nr. 6);
- *Рэдактар жэнеўскае газеты „Journal de Geneéve”* [Ženēvas avīzes redaktors] (Голас беларуса 1925 Nr. 9).

Ir novēroti gadījumi, kad šādi pārcēlumi tiek atveidoti bez tulkojuma, iekļaujot vārdu vai visu frāzi, latviešu valodā vai svešvalodā:

- *Для аднаго з гэтых грамадзян ужо дабіліся высылкі. Lai dzīvo degvīns! Цяперака рэшта грамадзян байцця ваяваць за цывяразасць* [Vienu pilsoni jau izsūtīja. Lai dzīvo degvīns! Tagad daudz pilsoņu baidās cīnīties par atturību] (Голас беларуса 1925 Nr. 8);
- *Польскі адказ на часоніс „Natio”* [Poļu atbilde uz laikrakstu „Natio”] (Голас беларуса 1927 Nr. 56 (9));
- *«Rzeczpospolita» у Nr. 54 ад 24-га лютага падае далейшыя весткі аб сялянскіх дэманстрацыях* [Avīze «Rzeczpospolita» 54. numurā 24. februārī turpina informēt par zemnieku streikiem] (Голас беларуса 1927 Nr. 53 (6));
- *Латышская песня «Ej saulīte, drīz pie Dieva»* [Latviešu dziesma „Ej saulīte, drīz pie Dieva”] (Голас беларуса 1927 Nr. 56 (9)).

Tajā pašā laikā preses valodā pārcēlumi sastopami ar tulkojumiem baltkrievu valodā iekavās vai pēdējās, vai iekavās un pēdējās:

- *Ён велічава выцягнуў з кішэня бутэльку «degvīna» (гарэлкі) і паставіў на стол* [Viņš demonstratīvi izņēma no mēteļa degvīna pudeli un nolika to uz galda] (Голас беларуса 1925 Nr. 3);
- *Найбуйнейшыя выдавецтвы, як „Вальтэр і Рамп”, „Kulturas Balss” („Голас Культуры”), „Dailes un Darbi” („Мастацтва і Праца”), „Grāmatu Draugs” („Друг Кнігі”), і інш., выпускаюць сотні вялікіх кніжэк штогодна* [Lielākās izdevniecības, tādas kā “Valters un Rapa”, “Kultūras Balss”, “Dailes un darbi”, “Grāmatu Draugs” u.c., izdod simtiem labu grāmatu gadā] (Голас беларуса 1927 Nr. 52 (5));
- *Латыская газета „Jaunākas Ziņas” („Навейшыя Ведамасьці,”)* [Latviešu avīze „Jaunākās Ziņas”] (Голас беларуса 1927 Nr. 56 (9)).

Novēroti gadījumi, kad nosaukumi tiek fiksēti ar transliterāciju baltkrievu valodā, ģenitīva formā vai nominatīvā un tulkojumu baltkrievu valodā:

- *Рэдагуе штомесячнік маладых пралетарскіх пісменнікаў «Крэіса Фронта» (Левы Фронт)* [Rediģē jauno proletāriešu laikrakstu “Kreisā fronte”] (Голас беларуса 1929 Nr. 61(2));
- *Ян Райніс ён быў разам з Стучкай рэдагуючы першую рэвалюцыйную латыскую часопіс „Дзенас Лапа” (Штодзенны лісток)* [Jānis Rainis kopā ar Stučku rediģēja pirmo latviešu revolūcijas laikrakstu “Dienas lapa”] (Голас беларуса 1929 Nr. 61(2));
- *Латыскае газеты „Діенас Лапа” (Штодзенны лісток)* [Latviešu laikraksts “Dienas lapa”] (Голас беларуса 1929 Nr. 60 (1)).

Vienā avīzē lietoti divi dažādi Latvijas avīzes *Dienas lapa* nosaukuma atveidošanas varianti: „Дзенас Лапа” (*Штодзенны лісток*) un „Діенас Лапа” (*Штодзенны лісток*) ar tulkojumu baltkrievu valodā. Pirmā gadījumā lietots variants „Дзенас Лапа”, kur bkr. vārds *дзень* rakstīts ar latviešu lietvārda galotni ģenitīvā – **as** kā - *дзенас*. Vārds *дзень* baltkrievu valodā ir vīriešu dzimtē (BLV 2010, 358), pieliekot latviešu galotni – **as** ģenitīvā, žurnālists lietoja formu *дзенас*. Otrs vārds *Лапа* atspoguļots ar baltkrievu transliterāciju, bet latviešu valodā. Šādus pārcēlumus var uzskatīt par interferenci sākumstadijā. It īpaši šādi varianti mūsdienās (kad latviešu vārda sakne tiek pielāgota krievu valodas gramatiskajai sistēmai) ir ļoti izplatīti krievu

valodā Latvijā, atspoguļojot Latvijas reālijas. Tajā pašā laikā latviešu vārdu vai nosaukumu lietošana presē signalizē par asimilāciju (Malašonoka 2012, 188-191). Otrā gadījumā lietots latviešu nosaukums „*Диенас Лана*” baltkrievu transliterācijā. Tādējādi vienā teikumā ir iekļauti divu valodu – baltkrievu un latviešu – vārdi, kas norāda uz valodu kontaktiem.

Arī mūsdienu baltkrievu presē tiek izmantoti pārcēlumi no svešvalodām vai latviešu valodas oriģinālnosaukumiem, tie ir ievietoti baltkrievu vai krievu tekstā oriģinālnosaukumā, piemēram, t.s. ergonīmi (sk. Pošeiko 2015), sabiedrību ar ierobežotu atbildību nosaukumi pēdīnās doti kopā ar uzņēmējdarbības nosaukumiem (SIA):

- *SIA „Stūre-V”* (Прамень 2012 Nr. 2);
- *SIA „Iļģuciems”* (Прамень 2012 Nr. 2).

Kompāniju nosaukumi bez uzņēmējdarbības nosaukumiem, pēdīnās:

- „*Bērziņi*” (Прамень 2012 Nr. 2);
- „*Zvaigznīte*” (Прамень 2012 Nr. 2).

Izstādes nosaukums pēdīnās:

- „*Māja I 2012*” (Прамень 2012 Nr. 2);

Kompāniju nosaukumi bez pēdīnām un bez uzņēmējdarbības veida:

- *Iļģuciems* (Прамень 2011 Nr. 4);
- *Liepājas Metalurģs* (Прамень 2011 Nr. 4);
- *Mass-Media* (Латгалес Лайкс 2002 Nr. 24).

Viens no svarīgākajiem abreviatūru pārcēluma izmantošanas aspektiem – sociolingvistiskais aspekts: žurnālisti orientējas uz noteiktu lasītāju, t.i., Latvijā dzīvojošu un latviešu valodu pārzinošu.

Avīzes *Latgales laiks* pielikumā *Беларус Латгаліі* (Латгалес Лайкс 2000 Nr. 15) vērojama mikrotoponīma – ielas nosaukuma rakstīšana – gramatiskā interference: *вулицы Варшавас* – [Varšavas iela]. Šāda veida interferenci mikrotoponīmos krievu tekstos pēta valodniece T. Stoikova (sk. piemēram, Stoikova 2007, 249-254). Latviešu valodā ielas nosaukumos lieto ģenitīva formu prepozīcijās, t.i., lietvārda vai apzīmējamā vārda priekšā. Raksta autors pārveidoja ielas nosaukumu pēc baltkrievu modeļa – vārds *вулиця* [iela], bet atstāja latvisko nosaukumu ģenitīva formā *Варшавас* no latv. *Varšavas*, jo krievu un baltkrievu minoritātes valodā ieviesusies interference no latviešu valodas. Tādi paši piemēri sastopami avīzē *Прамень* (Прамень 1994 Nr. 1) ielu

nosaukumu rakstīšanā, piemēram, *на вулицы Слокас, вул. Вісвалжу, вул. Элізабетес* (Прамень 1995, Nr. 2) baltkrievu valodā un krievu valodā *ул. Элизабетес* vai *на улице Кришьяна Барона* (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1), lai gan pēc krievu valodas likumiem jābūt *на улице Кришьянса Баронса* u.c.

20. gs. pirmās puses baltkrievu periodikā novēroti ielu nosaukumi latviešu valodā, lokatīva formā, piemēram: *Valdemāra ielā Nr.36, Stabu ielā 12, dz.31* (Беларускае слова 1931, Nr. 1), un tie ir ievietoti tekstos baltkrievu valodā, līdz ar to tiek lietotas divas valodas vārdi vienā teikuma ietvaros.

Kā norāda N. Malašonoka, aizvien vairāk letonismu parādās ne tikai krievvalodīgo sarunvalodā, bet arī masu saziņas līdzekļos, kuri ļoti precīzi atspoguļo valodas situāciju valstī. Dažos gadījumos aizguvumu vai pārcēlumu lietošanas cēloņi ir neizskaidrojami – tā var būt interference, bet var būt arī apzināts stilistisks paņēmieni (Malašonoka 2012, 187-194), taču šajos piemēros ir konstatējami interferences gadījumi.

Ir jāatzīmē, ka baltkrievu avīze šādus nosaukumus – pārcēlumus atveido nekonsekventi: nomināciju nosaukumi latviešu valodā ir parādīti divējādi – gan ar latviešu grafētikas, gan ar krievu un baltkrievu transliterācijas palīdzību, pēdējās vai bez, bez tulkojumiem baltkrievu valodā:

- „*Лайпа*” (Прамень 2012 Nr. 2) no latv. ‘Laipa’ ;
- „*Юрас акментыні*” (Прамень 2012 Nr. 2) no latv. ‘Jūras akmentiņi’;
- „*Латвияс дзелзцельш*” (Прамень 2011 Nr. 1) no latv. ‘Latvijas dzelzceļš’;
- „*Льгюцыемс*” (Прамень 2011 Nr. 1) no latv. ‘Ļģuciems’;
- „*Лиенаяс металургс*” (Прамень 2011 Nr. 1) no latv. ‘Liepājas metalurgs’;
- *латышскі ансамбль „Кокле”* (Латгалес Лайкс 2004 Nr. 30) no latv. ‘Kokle’.

Piemēram, abreviatūru AS – Akcijas sabiedrība (krieviski būtu jābūt *АО - Акционерное общество*) izmantošana tekstos krievu valodā – atbilstoši krievu valodas prasībām, šī abreviatūra būtu jātulko (Дупленский 2004, 21), jo tā nav nosaukuma daļa, bet ir uzņēmējdarbības veida nosaukums:

- AS „*Вентспилсский торговый порт*” (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Šajā piemērā uzņēmējdarbības veida nosaukums kirilicas vietā AO atspoguļots kā AS, latīņu burtiem, tādējādi vienā teikumā izmantotas divas valodas – krievu un latviešu. Minētie piemēri rāda, ka kompāniju, uzņēmumu, izstāžu u.c. nosaukumi tiek likti pēdējās nekonsekventi vai vispār netiek atzīmēti ar pēdējām, un autori necenšas

atveidot tos valodā, kurā raksts tiek rakstīts, ņemot vērā valodas situāciju valstī, tas visiem ir zināms.

Atzīmējams, ka Latvijas mazākumtautību periodiskajos izdevumos bieži sastopami pārcēlumi no latviešu kā valsts valodas, piemēram, politisko, ekonomisko vai sociālo reāliju atspoguļošanā, jo valodu kontakti vienmēr saistīti ar interferenci (sk. 1. daļu).

Mūsdienu baltkrievu presē politisko partiju nosaukumi, deputātu vārdi un uzvārdi tiek rakstīti latviešu valodā, tos netulkojot, lai gan ir zināmi tulkojumi krievu valodā (un tie tiek lietoti, piemēram, Latvijas krievu presē), piemēram, nominatīvā:

- *Депутатская группа по сотрудничеству с парламентом Республики Беларусь в составе 48 депутатов: Nikolajs Kabanovs, SC, priekšsēdētājs; Artūrs Rubiks, SC, Aija Barča, ZZS; Imants Jānis Bekešs, PLL; Gaidis Bērziņš, VL-TB/LNNK (Прамень 2011 Nr. 1).*

Tādējādi var secināt, ka grafētiskais pārcēlumu noformējums parādās dažādos veidos: šajā gadījumā žurnālists neraksta deputātu uzvārdus un vārdus, partiju nosaukumus krievu valodā, bet latviešu valodā, jo lasītājiem šie uzvārdi, kā arī partiju abreviatūras, ir zināmi.

Tālāk sniegts vēl viens piemērs, kā atveido pārcēlumu Baltkrievijas vēstnieka Latvijā runas atspoguļojumā, kurā redzams, ka latviešu vārdus raksta, izmantojot transliterāciju baltkrievu valodā, jo runas autors ir Baltkrievijas diplomāts, kurš nepārzina latviešu valodu, bet vēlētos runu teikt gan valsts valodā – latviešu, gan baltkrievu valodā, tulkojot:

- *Экселенцес, дамас ун кунгі, дэргіе драугі! Баши Экселенцыі, шанюўнае спададства, дарагія сябры!* [Ekselences, dāmas un kungī, dārgie draugi! Jūsu Ekselences, dāmas un kungī, dārgie draugi] (Прамень 2011 Nr. 3).

Šajā gadījumā izmantots tiešais tulkojums no latviešu valodas baltkrievu valodā, izņemot vietniekvārdu *Jūsu*, kas trūkst latviešu teikumā.

Publicistikas tekstiem raksturīga politiskā diskursa leksikas lietošana un aģitācijas izmantošana, lai ietekmētu laikrakstu adresātus sev vēlamā virzienā. Piemēram, 20. gs. pirmās puses laikrakstā *Беларускае слова* publicēts neliels ironisks apskats par to, kā tā saucamie *poļi* runā baltkrieviski un Latgales latvieši pārdod savas mājas, lai aizbrauktu projām un tādā veidā tiktu vaļā no poļiem (Беларускае слова 1931 Nr. 1). Ja iepriekšējos gados baltkrieviski vairāk uzmanības veltīja pārkrievošanas draudiem, tad 20. gs. trīsdesmitajos gados viņi vairāk pievērsa uzmanību mākslīgajai

pārpoļošanai, poļu šovinisma jautājumiem un poļu centieniem baltkrievis pārtaisīt par poļiem: “Заданьнем польскіх шовіністаў – зрабіць з беларусаў і літоўцаў палякаў, прывіць ім ілюзіі “шляхміча” зрабіць іх сьляпымі паслужнікамі і піанэрамі паланізацыі” [Poļu šovinstu uzdevums ir baltkrievis un lietuviešus pārtaisīt par „poļiem”, iepotēt „šļahtiča” ilūzijas un pārtaisīt tos par akliem pārpoļošanās kalpiem un pionieriem] (Беларускае слова 1931 Nr. 1). Ar vārdu pēdiņās „шляхміч” domāts poļu tautības pārstāvis, un tas ir lietots negatīvā nozīmē, jo tajā laikā baltkrievis nosodīja visu, kas bija saistīts ar poļiem. Vārds *шляхміч*, jeb baltkrievis literārajā valodā *шляхціц* nozīmē *польскі дробнапамесны дваранін* [poļu augstmanis] un norāda uz vēsturisko leksiku (ТСБМ 5.2, 1984, 376). Leksēma *шляхміч*, kas it kā rakstīta baltkrieviski, ļoti līdzīga krievu leksēmai *шляхмич*, kurai ir tāda pati nozīme (СРЯ 1997, 747), līdz ar to šeit var būt vērojama grafētiskā interference krievu valodas ietekmē. Saskaņā ar A. Kļavinskas pētījumiem, latgaliešiem tolaik bija negatīva attieksme pret poļiem kā pret augstāku sociālo slāni, to piederību muižniecībai, garīdzniecībai un politiskajai varai (Kļavinska 2012a, 43). Ir būtiski, ka attiecībā uz poļiem, viņu tautību, politiskajiem viedokļiem, raksturojumi tiek norādīti pēdiņās un tos var uztvert kā ironiskus: *польскае хаты, палякі, паляк, шляхміч, польскі дух, для Латвійскай палоніі*. Citos teikumos, kur ir novērots neitrāls stils, teksts pēdiņās netiek lietots. Tajā pašā laikā baltkrievis presē kā baltkrievis vārdi tiek lietoti poļu izcelsmes vārdi (sk. augstāk). Jānorāda, ka poļu iesauka *шляхміч* gan Latvijā, gan Lietuvā, gan Baltkrievisjā pauž emocionāli vērtējošu attieksmi (Kļavinska 2015a, 49).

Attiecībā uz latviešu tautības raksturojumiem, tiek lietoti vārdi *латыш*, *латышы* bez negatīva raksturojuma (Беларускае слова 1931 Nr. 1). Attiecībā uz poļu organizācijas *Dzvon* nosaukumu viena laikraksta ietvaros tiek lietoti dažādi nosaukumi dažādās valodās: poļu valodā *Dzvon*; poļu valodā, bet ar transliterāciju baltkrievis valodā, *Дзвон* un baltkrievis valodā *Звончыкі* (Беларускае слова 1931 Nr. 1). Tā kā visus šos nosaukumus dzirdēja visapkārt, tie acīmredzot netika uzskatīti par svešiem. Šāda leksiskā interference norāda uz ļoti tuviem valodu kontaktiem.

Rakstos pamanīta grafētiskā interference darbības vārda rakstīšanā – partikula **nē** – krievu valodā (**не**) tiek rakstīta atsevišķi no darbības vārdiem, bet latviešu valodā – kopā. Iespējams, ka šī interference radusies latviešu valodas ietekmē:

- *государство неотпускает миллионов руб. на устранение безработицы и улучшение крестьянского быта* [Valsts neizsniedz miljoniem rubļu bezdarba

likvidēšanai un zemnieku dzīves apstākļu uzlabošanai] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Vēl konstatētas kļūdas, kuras varētu būt drukas kļūdas, vai arī tās radušās nepietiekamu krievu valodas zināšanu dēļ vai interferences ietekmē:

- *на кармежку Рижских лентяев (безработных)* [Rīgas slaistu (bezdarbnieku) barošanai] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Visticamāk, šī interference radusies baltkrievu valodas *a izrunas* iespaidā, jo baltkrievu un krievu valodā neuzvērto zilbi izrunā kā [a], bet krievu valodā tā ir jāatspoguļo kā [o], pareizi jābūt *кормёжка*.

- *ничтомное пособие* [niecīgs pabalsts] (Беларускае слова 1931 Nr. 2) – kr. jābūt *ничтожное*.

Aprakstot savas partijas priekšrocības, tiek izmantota krievu darbības vārda *быть* [būt] tagadnes forma (kas nav raksturīga mūsdienu krievu valodai). Acīmredzot šeit ir vērojama latviešu valodas ietekme, jo šajās konstrukcijās latviešu valodā tiek lietota verba *būt* tagadnes forma *ir*:

- *Христианская Партия Католических Крестьян есть наибольшая Латгальская политическая организация* [Kristīgo zemnieku un katoļu partija ir lielākā Latgales politiskā organizācija] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Secināms, ka valodas kontaktu rezultāts – pārcēlums – tiek atspoguļots Latvijas baltkrievu presē. Vietējo baltkrievu valodu ietekmēja ne tikai krievu un poļu valodas, bet arī latviešu, jo „*no kontaktlingvistiskā viedokļa latviešu valodai šai laikā multilingvālajā sabiedrībā bija nevis pasīva, bet aktīva loma*” (Koškins, Stoikova 2009, 89).

Jāatzīmē, ka raksti krievu valodā tika adresēti politiskajiem jautājumiem – par balsošanu vēlēšanās, aģitācijām u.tml., piemēram, laikrakstā bija ievietoti raksti ar šādiem nosaukumiem krievu valodā:

- *Все трудящиеся голосуют за об'единен. Крестьянско-рабочий список, который идет в Латгалии под Nr.30, в Земгалии под Nr.19* [Visi darbaļaudis balso par Zemnieku - strādnieku sarakstu, Latgalē ar 30. numuru, Zemgalē – ar 19. numuru] (Голас беларуса 1925 Nr.12);
- *Что же вокруг нас делается? Фабрики и заводы стоят. Безработица растет* [Kas tad ap mums notiek? Fabrikas un rūpnīcas nestrādā. Bezdarbs pieaug] (Голас беларуса 1925 Nr.13);

- *Канцелярыца тормозит работу* [Birokrātija bremzē darbu] (Голас беларуса 1925 Nr.13).

Tādi paši aģitācijas raksti ir arī baltkrievu valodā, piemēram:

- *Увесь працоўны люд галасуе за аб'яднаны сялянска-работніцкі съпісак які ідзе у Латгаліі пад Nr.30 у Земгаліі пад Nr. 19* [Visi darbaļaudis balso par Zemnieku - strādnieku sarakstu, Latgalē ar 30. numuru, Zemgalē – ar 19. numuru] (Голас беларуса 1925 Nr.11, 1).

Pēc vēlēšanām rakstu skaits krievu valodā sarūk.

Baltkrievu laikrakstos plaši lietota politiskā diskursa leksika, piemēram, laikrakstā *Беларускае слова* rakstā *Мы пачынаем ...* [Mēs sākam ...], kurā tika izklāstīts laikraksta mērķis – ar laikraksta palīdzību iepazīstināt baltkrievis ar Kristīgo katoļu un zemnieku partijas uzdevumiem, jo šī partija veidoja baltkrievu *politisko seju* (*беларускі палітычны твар*), un līdz šim, autoruprāt, nebija izveidota *skaidra politiska un sociāla baltkrievu seja* Latvijā (“*не маючыя аднаго ясна акрэсьленаго палітычнага і сацыяльнага твару*”) (*Беларускае слова* 1931 Nr. 1). Tā kā katram baltkrievam nav skaidra *šīs partijas seja (твар)*, tad autori uzsver, ka laikraksts palīdzētu saprast, ka partija ir izveidota nevis politiskās programmas dēļ, bet zemnieku interešu aizstāvēšanai. Baltkrievu vārds *твар* [seja] šajā rakstā tiek lietots pārnēstā nozīmē, ar nozīmi ‘īpašību kopums’, kas raksturotu šo baltkrievu partiju. Laikrakstā vārda *seja* nozīme izpaužas kā partijas programma. Nelielā rakstā šis vārds tiek lietots trīs reizes, lai uzsvērtu nepieciešamību izveidot baltkrievu sabiedrībā tādu partijas *seju jeb tēlu*. Baltkrievu vārds *твар* tiešajā nozīmē ir stilistiski neitrāls, tomēr, metaforiski lietots, tas iegūst papildinformāciju: šajā numurā vārds *твар* [seja] tiek lietots arī ceturto reizi, bet pārnēstajā nozīmē - izmantojot frazeoloģisko izteicienu – *плюнуць у твар* (*Беларускае слова* 1931, Nr. 1) [iespļaut sejā] t.i., ar savu rīcību aizvainot cilvēku. Tas kā frazeoloģisms ievietots ТСБМ (ТСБМ 5, 1983, 278) un ir frazeoloģisms latviešu valodā⁹⁶ (LLVV 7.1, 1989, 375). Šajā gadījumā autora vērtējums ir negatīvs un nicinošs. Analizējot laikraksta abu numuru valodu, var secināt, ka laikraksta mērķis bija izveidot un izaudzināt baltkrievu vētētāju *politisko seju* un politiskos uzskatus.

⁹⁶“*Spļaut (iespļaut) sejā – rupji aizvainot kādu, atklāti teikt ko nievājošu, nicinošu*” (Laua 2000, 1109).

Tajā pašā rakstā, aprakstot politiskās darbības, autors piecos teikumos pēc kārtas lieto vārdu *тактыка*. Vārds *taktika* latviešu valodā (LLVV 7. 2, 1991, 435) nozīmē ‘3. Darbības principu, arī darbību kopums kāda mērķa sasniegšanai’ un baltkrievu valodā tam ir speciāla nozīme politiskās darbības aprakstam – *спродкі і прыёмы грамадскай і палітычнай барацьбы* (ТСБМ 5, 1983, 464). Šis vārds tiek lietots kopumā astoņas reizes, un vārdu atkārtošana parasti ir raksturīga emocionāli ekspresīvai valodai (Голуб 1986, 38). Šajos teikumos šis lietvārds galvenokārt tiek lietots kā negatīvā apliecinājums kopā ar adjektīviem, piemēram, неасьцярожная тактыка, асьцярожная і вытрыманая, выбарчая тактыка, як адным другіх абмануць, неправідовая тактыка:

- *Больш энэргійнай, падчас неасьцярожнай тактыкі* [Vairāk enerģiskas, dažreiz neuzmanīgas taktikas] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Другія прытрымліваюцца тактыкі больш асьцярожнай і вытрыманай* [Citi pieturas pie vairāk piesardzīgākas un rūdītākas taktikas] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Тайныя сходы, дзе абгаварываецца выбарчая тактыка, як адным другіх абмануць* [Vēlēšanu taktika tiek apspēlēta slepenajās sanāksmēs, kā vienam otru piemulķot] (Беларускае слова 1931 Nr. 1);
- *Гэтая нечаканасць выклікана неправідовой тактыкай польскіх дэпутатаў* [Šāds pārsteigums izriet no poļu deputātu negodīgās taktikas] (Беларускае слова 1931 Nr. 1).

Tā kā vārds *тактыка* ir saistīts ar politisko jomu, – kurai baltkrievu presē – ir negatīva nozīme, (jo baltkrievam viss, kas saistīts ar politiku, ir ar negatīvu nokrāsu), arī vārdam *taktika* līdz ar to ir acīmredzama negatīvā nozīme.

Laikraksta saturs pilnīgi veltīts politiskajiem notikumiem Latvijā, abi laikraksta numuri ir emocionāli. Otrais laikraksta numurs ir daudz emocionālāks, nekā pirmais. Tajā redzama tikai partijas propaganda, pat publicētais dzejolis ir pilnībā veltīts vēlēšanām un negatīvi raksturo baltkrievus kā cilvēkus, kuriem ir dažāda veida problēmas. Pie politiskā diskursa leksikas var pieskaitīt arī vārda *Saeima* lietošanu baltkrievu presē. Baltkrievu valodā 20. gs. pirmajā pusē baltkrievu laikrakstos raksta pēc poļu vārda modeļa *Sojm* – t.i., *Соём*. Jānorāda, ka vārds *Соём* plaši tika lietots baltkrievu valodā 20. gs. pirmajā pusē ar nozīmi ‘Рада’ un ‘Парламент’.

Vārdu *Сойм* baltkrievu laikrakstos lietoja gan attiecībā uz Latvijas Saeimu, gan Baltkrievijas Parlamentu, gan Polijas Saeimu, piemēram:

- *Польскі Сойм* [Poļu Saeima] (Голас беларуса 1927 Nr. 52 (5);
- *Беларускі дэпутат Баран у Сойме* [Baltkrievu deputāts Barāns Saeimā] (Голас беларуса 1927 Nr. 52 (5);
- *У Латвійскім Сойме* [Latvijas Saeimā] (Голас беларуса 1927 Nr. 55 (8);
- *беларускі Сойм Заходняй Беларусі* [Rietumu Baltkrievijas baltkrievu Saeima] (Голас беларуса 1927 Nr. 53 (6)).

Šo vārdu mēdza rakstīt arī ar mazo burtu:

- *29 студзеня прыбыў у сойм беларускі дэпутат сойму Баран* [29. novembrī Saeimā ieradās baltkrievu saeimas deputāts Barāns] (Голас беларуса 1927 Nr. 52 (5).

Vēlāk vārdu *Сойм* baltkrievu valodā pārtrauca lietot. Mūsdienās šo vārdu atsāka lietot, uz ko norāda baltkrievu –krievu vārdnīca (БРС)⁹⁷ – bkr. *Сойм*, kr. *Сейм* vīriešu dzimtē [Saeima].

Jānorāda, ka mūsdienu baltkrievu preses izdevumos, atveidojot latviešu vārdu Saeima, tiek lietoti varianti *Сазйма*, *Сейм* un *Сэйм*, bet vairs netiek lietota forma *Сойм* pēc poļu valodas parauga. Rakstos vērojami dažādi latviešu vārda *Saeima* ekvivalenti pat viena raksta ietvaros: *Сэйм*, *Сазйма*.

Pirmajā variantā tiek lietota krievu valodas forma *Сэйм* (vīriešu dzimtē) (KLV 2008, 470). Vārds *Сазйма* ir sieviešu dzimtes, kas ir latviešu vārda Saeima variants. Vārds *Сэйм* lietots vīriešu dzimtē ģenitīvā *Сэйма* un lokatīvā *ў Сазэйме*:

- *Дазвольце шчыра павінішаваць Вас з абраннем дэпутатам Сэйма Латвійскай Рэспублікі* [Laujiet Jūs apsveikt ar ievēlēšanu Latvijas Republikas Saeimas deputāta amatā] (Прамень 2011/2012 Nr. 61).

Otrajā variantā vārds tiek rakstīts ar baltkrievu valodas transliterācijas palīdzību *Сазэйма*, kuru lieto tieši Baltkrievijas baltkrievi:

- *Спадзяюся, што пад час сваёй працы ў Сазэйме Латвіі Вы будзеце спрыяць пашырэньню ўзаемакарыснага супрацоўніцтва Беларусі з Латвіяй* [Ceru, ka jūsu darbības laikā Latvijas Saeimā Jūs paplašināsiet divpusējo sadarbību starp Baltkrieviju un Latviju] (Прамень 2011/2012 Nr. 61);
- *ў Сазэйме Латвіі* [Latvijas Saeimā] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

⁹⁷БРС – *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: www.skarnik.by/belrus/90330

Acīmredzot, baltkrievu diplomāti vēlējās atspoguļot latvisko nosaukumu pēc iespējas tuvāk latviešu valodas oriģinālam, jo baltkrievu valodā tiek lietots vārds *Урад* ‘valdība’ (BLV 2010, 273), bet mūsdienu vārdnīcās jau parādās vārds *Соём* (БРС⁹⁸). Vienā tekstā krievu valodā arī novērojama forma *Сазьма*, ko šajā gadījumā raksta ar krievu valodas transliterācijas palīdzību, un, iespējams, izmantojot latviešu valodas gramatikas likumus – rakstot vārdu sieviešu dzimtes locījumā. Šo rakstu krievu valodā rakstīja baltkrievu diplomāts, sal.:

- *Госпоже Елене Лазаревой, председателю парламентской группы Сазьма Латвийской Республики по сотрудничеству с Национальным собранием Республики Беларусь* [Jeļenas Lazarevas kundzei, Latvijas Republikas Saeimas parlamenta grupas sadarbībai ar Baltkrievijas Republikas Saeimas parlamenta grupas sadarbībai ar Baltkrievijas Republikas Nacionālo sapulci priekšsēdētājam] (Прамень 2011/2012 Nr. 61);
- *Председателю парламентской группы Сазьма Латвийской Республики* [Latvijas Republikas Saeimas Parlamenta grupas priekšsēdētājam] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1). Jāpiemin, ka šāda vīriešu dzimtes ģenitīva forma tiek lietota trīs reizes.

Avīzē *Прамень* 1994. gada numurā Nr. 1 tiek lietota šī vārda baltkrievu forma *Сэйм* (ў *Сэйме*) lokatīvā – ‘Saeimā’.

20. gs. pirmās puses laikrakstos var novērot vairāku valodu interferenci, kas ir valodu kontaktu rezultāts. Piemēram, laikrakstā *Беларускае слова* ir publicēts politisks raksts *Рожнагалосьсе ці разыходжаньне* [Nesaprašānās vai nesaskaņas]. Jānorāda, ka baltkrievu literārajā valodā nav vārda *рожнагалосьсе*, bet ir *рознагалоссе* ar nozīmi ‘адсутнасць згоды, адзінства ў поглядах, думках, інтарэсах’ [nesaprašānās, nesaskaņas atšķirīgu uzskatu, domu dēļ] (ТСБМ 4, 1980, 712). Šī vārda forma vairāk līdzinās poļu vārdam *róźny* ar nozīmi ‘dažāds, daždažāds’ (PLV 1970, 358), un šī ir fonētiskā interference baltkrievu valodā.

Tajā pašā rakstā sastopama arī cita šī paša vārda forma *рожнагалосье*, kura izcelsme arī ir saistīta ar poļu valodu. Šādu formu rakstā autors lieto astoņas reizes vienā laikraksta numurā. Tajā pašā rakstā autors vienu reizi lieto pareizo baltkrievu valodas vārdu *рознагалосье* blakus formai *рожнагалосье*, mūsdienās šis vārds tiek rakstīts *рознагалоссе* (ТСБМ 4, 1980, 712). Vārds *разыходжаньне* mūsdienu

⁹⁸БРС - *Белорусско-русский словарь онлайн* [skatīts 2016. gada 16. februārī]. Pieejams: www.skarnik.by/belrus/90330

baltkrievu literārajā valodā ir *разыходжанне* ‘Несупадзенне ў чым-н., супярэчнасць (у поглядах, думках)’ [tas, kas padara atšķirīgu, savādāku, atšķir (viedokļos, domās)] (ТСБМ 4, 1980, 628). Acīmredzot, raksta autors bija bilingvāls un jauca dažādas valodas, vārdus un skaņas. Rakstā ir sastopami vārdi *рожніца* un *рожны*, kuru formas ir līdzīgas poļu valodai. Tie nav baltkrievu literāras valodas vārdi, līdz ar to var secināt, ka neprecīzi lietojot vārdus, autors nezina valodas normas (Голуб 1986, 5-44) vai jauca skaņas, līdz ar to laikrakstā parādās fonētiskā interference.

Vārdi ar sakni *рож* pēc poļu valodas modeļa ir sastopami arī 1930. gada laikrakstā *Пагоня*, kurā tiek lietoti adjektīvs daudzskaitļa formā *рожные* nozīmē ‘dažādi’ –un lietvārds sieviešu dzimtē *рожнадумнасьць* nozīmē ‘citāda domāšana’: „захопленьне рожнымі палітычнымі кірункамі і выцякаючая адсюль вялікая рожнадумнасьць” [Interese par dažāda veida politiskajiem virzieniem noved pie citādas domāšanas] (*Пагоня* 1930 Nr. 1), savukārt mūsdienu baltkrievu literārajā valodā tiek lietots vārds nekatrā dzimtē *іншадумства* (ТСБМ 2, 1978, 556). Variantu *рожнадумнасьць* var uzskatīt par mūsdienu baltkrievu literārā vārda *іншадумства* teritoriālo variantu.

Laikraksta 1925.gada 10. numurā ir neliela diskusija/komentārs par vārdu *байкот* - ‘boikots’ (BLV 2010, 28). Redaktora komentārs attiecas uz V. Lastovska lietoto vārdu *байкот* pēdējās laikraksta numurā, jo tas uzskata, ka vārds ir svešvārds, līdz ar to liekams pēdējās:

- *Міністэрства Беларускіх Спраў у Літве не было, а толькі, пасья «байкоту» спынена крэдыта* [Baltkrievu jautājumu Ministrijas Lietuvā nebija, bet tikai pēc „boikota” pārtraukts kredīts] (Голас беларуса 1925 Nr. 10).

Latvijas laikraksta redaktors brīnās, kāpēc autors pasvītro, ka šis vārds ir svešvārds un lieto to pēdējās, kā vārdu, par kuru baltkrievi it kā nezinātu:

- *Чаму гр. Ластоўскі ўзяў слова байкот у чужаслоў нам незразумела* [Mēs nesaprotam, kamdēļ pilsonis Lastovskis uzskata, ka vārds „boikots” ir svešvārds] (Голас беларуса 1925 Nr. 10).

Vārda *boikots* izcelsme ir saistīta ar personas vārdu *Boycott*, pret kuru tika vērstā darbība. ТСБМ vārds *байкот* ir ievietots ar piezīmi – nosaukums ir cēlies no personas vārda (ТСБМ 1, 1977, 636). Vārds *boikots* LLVV satur šādas nozīmes: 1. ‘Attiecību, darījumu pārtraukšana (ar kādu valsti, iestādi, personu)’, 2. ‘Atteikšanās piedalīties vēlēšanās’ (LLVV 2, 1973, 107). ТСБМ norāda uz vārda vairākām nozīmēm: 1. ‘Спосаб палітычнай і эканамічнай барацьбы, калі цалкам або часткова

спыняюцца адносіны з якой-н. асобай, арганізацыяй ці дзяржавай’ [1. politiskās jeb ekonomiskās cīņas veids, kad pilnīgi vai daļēji tiek pārtrauktas attiecības ar kādu personu, organizāciju vai valsti]; 2. ‘Спыненне адносін з кім-н. у знак незадавальнення чыімі-н. Паводзінамі’ [Attiecību pārtraukšana ar kādu, dēļ neapmierinātības uzvedībā] (ТСБМ 1, 1977, 636).

Baltkrievu svešvalodu vārdnīcā ir reģistrēts vārds *байком* ar tādām pašām divām nozīmēm (CIC 1999, 194-195), kuras ir norādītas baltkrievu valodas skaidrojošā vārdnīcā.

Visticamāk, Latvijas laikraksta redaktors šo vārdu neuztvēra kā svešu, bet V. Lastovskis, kurš bija *Baltarusių-rusų kalbų žodynas. Расійска – Крыўскі (беларускі) слоўнік* autors un nedzīvoja Latvijā, rakstot šo vārdu pēdiņās, uzsvēra vārda „svešumu”, uzskatot, ka tas netiek lietots bieži vai arī ka tādu daži var nezināt. Tāpat iespējams, ka tāda bija V. Lastovska attieksme pret svešvārdiem, jo viņš cīnījās par baltkrievu valodas pūrismu (sk. 2. daļu) un viņam bija negatīva attieksme pret svešvārdiem (sk. Ластоўскі 1924, 2).

Laikraksta rakstos bieži tiek apspēlēts vārds *палітыка* - ‘politika’, kas lietots pretstatā *mūsu politika* (baltkrievu) un *viņu politika* (vācu, krievu), un šis vārds tiek lietots galvenokārt negatīvā nozīmē. Atspoguļojot jēdzienu *нямецкая палітыка* [vācu politika], tiek nosodīta vācu kustība „Drang nach Osten”:

- *Ў Латвіі тая нямецкая палітыка, якая пыталася абнямечыць палякаў і якая ведама пад характэрным лёзунгам “Drang nach Osten”* [Latvijā ir tāda vācu politika, kas centās pārvāciskot poļus un kas ir zināma ar saukli „Drang nach Osten”] (Голас беларуса 1925 Nr. 11).

Savukārt *ў расейцаў палітыка* [krievu politika] tiek nosodīta, jo krievi neuzvedas godīgi, un aprakstā ir vērojama ekspresivitāte, lietojot izsaukuma zīmi un verbu *праваліцеса* nozīmē ‘iekrīst’, ‘iegāzties’ (BLV 2010, 212):

- *Калі ў вас, ў расейцаў, гэта завецца палітыкай, дык праваліцеса Вы з гэткай палітыкай, ашуканцы!* [Ja pie jums, krievi, tas saucas par politiku, tad ejiet jūs ar savu politiku, blēži!] (Голас беларуса 1925 Nr. 9).

Tekstos vācu un krievu *politika* raksturota kā negatīva, savukārt baltkrievu politika, autoruprāt, ir vērsta uz pozitīvo – savas tautas interešu aizstāvēšanu. Pretstatā svešai „politikai”, *беларуская «палітыка»* [baltkrievu „politikai”] jābūt gudrai, un vārds tiek lietots pēdiņās, iespējams, norādot uz īpašu situāciju baltkrievu vidū:

- *Уся беларуская «палітыка» зводзіцца і павінна зводзіцца да грамадзкае абароны сваіх нацыянальна-культурных правоў, як меншасці, ды сацыяльна-эканамічных інтарэсаў беларускіх працоўна-сялянскіх масаў* [Visa baltkrievu „politika” ir vērsta un tai vajadzētu būt vērstai uz savu pilsoņu nacionālo un kultūras tiesību aizstāvību, kā mazākumtautības, un strādājošo baltkrievu zemnieku sociāli-ekonomisko interešu aizstāvību] (Голас беларуса 1925 Nr. 8).

Atspoguļojot svētku nosaukumus un kultūras pasākumus baltkrievu presē, vērojamas atkāpes no literārās baltkrievu valodas. Mūsdienu baltkrievu literārajā valodā tiek lietots vārds *Каляды* (ТСБМ 2, 1978, 595), (BLV 2010, 122) ‘Ziemassvētki’, bet tajā pašā laikā baltkrievi aktīvi lieto senslāvu vārdu *Ражство*:

Apzīmējot Ziemassvētkus, tiek lietoti divi vārdi – *Ражство* un *Каляды*:

- *Чакаюць людзі Ражство* [Ļaudis gaida Ziemassvētkus] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1);
- *З Новым годом і Ражством Хрыстовым!* [Laimīgu Jauno gadu un Priecīgus Ziemassvētkus!] (Латгалес Лайкс 2000 Nr. 3);
- *З Калядамі* [Priecīgus Ziemassvētkus] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Святкавалі Ражство Хрыстова* [Svinēja Ziemassvētkus] (Прамень 2011 Nr. 1).

No 11. gs līdz 12. gs. austrumslāviem bija vienāds nosaukums Ziemassvētku apzīmēšanai – *ражаство, ражджаство* vēlāk *рожество* (ЭСБМ 1978, 13-35), bet vēlāk slāvu valodām nosaukumi nošķīrās: kr. – *Рождество*, ukr. *коляда́*, bkr. – *Каляды*, čehu - *koleda*, poļu - *kolęda*. Krievu vārds *Рождество* ir aizguvums no senslāvu valodas (ar baznīcas valodas starpniecību), bet senkrievu vārds *рожество* ir austrumslāvu, kas pēc tam varēja būt baltkrievu, ukraiņu un krievu tautas valodā. M. Fasmera vārdnīcā norādīts, ka vārds *Рождество* ir aizguvums no baznīcas valodas (ЭСРЯ 3, 1987, 493). Tā kā baltkrievu valodas pareizrakstības pamatā ir fonētiskais princips, neuzsvertais [o] atspoguļojas rakstībā kā [a] *Ражство*. Šāda vārda izmantošana netiek uzskatīta par kļūdainu, jo baltkrievi lieto izteicienu *з Расством Хрыстовым*, tomēr baltkrievu literārajā valodā tiek lietots vārds *Каляды*.

Laikrakstā apzīmējot slāvu tautu svētkus Masļenica (bkr. – *Масленица*) tiek lietoti divi varianti:

- *Масленица* (Прамень 2012 Nr. 2) un *Масленка* (Прамень 2012 Nr. 2);

- *Масленічны рытуал* (Прамень 2012 Nr. 2).

M. Ābolas vārdnīcā šis vārds tiek tulkots kā *vastslāvis* un *metenis* (BLV 2010, 165). Vārds *масленица* baltkrievu valodā ir literārais vārds, bet blakus tam tiek lietots arī *масленка*, kas varētu būt saīsinājums no vārda *масленица* un ir līdzīgs vārdam *маслёнка*, vienā no skaidrojumiem tas nozīmē ‘Вадкасць, якая застаецца пасля збівання масла’ [šķidrums, kas paliek pēc sviesta saputošanas] un ‘Прыстасаванне для змазкі машын’ [Ierīce mašīnu eļļošanai] (ТСБМ 3, 1979, 118). Vārds *масленка* nav reģistrēts ТСБМ. Baltkrievu dialektu vārdnīcā ir sastopams dialektisms *маслянка* (Слоўнік 1979, 40). *Масленка* ir arī toponīms Minskas apgabalā un *Маслянка* ir toponīms Krievijā un Ukrainā. Baltkrievu valodas etimoloģiskajā vārdnīcā vārdi *масленица*, *масленка*, *масьлінка*, *масліна*, *масляна* nozīmē ‘nedēļu, kad notiek atvadas no ziemas pirms gavēņa’. Tas ir austrumslāvu vārds, no senslāvu *масльІа седьмица* un *маслінка* ‘страва з тварогу і масла, якую ядуць на масленцу’ [ēdiens no biezpiena un sviesta, kādu ēd meteņa laikā] (ЭСБМ 6, 1978, 247). Vārda *масленица* izcelsme ir saistīta ar vārdu *масло* ‘sviests’ (ЭСРЯ 2, 1986, 578).

M. Ābola savā vārdnīcā lieto vārdu *vastslāvis*. Vārds *vastslāvis* nozīmē ‘februāra 12. dienu, kuras vakarā, pēc senču ticējumiem, Laima met savas dāvanas (no tā meteņa vārds); vai „gavēņa priekšvakars” (lejasvācu „fastelauendt”)’ (LME)⁹⁹ un tie ir ‘seni latviešu ziemas aizvadīšanas svētki; meteņi’ (LLVV 5, 1984, 185). Vārds *metenis*, kuru kā otro iespējamo tulkojumu norādījusi M. Ābola, nozīmē ‘veclatviskā pavasara diena, ar to noslēdzas ķekatu laiks un seko klusais laiks ar pavasara dienu darbiem; meteņi’ (KV 1927-1940¹⁰⁰) vai arī to pašu, ko nozīmē vārds *vastslāvis* - ‘seni latviešu ziemas aizvadīšanas svētki; vastslāvji’ (LLVV 8, 1996, 328). *Maslenica* ir ļoti populāri svētki starp slāvu tautām, tāpēc to svinēšana (kas ilgst nedēļu) ir svarīga, jo šajā laikā pareizticīgajiem tiek atcelti ierobežojumi ēdienu lietošanā gavēņa laikā, jo simboliski tiek pavadīta ziema un sagaidīts pavasaris. Tā kā tas ir jautrs pasākums, par to daudz raksta baltkrievu presē: piemēram, par šo svētku vēsturi un pasākumiem, kuri tiek rīkoti pilsētās.

Laikraksta *Прамень* 2011. gada 1. numurā ievietots raksts krievu valodā *Драники* (Прамень 2011 Nr. 1) ar instrukciju, kā cept pankūkas no kartupeļiem (biezās

⁹⁹LME – Latvju mazā enciklopēdija. Rīga : Grāmatu draugi, 1935 [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=vastsl%C4%81vis>

¹⁰⁰KV – *Konversācijas vārdnīca*. Rīga, 1927.-1940 [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=metenis>

pankūkas), kas ir baltkrievu virtuves nacionālais ēdiens (Cuisine¹⁰¹), un tiek dotas dažas receptes krievu valodā. Rakstā pieminēti vairāki šādu pankūku nosaukumi krievu valodā: *драники*, (baltkrievu – *дранікі*) *драчѣнки*, *бульбянки*, *блины из картофеля*, un lokālais (Latgales) nosaukums – *драчи*. ТСБМ vārdnīcā ievietoti tikai daži nosaukumi baltkrievu valodā: visppazīstamākais *дранікі* (ТСБМ 2, 1978, 195), *драчона* (ТСБМ 2, 1978, 197), *драчоюк* (ТСБМ 2, 1978, 197) un *бабка* (ТСБМ 1, 1977, 319). М. Fasmera vārdnīcā un J. Koroļovas vārdnīcā (Королева 2000) šāds vārds nav reģistrēts. Vārds *дранікі* acīmredzot ir cēlies no baltkrievu verba *драць* [plēst] (BLV 2010, 86). BLV vārdnīcā arī ir atspoguļots šāds vārds: ir ievietoti divi vārdi *дранік* [kartupeļu pankūka] (BLV 2010, 85), deminutīvs *драчонік* (BLV 2010, 86), *бабка* ar nozīmi ‘bāba, kuličs, sacepums no rīvētiem kartupeļiem’ (BLV 2010, 27). Baltkrievu etimoloģijas vārdnīcā ir reģistrēts vārds *бабка* ar nozīmi ‘род ежы з дранай бульбы’ – [ēdiena veids no rīvētiem kartupeļiem] (ЭСБМ 1, 1978, 255), tajā pašā vārdnīcā ir reģistrēts vārds *драчона* ar nozīmi ‘блін з дранай бульбы, драчонік’ – [pankūka no kartupeļiem] (ЭСБМ 3, 1985, 150). Līdz ar to vērojamas abu valodu – baltkrievu un krievu sajaukums šajos nosaukumos.

4.4. Baltkrievu tautas raksturojums laikrakstos

Baltkrievu atziņas par savu valodu un kultūru sāka parādīties 20. gs. pirmajā pusē, iznākot preses izdevumiem. Piemēram, žurnālā *Беларускі календар*, publicētajā rakstā ar nosaukumu „*Što takoje rodnaja mova?*”, rakstīts, ka „*naša bielaruskaja mova adna z najčysciejšych i starejšych sa slavianskaj siamji мой, jana pieknaja, vielmi spieŭnaja, samabytnaja...U svoj čas na joj havarili kniazi našy i kniazi i vialmožy Vial.Kniazstva Litoŭska-Bielaruskaha dy karali Polskija, na jej pisalisia ŭsie zakony, vialisia ŭrady i sudy, adbyvalisia sejmy i inš*” [Kas ir dzimtā valoda? Mūsu baltkrievu valoda ir viena no vistīrākajām un visvecākajām slāvu valodām, viņa ir skaista, melodiska, īpaša .. Kādreiz tajā runāja mūsu kņazi un Lietuvas lielkņazistes kņazi un poļu karaļi, tajā tika rakstīti likumi, notika tiesvedība u.c.] (Беларускі календар 1928, 17), „*ніхто не патрабуе ад нас, латвійскіх беларусаў, кабы мы адракаліся ад свайго нацыянальнага «я», каб мы адракаліся ад сваей мовы, ад сваей песньні, ад сваіх звычаяў, ад усяго свайго роднага*” [Neviens no mums, Latvijas baltkrieviem,

¹⁰¹Baltkrievu nacionālā virtuve [skatīts 2016. gada 7. februārī]. Pieejams: <http://www.belarus.by/ru/about-belarus/cuisine>

neprasīs, lai mēs atteiktos no savas tautības, valodas, dziesmām, paražām, no visa, kas mums ir tuvs] (Беларускі календар 1928, 44).

Baltkrievus vienmēr ir interesējis viņu identitātes jautājums, jo īpaši attiecībā uz iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, kas tika atspoguļots baltkrievu presē jau 20. gs. pirmajā pusē. Piemēram, izdevumā *Беларускі календар* ievietots aicinājums mācīties latviešu valodu, lai varētu iegūt izglītību un darbu, tādējādi iekļaujoties Latvijas sabiedrībā: „*Ci treba nam, bielarusam, vyčycca čužym movam? Nieabchodna treba. Čym bolej čalavek viedae moŭ, tym lepiej mu žyč na sviece. Chto ūmieje čužuju movu, moža čytač čužyje knižki i časopisi; moža daviedacca z ich mnoha dla nas karysnaga, havoračy z čužymi ludžmi, možna raskazač ab nas, ab našym žyčci. U peršuju čargu nam, Latvijskim bielarusam, treba dobra i daskanalna viedač dziaržaŭnuju latyskuju movu. Jana nam usiudu patrebna: i ū volašci; na vajskovaj službie, i na pracy; z jej my bližej paznajomimsja z latyskimi pišmennikami, z historyjaj Latvii, z zakonami Latvii i jae žyčciom*” [Vai mums, baltkrieviem, nepieciešams apgūt citas valodas? Nepieciešams. Jo vairāk cilvēks zina valodu, jo labāk viņam dzīvot pasaulē. Tie, kas zina svešvalodas, var lasīt grāmatas un žurnālus, var uzzināt no tiem daudzas interesantas lietas, komunicēt ar citiem cilvēkiem, stāstīt par mums, par mūsu dzīvi. Pirmkārt, mums, Latvijas baltkrieviem, labi un pamatīgi jāiemācās latviešu valoda. Tā mums visur nepieciešama: pagastā, armijā, darbavietā; tad mēs varētu labāk iepazīt latviešu rakstu darbus, Latvijas vēsturi, Latvijas likumus] (Беларускі календар 1937, 27).

Laikraksta *Беларускае слова* numuri veltīti pretstatam – *zemnieki* (nabadzīgi baltkrievi un citi Latgalē dzīvojošie) un *ierēdņi, progresisti* (bagāti). Rakstos autori ļoti kritiski apraksta Latgales nabadzīgo zemnieku dzīvi, no kuras ir jāatbrīvojas, balsojot par katoļiem. Latgales zemniekus (visus Latgales zemniekus, ne tikai baltkrievu tautības) apraksta kā ļoti nabadzīgus, izmantojot dažādus izteicienus krievu valodā, piemēram, tiek lietoti vārdi *крестьяне, крестьянство, Латгальский крестьянин, бедны селянин, бедному хлебробу* u.tml., piemēram:

- *Крестьяне сидят по горло в долгах* [Zemnieki ir līdz kaklam parādos] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Крестьяне сидят без куска хлеба* [Zemnieki paliek bez maizes gabala] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Латгальский крестьянин голодает* [Latgales zemniekam nav ko ēst] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);

- *Бедному латгальскому крестьянину* [Nabadzīgajam Latgales zemniekam] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);

- *Бедны сялянін* [Nabaga zemnieks] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Бедному хлебаробу* [Nabaga zemkopim] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Ļoti emocionāli autori raksta par Latvijas baltkrievu tautas mazizglītību un bailīgumu, izmantojot sarunvalodas vārdus *дурэнь, трусы*:

- *Мужык дурэнь як варона* [Zemnieks dumjš kā zābaks] (Беларускае слова 1931 Nr. 2);
- *Мы были вялікі трусы, А завемся беларусы* [Bailīgs kā zaķis, bet saucas baltkrievs] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Rakstīja, ka viņi vairs nav putni, kuriem nav nekādu tiesību un jumta virs galvas, bet jau ir *cilvēki*:

- *Што мы людзі, не вароны* [Mēs esam cilvēki, ne vārnas] (Беларускае слова 1931 Nr. 2).

Analizējot baltkrievu tautas tēlu, var secināt, ka baltkrievi ir nabadzīgi, neizglītoti, un tos visas citas tautas izmanto savās interesēs.

Baltkrievu laikraksta autori baltkrievu tautas pārstāvjus, kuri dzīvoja Latvijā, aprakstīja diezgan skarbi un objektīvi. Pirmām kārtām rakstos Latvijas baltkrievi raksturo sevi kā mazizglītotus:

- *Приймаючы пад увагу недастачу беларускіх інтэлігентных сілаў у Латвіі, Урад у 1922 годзе дазволіў для беларускае сярэдняе школы запрасіць з суседніх дзяржаў 5 вучыцялёў – чужаземцаў беларускае нацыянальнасьці* [Ņemot vērā inteliģentu baltkrievu nepietiekamību Latvijā, Dome atļāva pieprasīt no kaimiņvalstīm 5 pasniedzējus svešzemniekus – baltkrievus baltkrievu vidusskolai] (Голас беларуса 1925 Nr. 1).

Bet tajā pašā laikā baltkrievi ir saprotoši:

- *І мы ня дурні* [Mēs neesam muļķi] (Голас беларуса 1925 Nr. 13).

Tie apraksta arī savu ļoti sliktu ekonomisko stāvokli:

- *Нашае беларускае сялянства па большасьці беззямельнае, ці малазямельнае, наслухаўшыся гэтых агітатараў, галасавала за тых, хто ім больш наабыцаў, не зьвяртаючы увагі на тых, хто ім гэта абяцае, і ці зможа даць тое абяцанае* [Mūsu baltkrievu tautieši pārsvarā bezzemnieki vai ar maziem zemes pleķiem, saklausījušies šo aģitatoru runas, balsoja par tiem,

kuri vairāk solīja, neskatoties uz tiem, kas to solīja, un vai tādus solījumus var dot] (Голас беларуса 1925 Nr. 9);

- *Беларусы, як вядома, народ вельмі бедны* [Kā zināms, baltkrievi ir ļoti nabadzīga tauta] (Голас беларуса 1925 Nr. 8).

Lai ietekmētu baltkrievu pašapziņu, redaktors nosauc tos baltkrievis, kuri neabonē laikrakstu, par tādiem, kuri nepieder baltkrievu tautai (*не беларус*):

- *Той не беларус, хто да гэтага часу не падпісаўся на газэту „Голас беларуса”* [Tas nav baltkrievs, kurš līdz šim nav abonējis laikrakstu „Голас беларуса”] (Голас беларуса 1927 Nr. 49(2);

- *Ратуйце беларускую моладзь ад аблатышывання, абмаскалівання і абпалчывання...!* [Glābiet baltkrievu jaunatni no pārlatviskošanas, pārkrievošanas un pārpoļošanas...!] (Голас беларуса 1925 Nr. 15).

Latgalē 20. gs. pirmajā pusē situācija ar krievu, baltkrievu un poļu tautībām savā starpā bija negatīva, jo krievi un poļi vēlējās asimilēt baltkrievis, lai palielinātu savu tautību skaitu (Jezovītovs 1928, 53).

- *Беларусы усяго сьвету павінны голасна пратэставаць супроць новага бандыцкага нападу польскіх паню на беларускіх сялян і рабочых!* [Visas pasaules baltkrieviem ir skaļā balsī jāprotestē pret bandītiskajiem poļu panu uzbrukumiem baltkrievu zemniekiem un strādniekiem] (Голас беларуса 1927 Nr. 49 (2)).

Daudzos laikraksta numuros tiek pausta nožēla, ka daudzi baltkrievi ir pārreģistrējušies par citiem Latvijas tautību pārstāvjiem, jo baidījās sevi nosaukt par baltkrieviem:

- *Якія вялікія страты панясьлі мы, беларусы, і як значна павялічыўся за наш кошт лік велікаросаў* [Cik daudz mēs, baltkrievi, esam pazaudējuši, un kā ir palielinājies lielkrievu skaits uz mūsu tautas rēķina] (Голас беларуса 1925 Nr. 2);

- *Тыя, хто раней быў у беларусах, цяпер лічыцца велікаросам* [Kādi skaitliskie zaudējumi mums, baltkrieviem, dēļ lielkrieviem, kuru skaitliskums pateicoties mums ir pieaudzis. Tie, kas agrāk ir bijuši baltkrievi, tagad skaitās par lielkrieviem] (Голас беларуса 1925 Nr. 2);

- *Ня кожны беларус мог адважыцца голасна назваць сябе беларусам* [Ne katrs baltkrievs varēja uzdrošināties saukties par baltkrievu] (Голас беларуса 1925 Nr. 2);

- *Што маємо права быць беларусамі і што ніхто за эта ня можа да нас чапляцца* [Ka mums ir tiesības saukties par baltkrieviem un neviens par to nepiesiesies] (Голас беларуса 1926 Nr. 26 (8)).

Baltkrievi bieži slēpa savu piederību baltkrievu tautai:

- *Аб беларускіх справах гаворуць шэптам* [Par baltkrievu jautājumu runā čukstus] (Голас беларуса 1925 Nr. 3).

Autori norāda, ka starp citām tautībām baltkrievi jūtas vientuļi un uzsver savu īpatnējo situāciju:

- *Беларус як галка ў полі Ні сяброў яму, ні шаны і паміж другіх людзей Быццам вораг, ён загнаны* [Baltkrievs kā puteklī vējā, ne viņam draugu, ne cieņas un citi cilvēku starpā viņš ir vajāts] (Голас беларуса 1925 Nr. 4).

Dažos rakstos tiek raksturotas baltkrievu tautas rakstura iezīmes, piemēram, norādīts, ka tas ir labestīgs, bet līdz brīdim, kad mērs ir pilns, izmantojot personas vietniekvārda *ён* [viņš] (t.i., baltkrievs).

- *Беларус дабрадушны, ён цярылівы, ён церпіць да часу, пакуль мерка мукаў не перельецца чераз бераг, але тады – сякеру ў рукі і з ёй у бойку (напролом)* [Baltkrievs ir labestīgs, pacietīgs, viņš ciešas līdz brīdim, kad ciešanu mērs ir pilns, tad - kaujas vāle rokā un ar varu laužas uz priekšu] (Голас беларуса 1925 Nr. 3).

Tie uzticas ikvienam, kas uzrāda savu interesi attiecībā uz viņiem, lieto personas vietniekvārdu daudzskaitlī *мы* [mēs], bet visi pārējie ar negatīvu kā *прайдоха*, kas ir sarunvalodas vārds ar nozīmi *пранырлівы, лоўкі, хітры чалавек* – [manīgs, veikls, viltīgs cilvēks] (ТСБМ 4, 1980, 329).

- *Мы вельмі лёгка верым кождому прайдохе, які, німа ведама скуль і німа ведама дзеля чаго* [Mēs ļoti viegli uzticamies jebkuriem nezin no kurienes un nezin kādēļ uzradušies avantūristiem] (Голас беларуса 1926 Nr. 22(4)).

Tajā pašā laikā tie ir slinki un nav pārliecināti par sevi:

- *Вельмі ж мы лянiвiыя i няпэўныя ў сваіх сілах ды здольнасьцях* [Mēs esam slinki un neesam pārliecināti par saviem spēkiem un spējām] (Голас беларуса 1926 Nr. 22(4)).

Norādīts, ka daudzi no baltkrieviem klausā tikai mācītājiem:

- *Баюся пана ксёндза аслухацца, ксяндзоўская слова сьвята* [Baidās nepaklausīt poļu mācītājam, jo tā vārds ir svēts] (Голас беларуса 1925 Nr. 18).

Rakstos bieži tiek apspriests jautājums par baltkrievu valodu, tiesībām saukties par baltkrieviem un lietot dzimto valodu, jo ilgi tika uzskatīts, ka baltkrievu tautas Latvijā nav „Ніякіх беларусаў у Латвіі няма, а ёсьць толькі «рускіе», няма і беларускае мовы, а ёсьць толькі «гавор»” [Nekādu baltkrievu Latvijā nav, bet ir tikai „krievi”, nav arī baltkrievu valodas, jo ir tikai „dialekts”] (Голас беларуса 1925 Nr. 3).

- *Мы ўжо ня першы раз чуем ад рожных нашых ворагаў, што беларусаў няма, што няма ні беларускае мовы ні культуры і што пройдзе дзе-які час і аб беларусах самая памяць загіне* [Mēs jau ne pirmo reizi jutām caur vairākiem mūsu ienaidniekiem, ka baltkrievu nav, nav ne baltkrievu valodas un kultūras, un ka paies laiks un par baltkrieviem tiks aizmirsts] (Голас беларуса 1925 Nr. 3).

Laikraksta numuros var vērot, ka tiek apspēlēti dažādi vārdi, kas saistīti ar baltkrievu tautas pašapziņu, politiskajiem jautājumiem u.c. Piemēram, laikraksta rakstos bieži tiek lietots īpašības vārds *сьвядомы* (mūsdienu literārajā valodā *свядомы* (ТСБМ 5.1, 1983, 97)), ar kuru palīdzību bieži apraksta baltkrievu tautas raksturu, kas ir atkarīgs no tā, ir vai nav baltkrieviem *сьвядомасьць*. М. Ābolas vārdnīcā šim vārdam doti tulkojumi: *свядомы* 1. apzinīgs; 2. apzināts, tīšs (BLV 2010, 243). Pēc baltkrievu ТСБМ vārdnīcas definīcijas, baltkrievu īpašības vārdam *свядомы* ir vairākas nozīmes: tas apzīmē cilvēku, kuram piemīt apzinīgums (*сьвядомасьць*) *якому ўласціва свядомасьць*, kas saistīts ar apziņas attīstību *звязаны з развіццём свядомасці*; *sapratīgs разумны, асэнсаваны*, tas, kurš spēj domāt; zinošs, tas, kurš pieturas pie noteiktas sistēmas *які прытрымліваецца сістэмы пэўных поглядаў*; spējīgs domāt *здольны мысліць і разважаць*; pārliecināts par savu domu pareizību *перакананы ў правільнасці сваіх поглядаў, дзеянняў*; tas, kas saistīts ar apziņu *які вызначаецца свядомасцю, звязаны са свядомасцю*, arī tas, kurš darbojas apzināti, ar mērķi, ar nolūku *які дзейнічае, наступае наўмысна, знарок* u.c. (ТСБМ 5.1, 1983, 97). Šo vārdu laikraksta rakstos lieto vairākās nozīmēs, salīdzinājumam:

Nozīmē ‘zinošs’:

- *Даволі было быць больш-менш сьвядомым беларусам, выпісываць беларускую газэту, ці пасылаць дзетак у беларускую школу, як ужо за вамі пачыкала сачыць пілнае вока мяйсцовага паліцыянта* [Jābūt vismaz kaut cik

domātspējīgam baltkrievam, jāabonē baltkrievu avīze un jāsūta bērni baltkrievu skolā, lai jūs jau novērotu vietējais policists] (Голас беларуса 1925 Nr. 2);

- *у хаце кожнага свядомага беларуса* [Katra zinošā baltkrieva mājās] (Голас беларуса 1925 Nr. 11);

- *вось чаму, калі беларусы дайшлі да свядомасці неадкладнае патрэбы ўтварэння сваяе нацыянальна палітычнае арганізацыі ў Латвіі* [Tieši tādēļ, ka baltkrievi tagad ir kļuvuši zinoši, nekavējoties Latvijā ir jāorganizē savas politiskās organizācijas] (Голас беларуса 1925 Nr. 8).

Nozīmē – ‘izglītots’:

- *Усе вучні добра скончылі гімназію і ўсе зьяўляюцца свядомымі беларусамі* [Visi skolēni labi pabeidza ģimnāziju un ir izglītoti baltkrievi] (Голас беларуса 1925 Nr. 3);

- *Усьведамляйце несвядомых!* [Izglītojiet neizglītotos!] (Голас беларуса 1925 Nr. 18).

Nozīmē – ‘pašapziņa’:

- *Науглаўнейшая прычына, гэта наша няпісьменнасць і малая нацыянальная свядомасць* [Vissvarīgākais iemesls ir mūsu neizglītotība un vājā nacionālā pašapziņa] (Голас беларуса 1925 Nr. 17);

- *свядомасць жа нацыянальная настолькі ў беларусаў ў Латвіі слабая* [Latvijas baltkrievi ir vāja nacionālā pašapziņa] (Голас беларуса 1925 Nr. 17).

Tā kā laikraksta uzdevums bija attīstīt baltkrievu nacionālo pašapziņu un izglītotos, šis vārds tika lietots ļoti bieži. Tam pretstatā tika lietots vārds *маласвядомасць* – latv. – ‘neizglītotība’:

- *Наша беларуская маласвядомасць* [Mūsu baltkrievu neizglītotība] (Голас беларуса 1926 Nr. 19(1)).

Līdz ar to var secināt, ka laikrakstos vārds *свядомасць* tiek lietots vairākās nozīmēs ‘zinošs’, ‘izglītots’, ‘ar pašapziņu’ un bija vadmotīvs baltkrievu tautas apzīmēšanai daudzos laikraksta numuros 20. gs. pirmajā pusē. Bieži autori, izmantojot vārdus, savā uztverē dalīja *savējos* un *svešos*, par galveno uzdevumu uzskatot vajadzību attīstīt baltkrievu *свядомасць* jeb *apzinīgumu*, kas bija īpaši svarīgs jēdziens 20. gs. politiskajos notikumos gan starp Latvijā dzīvojošajiem baltkrieviem, gan Baltkrievijā, kad baltkrievi cīnījās par savu identitāti.

Mūsdienu baltkrievu presē novērojams, ka baltkrievu situācija ar *свядомасць* ir uzlabojusies salīdzinājumā ar 20. gs. pirmās puses situāciju un tagad viņi lepojas ar savām saknēm un savu apzinīgumu:

- *Захаваўню нацыянальнай самасвядомасці дазваляе ганарыцца сваімі каранямі* [Nacionālās identitātes saglabāšana ļauj lepoties ar savām saknēm] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1);
- *Беларус – гэта гучыць горда!* [Baltkrievs – tas skan lepni!] (Прамень 2011 Nr. 3);
- *Мы доказали свое право „людзьмі звацца”* [Mēs pierādījām savas tiesības „saukties par cilvēkiem”] (Прамень 2011 Nr. 3).

Mūsdienu baltkrievu rakstos novērojama ļoti emocionāla attieksme pret etnisko dzimteni – Baltkrieviju, kuras apzīmēšana ir tikai pozitīva: tā ir svētā, dzimtā utt. tiek lietotas metaforas. Piemēram, tā tiek metaforiski salīdzināta ar māti: *Беларусь-матуля* [Baltkrievija- māte] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1) – latv. ‘māmuļa’, ‘mammiņa’, ‘māmulīņa’ (BLV 2010, 166), šajā gadījumā tiek lietota pamazinājuma forma no vārda *мама* (ТСБМ 3, 1979, 122).

Ar lielo burtu Baltkrieviju sauc par *Айчына* ‘Tēviju’, ‘tēvzeme’ (BLV 2010, 21):

- *Наша Айчына* [Mūsu dzimtene] (Прамень 1994 Nr. 1).

To sauc par *Бацькаўшчына* [Tēvzeme] (Прамень 1994 Nr. 1) ar nozīmi ‘Tēvija’, ‘Tēvzeme’, ‘dzimtene’ (BLV 2010, 32). To sauc par dzimto zemi – *Роднае зямлі* [Dzimtā zeme] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1), *Госць з нашай роднай Беларусі* [Viesis no mūsu dzimtās Baltkrievijas] (Прамень 2011 Nr. 1); *Шчасця, росквіту табе, родная Беларусь. Мы заўсёды з табой!* [Laimi, uzplaukumu Tev, dzimtā Baltkrievija! Mēs vienmēr esam kopā ar tevi!] (Прамень 2011 Nr. 1); par svēto zemi *Беларусь святая* [Svētā Baltkrievija] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1), par vēsturisko dzimteni *На сваю гістарычную радзіму* [Uz savu vēsturisko dzimteni] (Прамень 2011 Nr. 5) un etnisko dzimteni: *Падараваныя этнічнай Радзімай* [Etniskās Dzimtenes dāvanas] (Прамень 2011 Nr. 1).

Par Latviju Latvijas baltkrievi izsakās divējādi. No vienas puses, tā arī ir dzimtene, *зямля* ‘zeme’ (ТСБМ 2, 1978, 468), kur viņi dzīvo, no otras puses – tā ir viņu otrā dzimtene: *Стаяць на зямлі, стаўшай для нас другой радзімай* [Stāvēt uz zemes, kas ir kļuvusi par mūsu otro dzimteni] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1) un sauc to par

baltkrievu debesjumi: *На беларускім небасхіле Латвіі* [Baltkrievijas debesjumā Latvijā] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Bet tā tomēr tiek pretstatīta etniskajai dzimtenei, dzimtajai Baltkrievijai:

- *Не ў Беларусі нашай роднай, а тут, у Латгаліі* [Ne mūsu dzimtajā Baltkrievijā, bet tepat, Latgalē] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Laikraksta vairākos numuros baltkrievi raksta par sevi, viennozīmīgi uzsverot, ka ir baltkrievi, salīdzinājumā ar 20. gs. pirmās puses situāciju, kad baltkrievi politiskās situācijas dēļ sevi reģistrēja par citu tautu pārstāvjiem (vairāk par šo sk. 2. daļu):

- *Мы «Калинушкой» зовёмся и в Латгалии живём* [Mēs saucamies „Kaļinuška” un dzīvojam Latgalē] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Sauc sevi par Rīgas baltkrieviem:

- *Мы, беларусы сталицы* [Mēs, galvaspilsētas baltkrievi] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1) vai Latvijas baltkrieviem: *Для нас, белоруссов, живущих в Латвии, это очень важно* [Mums, dzīvojošiem baltkrieviem Latvijā, tas ir ļoti svarīgi] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Tekstos parādās baltkrievu apzīmējums, kas raksturo viņu statusu Latvijā: *менишасць* ‘mazākums’, ‘minoritāte’ (BLV 2010, 168): *Беларусы –адзіная нацыянальная менишасць, навага да продкаў у якіх – сама святасць* [Baltkrievi ir vienotā nacionālā minoritāte, kuriem cieņa pret senčiem ir svētums] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1); vai *грамадзяне* ‘pilsonis’ (BLV 2010, 69): *Грамадзяне Беларусі* [Baltkrievijas pilsoņi] (Прамень 2011 Nr. 1); *Беларусы якія не з яўляюцца грамадзянамі Беларусі, і ўсё ж сэрцам заўсёды з ёй* [Tie baltkrievi, kuri nav Baltkrievijas pilsoņi, bet savā sirdī ir kopā ar to] (Прамень 2011 Nr. 1); *дыяспара* (ТСБМ 1, 1978, 229) ‘diaspora’: *Беларуская дыяспара* [Baltkrievu diaspora] (Прамень 2011 Nr. 5).

Daudzos rakstos bieži vien ir uzvērts, ka viņi ir Latvijas baltkrievi, vai Baltijas baltkrievi, un tiek uzskaitītas viņu visdažādākas profesijas:

- *Белорусы Латвии: творчыя работнікі, педагогі і настаўнікі, работнікі беларускага друку, кіраўнікі мастацкіх калектываў і іх удзельнікі, прадпрыемальнікі – беларусы у Латвіі* [Latvijas baltkrievi: radošie darbinieki, pedagogi un skolotāji, baltkrievu izdevniecību darbinieki, mākslas grupu vadītāji un to dalībnieki, uzņēmēji – baltkrievi Latvijā] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1);

- *Справа беларускасці ў Латвіі* [Baltkrievu jautājums Latvijā] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1);
- *Беларуская дыяспара Латвіі* [Latvijas baltkrievu diaspora] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Tiek uzsvērtā dažu baltkrievu piederība pareizticīgajai draudzei, jo pārsvarā visi baltkrievi ir katoļi:

- *Многие белорусы, живущие в Краславе, посещают православную церковь* [Daudzi baltkrievi, kas dzīvo Krāslavā, apmeklē pareizticīgo baznīcu] (Прамень 2011 Nr. 1).

Dažreiz tie tiek saukti arī par Baltijas baltkrieviem:

- *Беларусы Прибалтыкі* [Baltijas baltkrievi] (Прамень 2011 Nr. 1).

Retu reizi tiek minēts, ka viņi ir vietējie baltkrievi:

- *Ну а мы, мясцовыя беларусы, як на Радзіме набывалі* [Nu un mēs, vietējie baltkrievi, kā dzimtenē būtu pabijuši] (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Для нас, мясцовых беларусаў* [Mums, vietējiem baltkrieviem] (Прамень 2011 Nr. 5).

Ļoti reti tiek rakstīts tikai par baltkrieviem no Rīgas:

- *Беларусаў з Рыгі* [Baltkrievi no Rīgas] (Прамень 2011 Nr. 5).

Rakstos baltkrievi viens otru sauc par tautiešiem un draugiem, *сябры, сябар* ‘draugs’ (BLV 2010, 257):

- *Дарагія сябры* [Dārgie draugi] (Прамень 2011 Nr. 3);
- *Паважаныя сябры!* [Cienījamie draugi] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1);
- *Нашы сябры* Mūsu draugi (Прамень 2011 Nr. 1);
- *Дарагія землякі* [Dārgie tautieši] (Прамень 2011 Nr. 3);
- *Шаноўныя сябры!* [Dārgie draugi] (Прамень 2011 Nr. 5).

Baltkrievi sevi raksturo kā ļoti draudzīgu, strādīgu tautu, lieto tikai pozitīvus raksturojumus. Viņi ir draudzīgi un labestīgi:

- *Ці ёсць дзе яшчэ у свеце другая такая нацыя, палымнеючая такой цеплынёй і дабрынёй, дружалюбствам і шчырасцю сэрцаў? У меру сваёй дасведчанасці скажу: не чуў пра такую. Не хлебам адзіным жыве беларус* [Vai tad pasaulē vēl ir tāda nācija, kas kvēlo tādā labsirdībā, draudzīgumā un sirdsskaidrībā? Cik man zināms, tādas nav. Baltkrievi nedzīvo no maizes vien] (Прамень 2011 Nr. 1). Un baltkrievu draudzībai nav robežu:

- *Сяброўства беларусаў Прибалтыкі не ведае граніц!* [Baltijas baltkrievu draudzībai nav robežu!] (Прамень 2011 Nr. 1).

Latvijas baltkrievus uztrauc etniskās dzimtenes nākotne:

- *Кожны голас будзе за адзінства нацїі, за добрабыт, за росквіт Беларусі* [Katra balss būs par nācijas vienotību, par labklājību, par Baltkrievijas uzplaukumu] (Прамень 2011 Nr. 1).

Baltkrievi ir strādīgi un talantīgi, šim jautājumam veltīti daudzi raksti, piemēram:

- *Белорусы – это трудолюбивый и талантливый народ* [Baltkrievi – tā ir strādīga un talantīga tauta] (Прамень 2012 Nr. 2) un *Белорусы – это толерантный и трудолюбивый народ, исторически живущий на землях современной Латвии, особенно в Латгалии, и является второй по численности диаспорой* [Baltkrievi – tā ir toleranta un strādīga tauta, kas vēsturiski dzīvo mūsdienu Latvijā, it īpaši Latgalē, un ir otra skaitliski lielākā diaspora] (Прамень 2012 Nr. 2).
- *Сваіх землякоў з Латвіі* [Savi tautieši no Latvijas] (Прамень 2011 Nr. 5).
- *Вместе мы – сила!* [Kopā mēs esam spēks] (Прамень 2011/2012 Nr. 6/1).

Analizējot laikrakstu valodu, var vērot atšķirības starp 20. gs. pirmās puses un mūsdienu preses valodu, kas izpaužas gan valodu kontaktu un svešvalodu pārcēlumu atspoguļošanā, gan baltkrievu tautas pašapziņas atspoguļošanā u.c. (sk. tabulu Nr. 14).

Tabula Nr. 14. 20. gs. pirmās puses un mūsdienu preses valodas salīdzinājums

20. gs. pirmās puses baltkrievu prese	Baltkrievu preses valodas salīdzinājums – ir vai nav šādas iezīmes noteiktajā vēstures periodā (ar + vai – zīmi)	Mūsdienu baltkrievu prese
maz izglītoto baltkrievu	-	baltkrievi ir izglītoti
vietniekvārda ‘mēs’ lietojums	+	vietniekvārda ‘mēs’ lietojums
svešvalodu (t.sk. latviešu) nosaukumu pārcēlumi	+	svešvalodu (t.sk. latviešu) nosaukumu pārcēlumi
emocionālā stila lietojums	+	emocionālā stila lietojums
sarunvalodas stila lietojums	+	sarunvalodas stila lietojums
raksturīgi aģitācijas raksti	+	raksturīgi aģitācijas raksti
baltkrievi sevi raksturo kā nabadzīgus, bezzemes zemniekus, kuri slēpj piederību savai tautībai	-	baltkrievi uzsver piederību baltkrievu tautībai, pat ja nepārvalda baltkrievu valodu. Norādīts, ka baltkrieviem ir dažādas profesijas un izglītības līmenis.
par Latviju raksta kā par svešu zemi	-	par Latviju raksta gan kā par dzimteni,

		gan kā par svešu zemi
--	--	-----------------------

Ceturtās daļas secinājumi

Baltkrievu un latviešu valodas kontakti tiek atspoguļoti periodiskajā literatūrā. Šie baltkrievu valodas avoti ir nelieli, un līdz šim tie netika pētīti slāvu un baltu valodniecībā. Periodiskajos izdevumos baltkrievu valodā var vērot dažāda veida stila figūras, interferenci un svešvalodu pārcēlumus.

Salīdzinot baltkrievu preses valodu 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, var vērot gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Ja 20. gs. pirmajā pusē starp baltkrieviem bija zems izglītoto līmenis un tikko Latvijā bija sācies izglītošanas process ar skolu atvēršanu Latvijas baltkrieviem un citām kultūras aktivitātēm, tad mūsdienās visi baltkrievi ir izglītoti, kā to paredz Latvijas likumdošana, ir iespējams mācīties baltkrievu valodu Latvijā. 20. gs. pirmajā pusē presē vairāk rakstīja par baltkrievu tautas trūkumiem un bailēm saukties par baltkrieviem, laikrakstu adresāts bija zemnieks ar zemu pašapziņas līmeni un vāju nacionālo identitāti, kurš īsti neorientējās Latvijas iekšpolitikas jautājumos. Līdz ar to savas nezināšanas dēļ bija viegli ietekmējams. Mūsdienu tekstos vērojama pavisam cita aina: baltkrievi ne tikai uzsver savu piederību baltkrievu tautībai, lepojas ar to, norāda, ka tie ir veiksmīgi savu profesiju pārstāvji, daudzi Latvijas baltkrievi ir veiksmīgi uzņēmēji, Latvijas deputāti, kuriem ir ietekme Latvijas politikas veidošanā.

Analizējot rakstus, kas veltīti baltkrievu attieksmei pret Latviju, jāsecina, ka 20. gs. pirmajā pusē periodiskajos izdevumos ir tendence rakstīt par Latviju kā par svešu zemi, rakstot opozīcijā *mēs* (baltkrievi) un *viņi* (latvieši), tomēr mūsdienu baltkrievu presē par Latviju izsakās divējādi, un uzsver, ka tā ir gan otrā dzimtene, gan svešā zeme (*як на Радзіме пабывалі, Беларусь-Матуля, Беларусы Латвіи*).

Kā kopīgas iezīmes, kas raksturīgas abu vēstures periodu preses valodai, var atzīmēt baltkrievu presei raksturīgā emocionālā stila lietojumu, aģitācijas rakstus. Abos periodos novērota arī svešvalodu pārcēlumu izmantošana, kas norāda uz situāciju Latvijā un valodu kontaktiem (piemēram, Latvijas kompāniju nosaukumi latviešu valodā). Nosaukumus latviešu valodā un svešvalodā laikrakstos galvenokārt atspoguļo oriģinālvalodā, dažviet tikai mainot galotnes (*базы degvin'a*), vai bez izmaiņām avotvalodā (*y „Valdības Vēstnesis”*), vai atspoguļoti bez tulkojuma, iekļaujot vārdu vai visu frāzi latviešu valodā vai svešvalodā (*Lai dzīvo degvīns!*, „*Natio*”). Dažreiz

baltkrievu valodas sakne tiek pielāgota latviešu valodas gramatiskajai sistēmai (pieliekot latviešu galotni ģenitīvā – **as**: *дзеH-as*). Tādējādi vienā teikumā ir iekļauti divu valodu – baltkrievu un latviešu – vārdi.

Secināms, ka 20. gs. baltkrievu periodiskajos izdevumos publicētajos rakstos nav konstatēti tieši aizgavumi no latviešu valodas, izņemot svešvalodu pārcēlumu izmantošanu. Tas skaidrojams ar to, ka valsts valodas zināšanas tolaik ir bijušas ļoti vājas, tomēr daži cilvēki pārvaldīja vairākas valodas. It īpaši var vērot poļu un krievu valodas ietekmi Latvijas vietējā baltkrievu valodā. Analizētajos rakstos ir konstatēta latviešu un krievu valodas ietekme baltkrievu valodas tekstos, piemēram, attiecībā uz Latvijas kompāniju nosaukumiem, ielas nosaukumu (*вулиця Varšavas, вулиця Бісвалжа, вулиця Елізабетас*) utt. Neskatoties uz to, ka rakstu autori bija baltkrievu inteliģences pārstāvji, kuri lietoja baltkrievu literāro valodu, tomēr var konstatēt krievu un poļu valodas ietekmi baltkrievu valodā.

Lai gan baltkrievu inteliģences aktivitātes kultūras dzīvē 20. gs. pirmajā pusē bija īslaicīgas, tomēr daudz tika paveikts, lai saglabātu baltkrievu valodu un kultūru Latvijā. Laikraksti baltkrievu valodā bija vienīgais informācijas avots galvenokārt daudziem Latvijā dzīvojošiem izglītotiem baltkrieviem. Periodiskie izdevumi atspoguļoja baltkrievu tautas kultūrdzīves problēmas, un līdz ar to tajos lietotais valodas stils bieži vien raksturojams kā emocionāli ekspresīvs. Laikrakstu galvenais mērķis bija Latvijas baltkrievu izglītošana un viņu pašapziņas (*свядомасць*) celšana. 20. gs. pirmajā pusē, sarūkot vai nepaplašinoties abonentu skaitam, avīzes pārtrauca savu darbību, un 30. gados baltkrievu valodā iznāca tikai viens žurnāls *Беларускі календар*, kurā redaktors Sergejs Saharovs ir mēģinājis ietvert visu, viņaprāt, Latvijas baltkrieviem nepieciešamo informāciju. Taču arī šī žurnāla mūžs bija īss.

Mūsdienās Latvijā tiek izdots viens vienīgs laikraksts, kas veltīts baltkrieviem Latvijā, t.i., *Прамень*, bet agrāk arī *Беларус Латгаліі*. Laikrakstā raksti tiek publicēti gan baltkrievu, gan krievu valodā, jo Baltkrievijā ir divas oficiālās valodas – baltkrievu un krievu. Analizētajos laikrakstos tika konstatēts, ka baltkrievu valodā rakstu ir vairāk un tie pārsvarā tiek veltīti kultūras pasākumiem. Daudzi politiska satura raksti tiek publicēti krievu valodā, lai tos varētu saprast arī pārkrievojušies Latvijas baltkrievi, kuri ikdienā nelieto baltkrievu valodu.

5. BALTKRIEVU UN LATVIEŠU VALODAS KONTAKTI IZGLĪTĪBAS ASPEKTĀ

5.1. Baltkrievu valoda Latvijas bilingvālās izglītības kontekstā

Vēl viens kontaktlingvistikas veids, bez kura aplūkošanas baltkrievu un latviešu valodas kontaktu apraksts nebūtu pilnīgs – ir bilingvāla izglītības sistēma, kas ļauj Latvijā iegūt izglītību baltkrievu valodā. Šī joma skar indivīda līmeni un ir saistīta gan ar svešvalodu apguvi, gan ar valodu kontaktiem.

Šī promocijas darba daļa ir veltīta baltkrievu valodas analīzei Latvijā kontaktlingvistikas un bilingvālās izglītības aspektā, jo ir svarīgi aplūkot baltkrievu valodas lomu Latvijā no kontaktlingvistikas viedokļa, proti, – šīs valodas lomu bilingvālās izglītības sistēmā. Šīs daļas mērķis ir ieskatīties baltkrievu bilingvālo skolu jautājumā 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, kā arī novērtēt, vai, balstoties uz pasaules kontaktlingvistikas literatūras atziņām, iespējams runāt par pilnvērtīgu baltkrievu valodu kā minoritātes valodu mūsdienu Latvijā, ņemot vērā to, ka Baltkrievija ir Latvijas kaimiņvalsts un vēsturiski pastāv gan abu tautu kultūrkontakti, gan valodu kontakti.

Baltkrievu valoda Latvijā nav pietiekoši analizēta kā minoritātes valoda, nav aprakstīti arī interferences gadījumi. Interference Latvijas baltkrievu valodā ir vērojama gan latviešu, gan krievu valodas ietekmē.

Šajā daļā tiks apskatīti Latvijas baltkrievu minoritātes mūsdienu valodu kontakti, pamatojoties uz Ū. Vainraiha pētījumiem par valodu kontaktiem un interferences gadījumiem bilingvālu runā. Tāpat tiks skatīti jautājumi, kas ir saistīti ar bilingvismu un bilingvālo izglītību, pamatojoties uz K. Beikera darbu *Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati*, V. Poriņas pētījumu *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*, A. Kļavinskas un M. Jankovjaka pētījumiem par baltkrievu valodu Latvijā un Latvijas pierobežā (par pašiem pētījumiem stāstīts promocijas darba 1. daļā).

Šajā promocijas darbā galvenie atslēgvārdi ir *valodu kontakti*, *interference*, *koda maiņa*, *koda jaukšana*. Par interferenci šajā darbā tiek uzskatītas jebkuras novirzes no valodas normām, pamatojoties uz Ū. Vainraiha interferences pētījumiem (sk. teorētiskās pamatnostādes 1. daļā). Valodu kontakti notiek, ja ir *bilingvāli* vai *multilingvāli* indivīdi. Šajā darbā par bilingvālu personu tiek uzskatīts indivīds, kas regulāri lieto vairāk nekā vienu valodu. Par multilingvālu personu tiek uzskatīts indivīds, kas regulāri

lieto vairāk par divām valodām. Latvijas baltkrievi ikdienā lieto divas vai vairākas valodas (piemēram, baltkrievu, krievu un latviešu), līdz ar to tie ir biligvāli vai multilingvāli. Valodu kontaktu rezultātā parādās interference (gan dzimtajā valodā, gan apgūstamajā); it īpaši interference izteikta, mācoties otro vai trešo valodu (teorētiskās nostādnes par valodu kontaktiem sk. 1. daļā).

Baltkrievu bilingvālo skolu vēsture Latvijā sākās 20. gs. sākumā, kad 1921. gada decembrī Izglītības ministrijas paspārnē ar Latgalē dzimušā un augušā Saeimas deputāta, vēlāk – izglītības ministra – Jāņa Raiņa atbalstu izveidoja Baltkrievu izglītības pārvaldi. Turpmākajos gados tika izveidotas skolas, tika dibināti baltkrievu kori, teātri, bibliotēkas, atbalsta biedrības, rīkoti baltkrievu valodas kursi. Iespēja iegūt izglītību dzimtajā valodā bija viens no svarīgākajiem baltkrievu ieguvumiem Latvijā. Jau 1922. gadā Daugavpilī atvēra pirmo valsts baltkrievu vidusskolu. Drīz pēc tam - pirmo privāto vidusskolu Ludzā. Īsā laikā izveidojās 23 baltkrievu pamatskolas. Taču jau pēc Baltkrievu izglītības pārvaldes izveidošanas atklājās, ka trūkst baltkrievu skolotāju. Tos aicināja pat no Lietuvas un Polijas. Savukārt astoņus vietējos baltkrievu jauniešus nosūtīja izglītoties uz Kārļa Universitāti Prāgā. Skolotāju apmācību apmaksāja valsts, kursi notika Rīgā un Daugavpilī. 1929. gadā šos kursus apmeklēja 31 klausītājs. Baltkrievu skolās pastiprināti mācīja latviešu valodu, ģimnāzijā tai bija paredzētas 16 mācību stundas, baltkrievu valodai - 14 (Svitanak 2003¹⁰²).

Baltkrievu kultūras attīstībai Latvijā palīdzējis Jānis Rainis, viņš veicināja Baltkrievu izglītības pārvaldes izveidi Izglītības ministrijā, kā arī finanšu līdzekļu piešķiršanu baltkrievu skolu izveidei Latvijā. J. Rainis uzskatīja, ka baltkrieviem Latvijā jādod iespēja attīstīt savu kultūru, un, tā kā Latvijas Saeimā nebija baltkrievu pārstāvju, J. Rainis piekrita pārstāvēt viņu intereses. J. Rainis jau no bērnības bija pazīstams ar baltkrievu valodu un baltkrieviem, tāpēc baltkrievu inteliģence vērsās pie viņa pēc palīdzības, lai izveidotu baltkrievu skolas, lai arī Latvijas baltkrievu bērni varētu mācīties savā dzimtajā valodā (Rainis 1931, 388).

20. gs. divdesmitajos gados Latvijā dzīvoja 66 000 baltkrievu (VSP 1921, 53), bet lasītpratēju skaits starp viņiem bija niecīgs. Mācības atvērtajās bilingvālajās skolās deva iespēju kļūt par lasītpratēju, kā arī apgūt latviešu valodu kā valsts valodu. Sākumā skolas atvērās strauji, taču tika aizvērtas nepietiekama skolēnu skaita dēļ. Piemēram, 1921. /1922. mācību gadā bija 47 skolas; 1923. /1924. mācību gadā bija 50 skolas;

¹⁰²Svitanak 2013 - *Latvijas baltkrievu kultūras biedrība* [skatīts 2015. gada 8. jūlijā]. Pieejams: <http://www.svitanak.lv/pdfs/svitanak.pdf>

1929. /1930. mācību gadā bija 32 pamatskolas, bet jau 1934. /1935. mācību gadā – 16 skolas (Екабсонс 2004, 78).

Bija grūti iegūt nepieciešamo skolēnu skaitu, lai skolas varētu sākt darboties, jo daudzi baltkrieviski turpināja, kā ierasts, sūtīt savus bērnus citās skolās. Skolu apmeklējumu bieži apgrūtināja arī ģimeņu ekonomiskais stāvoklis – daži bija tik nabadzīgi, ka viņiem nebija apavu, vai arī līdz skolām bija ļoti tālu jāiet. Šiem jautājumiem bija pat veltīti raksti avīzēs (sk. piemēram, *Пагоня* 1930 Nr. 1).

Baltkrieviski bilingvālās skolās baltkrieviski valodā mācīja baltkrieviski valodu un kultūru, latviešu valoda tika mācīta padziļināti, sākot no 2. klases (Парграмы Беларускае Пачатковае Школы ў Латвіі 1925-1926, 6). Bet, piemēram, Latvijas vēsturi līdz 4. klasei mācīja baltkrieviski valodā, latviešu valodā – no 5. klases (Парграма па гісторыі Латвіі 1926, 4). Pakāpeniski skolēnu skaits samazinājās, jo skolēni pārgāja uz krievu vai latviešu skolām, bet 1934. gadā skolas sāka aizvērt sakarā ar politiskā kursa maiņu attiecībā uz mazākumtautībām.

Ilgu laiku nebija iespējams atjaunot baltkrieviski skolu Latvijā.

Interese par izglītību baltkrieviski valodā palielinājās 90. gadu vidū ne tikai Latvijā, bet arī Lietuvā, Polijā un Krievijā, ņemot vērā baltkrieviski minoritātes nacionālo kultūras dzīvi šajās valstīs (Ivane 2004, 45).

Mūsdienās Latvijā dzīvo 65 999 baltkrieviski (CSB 2016¹⁰³) (sk. sīkāk 2. daļā). Baltkrieviski valoda Latvijā ir sastopama baltkrieviski kopienās, dažās ģimenēs. Baltkrieviski kopienas mērķis ir apvienot Latvijā dzīvojošos baltkrieviski un to biedrības ar nolūku veicināt baltkrieviski valodas, kā arī baltkrieviski tautas nacionālo tradīciju un kultūras saglabāšanu un attīstīšanu. Baltkrieviski valodu Latvijā cenšas saglabāt arī baltkrieviski bilingvālā pamatskola, kas darbojas Rīgā (sk. 2. daļu).

1994. gadā Rīgā tika atvērta bilingvālā¹⁰⁴ baltkrieviski pamatskola. Sākotnēji galvenā problēma bija nodrošināt nepieciešamo skolēnu skaitu, lai skola varētu darboties. Skolu izveidoja Latvijas Baltkrieviski kultūras biedrība *Svitanak*. Skolā mācības notiek latviešu, baltkrieviski un krievu valodā, kā arī tiek mācīta angļu valoda. Šī mācību iestāde atšķiras no citām minoritāšu skolām, jo Baltkrievijā pastāv divas valsts valodas: gan baltkrieviski, gan krievu. Līdz ar to, dodoties mācīties uz Baltkrieviju, ir

¹⁰³CSB 2016 – Centrālā statistikas biroja dati [skatīts 2016. gada 4. augustā]. Pieejams : http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaitis/IS0093.px/table/tableViewLayout/?rxid=5c63ba97-52e3-49c1-8a91-383c23074aa5

¹⁰⁴Bilingvālā izglītība – tā ir „izglītība, kuras ieguvē mācību procesā tiek lietotas divas mācību valodas, piemēram, gadījumos, kad minoritātes bērni izglītību iegūst gan valsts, gan attiecīgās minoritātes valodā” (VPSV 2007, 65).

nepieciešamas abu valodu zināšanas akadēmiskā līmenī. Savukārt latviešu valoda tiek mācīta, lai baltkrievu skolēni, pabeidzot skolu, bez grūtībām var tālāk mācīties latviešu izglītības iestādēs, jo pašreiz latviešu valodu mazākumtautību skolās var apgūt augstā līmenī (Poriņa 2009, 11).

Skola saņem mācību grāmatas no Baltkrievijas, skolotāji paaugstina savu kvalifikāciju gan Latvijā, gan Baltkrievijā. Skolai izsniegta Latvijas Izglītības ministrijas licence mācību programmas īstenošanai, kuras galvenais mērķis ir baltkrievu valodas un kultūras saglabāšana. Baltkrievu valodas apmācība skolā tiek nodrošināta, ņemot vērā baltkrievu tautas rakstura, tradīciju un kultūras īpatnības (Ivane 2004, 45). Skolu var uztvert kā baltkrievu kultūras un tradīciju centru, kur apvienojas gan baltkrievu, gan krievu, gan latviešu kultūras.

Pamatskolā ir obligātie priekšmeti – baltkrievu valoda un literatūra, kā arī baltkrievu valodā notiek audzināšanas stundas un ārpusklases nodarbības. Skolā ir vizuālās mākslas pulciņš, skolēni paši noformē telpas svētkiem. Ir izveidots tautas ansamblis – ar nosaukumu *Бабэрочка* [Vāverīte]. Galvaspilsētas skolas subsidē Rīgas pašvaldība, turklāt baltkrievu skola saņem atbalstu arī no Baltkrievijas vēstniecības, tai ir tieši kontakti ar Baltkrievijas Izglītības ministriju, skolām Minskā un Grodņā. Baltkrievija pievērš lielu uzmanību Latvijas baltkrievu skolotāju izglītošanai, piemēram, pasniedzēji brauc uz semināriem Baltkrievijā. Īpaši noderīgi tas ir baltkrievu valodas un literatūras jomā, jo nekur citur, kā vien Baltkrievijā, tādas zināšanas iegūt nav iespējams. Regulāri notiek skolēnu braucieni uz Baltkrievijas pilsētām, jauniešu vasaras atpūtas vietām. Baltkrievijā ir iespējams bez maksas mācīties valsts augstskolās, tiek piešķirtas kopmītnes.

Klases baltkrievu skolā ir nelielas – ne mazāk kā 10 un ne vairāk kā 20 skolēni, taču sākumā bija 4 skolēni klasē. Skolā strādā 25 skolotāji. Ir skolotāji ar baltkrievu saknēm, kas ir dzimuši Baltkrievijā un ir tur beiguši augstskolu. Skolā strādā pedagogi, kuri pārvalda gan baltkrievu, gan latviešu valodu. Starp Latviju un Baltkrieviju 2004. gadā tika parakstīts sadarbības līgums izglītības jomā (Ivane 2004, 45). Skolā izglītības process notiek no 1. līdz 9. klasei, ir arī sagatavošanas klases. Skolēnu skaits klasēs ir neliels, izglītība ir gandrīz privāta. Baltkrievu valodā notiek valodas mācība un baltkrievu literatūras apgūšana. 2014. /2015. mācību gadā skolā mācījās 148 skolēni. Skola ir nosaukta baltkrievu dzejnieka Jankas Kupalas vārdā.

Skolēni runā vairākās valodās, jo skolā mācās ne tikai skolēni ar dzimto baltkrievu valodu (70%), bet arī krievi (20%), latvieši un citi (10% - parasti no jauktām

ģimenēm ar dominējošo krievu valodu). Vecāki sūtot savus bērnus mācīties šajā skolā, vēlētos, lai viņi kļūtu par intelligentiem cilvēkiem, kuri zina arī savu dzimto valodu (Прямехъ 1995 Nr. 4). Ņemot vērā to, ka skolā var apgūt četras valodas, tā nodrošina to, ka skolēni, beidzot šo mācību iestādi, pārvalda vairākas valodas.

Salīdzinot skolēnu skaitu dažādos gados, redzams tā pieaugums (sk. Tabulu Nr. 15).

*Tabula Nr. 15. Baltkrievu pamatskolas skolēnu skaits pa gadiem. Avots: Rīgas dome*¹⁰⁵

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
83	90	94	76	82	95	103	112	118	113	126	148	163

Tas izskaidrojams nevis ar to, ka palielinās baltkrievu skaits Latvijā, bet gan ar to, ka skolā mācās arī citu tautību bērni – krievi, latvieši un ārzemnieki (taču viņu ir maz). Iespējams, ka skola ir pievilcīga ar lielo apgūstamo valodu skaitu (proti, latviešu, krievu, baltkrievu un angļu), kā arī ar klasēm, kurās ir neliels skolēnu skaits, kas ļauj iegūt labāku izglītību. Tāpat iespējams, ka pieaug baltkrievu minoritātes pašidentifikācija Latvijā. Skolēni ir bilingvāli vai multilingvāli, jo mājās un skolā lieto baltkrievu, krievu un latviešu valodu. Valodu zināšanu līmenis ir dažāds, jo tas ir atkarīgs no ģimenē lietotajām valodām un no pašu skolēnu spējām apgūt mācībuvielu. Turklāt jāatzīmē, ka bilingvisms nekad nav statisks – tas mainās atkarībā no vietas un laika (Beikers 2002, 20). Baltkrievu valodas prasmes nepieciešamas galvenokārt skolā un baltkrievu kopienā, citviet skolēni lieto krievu valodu (arī mācību pārtraukumos, savstarpēji, mājās, ar draugiem). Skolā tiek attīstītas četras valodas pamatprasmes: runāšana, klausīšanās, lasīšana un rakstīšana baltkrievu, krievu un latviešu valodā, bet valodu zināšanas skolēniem nav vienādā līmenī. Valodu zināšanu līmenis ir atkarīgs arī no tā, kurā klasē skolēns pievienojās šai skolai, vai viņam ir motivācija mācīties valodas, kā arī no tā, kādas viņam ir valodas apgūšanas spējas.

Baltkrievu valodas mācības notiek jau no pirmās klases līdz pat devītajai. Tā kā akadēmiskā valodas prasme apgūstama 5-7 gados (Beikers 2002, 19), secināms, ka ar šīm mācībām būtu pietiekoši, lai turpinātu mācības latviešu valodā Latvijā, vai baltkrievu vai krievu valodā Baltkrievijā.

¹⁰⁵Rīgas dome. Skolu dati [skatīts 2016. gada 14. janvārī]. Pieejams: <http://dati.e-skola.lv/Testade/BKPS>

Valodu apguve attīsta indivīda intelektu, tā veicina personības sociālo, morālo un emocionālo attīstību, un tādējādi tiek stiprināta indivīda pašapziņa. Literatūrā par bilingvismu tiek secināts, ka otras valodas prasme veicina virzību pa karjeras kāpnēm, ņemot vērā to, ka bilingvālam cilvēkam ir daudz plašākas darba iespējas nekā monolingvālam. Bez tam, lai iemācītos valodu, ir nepieciešams izprast tautas kultūru, jo *“apgūstot valodu, tiek apgūta arī kultūra, tradīcijas: īsti izprotamas tās kļūst tikai tad, ja tiek apgūta arī šīs tautas valoda”* (Poriņa 2009, 27).

Apgūstot valodas, atkarībā no situācijas un apstākļiem daži cilvēki prot labāk pārslēgties no vienas valodas sistēmas citā, citi - sliktāk (Weinreich 1968, 68). Otrās valodas apguve saistīta ar tādām problēmām kā: indivīdu intelekta atšķirības, valodu apguves spējas, attieksme pret konkrēto valodu u.c. (Poriņa 2009, 29). Mācoties baltkrievu valodu kā otro valodu, mācību stundās notiek *koda maiņa*¹⁰⁶, kad skolēni apzināti pāriet no vienas valodas (krievu valodas jeb valodas A) uz otru valodu (baltkrievu valodu jeb valodu B). Bieži vien notiek *koda jaukšana*¹⁰⁷, parādās interference, jo skolēniem ir dažāda līmeņa valodu zināšanas (tas ir atkarīgs no tā, kādā (s) valodā (s) runā ģimenē). Nereti stundās skolotājs pats pārslēdzas uz krievu valodu, ja skolēni nesaprot kādus vārdus baltkrieviski, vai arī paskaidrojot tiem mācību vielu. Jo tuvākas ir divas valodas, jo lielākā mērā divvalodīgs indivīds runas darbībā apgūstamajā valodā balstās uz dzimto (jeb pamata) valodu. Tādēļ radniecīgas valodas mācīties ir vieglāk, bet interference pie šāda bilingvisma veida ir vērojama daudz biežāk un tiek pārvarēta ar lielām grūtībām (Багана, Хапилина 2010, 32). Sakarā ar to ir iespējams norādīt uz grūtībām pārvarēt Rīgas Jankas Kupalas Baltkrievu pamatskolas skolēnu interferenci baltkrievu vai krievu valodā.

Tā kā skola praktiski ir vienīgā vieta, kur Latvijā ikdienā lieto baltkrievu valodu (baltkrievu valodas izmantošana notiek baltkrievu valodas un literatūras stundās un saziņā ar klases audzinātājiem), tad tā mākslīgi uztur baltkrievu valodu Latvijā. Tā kļūst vājāka vai pat izzūd, jo skolēni neveido baltkrievu valodas kolektīvu skolā, bet gan lieto Latvijas sabiedrībā prestižākas valodas. Baltkrievu valoda tiek lietota mācību stundās un ģimenēs, kopienu darbā, taču ikdienas saziņā ar draugiem notiek krievu vai latviešu

¹⁰⁶ „Koda maiņa – apzināta pāreja no vienas valodas uz otru – vienā saziņas aktā vienā un tā pašā runātāja (retāk – rakstītāja) tekstā” (VPSV 2007, 183).

¹⁰⁷ „Koda jaukšana – divu vai vairāku valodu izmantošana vienā mutvārdu saziņas aktā viena un tā pašā runātāja tekstā, runātajam neapzinoties pāreju no vienas valodas uz otru. Dažreiz par koda jaukšanu sauc arī citvalodas vārdu iekļaušanu tekstā (parasti mutvārdu runā)” (VPSV 2007, 183).

valodā. Tajā pašā laikā baltkrievu minoritātes pašidentifikācija Latvijā pieaug, ņemot vērā skolēnu skaita pieaugumu un Baltkrievu savienības aktivitātes Latvijā.

Katrai lietotajai valodai ir sava funkcija, un katra valoda tiek lietota atšķirīgā situācijā un atšķirīgā funkcijā. Piemēram, minoritātes valoda var tikt lietota ģimenē, reliģiskos rituālos, neformālos kontaktos, bet majoritātes valoda – darba attiecībās, izglītības sistēmā un plašsaziņas līdzekļos (Beikers 2002, 34). Līdz ar to Latvijā ir situācija, kad baltkrievu valodu valodas kolektīvs vēlas saglabāt un nodot to jaunai paaudzei, jo bieži vien, kad minoritātes valodas runātājs kļūst bilingvāls, viņš sāk lietot majoritātes valodu, tiecoties pēc augstāka dzīves līmeņa un pielāgojoties ekonomiskajai situācijai, jo ekonomikai ir noteicošais faktors valodas saglabāšanā (Beikers 2002, 34).

Iespējams, situācijā ar baltkrievu valodu Latvijā skolēnu vidū ir vērts runāt par funkcionālu bilingvu, par kuru šaurākā izpratnē sauc indivīdu, kuram otrās valodas prasme ir ierobežota ar noteiktu darbības sfēru, jo „izšķirošais faktors otrās valodas prasmes pilnveidošanā ir tās reālais lietojums” (Poriņa 2009, 56-64) un baltkrievu valoda tiek izmantota galvenokārt tikai skolā vai kopienā (izņēmumi – dažas ģimenes, kurās runā baltkrieviski).

Baltkrievi Latvijā ir bilingvāli vai multilingvāli: lielākā baltkrievu daļa ir pārkrievojušies¹⁰⁸, citi vēl joprojām ģimenēs lieto baltkrievu valodu (it īpaši vecākās paaudzes cilvēki), kā arī daži par savu dzimto valodu uzskata latviešu valodu. 2000. gadā latviešu valodu prata 50% baltkrievu un krievu valodu – 96,3% (Latvijas 2000. gada... 2002, 142-152). Lielākoties baltkrievi Latvijā ir rusofoni: tie kopā ar krievu nacionālās minoritātes valodas kolektīvu lieto galvenokārt krievu valodu un „valodas ziņā identificējas ar krievu nacionālo minoritāti, bet dažādā pakāpē saglabā etnisko kultūru un etniskās piederības apziņu” (VPSV 2007, 197).

5.2. Latvijas baltkrievu skolēnu aptauja un baltkrievu valodas zināšanas pārbaude

2013. /2014. mācību gadā baltkrievu pamatskolā vairākos posmos notika skolēnu aptaujas, intervijas un testi, lai izvērtētu baltkrievu valodas sociolingvistisko situāciju Rīgas Jankas Kupalas Baltkrievu pamatskolas skolēnu vidū, kā arī, lai saprastu, kādas valodas skolēni bilingvi lieto atšķirīgās funkcijās Latvijā. Aptauja tika veikta (sk. promocijas darba pielikumu Nr. 5) starp šīs skolas 7., 8. un 9. klašu

¹⁰⁸Starp visvairāk pārkrievojam tautībām var minēt baltkrievis (72,8 %) (sk. Poriņa 2009, 121).

skolēniem, neskatoties uz viņu piederību vai nepiederību baltkrievu tautībai. Kopā tika aptaujāti 26 respondenti (no 12 līdz 15 gadu vecumam). Anketēšana notika atbilstoši dažādu klašu baltkrievu valodas zināšanām, ņemot vērā lingvodidaktikas praksi, jo ir svarīgi, cik gadu skolēni mācās baltkrievu valodu – tā kā ar katru mācību gadu valodas zināšanas pieaug, situācija ar baltkrievu valodas zināšanu līmeni nepārtraukti mainās. Anketas un testa jautājumi bija sagatavoti krievu valodā, jo skolā komunikācija galvenokārt notiek krievu valodā.

Tika izstrādāti anonīmās intervijas jautājumi, kuri tika uzdoti skolēniem gan ar atbilžu variantiem, gan bez tiem. Notika slēptā novērošana un testi, lai noskaidrotu baltkrievu valodas (galvenokārt kā otrās valodas) zināšanu līmeni. Promocijas darba autore piedalījās baltkrievu valodas stundās, novērojumi tika veikti arī mācību stundu starpbrīžos. Veicot aptaujas, tika pielietotas gan kontaktlingvistikas, gan sociolingvistikas metodes (sk. sīkāk 1. daļā). Jautājumi tika piedāvāti blokos: vispirms, jautājums par valodām, to lietošanu ģimenē un skolā, saziņā ar draugiem, skatoties televīzijas pārraides, lasot literatūru u.c., lai noskaidrotu lingvistisko situāciju baltkrievu pamatskolas skolēnu vidū un to, kādas, viņuprāt, ir prestižākās valodas, kā arī, kuru valodu vai valodas tie uzskata par dzimto valodu. Tika uzdots arī jautājums, kādā valodā skolēni runā, viesojoties Baltkrievijā (piemēram, kopā ar vecākiem, vai skolas organizētajos braucienos u.c.).

Nākamajā jautājumu blokā bija ietverti jautājumi par skolēnu etnisko dzimteni, t.i., to, kurai, viņuprāt, tie pieder. Tika piedāvāts arī jautājums par nākotnes vīziju (par profesijas izvēli un palikšanu Latvijā).

Trešajā jautājumu blokā tika ietverti jautājumi par baltkrievu kultūru, tradīcijām, svētkiem un citi jautājumi, lai noskaidrotu, vai skolēni labi zina arī šo aspektu.

5.2.1. Aptaujas rezultāti

7. klases skolēnu aptaujas rezultāti

Aptaujā piedalījās 12 skolēnu. Tikai viens 7. klases skolēns atzīmēja, ka viņš ir baltkrievu tautības, bet norādīja, ka baltkrievu valoda nav viņa dzimtā valoda. Tajā pašā klasē mācījās viens latvietis (pēc tautības), kuram mājās runātā valoda bija krievu valoda. Viena skolniece norādīja, ka viņai ir divas tautības – baltkrieviete un poliete, bet kurai baltkrievu valoda nav dzimtā. Viņa atzīmēja, ka mājās lieto četras valodas – krievu, baltkrievu, vācu un poļu. Šāda situācija var būt izskaidrojama ar to, ka šajā skolā

mācās arī diplomātu bērni, līdz ar to var pieļaut situāciju, ka mājās ikdienā var dzirdēt četras valodas.

Kopumā var secināt, ka 7. klasē vairāk ir krievu tautības pārstāvju (sk. Tabulu Nr. 16).

Tabula Nr. 16. Septītās klases skolēnu tautība

Tautība	baltkrievs	latvietis	krievs	cits
Skaitis	1	1	9	1 (baltkrieviete- poliete)

Baltkrievu valodu kā valodu, kas viņam nav dzimtā, – atzīmēja visi respondenti – 12 skolēni (sk. Tabulu Nr. 17).

Tabula Nr. 17. Septītās klases skolēnu dzimtā valoda

Vai baltkrievu valoda ir dzimtā valoda?	
jā	0
nē	12

Šajā pašā klasē skolēni uzrādīja labas baltkrievu valodas zināšanas, pat neskatoties uz to, ka no 12 skolēniem tikai 5 mācījās šajā skolā, sākot no 1. klases. Viens skolēns godīgi uzrakstīja, ka viņš nezina testā iekļautos vārdus baltkrieviski, uzrakstot krievu darbības vārdu ar kr. partikulu *не* [nē] kopā, pēc latviešu valodas gramatiskās tradīcijas: *незнаю*. Šī intereference novērojama bilingvālo skolēnu vidū, kuri paralēli mācās krievu un latviešu valodu.

Cits skolēns, kurš arī sāka pirmo gadu mācīties šajā skolā, uzrādīja, ka ir baltkrievu tautības, bet baltkrievu valoda viņam neesot dzimtā un mājās viņš runā krievu valodā. Savās atbildēs krievu īpašības vārdu *английский* viņš uzrakstīja latīņu burtiem *anglijiskij*, un baltkrievu vārdu *Каляды* uzrakstīja kā *Каляди*. Iespējams, vārdu *Каляди* viņš uzrakstīja latviešu valodas ietekmē, jo latviešu valodā nav krievu valodai līdzīgās skaņas [ы], to bieži atveido runā kā [i], viņš uzrakstīja to pēc kirilicas sistēmas kā [и]. Bieži skolēni latviski jau prot runāt no maza vecuma (bērnudārzos, skolās), tāpēc ir iespējams runāt par latviešu valodu kā starpniekvalodu, kas izpaužas šādos interferences gadījumos.

Uz jautājumu, kāda profesija interesētu šo skolēnu, viņš sniedza atbildi – *дальнобойщекам*. Šis vārds uzrakstīts krieviski nepareizi, izmantojot baltkrievu

valodas pareizrakstības fonētisko principu “kā izrunā, tā raksta” (Граматыка 1, 1985, 10).

Vēl vienā anketā respondente kļūdaini krieviski vairākas reizes uzrakstīja īpašības vārdu *английский* kā *англизкий*. Visticamāk, šī kļūda ieviesusies slikto krievu valodas zināšanu dēļ, jo mājās, kā norādīja skolniece, runā četrās valodās – krievu, baltkrievu, vācu un poļu.

Ar saviem draugiem 7. klases skolēni sarunājas galvenokārt krievu valodā (sk. Tabulu Nr. 18).

Tabula Nr. 18. Septītās klases skolēnu lietotās valodas

Kādā valodā/ās Tu runā ar saviem draugiem?	krievu	krievu un latviešu	krievu, baltkrievu, latviešu
Skaits	10	2	0

8. klases skolēnu aptaujas rezultāti

8. klases skolēni aizpildīja 7 anketas. To vidū bija divi baltkrievi ar dzimto baltkrievu valodu (sk. Tabulu Nr. 19).

Tabula Nr. 19. Astotās klases skolēnu tautība

Tautība	baltkrievs	latvietis	krievs	cits
Skaits	2	2	1	2 (īgaunis); (baltkrievs/krievs)

Viens latvietis norādīja, ka baltkrievu valoda viņam ir dzimtā valoda, bet kā mājās lietotās valodas atzīmēja četras: baltkrievu, krievu, latviešu un angļu valodu. Otrs respondents, kurš sevi atzina par baltkrievu, norādīja, ka mājās ģimene runā trīs valodās: baltkrievu, krievu un latviešu. Viens igaunis, kurš mācās šajā skolā, norādīja, ka mājās viņa ģimene runā baltkrievu, krievu un latviešu valodā. Otrs baltkrievs atzīmēja, ka mājās tiek lietotas četras valodas: baltkrievu, krievu, latviešu un ukraiņu, bet baltkrievu valoda nav viņa dzimtā valoda.

Viens aptaujājamais par sevi sniedza informāciju, ka viņš ir baltkrievs un krievs pēc tautības, bet baltkrievu valodu neatzīst par dzimto valodu. Mājās viņi lieto baltkrievu, krievu un latviešu valodu (sk. Tabulu Nr. 20).

Tabula Nr.20. Astotās klases skolēnu dzimtā valoda

Vai baltkrievu valoda ir dzimtā valoda?	
jā	3
nē	4

Ar draugiem 8.klases skolēni komunicē krievu, baltkrievu un latviešu valodā (sk. Tabulu Nr. 21).

Tabula Nr. 21. Astotās klases skolēnu lietotās valodas

Kādā valodā/ās Tu runā ar saviem draugiem?	krievu	krievu un latviešu	krievu, baltkrievu, latviešu	krievu un baltkrievu
Skaits	1	0	3	3

Baltkrievu valodas zināšanas 8. klases skolēniem ir vājākas, salīdzinājumā ar 7. klases uzrādītajiem rezultātiem, ir daudz interferences gadījumu no krievu valodas (sk. 5. 3. daļu).

9. klases skolēnu aptaujas rezultāti

9. klases skolēni aizpildīja 8 anketas. Šajā klasē mācījās galvenokārt latviešu tautības bērni, baltkrievu tautības bērni un viens krievu tautības bērns. Viens baltkrievu tautības skolēns norādīja, ka mājās runā baltkrievu un krievu valodā, bet baltkrievu valoda viņam nav dzimtā valoda. Otrs baltkrievs atbildēja, ka baltkrievu valoda ir dzimtā un mājās runā gan baltkrieviski, gan krieviski. Trešais baltkrievs norādīja, ka baltkrievu valoda nav dzimtā, bet mājās runā gan baltkrievu, gan krievu, gan latviešu valodā (sk. Tabulu Nr. 22).

Tabula Nr. 22. Devītās klases skolēnu tautība

Tautība	baltkrievs	latvietis	krievs	Cits
Skaits	3	3	1	1 (krievs/latvietis)

Baltkrievu valodu kā dzimto uzrādīja tikai viens skolēns (sk. Tabulu Nr. 23).

Tabula Nr. 23. Devītās klases skolēnu dzimtā valoda

Vai baltkrievu valoda ir dzimtā	
--	--

valoda?	
jā	1
nē	7

Ar draugiem 9. klases skolēni komunicē krievu, baltkrievu un latviešu valodā (visu šo trīs tautības pārstāvji mācījās vienā klasē, līdz ar to ir iespējams komunicēt visās šajās valodās) (sk. Tabulu Nr. 24).

Tabula Nr. 24. Devītās klases skolēnu lietotās valodas

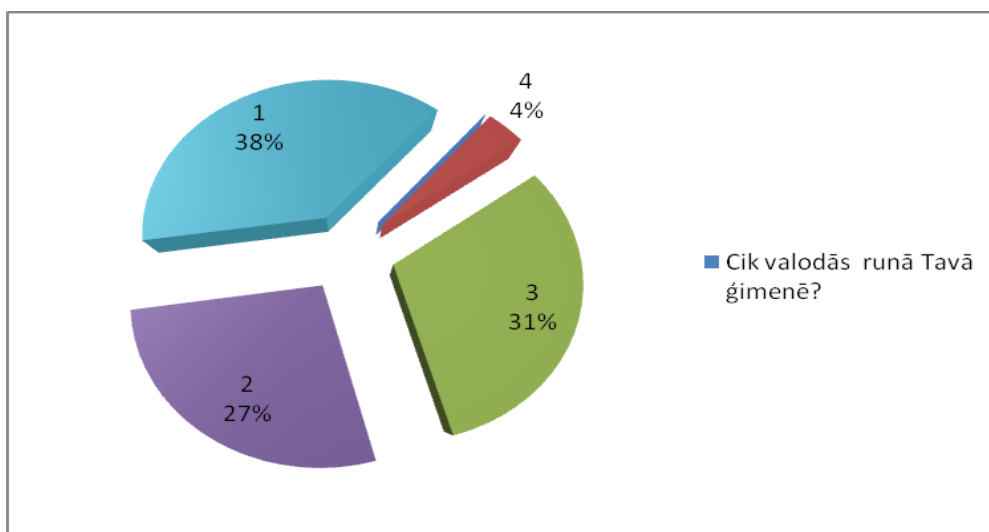
Kādā valodā/ās Tu runā ar saviem draugiem?	tikai krievu	krievu un latviešu	krievu, baltkrievu, latviešu	krievu un baltkrievu
Skaitis	2	2	4	0

Pēc testa rezultātiem noskaidrots, ka baltkrievu valodas zināšanas skolēniem ir vājas. Iespējams, tas ir saistīts ar to, ka visi skolēni atnāca mācīties šajā skolā vēlākos posmos (tikai 2 bērni mācījušies šajā skolā no 1. klases). Ir novērota interference skolēnu baltkrievu valodā (sk. 5. 3. daļu).

Viens skolēns divās vietās vārdus *русский, белорусский* uzrakstīja kā *русский, белор**у**сский*, un šī skaitās tipiskā grafētiskā interference bilingvāliem bērniem, kuri mācās latviešu valodu un jauc krievu burtu **Y** un latviešu burtu **U**. Šajā gadījumā skolēni pārkāpj krievu valodas normas, jo neatšķir vai jauc latviešu burtu **U** un krievu burtu **Y** rakstību, līdz ar to parādās grafētiskā interference. Šāda interference novērota tikai vienā anketā, bet trīs reizes. Šis skolēns ir pārnācis mācīties baltkrievu skolā 5. klasē un ir mācījies baltkrievu valodu jau četrus gadus.

Pamatojoties uz izanalizētajiem anketas datiem, kopumā var secināt, ka Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā mācās bilingvāli un multilingvāli bērni (sk. 11. attēlu), kuri noteiktās situācijās un funkcijās izmanto dažādas valodas, pārslēdzoties no vienas valodas uz otru.

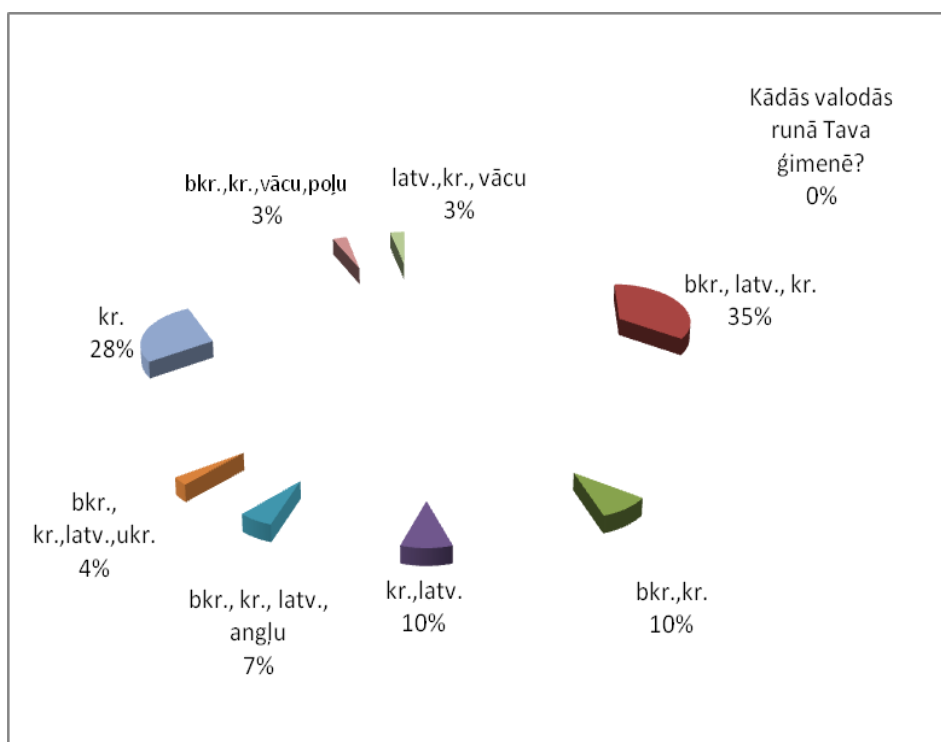
11.attēls. Jautājums: Cik valodās runā Tavā ģimenē?

Skolēni norādīja, ka vienā valodā ģimenē runā 38% , divās - 27%, trīs – 31%, divi skolēni norādīja, ka viņu ģimenē runā 4 valodās. Daži skolēni norādīja, ka ģimenē runā krieviski, latviski un dažreiz baltkrieviski. Viens skolēns uzrakstīja, ka mājās baltkrieviski runā ar brāli, kura valodas zināšanas viņam palīdz mācībās.

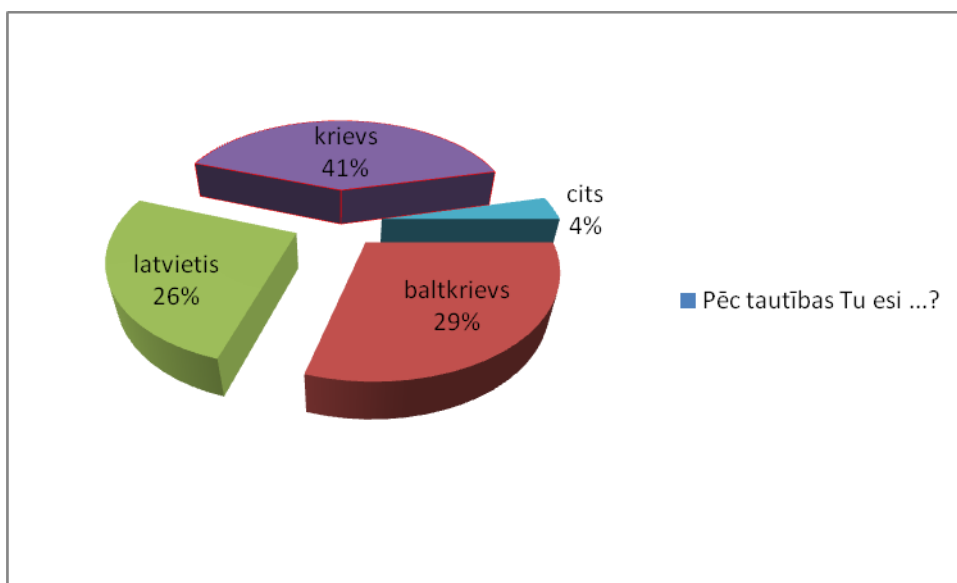
Tika uzdots arī jautājums, kādās valodās runā ģimenēs (sk. 12. attēlu).

12. attēls. Kādās valodās runā Tavā ģimenē?

Ņemot vērā iegūtos datus, jāsecina, ka lielākoties baltkrievu pamatskolas bērnu ģimenēs lieto trīs valodas – baltkrievu, krievu un latviešu (35%, jeb 10 ģimenēs). Astoņās ģimenēs izmanto tikai krievu valodu (10%). Mazāk ģimeņu (3) lieto baltkrievu un krievu valodu savienojumu, krievu un latviešu valodu – arī trīs ģimenes. Krievu, latviešu un vācu valodu lieto tikai viena ģimene, tāpat vienā ģimenē – tiek lietotas četras valodas: krievu, vācu, baltkrievu un poļu, un vēl vienā ģimenē lieto baltkrievu, latviešu, krievu un ukraiņu valodu.

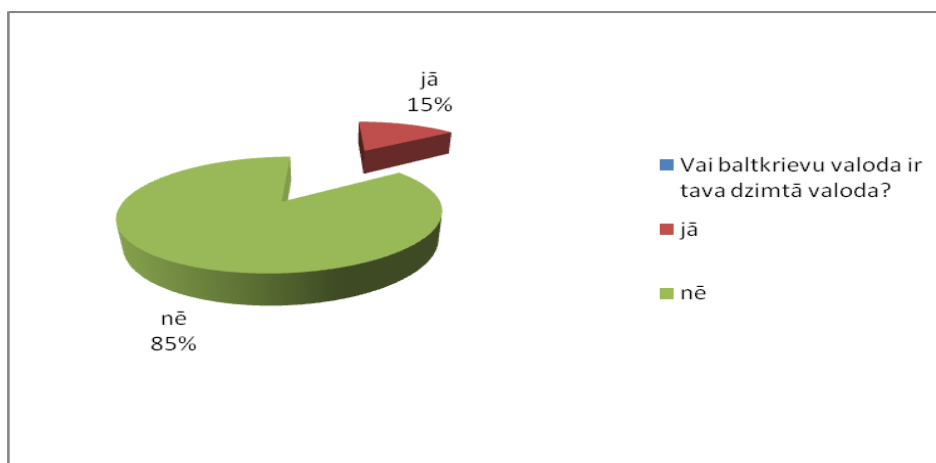
13. attēls. Jautājums: Kāda ir Tava tautība?

Kā savu tautību vairums skolēnu norādīja krievu (41%), baltkrievu (29%) un latviešu (26%) (sk. 13. attēlu).

Uz jautājumu, vai baltkrievu valoda ir dzimtā valoda, apstiprinoši atbildēja 15 % skolēnu, noliedzoši – 85% (sk. 14. attēlu).

14.attēls. Jautājums: Vai baltkrievu valoda ir Tava dzimtā valoda?

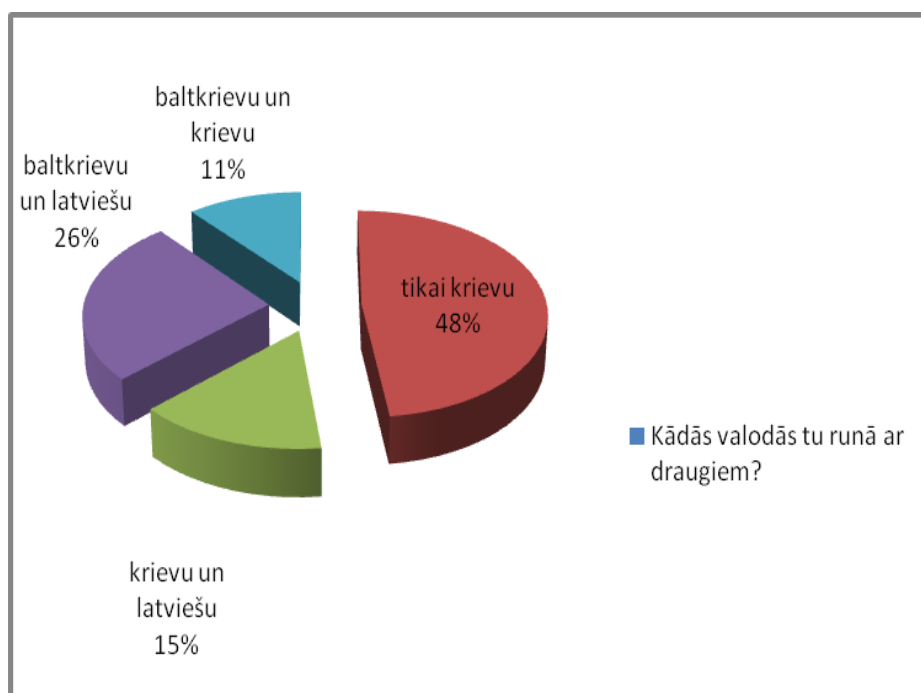

Atbilstoši aptaujas rezultātiem, piederību baltkrievu tautībai norādīja 29% bērnu, krievu tautībai – 41%, latviešu – 26%. Tajā pašā laikā uz jautājumu, vai baltkrievu valoda ir dzimtā valoda, apstiprinoši atbildēja 15% skolēnu, noliedzoši – 85 %. Līdz ar to var secināt, ka skolēniem ir problēmas ar sevis identificēšanu. Tā kā termins „*dzimtā valoda*” ir traktējams kā “*valoda, ko iemācās no dzimšanas; valoda, kurā ar bērnu runā vecāki, nododot dzimtas valodu nākamajai paaudzei. Parasti tā ir pirmā valoda, kuru apgūst agrā bērnībā mājās, ģimenē un kuru indivīds prot vislabāk. Cilvēkam var būt divas dzimtas valodas*” (VPSV 2007, 100), var izteikt pieņēmumu, ka skolēniem ir problemātiski noteikt piederību vienai konkrētai tautībai, jo to ģimenes galvenokārt ir jauktas.

V. Poriņa norāda, ka Latvijā konstatēta tikai aptuvena atbilstība starp tautību un dzimto valodu, t.i., ne vienmēr par dzimto valodu tiek nosaukta tautībai atbilstošā valoda. Jāņem vērā arī tas, ka aptaujās atbildes uz jautājumu par respondenta dzimto valodu var būt subjektīvas. Kā uzsvēr V. Poriņa, „*Intervijas ar dažādu etnisko grupu pārstāvjiem ļauj secināt, ka Latvijā mazākumtautību indivīdu viedokli par savu dzimto valodu nereti nosaka psiholoģiski, politiski u.tml. apsvērumi*” (Poriņa 2009, 118), bet statistiskos pētījumos Latvijā par dzimto valodu tiek pieņemta viena no indivīda priekšteču dzimtajām valodām (Poriņa 2009, 126).

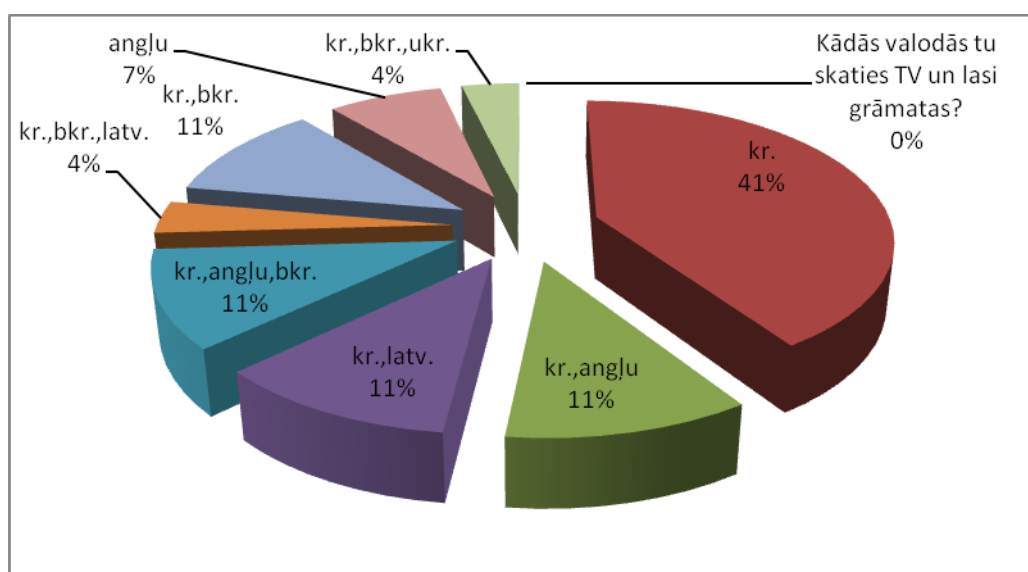
Kā draugu saziņas valodu 48% aptaujāto norādīja krievu valodu; krievu, baltkrievu un latviešu - 26%; krievu un latviešu – 15%; krievu un baltkrievu – 11% (sk. 15. attēlu).

15. attēls. Jautājums: Kādās valodās Tu runā ar draugiem?

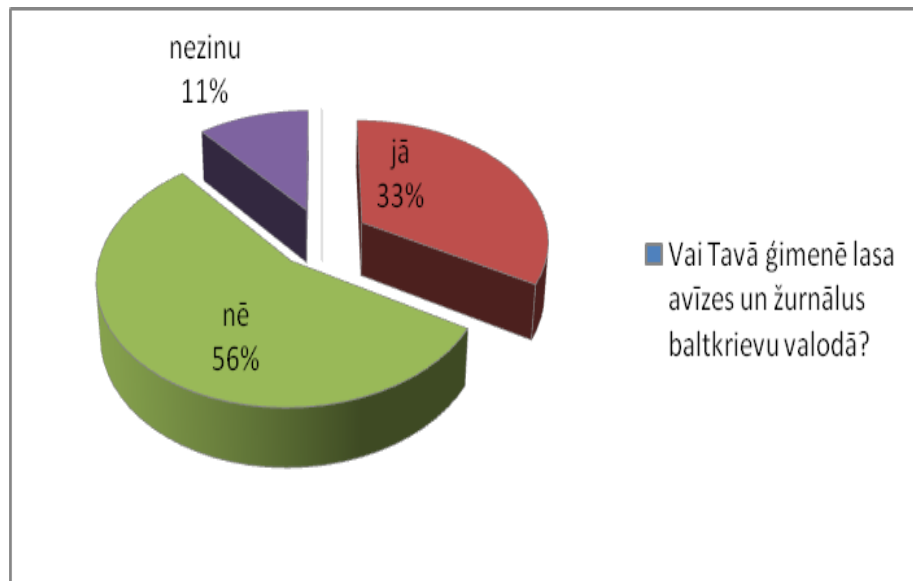
Kā rāda aptaujas dati, televīzijas pārraides galvenokārt skatās krievu, baltkrievu un latviešu valodā, grāmatas lasa krievu, baltkrievu un latviešu valodā (sk. 16. attēlu).

16. attēls. Jautājums: Kādās valodās Tu skaties TV un lasi grāmatas?

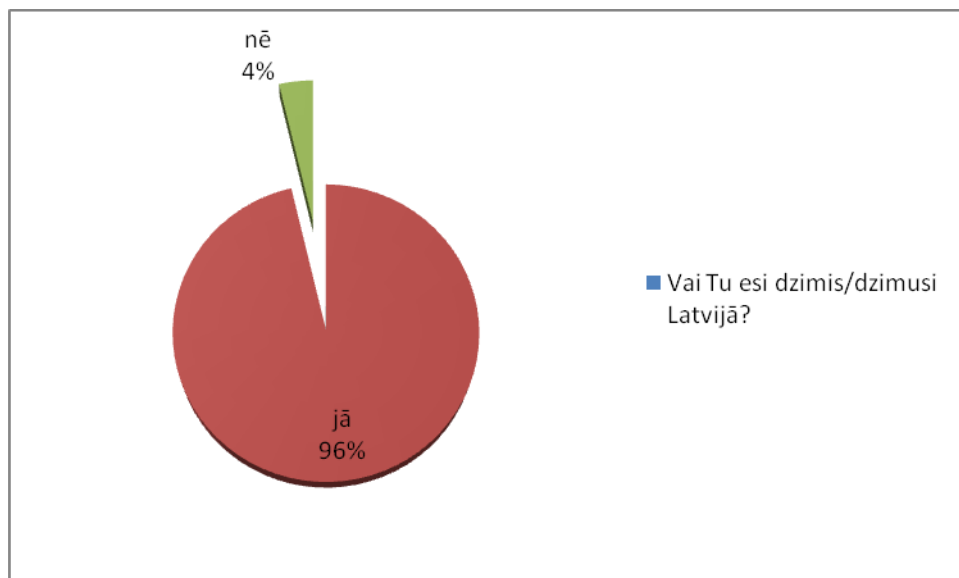
Tikai 33% skolēnu pozitīvi atbildēja uz jautājumu, vai viņu ģimenē lasa periodiku baltkrievu valodā (sk. 17. attēlu).

17. attēls. Jautājums: *Vai Tavā ģimenē lasa avīzes un žurnālus baltkrievu valodā?*

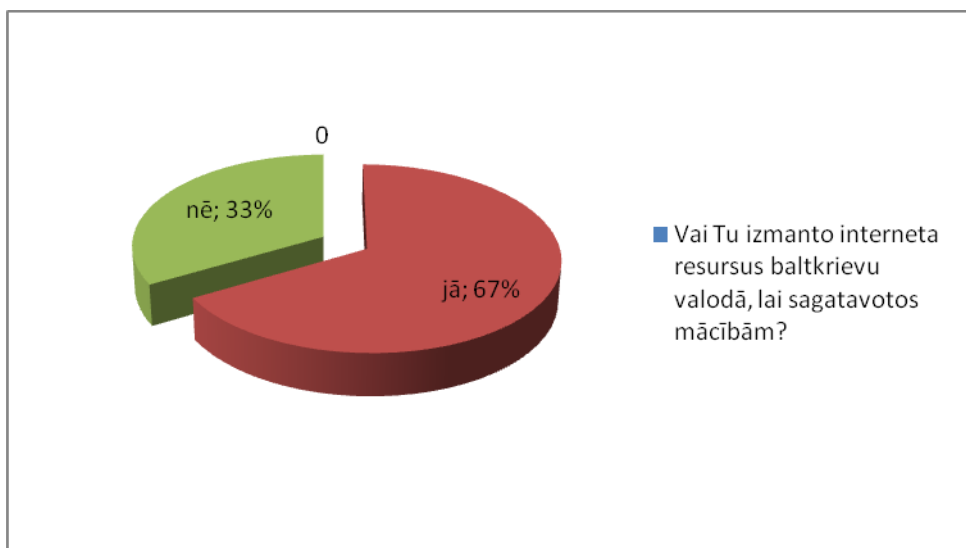
Kā redzams, gandrīz visi skolēni norādīja, ka dzimuši Latvijā, tātad ir Latvijas pilsoņi (sk. 18. attēlu).

18. attēls. Jautājums: *Vai Tu esi dzimis/dzimusi Latvijā?*

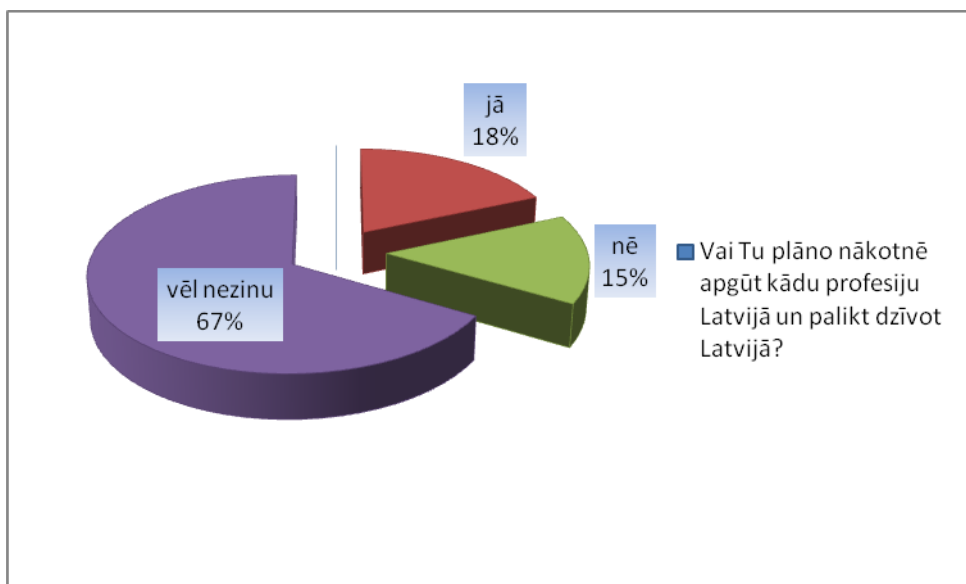
Interneta resursus baltkrievu valodā izmanto 67% (sk. 19. attēlu).

19. attēls. Jautājums: *Vai Tu izmanto interneta resursus baltkrievu valodā, lai sagatavotos mācībām?*

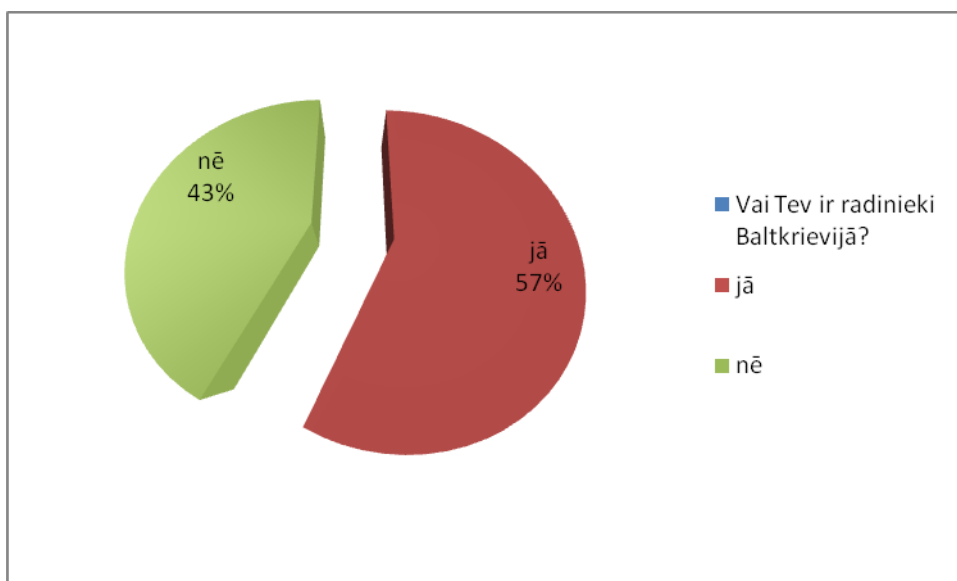
67 % skolas skolēnu vēl nezina, vai paliks dzīvot Latvijā (sk. 20. attēlu).

20. attēls. Jautājums: *Vai Tu plāno apgūt kādu profesiju Latvijā un palikt dzīvot Latvijā?*

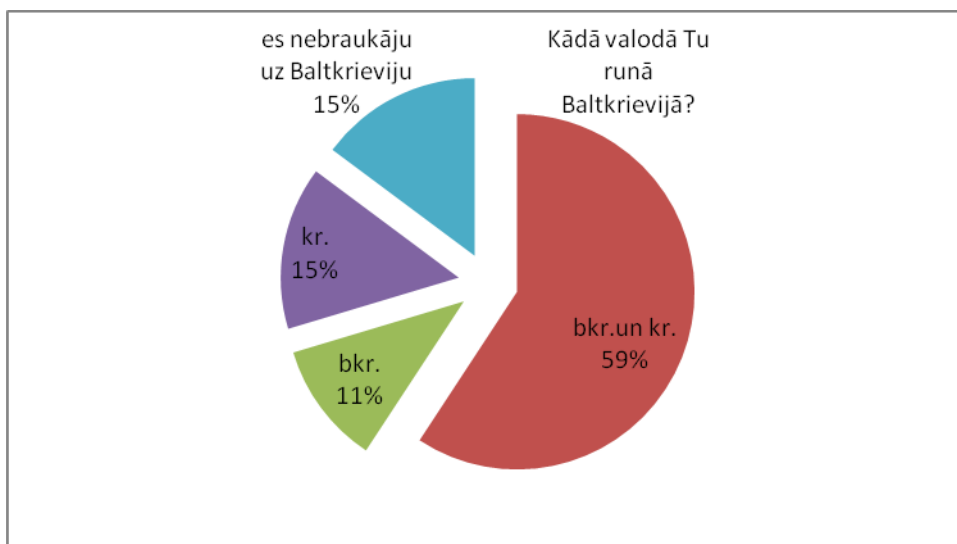
Vairumam ir radnieki Baltkrievijā – 57% (sk. 21. attēlu), līdz ar to iespējams, ka kādreiz priekšteču dzimtā valoda bija baltkrievu un, tādēļ daži skolēni atzīmē, ka pieder baltkrievu tautai.

21. attēls. Jautājums: Vai Tev ir radnieki Baltkrievijā?

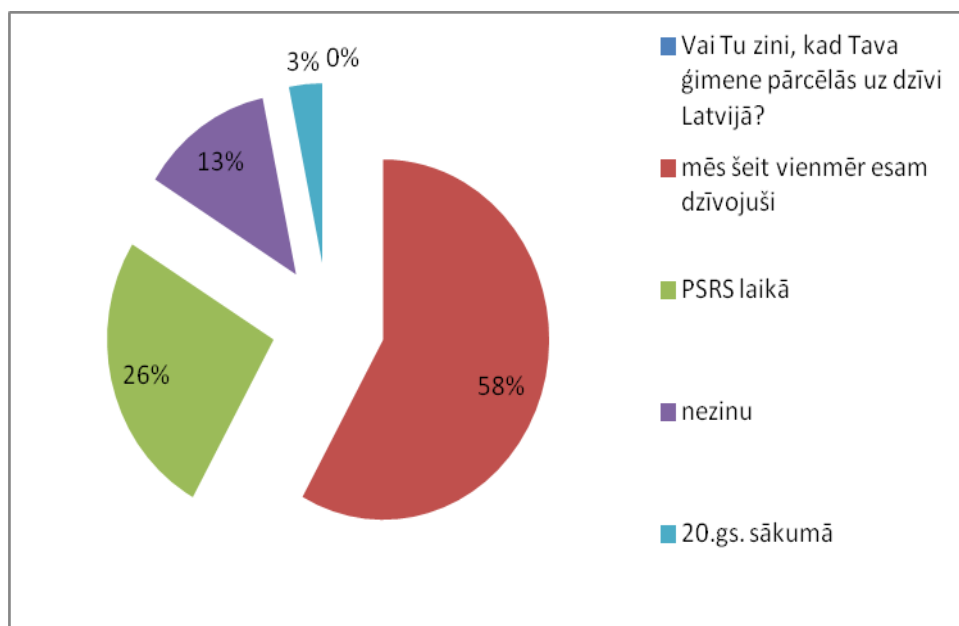
Uz jautājumu, kādā valodā bērni runā, viesojoties Baltkrievijā, 59% atbildēja, ka divās valodās – baltkrievu un krievu, 11% – baltkrievu. Pārējie aptaujātie Baltkrievijā nav bijuši (sk. 22. attēlu).

22. attēls. Jautājums: Kādā valodā/s Tu runā Baltkrievijā?

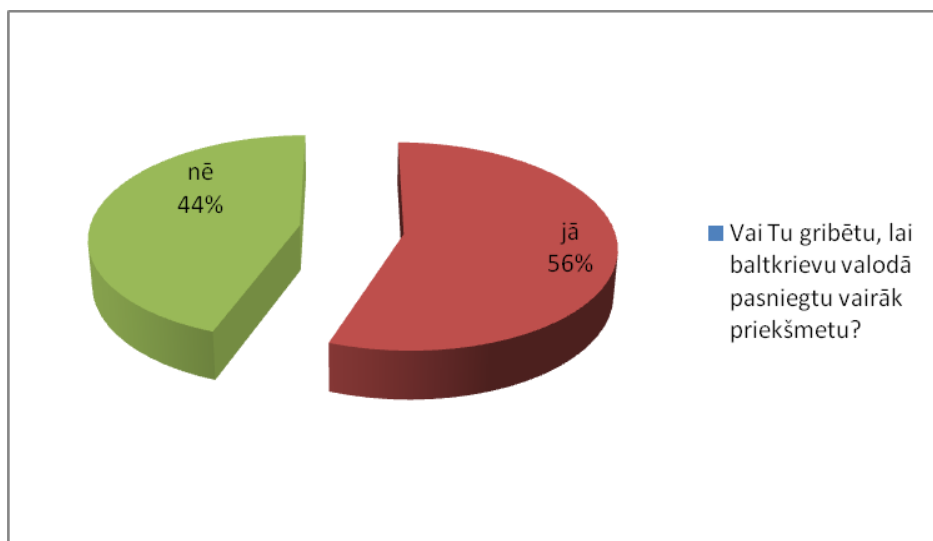
Skolēni (58%) uzskata, ka viņu ģimenes Latvijā dzīvojušas vienmēr, 26 % atbraukuši PSRS laikā, 20. gs. sākumā atbraukuši tikai 3% ģimeņu, un 13% nezina savas ģimenes vēsturi (sk. 23. attēlu).

23. attēls. Jautājums: *Vai Tu zini, kad Tava ģimene pārcēlās uz dzīvi Latvijā?*

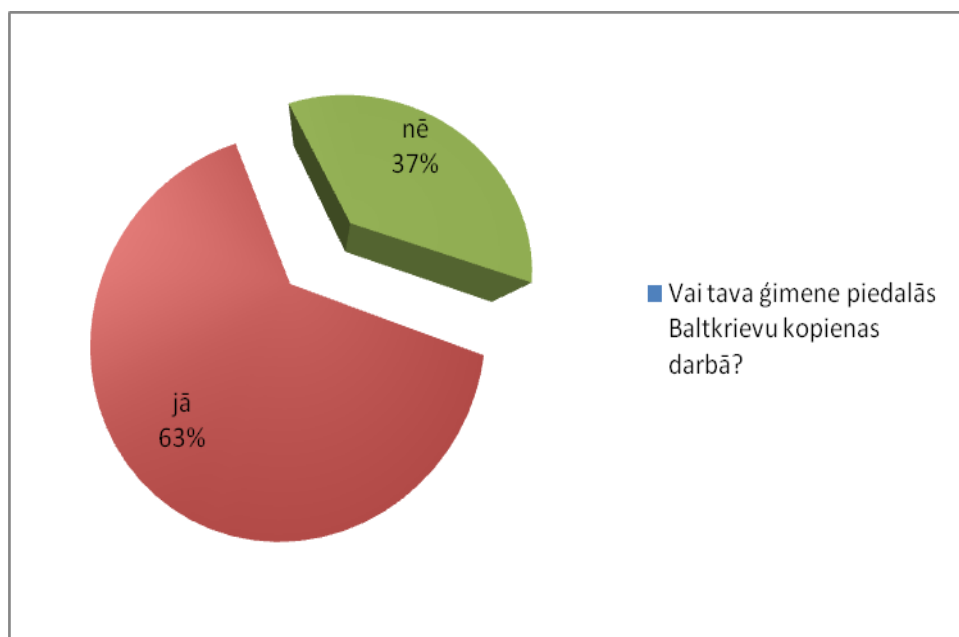
56% skolēnu vēlētos, lai skolā vairāk mācību priekšmetu tiktu pasniegti baltkrievu valodā, piemēram, matemātika, fizika, mājturība u. c. (sk. 24. attēlu).

24. attēls. Jautājums: *Vai Tu gribētu, lai baltkrievu valodā pasniegtu vairāk priekšmetu?*

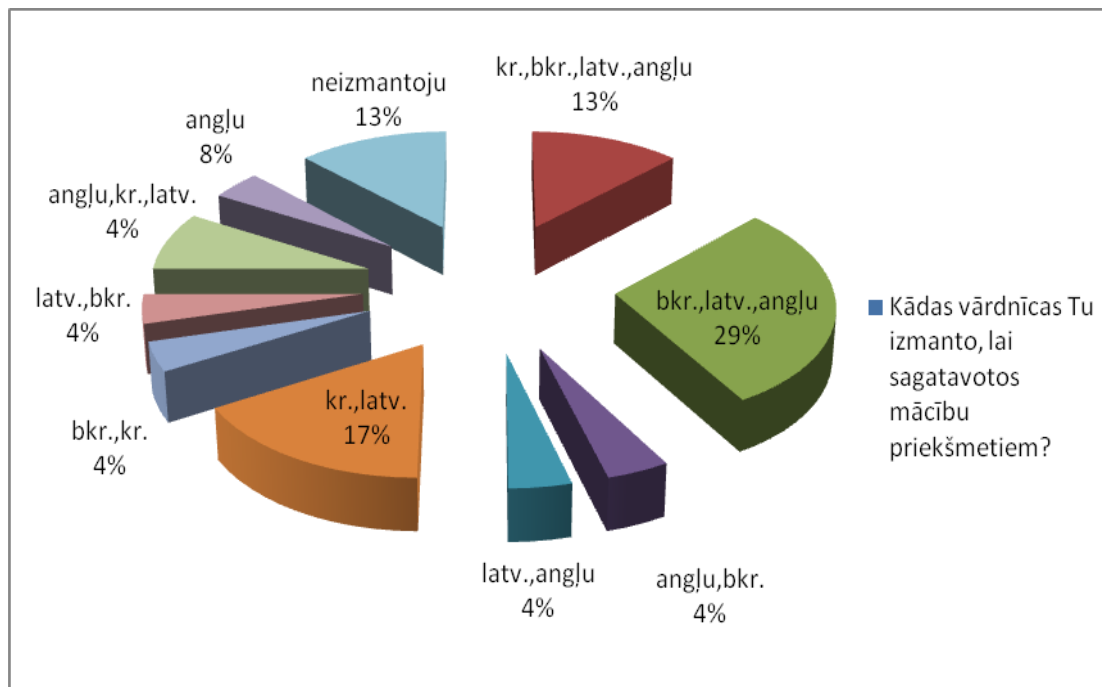
Vairums (63%) piedalās Latvijas baltkrievu kopienu mākslinieciskajā pašdarbībā (kori, ansambļi), kuru mērķis ir saglabāt baltkrievu valodu un kultūru Latvijā (sk. 25. attēlu).

25. attēls. Jautājums: Vai Tava ģimene piedalās baltkrievu kopienas darbā?

Lai sagatavotos nodarbībām skolā, vairums norādīja uz darbu ar baltkrievu-krievu, latviešu un angļu vārdnīcām (sk. 26. attēlu).

26. attēls. Jautājums: Kādas vārdnīcas Tu lieto, lai sagatavotos mācību priekšmetiem?

Visbiežāk nosauktas šādas valodu kombinācijas:

- baltkrievu-angļu-latviešu – 29%
- krievu-latviešu – 17%

- krievu-baltkrievu-latviešu-angļu – 13%.

Tikai angļu (vienvalodas) izmanto 8% skolēnu.

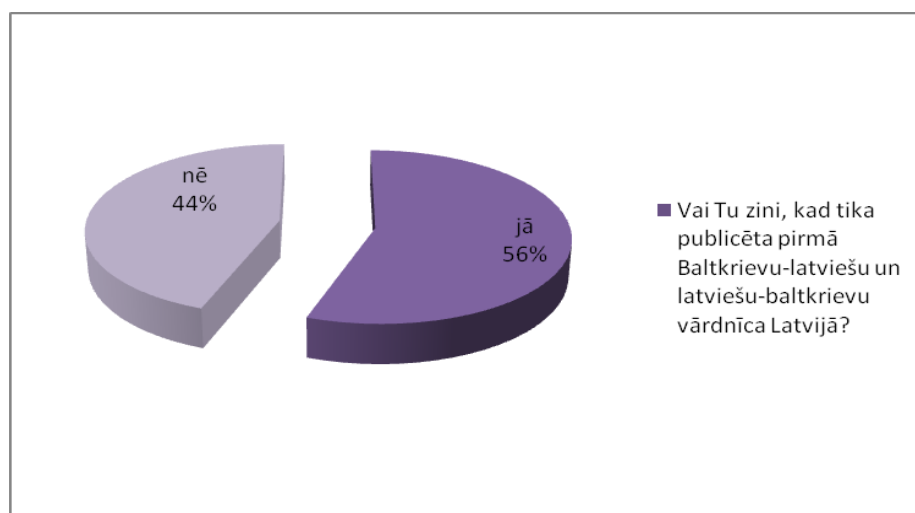
Vismazāk izmanto šādas valodu kombinācijas:

- angļu-krievu-latviešu – 4%
- latviešu-baltkrievu – 4%
- baltkrievu-krievu – 4%.

13 % atbildēja, ka vispār neizmanto vārdnīcas.

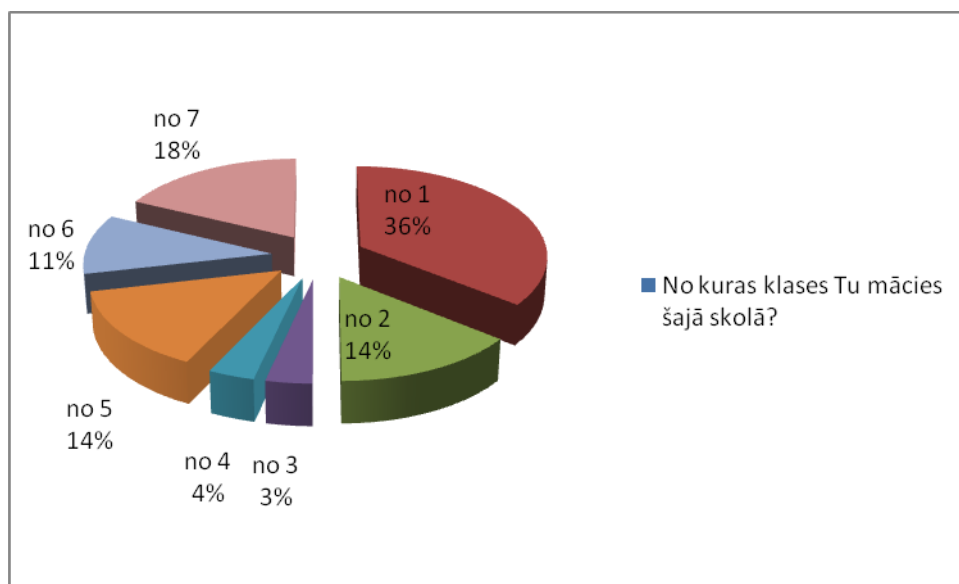
Lai noskaidrotu, vai skolēni zina par pirmo *Baltkrievu-latviešu. Latviešu – baltkrievu vārdnīcu* un vai to izmanto, tika uzdots jautājums, kad tā tika publicēta. 56% skolēnu atbildēja pareizi (sk. 27. attēlu).

27. attēls. Jautājums: *Vai Tu zini, kad tika publicēta pirmā Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca Latvijā?*

Tika uzdots arī jautājums, cik ilgi skolēni mācās šajā skolā, jo no tā var būt atkarīgs baltkrievu valodas zināšanu līmenis (sk. 28. attēlu). Noskaidrojās, ka lielākoties bērni sāka mācīties skolā jau no pirmās klases, un tikai neliels procents skolēnu pievienojās vēlāk. Ņemot vērā šo apstākli, valodas zināšanas var būt atšķirīgas.

28. attēls. Jautājums: No kuras klases Tu mācies šajā skolā?

Aptaujas ietvaros notika baltkrievu valodas zināšanu pārbaude testējot, kā arī piedaloties baltkrievu valodas un literatūras stundās, kā arī tika analizēta baltkrievu valoda skolēnu uzrakstītajos referātos, sacerējumos un citos rakstiskos mājasdarbos.

5.3. Interference baltkrievu skolēnu baltkrievu valodā

Valodu kontakti vienmēr ir saistīti ar interferenci, ar atkāpēm no valodas normām citas valodas ietekmē. Baltkrievu valodas pārbaudes laikā tika atklāta interference skolēnu baltkrievu valodā. Analizējot baltkrievu skolēnu baltkrievu valodas zināšanas, tika konstatēts, ka tajā ir sastopami vairāki interferences gadījumi visos valodas līmeņos (grafētiskajā, fonētiskajā, gramatiskajā, leksiskajā).

Šajā apakšnodaļā fonētiskā interference ir analizēta, pamatojoties uz Ū. Vainraiha izstrādāto fonētiskās interferences tipoloģiju, kas nosaka četrus interferenču veidus: *nepietiekama fonēmu diferenciācija* (under-differentiation of phonemes); *pārlika fonēmu diferenciācija* (over-differentiation of phonemes); *atšķirību reinterpretācija* (reinterpretation of distinctions); *skaņu substitūcija* (phone substitution) (Weinreich 1968, 18), kā arī ņemot vērā T. Stoikovas pētījumus interferences jomā krievu valodā (Стойкова 2013, 73-81).

Baltkrievu un krievu valodas pieder austrumslāvu valodu apakšgrupai, t.i., tās ir tuvas radniecīgas valodas. Tomēr šajās valodās parādās interferences gadījumi, piemēram, gan baltkrievu, gan krievu valodā ir 6 patskaņu fonēmas, sal. bkr. /i/, /ы/, /y/, /э/, /o/, /a/ un kr. /и/, /ы/, /у/, /е/, /о/, /а/ (Граматыка 1, 1985, 11-13), bet atšķirības vērojamas šo fonēmu paradigmatiskajās un sintagmātiskajās attiecībās. Baltkrievu

patskanis [i] vienmēr tiek atzīmēts ar latīņu raksta burtu **I**, bet krievu valodā ar kirilicas burtu **И** (Граматыка 1, 1985, 9), līdz ar to bieži vien var konstatēt interferenci. Turklāt vērojami arī grafētiskās interferences gadījumi, piemēram, gadījumā, kad baltkrievu skolēni raksta bkr. vārdu *цікавы* - ‘interesants’- sal. bkr. ‘цікавы’ (BLV 2010, 291). Šajā gadījumā skolēni pārkāpj baltkrievu valodas normas, jo neatšķir vai jauc krievu burta **И** un baltkrievu burta **I** rakstību.

Pārlieka fonēmu diferenciācija (*over-differentiation of phonemes*) vērojama līdzskaņu opozīcijās. Tā sastopama gadījumos, kad otrajā valodā (B, krievu) ir fonēmas, kuru nav pirmajā valodā (A, baltkrievu) (Стойкова 2013, 76). Novērotas kļūdas ar līdzskaņiem, jo abās valodās atšķiras mīksto un cieto līdzskaņu korelācija. Baltkrievu valodā ir 11 līdzskaņu pāri ar opozīciju ‘mīkstais’ un ‘cietais’: [б] – [б’], [п] – [п’], [м] – [м’], [в] – [в’], [ф] – [ф’], [д] – [д’], [т] – [т’], [з] – [з’], [с] – [с’], [л] – [л’], [н] – [н’], bet krievu valodā ir 15 pāri ar līdzskaņu opozīciju /mīkstais/ - /cietais/: [п]-[п’], [б] – [б’], [в] – [в’], [ф] – [ф’], [т] – [т’], [д] – [д’], [к] – [к’], [г] – [г’], [х] – [х’], [м] – [м’], [н] – [н’], [с] – [с’], [з] – [з’], [л] – [л’], [р] – [р’]. Kā piemēru var minēt īpašības vārda *цікавы* rakstīšanas variantus: *тикавы*, *цыкавы*, *мікавы* vai vīriešu dzimtes lietvārda *лекарь* atveidi baltkrievu valodā (sal. bkr. *лекар*).

5.3.1. Interference grafētiskajā līmenī un tās analīze

Skolēnu rakstveida tekstos baltkrievu valodā bieži novērota grafētiskā interference, kas izpaužas burtu nepareizā atspoguļošanā dažu valodu ietekmē. Piemēram, rakstot vārdu *бульба* – sal. bkr. ‘бульба’ - ‘kartupelis’ (BLV 2010, 41), bērni mīkstā līdzskaņa [л] vietā raksta cieto līdzskani [л], lai gan baltkrievu valodā, tāpat kā krievu valodā ir šo līdzskaņu opozīcija mīkstais/cietais [л] – [л’]. Līdz ar to var secināt, ka skolēni jauc šos divus līdzskaņus.

Viens skolēns uzrakstīja, ka viņš nezina testā iekļautos vārdus baltkrieviski, uzrakstot krievu darbības vārdu ar kr.partikulu *не* [nē] kopā ar darbības vārdu, pēc latviešu valodas gramatiskās tradīcijas: nezinu kr. ‘*незнаю*’ (jābūt *не знаю*). Šī ir tipiskā grafētiskā intereference bilingvāliem skolēniem, kuri mācās krievu un latviešu valodas (Gavriļina 2008, 5), vai kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda. Šis skolēns norādīja, ka viņš ir krievu tautības.

Vēl viens grafētiskās interferences gadījums vērojams baltkrievu vārda *Каляды* atspoguļošanā rakstveidā kā *Каляди*. Iespējams, šo vārdu skolēns uzrakstījis latviešu

valodas iespaidā, jo latviešu valodā nav krievu valodai līdzīgās skaņas [ы], to bieži atveido runā kā [i], tādējādi skaņa atveidota pēc kirilicas sistēmas kā [и]. Šo gadījumu var uzskatīt par grafētisko interferenci, kad rakstot, tiek sajauktas valodu gramatiskās sistēmas.

Viena no tipiskākām kļūdām tiek pieļauta, rakstot vārdu *дальнобойце́кам* instrumentāļa formā, kas ir uzrakstīts krieviski nepareizi (jābūt *дальнобойщи́ком*), pēc baltkrievu valodas pareizrakstības fonētiskā principa “kā izrunā, tā raksta” (Граматыка 1, 1985, 10).

Cits grafētiskās interferences piemērs ir vārdu *русский, белорусский* rakstīšana kā *русский, белорусский*. Šī ir tipiska grafētiskā interference bilingvāliem bērniem, kuri paralēli krievu valodai apgūst latviešu valodu un tādējādi jauc krievu burtu **У** un latviešu burtu **U**. Jaucot latviešu burta **U** un krievu burta **У** rakstību, skolēni pārkāpj krievu valodas normas, līdz ar to parādās grafētiskā interference skolēnu krievu valodā (Gavriļina 2008, 9).

Grafētiskā interference vērojama arī gadījumā ar bkr. īpašības vārdu *шчаслівыя* – kr. ‘счастливые’ – sal. bkr. ‘шчаслівыя’ (ТСБМ 5.2, 1984, 416) ‘laimīgi’ (BLV 2010, 410). Skolēns lieto īpašības vārda formu – ar līdzskani [т], kas raksturīgs krievu valodas vārdam *счастливые*, bet kuru galvenokārt neizrunā krievu valodā, toties baltkrievu valodā šajā vārdā nav burta **Т**, jo baltkrievu valodai ir raksturīga uz fonētiskā principa balstītā rakstīšanas sistēma (“kā runā, tā raksta”) (Граматыка 1, 1985, 10). Šī ir grafētiskā interference un izpaužas pareizrakstībā, kas saistīta ar atšķirībām valodu grafētiskajās sistēmās.

Skolēns uzrakstīja baltkrievu vārdu *вавэ́рка* – latv. ‘vāvere’ kā *вавэрка* (BLV 2010, 45), balstoties uz krievu valodas likumiem burta **Ё** rakstīšanā (krievu valodā var arī neuzrādīt rakstu valodā, taču jāizrunā), savukārt burtu **Ё** baltkrievu valodā nevar rakstīt kā burtu **Е**.

5.3.2. Interference fonētiskajā līmenī un tās analīze

Skolēnu baltkrievu valodā ir sastopami vairāki fonētiskās interferences gadījumi, kas ir saistīti ar baltkrievu nezilbiskā patskaņa [ʏ] apzīmēšanu. Nezilbiskais patskanis [ʏ] raksturīgs baltkrievu un ukraiņu valodām (ИГРЯ 1990, 177). Baltkrievu valodai raksturīgs skaņu nezilbiskais patskanis [ʏ] (Граматыка 1, 1985, 14), ko rakstu valodā dažreiz jauc ar krievu līdzskaņiem [в] un [в’] un [л] un šī atšķirība veido pamatu interferencei, piemēram:

- *назоўнік* sal. bkr. ‘назоўнік’ (BLV 2010, 180), ‘lietvārds’ (BLV 2010, 180).

Eksperimentā respondenti bkr. vārdu *назоўнік* lietoja nepareizā formā, kas ir uzskatāma par interferenci, jo vērojama nepietiekamā baltkrievu burtu **Ў** un **В** diferenciācija. Analizētajā piemērā baltkrievu burtu **Ў** vietā lieto krievu burtu **В**. Krievu valodā burts **В** apzīmē labiodentālo līdzskani [в], kurš krievu valodā var būt visās pozīcijās: gan pirms patskaņa (piemēram, *вечна́*), gan pozīcijā pēc patskaņa, vārda vai zilbes beigās (piemēram, *наста́вник*). Nebalsīgo līdzskaņu priekšā krievu valodā notiek šī balsīgā līdzskaņa [в] un nebalsīgā [ф] maiņa (piemēram, *тра́вка*). Savukārt baltkrievu valodā šķir pozīcijas: līdzskanis [в] sastopams pirms patskaņa (piemēram, *вясна*), bet dažādās pozīcijās sastopams nezilbiskais [ў], kuru apzīmē ar burtu **Ў** (piemēram, *лаўка*, *браў*) (Граматыка 1, 1985, 10). Latviešu valodā spraudzenis [v] mainās tikai dažās pozīcijās (piemēram, [teu] (tev)) (Laua 1997, 81). Gadījumā ar vārdu *назоўнік* pareizās formas vietā novērojama nepietiekamā diferenciācija: skolēns neatšķir pozīcijas, kur lietots līdzskanis [в] un nezilbiskais līdzskanis [ў]. Līdz ar to var secināt, ka šajos piemēros ir notikusi abu valodu fonētiskās sistēmas pārklāšanās, jo krievu valodā nav skaņas [ў], un līdz ar to šo nezināmo skaņu skolēni aizvieto ar tuvu skaņu [в].

Citā piemērā tika lietots vārds *крыўда* sal. bkr. ‘крыўда’ (ТСБМ 2, 1978, 743), ‘pāridarījums’, ‘pārestība’, ‘aizskārumš’, ‘aizvainojums’ (BLV 2010, 146-147). Šajā gadījumā nezilbiskā patskaņa [ў] vietā skolēns lietoja nevis [в] kā iepriekšējā piemērā, bet gan patskani [y], jo jauc nezilbisko patskani [ў] un patskani [y], ko acīmredzot var uzskatīt par krievu valodas interferenci skolēnu baltkrievu valodā.

Vienā anketā bija norādīts vārds *цупоўка* sal. bkr. ‘цуполка’, ‘biedrība’, ‘sabiedrība’, ‘savienība’, ‘grupa’ (BLV 2010, 254), kad burtu **Л** izrunā kā nezilbisko patskani [ў]. Šajā gadījumā vērojama fonētiskā interference. Baltkrievu valodā ir gadījumi, kad notiek [л] - [ў] pārmaiņa, piemēram, *чытала* – *чытаў*, taču šī pārmaiņa nenotiek vārda beigās vīriešu dzimtes lietvārdos (*насол*, *стол*), un vārda vidū, ja pastāv līdzskaņu mija (*галка-галак*). Šī parādība [л] - [ў] ir vēsturiska un to uztver kā fonēmu /л/ un /в/ pārmaiņu (Граматыка 1, 1985, 14).

Cits interferences gadījums ir saistīts ar atšķirīgajiem baltkrievu un krievu ortogrāfijas principiem:

- *грамадство* vai *грамацтво* sal. bkr. ‘грама́дства’ (BLV 2010, 69) ‘sabiedrība’.

Baltkrievu valodai raksturīgs fonētiskais princips (“kā runā, tā raksta”), bet krievu – morfoloģiskais. Gan baltkrievu valodai, gan krievu valodai raksturīga a izruna (akanje) (ИГРЯ 1990, 203), (СРЯ 1984, 179). Piemēram, rakstot baltkrievu vārdu *грамадства*, neuzsvērtā gala zilbi kļūdaini raksta kā ‘o’, bet tikai uzsvērtajā zilbē jāraksta ‘o’, piemēram, bkr. *сяло́*, latv. - ‘ciems’ (Граматыка 1, 1985, 10), (BLV 2010, 257), bet neuzsvērtajā ir *мяса* - latv. ‘gaļa’. Baltkrievu valodā jāraksta tā, kā izrunā, t.i., *грамадства*. Līdz ar to šī atšķirība abās valodās rada pamatu fonētiskai un grafētiskai interferencei.

Citā piemērā skolēns ir uzrakstījis formu, kas ir līdzīga krievu valodas instrumentāla formai *з яблук* sal. kr. ‘с яблочками’, bet baltkrievu valodā jābūt ‘З яблыкамі’ latv. ‘ar āboliem’ (*Але яны няклі пірагі з яблук*) [Bet viņi cepa pīragus ar āboliem]. Šī ir fonētiskā interference, kad baltkrievu valodā atspoguļo krievu gramatikas likumus.

Baltkrievu valodas normas pārkāpšana vērojama arī gadījumā, kad bērni jauc vai neatšķir līdzskaņus, piemēram, mīkstā līdzskaņa [ц’] vietā lieto mīksto krievu līdzskani [т’], un raksta līdzskani [т], kas baltkrievu valodā vienmēr ir ciets un baltkrievu valodā nevar tikt lietots kopā ar patskani [i] (Граматыка 1, 1985, 25): *мікавы* – ‘interesants’-sal. bkr. ‘цікавы’ (BLV 2010, 291). Šeit vērojama nepietiekama diferenciacija, kad krievu valodas ietekmē neatšķir mīksto [ц’] un cieta [ц] (to var vērot piemēros ar kr. *тяжко* un bkr. *цяжка*). Baltkrievu valodā cietais līdzskanis [ц] ir vēsturiska skaņa, kas radusies no austrumslāvu [ц], mīkstā [ц’] pamatā ir mīkstais līdzskanis [ц’].

Baltkrievu valodā vērojama tāda vēsturiskās skaņu attīstības parādība kā *cekanje* un *dzekanje*. Šī parādība ir tikai baltkrievu valodā un nepiemīt citām slāvu valodām. Tāpat kā gadījumā ar variantu *микавы*, skolēni bieži jauc baltkrievu burtu **І** un krievu burtu **И**. Vēsturiski līdzskanis [т’] pārveidojās par [ц’] (t.s. ‘cekanje’: [брат] - аб [брац’e]), līdzskanis [д] pārveidojās par [дз’] (t.s. ‘dzekanje’: [вада], [вадз’é]), līdz ar to fonētikā nevar sastapt mīkstos svelpeņus [т] un [д] sal. kr. ‘літэратура’, ‘театр’, bet bkr. ‘літаратура’, ‘театр’: [т’] pārveidojas par [ц’] un [д] par [дз’] tikai pozīcijā pirms [e], [i] vai [v’] (Граматыка 1, 1985, 45). Šajā gadījumā skolēns jauc līdzskaņus: mīkstā baltkrievu līdzskaņa [ц’] vietā lieto krievu cieta līdzskani [т] un raksta to kā - ‘*тяжка*’. Līdz ar to vārds izklausās kā krievu vārds *тяжело*: *тяжка* – kr. ‘тяжело’ – sal. bkr. ‘цяжка’ – latv. ‘smagi’ (BLV 2010, 293) - (*Белы хлеб не любілі, ён быў дарогі і тяжка расце*) [Baltmaizi nemīlēja, jo tā bija dārga un smagi auga]. Šī ir ļoti raksturīga interference, kad tiek jauktas krievu un baltkrievu fonēmas. Šeit vērojama fonētiskā un

semantiskā interference, jo tiek lietota vārda pārnēstā nozīme *тяжёлый* - ‘tāds, ko ir grūti paveikt’ (ТСРЯ 4, 1940, 847).

Baltkrievu valodai ir raksturīgs pakalējais mēlenis *g* [г] (Граматыка 1, 1985, 45). Pie fonētiskās interference (skaņu substitūcijas) var pieskaitīt arī frikatīva līdzskaņa [g] nelietošanu, piemēram, tas atspoguļojās vārdu *гуляць* ‘staigāt’ (BLV 2010, 72), *гутарка* ‘saruna’ (BLV 2010, 72), *нага* ‘kāja’ (BLV 2010, 179) izrunā, kas atklājās mutvārdos baltkrievu valodas mācību stundās.

5.3.3. Interference leksiskajā līmenī un tās analīze

Baltkrievu pamatskolas skolēnu mājasdarbos, sacerējumos, esejās un referātos tika apkopoti leksiskās interference gadījumi, piemēram:

- *Рожаство* sal. kr. ‘Рождество’, mūsdienu bkr. ir *Каляды* (ТСБМ 2, 1978, 595) ‘Ziemassvētki’ (BLV 2010, 122)

Šajā gadījumā skolēni lieto leksēmu, kas pēc skaņas ir līdzīga krievu valodai. Šeit vērojama krievu valodas ietekme, kur tas ir senslāvisms *Рождество* un senslāvu pazīme ir [жд]. Bet baltkrievu valodā lieto austrumslāvu pazīmi [ж]. Viens skolēns uzrakstīja divus vārdus, atzīmējot tos kā sinonīmus: gan baltkrievu vārdu *Каляды*, gan krievu formai līdzīgu *Рожаство*. Iespējams, bilingvālās ģimenēs šīs divas leksēmas tiek jauktas (vairāk par šo interferenci sk. 4. daļā).

- *хорашо* - kr. ‘хорошо’ sal. bkr. ‘добра’ (BLV 2010, 84) ‘labi’ (*Ўсе людзі вельмі хорашо знаюць, як починаюцца першыя ноты ў песнях Чаўкоўскі*) [Visi cilvēki ļoti labi zina, kā sākas Čaikovska dziesmu pirmās notis].

Šajā gadījumā skolēns jauca baltkrievu un krievu valodas vārdus, kas ir valodu kontaktu rezultāts.

Daži skolēni jauca baltkrievu vārdu *час* – ‘laiks’ un kr. *время* ‘laiks’ *у том час* sal. bkr. ‘у той час’ ‘tajā laikā’, ‘tolaik’ (*У том час не было пенецыліна*) [Tolaik nebija penecelīna] un *у том час* un *у то время*. Krievu valodā vārds *час* nozīmē ‘stunda’, bet to lieto ar nozīmi ‘laiks’ un otrā gadījumā baltkrievu vārda *час* vietā lieto krievu vārdu *время*.

Vēl viens leksiskās interference gadījums novērots, kad formāli līdzīgs baltkrievu vārds *асабОвыя замеіннікі* [personas vietniekvārdi] tiek jaukts ar krievu valodas vārdu *асОбые замеіннікі*, kas pēc skaņas līdzīgs krievu īpašības vārdam *особый*. Šajā gadījumā skolēni jauca vienas saknes baltkrievu un krievu vārdu, t.i.,

leksēmas, līdz ar to šī ir leksiskā interference. Krievu valodā tas ir senslāvisms, bet baltkrievu valodā šis vārds tiek lietots ar uzsvērtu piedekli – **ов**.

5.3.4. Interference gramatiskajā līmenī un tās analīze

Pārbaudot skolēnu mājasdarbus, referātus un sacerējumus, tika apkopoti interference gadījumi, kas radušies latviešu un krievu valodas ietekmē.

Dažos gadījumos novērots, ka tiek jauktas abu valodu gramatiskās sistēmas un baltkrievu valodā raksta pēc krievu valodas gramatiskajiem likumiem, piemēram, baltkrievu vārdam pievieno krievu valodas galotnes, piemēram:

- *цікавый* – sal. bkr. ‘цікавы’ (BLV 2010, 291) - latv. ‘interesants’.

Šo vārdu raksta ar krievu valodas īpašības vārda vīriešu dzimtes vienskaitļa formas galotni – **ий** – *цікавый*, bet baltkrievu īpašības vārda forma vīriešu dzimtē ir reducēta, t.i., jābūt *цікавы* (Граматыка 1, 1985, 104).

Interference nākamajā piemērā ir saistīta ar krievu valodas ietekmi. Skolēns baltkrievu tekstā raksta krievu prievārda varianta formu (o) *том*, jo neatšķir šo formu baltkrievu un krievu valodā, abās valodās tiek lietota prievārdlocījuma forma, ko skolēns acīmredzot jauc:

- *гаварылася а том* – sal. bkr. ‘аб тым’, ‘par to’ piemērā (*Гаварылася а том, як мама адна жыла*) [Tika runāts par to, ka viena māte dzīvoja viena].

Vienā gadījumā tiek jauktas vīriešu dzimtes vietniekvārdu formas – baltkrievu *той* un krievu *том*:

- *у том час* sal. bkr. ‘у той час’ ‘tajā laikā’, ‘tolaik’ (*У том час не было пенецыліна*) [Tolaik nebija penecelīna].

Citā gadījumā skolēns jauc krievu vietniekvārda *том* formu vīriešu dzimtē ar baltkrievu vietniekvārda formu vīriešu dzimtē *мой*:

- *у том час* un *у то время* - sal. bkr. *у мой час* ‘tolaik’.

Šajā gadījumā, kad tiek jaukti divu valodu vietniekvārdi, vērojama gramatiskā interference, jo vietniekvārdi ir leksiski gramatiskā kategorija.

Skolēni lieto leksēmu *брусніка* nozīmē ‘brūklenes’, rakstot to sieviešu dzimtes vienskaitlī *брусніка*, bet bkr. vārds *брусница* ir sieviešu dzimtes vārds un tiek rakstīts ar cieto patskani [ц] (Граматыка 1, 1985, 59), un to bieži lieto daudzskaitlī *брусніцы*:

- *брусніка* – kr. ‘брусника’ ‘brūklenes’. – sal. bkr. ‘брусніцы’ (BLV 2010, 39).

Vairākās anketās vērojama vārda *velosipēds* (bkr. *рóвар*) rakstīšana. Vairākās anketās, rakstot vārdu *velosipēds*, skolēni uzrakstīja vārdu *ровар*. Šis vārds tika lietots Baltkrievijā 19. gs. beigās. Šis nosaukums radās no angļu uzņēmuma nosaukuma *Rover*, kas ražoja velosipēdus ar tādu pašu nosaukumu. ТСБМ norāda uz šo vārdu kā reģionālo vārdu:

- *ровар*, -а, м. абл. (novad.) ‘веласіпед’, latv. ‘velosipēds’. *Прывёз хлапец на ровары Курэй і мёду збан* [Puika ar velosipēdu atveda vistas un medus burku]. Барадулін. [Англ. ро\уер.]. Gan ТСБМ, gan BLV piedāvā lietot literāro vārdu *веласіпед*:

- *веласіпед*, -а, м. (vīr.dz.) -дзе, м. (vīr.dz.) двух- або трохколая машына для язды, якая прыводзіцца ў рух нагамі [Divu vai trīs riteņu mašīna braukšanai, kura darbojas, kustinot kājas]; [ад вела... і лац. рез, ре́із — нага.] [No vārda *velo-* un latīņu vārda *rez.*, *kāja*] (ТСБМ 1, 1977, 475), *веласіпед* (BLV 2010, 48).

Acīmredzot, reģionālo variantu *ровар* izmanto ģimenē (ja ir radnieki Baltkrievijā), vai arī tas ir zināms no literārajiem darbiem.

Valodas testā skolēni lieto divus krievu vārdus *дóктор* vai *novec.* un ar *niev.* konotāciju kr. *лéкарь* (ТСРЯ 2, 1938, 43), jaucot līdzskaņus, t.i., jauc cieto baltkrievu līdzskani [p] ar mīksto krievu līdzskani [p’], jo baltkrievu valodā līdzskanis [p] vienmēr ir ciets (Граматыка 1, 1985, 9):

- *лекарь, доктор* – kr. ‘лекарь’ vai ‘доктор’ - sal. bkr. *доктар* ‘ārsts’, ‘dakteris’, ‘doktors’ (BLV 2010, 84), *урач* ‘ārsts’ (BLV 2010, 273), *лекар* ‘dakteris’, ‘daktere’ (BLV 2010, 154).

Bkr. vārds *лекарь* (ar nozīmi ‘ārsts’) nav raksturīgs mūsdienu baltkrievu leksikai, tas ir novecojis. Piebilstams, ka līdztekus šim vārdam, skolēni lieto kr. vārdu *доктор*, nevis bkr. *доктар*, kuriem ir atšķirības rakstībā. Baltkrievu leksēmas *лекар* (ТСБМ 3, 1979, 34) un *доктар* (ТСБМ 2, 1978, 187) pēc baltkrievu skaidrojošās vārdnīcas ir sarunvalodas leksēmas, pamatvārds ir *урач* (ТСБМ 5.2., 1984, 48), bet BLV *лекар* vārdnīcas baltkrievu daļā ir norādīts sarunvalodas ierobežojums ar nozīmi ‘dakteris’, ‘daktere’ (BLV 2010, 154), leksēmai *урач* norādīts sarunvalodas elements ar nozīmi ‘ārsts’ (BLV 2010, 273). Toties mūsdienu baltkrievu komunikācijā visbiežāk lietots vārds *лекар*. Baltkrievu valodas vēsturē izzuda mīkstais līdzskanis [p’], t.sk., vārda beigās (piemēram, senkrievu *лѣкарь*, bkr. *лекар*). Līdz ar to secināms, ka šajā piemērā skolēni viennozīmīgi pārkāpj baltkrievu literārās valodas normas, izvēloties

krievu leksēmas, kas ir tuvākas un saprotamākas. Šajā gadījumā novērots, ka skolēni ne visai korekti izmanto vārdu leksiskos variantus ar dažādu nokrāsu, kas ir saistīts ar nepietiekamu baltkrievu valodas pārzināšanu.

Aplūkotais materiāls ļauj secināt, ka Latvijas baltkrievu minoritātes jaunākās paaudzes baltkrievu valodā vērojama gan latviešu, gan krievu valodas ietekme. Šī ietekme atklājās dažādos interferences veidos (grafētiskajā, fonētiskajā, gramatiskajā un leksiskajā līmenī). Šīs iezīmes ir saistītas ar dominējošo valodu (latviešu un krievu) ietekmi.

Saskaņā ar M. Jankovjaka veiktajiem baltkrievu valodas pētījumiem Latvijā, secināms, ka praktiski nav iespējams attīstīt baltkrievu valodu Latvijā. Mūsdienās baltkrievu valodā runā tikai vecākā paaudze, vidējā un jaunākā paaudze saziņā lieto krievu un latviešu valodas, kuras ir daudz prestižākas (Янковяк 2010, 309). V. Poriņa (Poriņa 2009, 121) un A. Kļavinska (Kļavinska 2008, 144) savos pētījumos arī secina, ka baltkrievi Latvijā vairāk lieto krievu valodu. Savukārt ir iespējams saglabāt baltkrievu literāro valodu, kuru mācās Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā.

Piektās daļas secinājumi

Baltkrievu un latviešu valodas kontakti atspoguļojas arī bilingvālās izglītības aspektā baltkrievu valodā. Rīgā kopš 1994. gada strādā vienīgā baltkrievu pamatskola, kurā izglītības process notiek no 1. līdz 9. klasei. Skolā mācās ne tikai skolēni ar dzimto baltkrievu valodu (70%), bet arī krievi (20%), latvieši un citi (10%). Skola ir pievilcīga ar lielo apgūstamo valodu skaitu (baltkrievu, latviešu, krievu un angļu) un nelielām klasēm. Baltkrievu valodas un kultūras mācības notiek jau no pirmās klases līdz devītajai. Baltkrievu pamatskolas skolēni ir bilingvāli un multilingvāli.

2013./2014. mācību gada anketēšanas un interferences analīze ļauj secināt, ka Latvijas baltkrievi, t.i., jaunākā paaudze, vāji pārzina baltkrievu valodu, jo ne visi aptaujātie uzskata baltkrievu valodas zināšanas par piederības rādītāju baltkrievu tautībai. Anketēšanas ietvaros notika baltkrievu valodas pārbaude, kuras laikā atklāta interference Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolas skolēnu baltkrievu valodā, kas atklājās visos valodas līmeņos (grafētiskajā, fonētiskajā, gramatiskajā un leksiskajā). Dažos gadījumos novērots, ka tiek jauktas divu valodu gramatiskās sistēmas un baltkrievu valodā raksta pēc krievu valodas gramatikas likumiem, piemēram, baltkrievu īpašības vārdam *цыкавы* pievienojot krievu valodas īpašības vārda vīriešu dzimtes galotni *-ый*, rakstot *цыкавыый*. Konstatēts, ka baltkrievu tekstā ievieto krievu

adverbu *хорошо* baltkrievu *вельмі* vietā (*ўсе людзі вельмі хорашо знаюць*). Secināts, ka skolēni bieži jauc krievu burtu **У** un latviešu burtu **U**, rakstot *русский, белорусский*. Šī ir tipiska grafētiskā interference bilinvāliem bērniem, kuri paralēli krievu valodai apgūst latviešu valodu.

Pamatojoties uz aptaujas datiem, noskaidrots, ka daži skolēni mājās lieto vairāk par 3 valodām, līdz ar to viņus var uzskatīt par multilingvāliem (tādu ir 35%, jeb 10 ģimenes). Savukārt valodu savienojumus *baltkrievu un krievu*, vai *krievu un latviešu* izmanto trīs ģimenes. Aptaujas laikā konstatēts, ka viena ģimene lieto četras valodas (krievu, baltkrievu, vācu un poļu).

Daudziem skolēniem novērotas problēmas sevis identificēšanā, – viņi uzrakstīja, ka pēc tautības viņi ir baltkrievi, bet baltkrievu valodu neuzskata par savu dzimto valodu. Kā savu tautību vairums skolēnu norādīja krievu (41%), baltkrievu (29%), latviešu (29%).

Var secināt, ka baltkrievu valodas apguve skolā ir saistīta ar noderības motivāciju, jo, iespējams, kādreiz šīs valodas apguve būs noderīga karjeras veidošanā.

Secināms, ka divvalodības apstākļos pārslēgšana no vienas valodas otrā valodā notiek paaudžu maiņas kārtībā un pamatojoties uz opozīciju: *svešvaloda – dzimtā valoda*. Prestižu svešvalodu aizvien vairāk apgūst jaunā paaudze, tā kļūst vispirms par otro un pēc tam arī par vienīgo dzimto valodu, jo jaunatne to lieto visās saziņas sfērās. Vecāku, vectēvu un vecmāmiņu dzimtā valoda kļūst viņiem vispirms pasīvi saprotama, pēc tam diezgan sveša. Līdz ar to mūsdienās Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola saglabā un attīsta baltkrievu valodu Latvijā, ņemot vērā Latvijas un Baltkrievijas ciešos ekonomiskos, kā arī kultūras kontaktus. Šī tradīcija, visticamāk, tiks turpināta arī nākotnē.

NOBEIGUMS

Baltkrievu un latviešu vēsturiskos un kultūrkontaktus Latvijā visvairāk pētīja humanitāro zinātņu pētnieki (piemēram, Ē. Jēkabsons, I. Apine, V. Volkovs u. c.). Visplāšāk baltkrievu valodu ir pētījuši lietuviešu valodnieki. Latviešu lingvisti baltkrievu valodu skatījuši galvenokārt areālajā aspektā, piemēram, saistībā ar slāvismiem baltu, t.sk. latviešu valodā (piemēram, J. Endzelīns, A. Reķēna, B. Laumane). Valodu kontaktus pēta kontaktlingvistika, kuras pētīšanas objekts ir bilingvāls vai multilingvāls indivīds. Valodu kontaktu rezultāts var būt interference vai aizgūšana, periodiskajos izdevumos – arī svešvalodu pārcēlumi. Interference var būt atspoguļota fonētiskajā, grafētiskajā, gramatiskajā un leksiskajā līmenī. Valodu kontakti tiek realizēti arī leksikogrāfiskajos darbos, kas atspoguļošanas tulkojuma ekvivalencē, nacionālās specifiskās leksikas un lakūnu atspoguļošanā, kas nereti tiek kompensēti ar citiem valodas līdzekļiem – sinonīmiem, skaidrojumiem, aprakstošo tulkojumu vai komentāriem. Šādus paņēmienus savos leksikogrāfiskajos darbos ir izmantojuši M. Ābola un S. Saharovs.

No 16. gs. līdz 20. gs. pirmajai pusei dažādos periodos starp baltkrievu apdzīvoto teritoriju un Latgali, kur dzīvoja liels baltkrievu skaits, nebija nekādu robežu un abas tautas – baltkrievi un latvieši – varēja brīvi ceļot un sadarboties. Abu tautu kultūras bija līdzīgas, kas atspoguļojās valodā, folklorā, tautas tērpos. 20. gs. pirmajā pusē baltkrievi dzīvoja Latgalē un lielākoties tie bija mazizglītoti sīkzemnieki, gadījuma darbinieki un kalpi. 20. gados baltkrieviem, tāpat kā citām Latvijas minoritātēm, tika piešķirts mazākumtautības statuss un sākās baltkrievu kultūras aktivitātes, baltkrievu valoda tika lietota bieži: bija iespēja mācīties dzimto baltkrievu valodu skolās, ģimnāzijās, tika publicēti vairāki preses izdevumi baltkrievu valodā, strādāja baltkrievu bibliotēkas, teātris.

Līdz 20. gs. valodniecībā baltkrievu izloksnes tika uzskatītas par krievu vai poļu valodas dialektiem, bet modernā literārā baltkrievu valoda oficiāli tika atzīta pēc 1917. gada, kad tika izveidota pirmā baltkrievu valodas normatīvā gramatika. Mūsdienu literārā baltkrievu valoda pastāv divos variantos: kā *literārā valoda* jeb *standartvaloda* un *taraškevica*, kas ir nosaukta valodnieka B. Taraškeviča vārdā. *Taraškevica* – otrs literārās rakstu valodas variants – ir orientēts uz 20. gadsimta 20. gadu rakstu tradīciju un ārvalstīs baltkrievu valodā runājošo rakstu praksi, ko raksturo fonētikas, leksikas, morfoloģisko un sintaktisko normu īpatnības, un tas tiek uzskatīts par alternatīvu

baltkrievu literārās valodas variantu. Pastāv arī baltkrievu izloksnes, sociālie dialekti un krievu-baltkrievu jauktā valoda (*trasjanka*).

Latvijā, Lietuvā un Baltkrievijā 20. gs. pirmajā pusē norisinājās darbs pie baltkrievu valodas materiālu vākšanas un vārdnīcu izdošanas. 20. gs. 20. gados K. Jezovītovs plānoja izdot trīsvalodu baltkrievu-krievu-poļu vārdnīcu, taču šī iecere netika īstenota. 30. gados Baltkrievijas PSR Zinātņu akadēmijā tika sastādīta praktiskā baltkrievu-latviešu vārdnīca, bet tā netika izdota. Praktisku baltkrievu-krievu-latviešu vārdnīcu sastādīja Latvijas baltkrievu folklorists S. Saharovs, tā kalpoja kā paskaidrojums savāktajam baltkrievu folkloras materiālam. Šis S. Saharova darbs līdz šim nav ticis pētīts kā baltkrievu, latviešu, poļu un krievu valodu kontaktu avots. 1924. gadā Viļņā V. Lastovskis nopublicēja darbu *Рациўска – Крыўскі (беларускі) слоўнік. Baltarusių-rusų kalbų žodynas*, kas bija adresēts pārkrievotajiem Lietuvas baltkrievi.

Baltkrievu literārās valodas attīstību 20. gs., noteiktos vēstures periodos, ietekmēja krievu vai poļu valoda, piemēram, 20. gs. trīsdesmitajos gados baltkrievu valoda tuvinājās krievu valodai un līdz ar to baltkrievu valodā ir ieviesušies daudzi rusicismi, savukārt mūsdienās notiek attālināšanās no krievu valodas un tuvināšanās poļu valodai.

Latvijā M. Ābolas sastādītā divvalodu *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca*, kas tika izdota 2010. gadā, turpināja aizsākto tradīciju aprakstīt baltkrievu valodu kā Latvijas kaimiņvalsts un kā Latvijas kontaktvalodu. Vārdnīcā ir atspoguļoti baltkrievu un latviešu valodas kontakti. Vārdnīcas vārdu krājums ir pietiekams, lai to izmantotu ikdienas komunikācijā, tā ir paredzēta plašam lasītāju lokam ar dažādu šo abu valodu zināšanu līmeni. Vārdnīcā konstatējams nepietiekams nozīmju atspoguļojums un skaidrojums, dažreiz vērojamas ekvivalences nepilnības, trūkst sinonīmu un gramatisko norāžu. Tā kā šī šobrīd ir vienīgā baltkrievu-latviešu un latviešu-baltkrievu vārdnīca, to iespējams izmantot, lai apgūtu gan literāro latviešu un literāro baltkrievu valodu, gan sarunvalodu, gan arī abu valodu vēsturiskos un valodas kontaktus.

Mūsdienās par visprestižāko un izplatītāko saziņas valodu baltkrievu vidū un par mājās biežāk lietojamo saziņas valodu atzīta krievu valoda. V. Poriņa norāda, ka Latvijā baltkrievi pārsvarā ir pārkrievojušies, M. Jankovjaks secina, ka baltkrievu valoda Latvijā vairāk līdzinās krievu valodai, un A. Kļavinskas secinājumi par baltkrievu valodu Latvijā liecina, ka baltkrievi Latvijā ikdienā vairāk lieto krievu valodu.

Mūsdienās baltkrievu valodas lietošanu Latvijā ietekmēja valsts valodas politika, demogrāfiskās izmaiņas, asimilācija un izceļošana uz citām valstīm. Ņemot vērā to, ka

līdz deviņdesmitajiem gadiem nebija iespēju mācīties baltkrievu valodu, vidējā un jaunākā Latvijas baltkrievu paaudze vāji zina baltkrievu valodu.

Baltkrievu un latviešu valodas kontakti tiek atspoguļoti Latvijas periodiskajā literatūrā, tajos var vērot interferenci un svešvalodu pārcēlumus. Šie baltkrievu valodas avoti ir nelieli, un līdz šim tie netika pētīti slāvu un baltu valodniecībā. Salīdzinot baltkrievu preses valodu 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, var vērot gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Piemēram, ja 20. gs. pirmajā pusē starp baltkrieviem bija zems izglītoto līmenis, mūsdienās visi baltkrievi ir izglītoti, kā to paredz Latvijas likumdošana, un ir iespējams mācīties baltkrievu valodu Latvijā. 20. gs. pirmajā pusē presē vairāk rakstīja par baltkrievu tautas trūkumiem un bailēm saukties par baltkrieviem, taču mūsdienu preses izdevumos baltkrievu valodā baltkrievi ne tikai uzsver savu piederību baltkrievu tautībai, lepojas ar to, bet arī norāda, ka tie ir veiksmīgi savu profesiju pārstāvji. 20. gs. pirmajā pusē periodiskajos izdevumos ir tendence rakstīt par Latviju kā par svešu zemi, tomēr mūsdienu baltkrievu presē par Latviju izsakās divējādi, un uzsver, ka tā ir gan otrā dzimtene, gan svešā zeme. Abos periodos novērota svešvalodu pārcēlumu izmantošana (piemēram, Latvijas kompāniju nosaukumi latviešu valodā baltkrievu rakstos), kas norāda uz situāciju Latvijā un valodu kontaktiem. Mūsdienās Latvijā tiek izdots viens vienīgs laikraksts, kas veltīts baltkrieviem Latvijā, t.i., *Прамень*, un agrāk arī avīzes *Латгалес Лайкс* pielikums *Беларус Латгалии*. Laikrakstā raksti tiek publicēti gan baltkrievu, gan krievu valodā, jo Baltkrievijā ir divas oficiālās valodas – baltkrievu un krievu.

Baltkrievu un latviešu valodas kontakti atspoguļojas arī bilingvālās izglītības aspektā baltkrievu valodā. 2013./2014. mācību gadā Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskolā notika anketēšana, kuras dati ļauj secināt, ka Latvijas baltkrievi, t.i., jaunākā paaudze, vāji pārzina baltkrievu valodu, jo ne visi aptaujātie uzskata baltkrievu valodas zināšanas par piederības rādītāju baltkrievu tautībai. Skolēnu baltkrievu valodā var vērot interferences gadījumus: skolēni jauc vairāku valodu gramatiskās sistēmas (piemēram, baltkrievu, krievu un latviešu). Šī ietekme atklājās interferences gadījumos fonētiskajā, grafētiskajā, gramatiskajā, leksiskajā līmenī.

Aptaujas ietvaros tika secināts, ka daudzi skolēni sevi uzskata par baltkrieviem, taču baltkrievu valodu neuzskata par savu dzimto valodu. Kā savu tautību vairums skolēnu norādīja krievu (41%), baltkrievu (29%), latviešu (29%).

Mūsdienās Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola mākslīgi saglabā un attīsta baltkrievu valodu Latvijā, ņemot vērā Latvijas un Baltkrievijas ciešos ekonomiskos, kā arī kultūras kontaktus. Šī tradīcija, visticamāk, tiks turpināta arī nākotnē.

Tā kā mūsdienās baltkrievu valodā runā tikai vecākā paaudze, vidējā un jaunākā paaudze saziņā lieto krievu un latviešu valodas, kuras ir daudz prestižākas. Saskaņā ar M. Jankovjaka atziņām baltkrievu valodu Latvijā praktiski nav iespējams attīstīt, tomēr šobrīd nedaudz labākā situācijā, pēc pētnieka domām, ir baltkrievu dialekti, kuros runā Baltkrievijas robežas tuvumā, bet ar laiku tie izzudīs.

TĒZES

Promocijas darbs balstās uz valodu kontaktu plašu izpratni. Saskaņā ar to valodu kontaktu joma ir jebkura joma, kurā notiek divu vai vairāku valodu saskarsme, līdz ar to aplūkotas jomas, kurās divas kontaktvalodas funkcionē mijiedarbojoties. Promocijas darbā secināts, ka baltkrievu un latviešu valodas kontakti ir nozīmīgi, baltkrievu izloksnes ir tikpat senas kā latviešu izloksnes. Veiktie pētījumi ļauj secināt, ka baltkrievu valodai Latvijā ir neliela nozīme un neizpaužas iezīmes, kas ļautu runāt par to kā par pilnvērtīgu mazākumtautības valodu.

Promocijas darba izstrādes laikā apzinātas jomas, kurās pētījums būtu turpināms: būtu nepieciešams turpināt analizēt baltkrievu 20. gs. pirmās puses leksikogrāfiskos avotus un periodisko literatūru kontaktlingvistikas aspektā; būtu nepieciešams veikt sastatāmo analīzi M. Ābolas *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīcā* kontaktlingvistikas skatījumā; ar promocijas darbā izmantoto pētījumu un metodēm var sastatāmā aspektā pētīt poļu un latviešu valodas kontaktus Latvijā.

Darbā iegūtie pētījuma rezultāti izmantojami gan baltu, gan slāvu sastatāmajā valodniecībā, jo promocijas darbā sniegts padziļināts ieskats par baltkrievu valodas kā mazākumtautības valodas specifiku Latvijā, no 20. gs. pirmās puses līdz mūsdienām apkopotā veidā pasniegts leksikogrāfisks materiāls tālākai pētīšanai.

Promocijas darba rezultāts atspoguļots secinājumos pēc katras pētījuma daļas, bet galvenās aizstāvēšanai izvirzītās pamatatziņas formulētas **tēzēs**:

1. Avoti, kas ir saistīti ar Latvijas baltkrievu minoritātes valodu, nav plaši izplatīti, un tos neviens līdz šim nebija apkopojis, līdz ar to šajā darbā pirmo reizi tiek apkopoti baltkrievu valodas avoti. Latviešu valodniecībā jautājums par latviešu

un baltkrievu valodas kontaktiem līdz šim nebija aprakstīts kontaktlingvistikas skatījumā.

2. 20. gs. pirmajā pusē Latvijā, Lietuvā un Baltkrievijā parādījās interese par baltkrievu leksikogrāfisko darbu izdošanu. 20. gs. 20. gados Latvijā K. Jezovītovs bija iecerējis savākt baltkrievu valodas materiālus un veidot no tiem trīsvalodu baltkrievu-krievu-poļu vārdnīcu, taču šī iecere netika īstenota. 30. gados Baltkrievijas PSR Zinātņu akadēmijā tika sastādīta praktiskā baltkrievu-latviešu vārdnīca, bet tā netika izdota. Vēlāk praktisku baltkrievu-krievu-latviešu vārdnīcu sastādīja Latvijas baltkrievu folklorists S. Saharovs, paskaidrojot savāktu baltkrievu folkloras materiālu *Latgales baltkrieva gara mantas*.
3. Pirmā divvalodu *Baltkrievu-latviešu. Latviešu-baltkrievu vārdnīca* Latvijā tika izdota 2010. gadā, tās autore bija latviešu filoloģijas doktore Mirdza Ābola. Vārdnīcas vārdu krājums (ap 40 000 vārdu) ir pietiekams, lai to izmantotu ikdienas komunikācijā. Zināšanu minimuma iegūšanai vārdnīcā var atrast visizplatītākās leksēmas, kas ir obligātas starpkultūru komunikācijā. Tulkotāji var izmantot lielu sinonīmu klāstu, sarunvalodas un vēsturisko leksiku, folklorismus, dažādu terminoloģiju. Lai gan vārdnīca nav līdz galam izstrādāta un tajā trūkst secīga vienādas informācijas atspoguļošana dažādās vārdnīcas daļās, kas ir būtiski svešvalodu apgūšanā, tas ir liels solis baltkrievu un latviešu leksikogrāfijā un abu valodu kontaktu atspoguļošanā.
4. Salīdzinot baltkrievu un latviešu valodas kontaktus, kas atspoguļoti baltkrievu preses valodā 20. gs. pirmajā pusē un mūsdienās, var vērot gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. 20. gs. pirmajā pusē laikrakstu adresāts bija zemnieks ar zemu pašapziņas līmeni un vāju nacionālo identitāti, kurš īsti neorientējās Latvijas iekšpolitikas jautājumos. Analizētajos 20. gs. baltkrievu periodiskajos izdevumos publicētajos rakstos nav konstatēti tieši aizguvumi no latviešu valodas, izņemot svešvalodu pārcēlumu izmantošanu. Tas skaidrojams ar to, ka valsts valodas zināšanas tolaik ir bijušas vājas, lai gan daži cilvēki zināja vairākas valodas. It īpaši var vērot poļu un krievu valodas ietekmi vietējā baltkrievu valodā. Mūsdienās tiek izdots vienīgais laikraksts *Промень*, kurā tiek publicēti raksti gan baltkrievu, gan krievu valodā. Periodiskajos izdevumos novērota svešvalodu pārcēlumu izmantošana (piemēram, Latvijas kompāniju nosaukumi latviešu valodā), kas norāda uz valodas situāciju Latvijā un valodas kontaktiem. 2013. /2014. mācību gada anketēšanas un interferences analīze ļauj

secināt, ka Latvijas jaunākā baltkrievu paaudze vāji pārzina baltkrievu valodu. Daudzi no viņiem atzīmē, ka ir baltkrievu tautības, bet kā dzimto valodu norāda krievu valodu. Tā kā divvalodības apstākļos tautas pārslēgšana no vienas valodas otrā valodā notiek paaudžu maiņas kārtībā un pamatojoties uz opozīciju: *svešvaloda – dzimtā valoda*, secināms, ka jaunā paaudze aizvien vairāk apgūst prestižu svešvalodu (svešvalodas), un ar laiku tā kļūst par vienīgo dzimto valodu. Konstatējams, ka Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola un baltkrievu kopiena cenšas uzturēt skolēnu interesi par baltkrievu valodu Latvijā, tās saglabāšanu un attīstību, šajā darbā palīdz arī Baltkrievija. Ņemot vērā Latvijas un Baltkrievijas ciešos ekonomiskos, kā arī kultūras kontaktus, šī tradīcija, visticamāk, tiks turpināta arī nākotnē.

5. 20. gs. pirmajā pusē situācija ar baltkrievu valodu Latvijā bija labāka nekā mūsdienās, jo tajā laikā notika aktivitātes, kas bija orientētas uz baltkrievu valodas pastāvēšanu un attīstību Latvijā. Tolaik baltkrievi vairāk lietoja savu dzimto valodu, baltkrievu izglītības iestādes nodrošināja baltkrievu valodas attīstību un saglabāšanu, tika publicēti vairāki periodiskie izdevumi baltkrievu valodā. Savukārt mūsdienās par visprestižāko un izplatītāko saziņas valodu baltkrievu vidū tiek atzīta krievu valoda un par mājās biežāk lietojamo saziņas valodu – arī krievu valoda. Ekstralingvistiskie faktori, kuri ietekmē baltkrievu valodas izmantošanas līmeni Latvijā mūsdienās, ir šādi: valsts valodas politika, demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaitliskā sastāva izmaiņas, migrācija, kā arī asimilācija. Tā kā līdz 90. gadiem nebija iespējams apgūt baltkrievu valodu Latvijā, vidējā un jaunākā Latvijas baltkrievu paaudze vāji pārvalda baltkrievu valodu. Acīmredzot fakts, ka Baltkrievijā ir divas valsts valodas un vairāk tiek izmantota krievu valoda, kuras lietošanu uzskata par prestižāko, iespaido arī situāciju ar baltkrievu valodu Latvijā starp Latvijas baltkrieviem. Līdz ar to var secināt, ka baltkrievu valodai mūsdienās Latvijā ir neliela nozīme, to nevar uztvert kā pilnvērtīgu minoritātes valodu, jo tā tiek lietota tikai noteiktā laikā (mācību stundās skolā; baltkrievu kopienā) un funkcijās (skolā; mājās vai saziņā ar draugiem). Mūsdienās Latvijas valodas politika nodrošina visām Latvijas mazākumtautībām (tostarp baltkrievu) iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, tajā pašā laikā ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu un saglabāt savu kultūru Latvijas teritorijā. Baltkrievu valodai saskaņā ar *Valsts valodas likuma* 5. pantu noteikts svešvalodas statuss.

Gramatiskie un citi saīsinājumi

apst. – apstākļu vārds

ASV – *Amerikas Savienotās Valstis*

Baltkrievijas PSR – *Baltkrievijas Padomju Sociālistiskā Republika*

bazn. – baznīcas termins

biol. – bioloģijas termins

bkr. – baltkrievu

demin. – deminutīvs

dsk. – daudzskaitlis

glezn. – glezniecība

ģen. – ģenitīvs

ģeogr. – ģeogrāfijas termins

geol. – ģeoloģijas termins

gram. – gramatika

20. gs. – gadsimts

filoz. – filozofijas termins

folk. – folkloras vārds

ES – *Eiropas Savienība*

iron. – ironiski

ķīm. – ķīmijas termins

kr. – krievu

latv. – latviešu

lt. – lietuviešu

lingv. – lingvistikas termins

literat. – literatūras termins

med. – medicīnas termins

mīļ. – mīļinājuma konotācija

milit. – militārs termins

mit. – mitoloģija

mūz. – mūzikas termins

neakt. – neaktuāla leksika

niev. – nievājoši

nosod. – nosodoši

novad. – novada leksika
novec. – novecojis vārds vai izteiciens
pārn. – pārnestā nozīmē
PSRS - *Padomju Sociālistisko Republiku Savienība*
resp. – respektīvi
sal. –salīdzināt
sar. – sarunvalodas vārds
siev.dz. – sievietes dzimte
sk. – skatīt
sport. – sporta termins
tekstil. –tekstila termins
tehn. – tehnikas termins
t.i. – tas ir
t.s. – tā saucamais
t. sk. – tai skaitā
u.c. – un citi
ukr. – ukraiņu
u. tml. – un tamlīdzīgi
utt. – un tā tālāk
vienk. – vienkāršrunas vārds
viensk. – vienskaitlis
vīr.dz. – vīriešu dzimte
zool. – zooloģijas termins

BIBLIOGRĀFIJA

AVOTI

1. Bielaruskaja hata 1925 – *Rīgas baltkrievu izglītības biedrība “Bielaruskaja chata” statuti*. Ryga : Выданье Рыжскаго Беларускаго Прасъветнаго Товарищества «Беларуская хата», 1925.
2. BLV 2010 – *Baltkrievu-latviešu. Latviešu –baltkrievu vārdnīca*. Jelgava : Latvijas Baltkrievu Savienība, 2010.
3. Dictionnaire 1976 – *Dictionnaire de didactique des langues*. Dirigé par R. Galisson/D. Conste. Hachette, 1976, p.69.
4. Dravnieks 1891-1893 – **Dravnieks, Jēkabs**. *Konversācijas vārdnīca*. Jelgava, 1891-1893 1. sēj., 184.lpp.
5. KLV – *Krievu-latviešu. Latviešu–krievu vārdnīca*. Sast. Ceplīte, Brigita, Darbiņa, Anna, Kalniņš, Harijs, Nātiņa, Dina. Rīga : Izdevniecība “Avots”, 2008.
6. KV 1911 – *Konversācijas vārdnīca*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrība 1911, 3. sēj., 2655-2656. lpp.
7. KV 1921 – *Konversācijas vārdnīca*. Rīga, 1921, 4. sēj., 4353. lpp.
8. KV 1927-1940 – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga, 1927.-1940 [skatīts 2015. gada 20. janvārī]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=metenis>
9. Laua 1997 – **Laua, Alise**. *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga : Apgāds “Zvaigzne ABC”, 1997.
10. Laua 2000 – **Laua, Alise, Ezeriņa, Aija, Veinberga, Silvija**. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2000.
11. Linguistics 2007 – *The Council Oxford Dictionary of Linguistics*. Second edition. P. H. Matthews. Oxford University Press, 2007, p.255.
12. LKV 1928-1929 – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga, 1928/1929, 1. sēj. 1727. sleja.
13. LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* 8 sējumos. Rīga : Zinātne, 1972-1996.
14. LME– *Latvju mazā enciklopēdija*. Rīga : Grāmatu draugi, 1935 [skatīts 2015. gada 20. janvārī]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=vastsl%C4%81vis>
15. LVG 2013 – *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
16. LVSV 1994 – *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca*. Rīga : Avots, 1994.

17. MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Red. I. Zuicena. LU Latviešu valodas institūts. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>
18. PLV 1970 – *Poļu – latviešu vārdnīca*. Rīga : Izdevniecība „Liesma”, 1970.
19. Sacharovs 1940 – **Sacharovs, Sergejs**. *Latgales baltkrievu tautas gara mantas*. Papildinājums. Rīga, 1940.
20. Stender 1789 – **Stender G. Fr.** *Lettisches Lexicon*. Mitau, 1789. Zweyter Theil: Deutschlettisches Worter-Lexicon, p. 609.
21. Stender 1789 – **Stender G. Fr.** *Lettisches Lexicon*. Mitau, 1789. Erster Theil: Lettisches Worter Lexicon, p. 377.
22. SV – *Skaidrojošā latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://tezaurs.lv/sv>
23. TVTSV 2008 – *Tūrisma un viesmīlības terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LR Ekonomikas ministrija, 2008.
24. Ulmann 1872 – **Ulmann C. Chr.** *Lettisches Worterbuch*. Erster Theil: Lettisch-deutsches Worterbuch, Riga, 1872, pp. 82.
25. Ulmann, Brasche 1880 – **Ulmann C. Chr., Brasche G.** *Lettisches Worterbuch*. Zweiter Theil: Deutsch-lettisches Worterbuch Riga; Leipzig, 1880. p. 760.
26. Valdības Vēstnesis 1935. gada 9. janvāris Nr. 7. *Likums par valsts valodu* [skatīts 2016.gada 16. februārī]. Pieejams : <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=166>
27. VPSV 2007 - *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.
28. VTVJT 2001 – *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. Sast. P.Valters.: Rīga : SIA Divergens, 2001, 42., 86. lpp.
29. Аб мовах 2011 – *Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь*: Закон Рэсп. Беларусь, 26 студз. 1990 г., № 3094-XI: у рэд. Закону Рэсп. Беларусь ад 16.11.2010. Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000. ООО «Юрспектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2011.
30. Ахманова 1966 – **Ахманова, Ольга Сергеевна**. *Словарь лингвистических терминов*. Москва : Советская энциклопедия, 1966.
31. Граматыка 1985 – 1986 – *Беларуская граматыка*. Частка 1, 2. Акадэмія Навук Беларускай ССР. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа. Мінск : „Навука і тэхніка”, 1985-1986.

32. БНДП 1926 - *Бярыцця усе за навукова-дасьледчую працу*. Рыга : Изд. „Т-ва Беларусау-Выбаршчыкау у Дзяржауны Сойм павятовыя, гарадзкія і валасныя самаурады у Латвіі”, 1926.
33. БРС – *Белорусско-русский словарь*. Беларуска-рускі слоўнік. Беларуско-русский словарь онлайн: Ред. Я. Колас, К. Крапива, П. Глебка. Мінск, 1953. Реежамс: <http://www.skarnik.by/belrus>
34. ИГРЯ 1990 – *Историческая грамматика русского языка*. Иванов, Валерий Васильевич. Москва : «Просвещение» 3 издание, 1990.
35. Ластоўскі 1924 - **Ластоўскі, Вацлаў**. *Baltarusių-rusų kalbų žodynas. Rasijska – Kryūsķi (belaorusķi) sloŭņik*. Коўна, 1924.
36. Носович 1890 - **Носович, Иван Иванович**. *Словарь белорусского наречия*. Санкт-Петербург, 1890.
37. СРЯ 1997 – *Словарь русского языка*. **Ожегов, Сергей Иванович**. Издание четвертое, исправленное и дополненное. Москва : Издательство «АЗЪ», 1997.
38. *Праграма па гісторыі Латвіі для беларускіх пачатковых школ*. Рыга : Выданьне Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве Асьветы ў Латвіі, 1926.
39. *Праграмы Беларускае Пачатковае Школы у Латвіі*. Праэкт. Рыга : Беларускі Аддзел пры Галоўным Школьным Упраўленьні Міністэрства Прасьветы, 1925-1926.
40. Сахаров 1937 – **Сахаров, Сергей Петрович**. *Народная творчасць латгальскага беларуса*. Рига, 1937.
41. Сахараў 1940 – **Сахараў, Сяргей**. *Народная творчасць Латгальскіх і Лукстэнскіх беларусаў*. Rīga : Latvijas Baltkrievu biedrības izdevums, 1940.
42. СІС 1999 - *Слоўнік іншамоўных слоў*. У 2 т. – Т. 1: А – Л. Булыка А. М. Мінск : БелЭн, 1999, с. 194-195.
43. Слоўнік 1979 – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5-ці тамах. Уклад. Ю. Ф. Мацкевіч, А. І. Грынавецкене, Я. М. Рамановіч і інш.; рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск : Навука і тэхніка, 1979, Т.1, с. 8.-19.
44. СРЯ 1984 – *Современный русский язык*. Под ред. Д. Э. Розенталя. Москва : «Высшая школа», 1984.
45. ССБМ 2004 – *Слоўнік сінанімаў беларускай мовы*. Мінск : Сучаснае слова, 2004.

46. Тарашкевіч 1918 – **Тарашкевіч, Браніслаў**. *Беларуская граматыка для школ*. Вільна, 1918.
47. ТСБМ 1977-1984 - *Глумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5 тамах*. Пад агульнай рэдакцыяй К. К. Атраховіча (К. Крапівы) АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа Мінск : БелСЭ, 1977-1984.
48. ТСРЯ 1935-1940 – *Толковый словарь русского языка* в 4 томах. Гл. ред. Б. М. Волин и проф. Д. Н. Ушаков. Москва : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1935 – 1940, том 2, 4.
49. ЭСРЯ 1986-1987 – *Этимологический словарь русского языка*. Фасмер, Макс. Т. II, III. Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. Второе изд. Москва : Прогресс, 1986 – 1987.
50. ЭСБМ 1978 – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Мінск : Навука і тэхніка, 1978.

PERIODIKA

51. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 1995. gada Nr. 1.
52. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 1998. gads Nr. 9.
53. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 2000. gads Nr. 14, 15, 16.
54. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 2001. gads Nr. 18, 19, 20, 21.
55. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 2002. gads Nr. 22, 23, 24, 28.
56. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 2003. gads Nr. 29.
57. *Avīzes Latgales laiks pielikums Беларус Латгаліі* 2004. gads Nr. 30.
58. *Laikraksts Беларускае слова* 1931. gads Nr. 1, 2.
59. Беларускі календар 1928 - *Беларускі календар*. Рыга : Выданьне Беларускага Прасьветнага Кааператыву «Культура і Праца», 1928.
60. Беларускі календар 1937 - *Беларускі календар*. Рыга : Выданьне Беларускага Прасьветнага Кааператыву «Культура і Праца», 1937.
61. *Laikraksts Голас Беларусы* 1925. gads Nr. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18.
62. *Laikraksts Голас Беларусы* 1926. gads Nr. 19 (1), 21 (3), 22 (4), 23 (5), 25 (7), 26 (8), 31 (13), 32 (14).
63. *Laikraksts Голас Беларусы* 1927. gads Nr. 49 (2), 51 (4), 52 (5), 53 (6), 55 (8), 56 (9), 57 (10).
64. *Laikraksts Голас Беларусы* 1929. gads Nr. 60 (1), 61 (2).

65. Avīze *Пагона* 1930. gads Nr. 1.
66. Laikraksts *Прамень* 1994. gads Nr. 1.
67. Laikraksts *Прамень* 1995. gads Nr. 2.
68. Laikraksts *Прамень* 1995. gads Nr. 4.
69. Laikraksts *Прамень* 1997. gads Nr. 5.
70. Laikraksts *Прамень* 2011. gads Nr. 1, Nr. 3, Nr. 4, Nr. 11.
71. Laikraksts *Прамень* 2012. gads Nr. 6/1, Nr. 2.
72. Avīze *Шлях праўды* 1930. gads Nr. 1.

LITERATŪRA

1. Ābola, Viksna 1977 – **Ābola, Mirdza, Viksna, Dzintra**. *Tā draudzība mūžības ilgumu zin*. Rīga : Zinātne, 1977.
2. Adamska-Sałaciak 2006 – **Adamska-Sałaciak, Arleta**. *Meaning and the Bilingual Dictionary: The Case of English and Polish*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2006.
3. Adamska-Sałaciak 2010 – **Adamska – Sałaciak, Arleta**. Examining Equivalence. *International Journal of Lexicography*. Vol. 23, Nr. 4, pp. 387-409 [skatīts 2015. gada 25. augustā]. Pieejams: <http://ijl.oxfordjournals.org>
4. Anzorge 2000 – **Anzorge, Isabelle**. L'emprunt: de la nécessité au métissage. *Contacts de langue et identités culturelles*. Québec: Presses de l'Université de Laval, 2000.
5. Apine 1995 – **Apine, Ilga**. *Balkrieivi Latvijā*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūts, 1995.
6. Apine, Volkovs 1998 – **Apine, Ilga, Volkovs, Vladislavs**. *Slāvi Latvijā : (etniskās vēstures apcerējums)* Rīga : IU „Mācību apgāds”, 1998.
7. Apine 2007 – **Apine, Ilga**. Mazākumtautību loma vēsturē un mūsdienās. Multikulturālas sabiedrības izveidošanās un attīstība. *Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne*. Sast. L. Dribins. Latvijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 9. - 25.lpp.
8. Apine 2007a – **Apine, Ilga**. *Balkrieivi Latvijā. Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne*. Sast. L. Dribins. Latvijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 190.-208. lpp.

9. Appel, Muysken, 1987 – **Appel R., Muysken P.** *Language contact and bilingualism*. London, 1987.
10. Auer 1998 – **Auer P.** *From Code switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech*. [Interaction and Linguistic Structures 6]. Fachgruppe Sprachwissenschaft. Universitat Konstanz, 1998.
11. Baldunčiks 2012 – **Baldunčiks, Juris**. Priekšvārds. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā*. Pētījums Dr. Philol. Jura Baldunčika vadībā. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 6.-15.lpp.
12. Balode 2012 – **Balode, Ineta**. Vācu-latviešu un latviešu-vācu leksikogrāfija (1991-2010). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā*. Pētījums Dr. Philol. Jura Baldunčika vadībā. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 16.-62.lpp.
13. Beikers 2002 – **Beikers, Kolins**. *Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati*. Inas Druvietes tulkojumā. Nordik, 2002.
14. Bloomfield 1970 – **Bloomfield, Leonard**. *Le langage*. Paris : Payot, 1970.
15. BNS-е четверг, 27 сентября 2012 года. *Готовится первый белорусско-литовский словарь* [skatīts 2014. gada 22. decembrī]. Pieejams: <http://ru.delfi.lt/archive/print.php?id=59602795>
16. Breton 1991 – **Breton, Roland**. Geographie du plurilinguisme. *Le français dans le monde. Serie recherches et applications, vers le plurilinguisme*. Paris, EDICEF, 1991, pp. 20-32.
17. Bušmane 2013 – **Bušmane, Brigita**. Kartupeļu biezputras nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Baltu filoloģija* XXII (1). Baltu valodniecības žurnāls. Red. Pēteris Vanags. LU : Akadēmiskais Apgāds, 2013, 67.-92. lpp.
18. Bušmane 1986 – **Bušmane, Brigita**. Nevārītu maizes ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Dialektālās leksikas jautājumi*. 2. Sējums. 2.sēj. Rīga : Zinātne, 1986, 22.-56. lpp.
19. Croft 2003 – **Croft, William**. Mixed languages and acts of identity: an evolutionary approach. *The mixed language debate*, ed. Yaron Matras & Peter Bakker, Berlin : Mouton de Gruyter, 2003.
20. Crystal 2003 – **Crystal, David**. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Fifth edition. Blackwell Publishing, 2003.
21. CSB 2016 – Centrālā statistikas biroja dati [skatīts 2016. gada 4. augustā]. Pieejams :

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0093.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5c63ba97-52e3-49c1-8a91-383c23074aa5

22. Cuisine – *Baltkrievu nacionālā virtuve* [skatīts 2016. gada 7. februārī]. Pieejams: <http://www.belarus.by/ru/about-belarus/cuisine>
23. Dekrēts 1918 – *Iskolāta dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs* [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=170>
24. Deroy 1956 – **Deroy, Louis**. *L'emprunt linguistique*. Paris: Les belles lettres, 1956.
25. Dor 2003 – **Dor, D.** On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics* 35 (2003), pp. 695-721.
26. Dribins 1995 – **Dribins, Leo**. Nacionālā valsts un tās etnopolitika. *Nacionālā politika Baltijas valstīs*. Rīga : Zinātne, 1995.
27. Dribins 2007 – **Dribins, Leo**. Latvijas etnisko minoritāšu vēstures hronoloģiskā secība. *Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne*. Sast. L. Dribins. Latvijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 319.-325.lpp.
28. Druviete 2012 – **Druviete, Ina**. Valsts valoda, nacionālā valoda, oficiālā valoda: termini valodu dominējošā statusa apzīmēšanai. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 16(II). Liepāja : LiePA, 2012, 65.-78. lpp.
29. Druviete 1998 – **Druviete, Ina**. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998.
30. Druviete 1994 – **Druviete, Ina**. *Valodas politika: pasaules pieredze Latvijai*. Rīga : Valsts valodas centrs, 1994.
31. Dubova 2013 – **Dubova, Agnese**. *Politiskās jomas svešvārdi vācu 20. gadsimta leksikogrāfiskajos avotos sastatījumā ar latviešu valodu*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2013.
32. Eiropas Komisija. *Eiropas Savienības oficiālās valodas* [skatīts 2015. gada 12. februārī]. Pieejams: http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm
33. Ferguson 1959 – **Ferguson, Charles A.** Diglossia. *Word* V 15. Nr. 2. 1959, pp.325-340.
34. Gabranova 2013 – **Gabranova, Jūlija**. Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti: pirmā baltkrievu-latviešu un latviešu -baltkrievu vārdnīca Latvijā. *Vārds*

- un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 17 (II). Liepāja : LiePA, 2013, 37.– 43. lpp.
35. Gabranova 2014 – **Gabranova, Jūlija**. Latviešu un baltkrievu lingvistiskie kontakti 20. gadsimta sākumā: pirmie periodiskie izdevumi baltkrievu valodā Latvijā. *Via Scientiarum 2. rakstu krājums*. Ventspils-Liepāja, Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2014, 73.-83. lpp.
 36. Gardy, Lafont 1981 – **Gardy, P., Lafont, R.** La diglossie comme conflict: l'exemple occitan. *Langages*. Paris, 1981 Nr. 61, pp. 75-93.
 37. Gavriļina 2008 – **Gavriļina, M., Līcīte, L., Frolova, I.** *Mazākumtautību (krievu) sākumskolas skolēnu valodā sastopamo ortogrāfijas un interpunkcijas problēmu raksturojums un to risinājuma iespējas*. Pētījums. Rīga, 2008.
 38. Giordano 1996 – **Giordano, Ch.** Die Rolle von Mibverständnis bei. Prozessen der interkulturellen Kommunikation. *Mit der Differenz leben: Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation* K. Roth (Hrsg.) Minister, Munchen, N.Y. 1996, pp.31-42.
 39. Grosjean 1995 – **Grosjean, François.** *A psycholinguistic approach to code-switching: The recognition of guest words by bilinguals*. In Milroy, L. and Muysken, P. (Eds.). *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
 40. Grosjean 1989 – **Grosjean, François.** Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and language*, 1989, Vol. 36, pp.3-15.
 41. Gudriķe 2004 – **Gudriķe, Biruta.** Mirdza Ābola – jubilāre. *Letonica*, Nr. 10. 2004, 161.-162. lpp.
 42. Hamers 1997 – **Hamers J.** Emprunt. *Sociolinguistique*. Concepts de base. Mardaga: Sprimont, 1997, pp. 136-139.
 43. Hartmann, James 2002 – **Hartmann, Reinhard Rudolf Hare, James, Gregory.** *Dictionary of Lexicography*. London, New York : Taylor&Francis, 2002.
 44. Haugen 1953 – **Haugen, Einar.** *The Norwegian language in America*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1953.
 45. Heath 1993 – **Heath J.** *From code-switching to borrowing: Foreign and Diglossie Mixiing in Moroccan Arabic*. London, New York, 1993.
 46. Hirša 1994 – **Hirša, Dzintra.** *Valsts valodas politika Latvijā*. Valodas politika Baltijas valstīs. Rīga : Garā pupa, 1994.

47. Hirša 1998 – **Hirša, Dzintra**. *Valsts valodas politikas pamatvirzieni Latvijā*. Pilsoniskā apziņa. Rīga : Mācību apgāds, 1998.
48. Ivane 2004 – **Ivane, Anna**. Izglītības baltkrievu valodā attīstības perspektīvas Latvijā. *Матэрыялы I Міжнароднай навукова – практычнай канферэнцыі Латвія – Беларусь дыялог двух культур*. Рыга : „Саюз беларусаў Латвіі”, 2004, 44.-45. lpp.
49. James 1981 – **James, Carl**. *Contrastive analysis*. London and New York: Longman, 1981.
50. Jankowiak 2009 – **Jankowiak, Mirosław**. *Gwary Białoruskie na Łotwie w rejonie Krasławskim*. Institut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk Fundacja Slawistyczna. Warszawa, 2009.
51. Jansone 1997 – **Jansone, Ilga**. Vārds leksikogrāfijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums 1. Liepāja : LiePA, 1997, 45.-52.lpp.
52. Jansone 2003 – **Jansone, Ilga**. *Galvas segas un plecu segas: lingvistiskais aspekts latviešu valodā*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2003.
53. Jezovitovs 1923 – **Jezovitovs, Konstantīns**. *Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā*. Rīga : Izglītības ministrijas mēnešraksts, 1923.
54. Jezovitovs 1928 – **Jezovitovs, Konstantīns**. *Baltkrievi Latvijā*. Latvijas Republikas desmit pastāvēšanas gados. Rīga, 1928.
55. Karpinska 2012 – **Karpinska, Laura**. Angļu-latviešu vārdnīcas: strukturālās iezīmes. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā*. Pētījums Dr. Philol. Jura Baldunčika vadībā. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 62.-90.lpp.
56. Kemps 1938 – **Kemps, Francis**. *Latgales likteņi : ainas no senas un jaunākās pagātnes*. Rēzekne : Spst. “Darbs un Zinātne”, 1938.
57. Kļavinska 2008 – **Kļavinska, Antra**. Etnolingvistiskā situācija Krāslavas rajona Indras pagastā. *Via Latgalica*. Rēzeknes Augstskolas Letonikas institūts. Humanitāro zinātņu žurnāls, 2008, 144.-150. lpp.
58. Kļavinska 2012 – **Kļavinska, Antra**. Boltkrīvi. *Latgales lingvoteritoriāla vārdnīca*. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 2. sējums, 2. sēj. 2012, 91.-94. lpp.
59. Kļavinska 2012a – **Kļavinska, Antra**. Etnonīma pūli/poļaki semantika latgaliešu folklorā. *Baltu filoloģija XXI (1)*. Latvijas Universitāte, 2012, 37.- 49.lpp.
60. Kļavinska 2015 – **Kļavinska, Antra**. *Etnonīmi latgaliešu folklorā: lingvistiskais aspekts*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības

- zinātņu nozares baltu valodniecības apakšnozarē. Rīga : Latvijas Universitāte, 2015.
61. Kļavinska 2015a – **Kļavinska, Antra**. Etnonīmiskās leksikas variantums latgaliešu folkloras tekstos. *Onomastica LETTICA* 4. laidziens. Atb. Red. O. Bušs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 34.-62. lpp.
 62. Koškins, Stoikova 2009 – **Koškins, Igors, Stoikova, Tatjana**. Latviešu valodas ietekme krievu valodā Latvijā starpkaru periodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 13 (1), Liepāja : LiePA, 2009, 84.-89.lpp.
 63. Koškins 2003 – **Koškins, Igors**. Vārds *prāva* kā slāvisms latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 7. Liepāja: LiePA, 2003, 77.-81.lpp.
 64. Kotthof 1997 – **Kotthoff, Helga**. Rituelle Trinksprache beim georgischen Gastmahl: Zur Kommunikativen Konstruktion von Vertrautheit und Fremdheit. *Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit*. A. Knapp-Potthoff, M. Liedke (Hrsg.) Munchen, 1997, pp.65-91.
 65. Krāslavas rajona skolu vēsture 1997 – *Krāslavas rajona skolu vēsture*. Krāslavas rajona skolu valde, 1997.
 66. Krasnais 1938 – **Krasnais, Vilberts**. *Baltkrievi kā latviešu tautas zars*. Rīga : Latvju nacionālās jaunatnes savienības apgāds, 1938.
 67. Kursīte 2009 – **Kursīte, Janīna**. Baltiskā un slāviskā saskares. *Baltu un slāvu kultūrkontakti*. Rakstu krājums. Rīga : „Madris” 2009, 7. -10. lpp.
 68. Lado 1957 – **Lado, Robert**. *Linguistics Across Cultures*. University of Michigan Press, 1957.
 69. Lafage 1973 – **Lafage, Suzanne**. *Interférences morpho-syntaxiques entre le français et l'éwé chez les élèves du lycée de Tokoin (Lome-Togo)*. Abidjan: ILA, 1973.
 70. Latviešu valoda 2007 – *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Red. Baltiņš, Māris, Druviete, Ina Veisbergs, Andrejs. Sast. un zin. red. Joma, Daiga. Rīga : Zinātne, 2007.
 71. Latvijas 2000... – *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti*. Rīga : Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2002.
 72. Latvijas Republikas Satversme. *Valsts valodas politika* [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
 73. Latvijas enciklopēdija 2003 – Ābola, Mirdza [skatīts 2015. gada 10. februārī]. Pieejams: <http://www.bauskasbiblioteka.lv/novadnieki-jubilari/items/22.html>

74. Latviešu rakstniecība biogrāfijās 2003 – Ābola, Mirdza. Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Rīga : Zinātne, 2003, 11. lpp.
75. Laua 1981 – **Laua, Alise**. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga : Zvaigzne, 1981.
76. Lauzis 2012 – **Lauzis, Aldis**. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991.-2010*. Rīga : LVA, 2012.
77. LESD – *Līgums par Eiropas Savienības darbību* 20.panta 2.punkta d) apakšpunkts [skatīts 2015. gada 10. jūnijā]. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:lv:PDF>
78. Liepa 2013 – **Liepa, Dite**. Virsrakstu lietojums preses tekstos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums 17(I). Liepāja : LiePA, 2013, 143.-152. lpp.
79. Liepa 2011 – **Liepa, Dite**. *Latvijas preses valoda*. Rīga, LU Latviešu valodas institūts, 2011.
80. LMVM 2005 – *Latvijas mazākumtautību vēsture un mūsdienas*. Ievērojamākie nacionālo minoritāšu politiskie darbinieki. Rīga, 2005 [skatīts 2015. gada 6. maijā]. Pieejams <http://www.mfa.gov.lv/data/file/l/p/mazakumtautibas.pdf>
81. LOSP 2011 – Lithuanian Official Statistics Portal. *TauTybė,gimtoji kalba ir tikyba*, 2011 [skatīts 2015. gada 20. jūnijā]. Pieejams:http://www.stat.gov.lt/documents/10180/1680046/Tautybe_gimtoji_kalb_a_ir_tikyba.pdf/9767222c-3667-4bae-a5a6-7becdabf6770?version=1.0
82. Ludi 1990 – **Ludi, Georges**. Diglossie et polyglossie. *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Tubingen, 1990. Vol. 1, pp. 307-334.
83. Malašonoka 2012 – **Malašonoka, Natālija**. Праздники и связанная с ними лексика в русской прессе Латвии. *VIA Scientiarum. Starptautiskās jauno lingvistu konferences Rakstu krājums I*. Ventspils-Liepāja, 2012, 185.-196. lpp.
84. Mėdelska, Wawrzyńczyk 1992 – **Mėdelska, Jolanta, Wawrzyńczyk, Jan**. *Między oryginałem a prezentadem: rzecz o słownikach dwujęzycznych*. Kielce : Szumacher, 1992.
85. Miakiszew 2000 – **Miakiszew, Włodzimierz**. «Мовы» Великого княжества Литовского в единстве своих противоположностей. *Studia Russica XVIII*. Budapest, 2000.
86. Myers-Scotton 1993 – **Myers-Scotton C**. *Social Motivations for Codeswitching: evidence from Africa*. Oxford, 1993.

87. Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008 – **Nītiņa, Daina, Iljinska, Larisa, Platonova, Marina**. *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti*. Mācību grāmata. Rīga : RTU Izdevniecība, 2008.
88. Piotrowski 1994 – **Piotrowski, Tadeusz**. *Z zagadnień leksikografii*. Warszawa : PWN, 1994.
89. Poriņa 2009 – **Poriņa, Vineta**. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā. Individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. LU Latviešu valodas institūts, 2009.
90. Pošeiko 2014 – **Pošeiko, Solvita**. Daugavpils un Narvas vietējo uzņēmumu un iestāžu nosaukumu izveides īpatnības. *Komparatīvistikas almanahs: Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina*. Daugavpils Universitāte : Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 479.-497.lpp.
91. Pošeiko 2015 – **Pošeiko, Solvita**. *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Rīga : Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, 2015.
92. Queffelec 2000 – **Queffelec, Ambroise**. *Emprunt ou henisme: les apories d'une dichotomie introuvable? Contacts de langues et identites culturelles*. Quebec: Presses de l'Universite de Laval, 2000, pp. 283-300.
93. Rainis 1931 – **Rainis, Jānis**. Baltkrievu jautājums un teātra jautājums. Rainis J. *Dzīve un darbi*. Biogrāfija un kopoti raksti. XI sēj. Rīga : A. Gulbja Apgādība, 1931.
94. Razausks 2009 – **Razausks, Dainis**. „Plikpauris gaisā” baltu-slāvu tradīcijā. *Baltu un slāvu kultūrkontakti. Rakstu krājums*. Rīga, SIA „Madris” 2009, 305. lpp.
95. Reķēna 1975 – **Reķēna, Antoņina**. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga : Zinātne, 1975.
96. Reķēna 1998 – **Reķēna, Antoņina**. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998.
97. Reķēna 2008 – **Reķēna, Antoņina**. Slāvismi Latgales dienvidu izlokšņu ēdienu leksikā. *Reķēna A. Raksti valodniecībā*. I daļa. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2008, 211.-245. lpp.
98. Reķēna 2008a – **Reķēna, Antoņina**. Latviešu valodas sakari ar lietuviešu valodu un slāvu valodām Kalupes toponīmu atspoguļojumā. *Reķēna A. Raksti valodniecībā*. I daļa. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2008, 247.-264. lpp.

99. Reķēna 2008b – **Reķēna, Antoņina**. Latviešu valodas un slāvu valodu sakaru izpausme Kalupes izloknes zemkopības leksikā. Reķēna A. *Raksti valodniecībā*. I daļa. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2008, 169.-181. lpp.
100. Rozenbegs 2005 – **Rozenbergs, Jānis**. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga : Zinātne, 2005, 110.-143. lpp.
101. Rozenbergs 1995 – **Rozenbergs, Jānis**. Publicistikas valodas stils. Rozenbergs J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995, 91.-95.lpp.
102. Sapir 1921 – **Sapir, Edward**. *Language*. New York, 1921.
103. Spolsky 2012 – **Spolsky, Bernard**. *Language policy*. Cambridge University Press, 2012.
104. Stafecka 2001 – **Stafecka, Anna**. Lauku apdzīvoto vietu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Leksika: Vēsturiskais un aktuālais: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 128. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2001. gada 23. februāris*. Rīga : LU LaVI, 39.-40. lpp.
105. Stoikova 2007 – **Stoikova, Tatjana**. Krievu valoda un tās kontakti ar latviešu valodu starpkaru periodā Latvijā: interferences. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 11. Liepāja : LiePA, 2007, 249.-254.lpp.
106. Stoikova 2009 – **Stoikova, Tatjana**. Влияние латышского языка на русский язык Латвийской Республики 1918-1940 гг. : процессы интерференции. *Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика XII Humaniora: Lingua Russica*. Тарту, Тартуский университет : Кафедра русского языка. 2009, с. 188-201.
107. Strelēvica – Ošiņa 2010 – **Strelēvica – Ošiņa, Dace**. *Valodas pareizības izpratne un preskriptīvisma cēloņi un sekas: Latvijas un pasaules pieredze*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2010.
108. Sudrabkalns 1958 – **Sudrabkalns, Jānis**. *Redzu baltkrievus*. Kopoti raksti. Rīga : Latvijas Valsts izd., 1958-1962, 6. sējums, 1. sējums, 423. lpp.
109. Sussman 1989 – **Sussman S., Franklin P., Simon T**. Bilingual speech: bilateral control? *Brain and language*, 1989, V 16, pp.125-142.
110. Svitanak 2003 – Svitanak. *Latvijas baltkrievu kultūras biedrība* [skatīts 2015. gada 8. jūlijā]. Pieejams: <http://www.svitanak.lv/pdfs/svitanak.pdf>
111. Thomason, Kaufman 1988 – **Thomason Sarah Grey, Kaufman Terrence**. *Language contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press, 1988.

112. Trumpa 2008 – **Trumpa, Edmundas**. *Pelesos šnektos balsinės fonemos ir jų variantai*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008.
113. Tut.by – Беларуский портал. Новость от 27.09.2012. *Готовится первый белорусско-литовский словарь* [skatīts 2014. gada 22. decembrī]. Pieejams: <http://news.tut.by/culture/312921.html>
114. Valsts valodas likums [skatīts 2015. gada 15. februārī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>
115. Vīksna 2004 – **Vīksna, Māra**. Baltkrievu folklorā Latvijā. *Матэрыялы I Міжнароднай навукова – практычнай канферэнцыі Латвія – Беларусь дыялог двух культур*. Рыга : "Саюз беларусаў Латвіі", 2004, с. 58-59.
116. Volodina 2009 – **Volodina, Tatjana**. Vēsturiskā frazeoloģija un teikas: iespējamā ticējumu par skroderakmeņiem kontekstā. *Baltu un slāvu kultūrkontakti*. Rakstu krājums, Rīga : „Madris” 2009, 45.-53. lpp.
117. VSP 1921 – *Valsts statistikā pārvalde. Latvijas statistiskā gada grāmata 1920*. Rīga, 1921.
118. Weinreih 1968 – **Weinreih, Uriel**. *Languages in contact. Findings and problems*. Mouton publishers, 1968.
119. Weinreich 1953 – **Weinreich, Uriel**. *Languages in Contact*. The Hague: Mouton, 1953.
120. Zeile 2006 – **Zeile, Pēteris**. Baltkrievi. *Latgales kultūras vēsture: no akmens laikmeta līdz mūsdienām*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 2006 538.-540. lpp.
121. Zemzare 1955 – **Zemzare, Daina**. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna pirmie pētījumi par slāvismiem latviešu valodā. *Latvijas PSR ZA Vēstis*, 1955, 3, 26.-30. lpp.
122. Zgusta 1971 – **Zgusta, Ladislav**. *Manual of Lexicography*. The Hague, Paris: Mouton, 1971.
123. Аврорин 1972 – **Аврорин, Валентин Александрович**. Двухязычие и школа. *Проблемы двухязычия и многоязычия*. Ответ.ред. П. А. Азимов, Ю. Д. Дешериев, Ф. П. Филин, Москва : Наука, 1972, с. 49-62.
124. Андронаў 2011 – **Андронаў А. В.** Беларуска-латышскі, латышка-беларускі слоўнік = Baltkrievu-latviešu, latviešu-baltkrievu vārdnīca: каля 40 тыс. слоў/уклад.М. Абала; гал. рэд. І. І. Лучыц-Федарэц. Рыга : Саюз беларусаў Латвіі, 2010. – 543 с. *Беларуская лінгвістыка*. Выпуск 67, Мінск 2011, с. 187 – 193.

125. Багана, Хапилина 2010 – **Багана, Жером, Хапилина Елена Владимировна.** *Контактная лингвистика.* Москва : Флинта, Наука, 2010.
126. Баранникова 1972 – **Баранникова Л. И.** Сущность интерференции и специфика ее проявления. *Проблемы двуязычия и многоязычия.* Ответ.ред. П. А. Азимов, 1972.
127. Беликов, Крысин 2001 – **Беликов Владимир Петрович, Крысин Леонид Петрович.** *Социолингвистика.* Москва : Российский государственный Гуманитарный университет, 2001.
128. Берков 2004 – **Берков, Валерий.** *Двуязычная лексикография.* 2.изд. Москва : Астрель Аст Транзиткнига, 2004.
129. Бондалетов 1987 – **Бондалетов, Василий Данилович.** *Социальная лингвистика.* Москва : Просвещение, 1987.
130. Бурденюк, Григоревский 1978 – **Бурденюк, Галина Михайловна, Григоревский В. М.** *Языковая интерференция и методы ее выявления.* Кигинев, Штиинца, 1978.
131. Вайнрайх 1972 – **Вайнрайх, Уриэл.** Одноязычие и многоязычие. *Новое в лингвистике.* Москва : Прогресс, 1972, Вып. 6, с. 25-60.
132. Вайнрайх 1979 – **Вайнрайх, Уриэл.** *Языковые контакты.* Киев : Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1979.
133. Верещагин 1969 – **Верещагин, Евгений Михайлович.** *Психологическая и методическая характеристика двуязычия.* Москва, 1969.
134. Виноградов 1983 – **Виноградов, Виктор Алексеевич.** Стратификация нормы, интерференция и обучение языку. *Лингвистические основы преподавания языка.* Москва, 1983, с. 44-65.
135. Виноградов 2001 – **Виноградов, В. С.** *Введение в переводоведение* (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001.
136. Виткаускас 1980 – **Виткаускас В.** Некоторые особенности литовского говора в окрестностях Радуни. *Балто-славянские этноязыковые контакты.* Москва : Издательство „Наука”, 1980, с. 202-205.
137. ВКЛ 2007 – *Вялікае Княства Літоўскае.* Мінск, 2007-2010.

138. Володарская 2002 – **Володарская, Эмма Федоровна**. Заимствование как отражение русско-английских контактов. *Вопросы языкознания*, 2002, № 4, с.96-118.
139. Габранава 2015 – **Габранава, Юлія**. “Голас Беларуса” – газета беларускай дыяспары ў Латвіі пачатку XX стагоддзя. *Беларуская лінгвістыка*. Вып. 75. Мінск : Беларуская навука, 2015, с. 85 – 91.
140. Гак 1989 – **Гак, Владимир Григорьевич**. Контрастивная лингвистика. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : «Прогресс», 1989, с. 4 - 17.
141. Гак 1977 – **Гак, Владимир Григорьевич**. *Сопоставительная лексикология*. Москва : Международные отношения, 1977.
142. Гальперин 2007 – **Гальперин, Илья Романович**. *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва : КомКнига, 2007.
143. Гергиева 2009 – **Гергиева, З.** О статусе контрастивной лингвистики. *Лингвистика*. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2009, № 6 (2), с. 203-206.
144. Голос изгнанников 2009 – *Периодическая печать эмиграции из Советской России (1918-1945)*. Авторы: Йиржи Вацек и Лукаш Бабка. Прага, 2009.
145. Голуб 1986 – **Голуб, Ирина Борисовна**. *Стилистика современного русского языка*. Москва : Высшая школа, 1986.
146. Джеймс 1989 – **Джеймс, Карл**. Контрастивная лексикология. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : «Прогресс», 1989, с. 205-307.
147. Дубиченский 2009 – **Дубиченский, Владимир**. *Лексикография русского языка*. Москва : Флинта, Наука, 2009.
148. Дупленский 2004 – **Дупленский, Н.** *Письменный перевод. Рекомендации переводчику и заказчику*. Москва, 2004.
149. Екабсонс 2004 – **Екабсонс, Эрик**. *Культурная деятельность белорусов Латвии в 1918-1940 годах. Матэрыялы I Міжнароднай навукова – практычнай канферэнцыі Латвія – Беларусь дыялог двух культур*. Рыга : “Саюз беларусаў Латвіі”, 2004, с.76-90.
150. Жаркова 2000 – **Жаркова, Анна**. Родная речь русских в Литве (проблемы нормативности). *Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия. III. Язык диаспоры: проблемы и перспективы*. Тарту, 2000, с. 47-54.

151. Жлуктенко 1974 – **Жлуктенко Ю. А.** *Лингвистические аспекты двуязычия*. Киев, Издательство при Киевском университете, 1974.
152. Жучкевич 1973 – **Жучкевич В. А.** Топонимия как источник исследования этногенеза белорусов. *Этногенез белорусов*. Мінск, 1973, с. 147-151.
153. Йонайтите 1980 – **Йонайтите А.** Название культурных растений в Пелесском литовском говоре. *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Москва : Издательство «Наука», 1980, с. 227-245.
154. Калита 2010 – **Калита, Инна.** *Современная Беларусь: языки и национальная идентичность*. Монография. Usti nad Labem, 2010.
155. Карский 1917 – *Этнографическая карта белорусского племени*. Составил Е. Ф. Карский. Российская Академия Наук. Труды комиссии по изучению племенного состава населения России. Петроград : Типография Российской Академии Наук, 1917.
156. Карский 1903 – **Карский, Евфимий.** *Белорусы*. Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1903, том 3, с. 1- 29.
157. Королева 2000 – **Королева, Елена.** *Диалектный словарь одной семьи* (Пыталовский район Псковской области) : [в 2-х ч.]. Daugavpils Pedagoģiskā universitāte. Humanitārā fakultāte. Vispārīgās un krievu valodniecības katedra. Даугавпилс : Saule, 2000.
158. Костомаров 1971 – **Костомаров, Виталий Григорьевич.** *Русский язык на газетной полосе : некоторые особенности языка современной газетной публицистики*. Москва : Издательство Московского университета, 1971.
159. Кошкин 2014 – **Кошкин, Игорь.** Этнонимизация в истории слов как отражение языковых контактов. *Komparatīvistikas almanahs: Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina*. Daugavpils Universitāte : Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 66.-81.lpp.
160. Кошкин 2008 – **Кошкин, Игорь Сергеевич.** *Русско-германские языковые контакты в грамотах Северо-Запада Руси XII-XV вв.* Санкт-Петербург : Издательство С.-Петербургского университета, 2008.
161. Кошкин 2006 – **Кошкин, Игорь.** К проблеме славянско-латышских лексикологических сопоставлений в диахронии (перевод Литовского статута 1588 г. на латышский язык). *Latvijas Universitātes raksti. Valodniecība*. 707. sējums. Slāvistikas tradīcijas Baltijā. Latvijas Universitāte, 2006, 29-38. lpp.

162. Клімаў 2004 – **Клімаў, Ігар**. Балтызмы ў беларускай мове і тэорыя балцкага субстрату. *Матэрыялы I Міжнароднай навукова – практычнай канферэнцыі Латвія – Беларусь дыялог двух культур*. Рыга : ”Саюз беларусаў Латвіі”, 2004, с. 31-42.
163. Крысин 1993 – **Крысин, Леонид Петрович**. Языковое заимствование как проблема диахронической социолингвистики. *Диахроническая социолингвистика*. Ред. В. Н. Журавлёв. Москва, 1993, с. 131-151.
164. Бодуэн де Куртенэ 1963 – **Бодуэн де Куртенэ, Иван Александрович**. *Избранные труды по общему языкознанию*. Отделение литературы и языка Москва : Издательство АН СССР, 1963.
165. Ладо 1989 – **Ладо, Роберт**. Как сопоставлять лексические системы. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : «Прогресс», 1989, с. 32-48.
166. Лаумане 1974 – **Лаумане, Бенита**. Латышско-русско-белорусско-польские лексические контакты по материалам диалектологического атласа латышского языка. *Балто-славянские исследования*. Ред. Т. М. Судник. Москва : Изд. «Наука», 1974, с. 183- 205.
167. Лаумане 1977 – **Лаумане, Бенита**. Лексический материал диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты. *Контакты латышского языка*. Рига : Издательство «Зинатне», 1977, с. 48-95.
168. Лаучюте 1982 – **Лаучюте, Юрате**. *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград : Наука, 1982.
169. Лаучюте 1973 – **Лаучюте, Юрате**. Тематические особенности балтизмов в славянских языках. *Балтийские языки и их взаимосвязи со славянскими, фино-угорскими и германскими языками: тезисы докладов научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения акад. Я. Эндзелина*: [г. Рига, 21-22 февраль 1973 г. /ответственный редактор Р. Я. Грабис]. Латвийский государственный университет им. Петра Стучки. Рига : Зинатне, 1973, с. 124-127.
170. Лейзеров 2002 – **Лейзеров, Аркадий**. *Национальная политика в Беларуси в первые годы Советской власти (1920-1939)*. Беларусь У XX стагоддзі. Вып. 1, 2002 [skatīts 2015. gada 12. februārī]. Pieejams: <http://mb.s5x.org/homoliber.org/ru/xx/xx010112.html>

171. Лукашанец 2014 – **Лукашанец, Александр Александрович.** *Беларуская мова ў XXI стагодзі развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання.* Нацыянальная Акадэмія Навук Беларусі Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Філіял «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы». Мінск : «Беларуская навука», 2014.
172. Лукашанец 2013 – **Лукашанец, Александр Александрович.** *Беларуская мова ва ўмовах блізкародснага беларуска-рускага білінгвізму : парадоксы развіцця сістэмы, функцыянавання і моўнай свядомасці.* А. А. Лукашанец. *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія* : зборнік навук. арт.. Віцеб. дзярж. ун-т. Пад навук. рэд. Г. М. Мезніка. Віцебск, 2013, с. 43–48.
173. Лукашанец 2012 – **Лукашанец, Александр Александрович.** *Палітыка і арфаграфія: беларускі вопыт XX ст.* А. А. Лукашанец. *Мовні і концептуальні картины світу* : вып. 38. Київ. нац. ун-т. Київ, 2012. с. 468–472.
174. Малашёнок 2010 – **Малашёнок, Наталья.** *Аббревиатурные вкрапления: заимствования из латышского языка в русскоязычной прессе Латвии.* *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums 14 (II),* Liepāja : LiePA, 2010, с. 229-235.
175. Мартине 1972 – **Мартине, Андре.** *Распространение языка и структурная лингвистика. Новое в лингвистике.* Вып. 6. Москва : Прогресс, 1972, с. 81–93.
176. Мечковская 2000 – **Мечковская, Нина Борисовна.** *Социальная лингвистика: пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев.* Москва : Аспект-Пресс, 2000.
177. Милевич, Муране 2002 – **Милевич И., Муране С.** *Русские и латышские лексические вкрапления в языке Латвийской прессы. Проблемы языка диаспоры. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия. VI.* Тарту, 2002, с. 161-172.
178. Михайлов 1988 — **Михайлов М. М.** *Двуязычие в современном мире: учебное пособие.* Чебоксары: ЧТУ, 1988.
179. НАБ – *Академик Ластовский Вацлав Устинович.* Историческая справка. Национальная академия Беларуси [skatīts 2015. gada 21. janvārī]. Pieejams : <http://nasb.gov.by/rus/members/academicians/lastouski.php>

180. Настаўнік 2013 – *Інфармацыйна-метадычны партал для настаўнікаў* [skatīts 2015. gada 12. februārī]. Pieejams: http://nastaunik.info/parents_and_children/school_bel_leng/
181. Непокупный 1976 – **Непокупный, А. П.** *Балто-севернославянские связи*. Киев : «Наукова Думка», 1976.
182. Никкель 1989 – **Никкель Г.** Контрастивная лингвистика и обучение иностранным языкам. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : «Прогресс», 1989, с.350-366.
183. Охманьский 1980 - **Охманьский Е.** Иноземные поселения в Литве в XIII-XIV вв. в свете этнонимических местных названий: Пер. с пол. *Балто-славянские исследования*. Москва, 1980.
184. Панас 1931 – **Панас, Иван.** *Академик Е.Ф. Карский*. Статья в газете "Россия и славянство" (Париж), 4 июля 1931 г. [skatīts 2014. gada 2. oktobrī]. Pieejams: <http://zapadrus.su/bibli/arhbib/1045-ivan-panas-akademik-e-f-karskij.html>
185. Пирог 2000 – **Пирог М. В.** Иноязычные вкрапления в переводе. *Университетское преподавание. Вып.1. Материалы I всероссийской научной конференции «Федоровские чтения» 27-28 октября 1999 г.* Санкт-Петербург, 2000.
186. Плыгаўка 2009 – **Плыгаўка, Лілія.** *Беларуская мова ў Літве: сацыякультурны і лінгвістычны аспект*. Манаграфія. Vilnius, 2009.
187. Раткевич 2013 – **Раткевич, Марина Александровна.** *Польский язык в БССР: социолингвистический аспект*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Минск : Белорусский Государственный Университет, 2013.
188. Рогалев 1989 – **Рогалев, Александр Федорович.** Этноним гуды на географической карте: поиски ист. мотивации. *Советская этнография*. 1989, № 6, с.118-121.
189. Розенцвейг 1972 – **Розенцвейг, Виктор Юльевич.** Языковые контакты. *Лингвистическая проблематика*. Ленинград, 1972.
190. Савицкая 2009 – **Савицкая И. И.** *Словари И. Носовича и Б. Гринченко как выразители этнического самосознания*. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Зб. наук. пр. Вип. 10. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський

- університет", 2009. с. 159-163 [skatīts 2015. gada 21. janvārī]. Pieejams: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/184453.pdf>
191. Семенова 1994 – **Семенова, Мария**. *Сопоставительная грамматика латышского и русского языков*. Рига, 1994.
192. Соболевский 1911 – **Соболевский, Алексей Иванович**. *Русский народ как этнографическое целое*. Львов, 1911.
193. Солганик 2003 – **Солганик, Григорий Яковлевич**. *Стилистика текста*. Москва : Флинта Наука, 2003.
194. Солганик 1981 – **Солганик, Григорий Яковлевич**. *Стилистика газетных жанров*. Под ред. Д. Э. Розенталя. Москва : Изд-во МГУ, 1981.
195. Стойкова 2013 – **Стойкова, Татьяна**. Грамматическая интерференция в русской речи латышей: к проблеме освоения неродного языка. *Kontaktlingvistikas un slāvu valodniecības aktuālās problēmas*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, с. 73-81.
196. Срезневский 1959 – **Срезневский, Измаил Иванович**. *Мысли об истории русского языка*. Издание 5. Москва, 1959.
197. Стернин, Чубур 2006 – **Стернин, Иосиф Абрамович, Чубур, Татьяна Алексеевна**. *Контрастивная лексикология и лексикография*. Воронеж, 2006. Pieejams:http://www.sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Kontrastivnaja_lingvistika/Kontrastivnaja_leksikologija_i_leksikografija_2006.pdf
198. Стернин 2006 – **Стернин, Иосиф Абрамович**. *Контрастивная лингвистика*. Москва : «Восток–Запад», 2006. Pieejams:http://sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Kontrastivnaja_lingvistika/Kontrastivnaja_lingvistika.pdf
199. Судник 1990 – **Судник, Михаил Романович**. *Белорусский язык*. Лингвистический энциклопедический словарь под ред. В. Н. Ярцевой. — Москва : Советская энциклопедия, 1990, с.71-72. Pieejams: <http://tapemark.narod.ru/les/071f.html>
200. Тарасов 1996 – **Тарасов, Евгений Федорович**. *Межкультурное общение. Новая онтология анализа языкового сознания. Этносоциокультурная специфика языкового сознания*. Москва : МГУ, 1996, с. 7-22.
201. Топоров 1979 – **Топоров, В. Н.** *Прусский язык*. Москва : Издательство «Наука», 1979.

202. Хауген 1972 – **Хауген, Эйнар**. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике*. Москва : Прогресс, 1972, Выпуск 6, с.344-382.
203. Хауген 1972а – **Хауген, Эйнар**. Языковой контакт. *Новое в лингвистике*. Москва : Прогресс, 1972, Вып. 6, с. 61-93.
204. Чекман 1980 – **Чекман, Валерий Николаевич**. К проблеме Литовско-белорусской фонетической интерференции в Пелесе. *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Москва : Изд-во Наука, 1980, с. 206-226.
205. Швейцер, Никольский 1978 – **Швейцер, Александр Давидович, Никольский Л. Б.** *Введение в социолингвистику*. Москва : Высшая школа, 1978.
206. Шестакова 2011 – **Шестакова, Лариса Леонидовна**. *Русская авторская лексикография*. Теория, история, современность. Монография. Москва : Языки славянских культур, 2011.
207. Шухардт 1950 – **Шухардт Г.** *Избранные статьи по языкознанию*. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1950.
208. Щерба 1958 – **Щерба, Лев Владимирович**. *Избранные работы по языкознанию и фонетике*. т. I. Ленинград, 1958.
209. Щерба 1940 – **Щерба, Лев Владимирович**. Опыт общей теории лексикографии. Основные типы словарей [skatīts 2015. gada 14. jūlijā]. Pieejams: <http://www.ruthenia.ru/apr/textes/sherba/sherba9.htm#2>
210. Щерба 1926 – **Щерба, Лев Владимирович**. О практическом и общеобразовательном значении иностранных языков. *Вопросы педагогики*. 1926. Вып. I, с. 99–105.
211. Щерба 1915 – **Щерба, Лев Владимирович**. *Восточнолужицкое наречие*. Т. I. Петроград, 1915, с. 54.
212. Эндзелин 1911 – **Эндзелин, Янис**. *Славяно-балтийские этюды*. Харьков: Зильберберг, 1911.
213. Эндзелин 1971-1982 – **Endzelīns, Jānis**. Латышские заимствования из славянских языков. *Darbu izlase: 4 sējums*. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija. A. Upīša Valodas un literatūras institūts. [sast.i un red.: V. Dambe, R. Grīle un Dz. Hirša]. 1971-1982, 1.sēj., 80.-113. lpp.
214. Янковяк 2014 – **Янковяк, Міраслаў**. Беларускія запазычанні ў латышскай мове і латгальскіх гаворках. *Беларуская лінгвістыка*. Выпуск 72, Мінск 2014, с. 10 – 21.

215. Янковяк 2010 – **Янковяк, Міраслаў.** *Беларуская мова ў Латвіі: статус, сферы выкарыстання, перспектывы.* Мае Афіны тут – назваў іх Бандарамі. PROFESOROWI Aleksandrowi Barszczewskiemu na 80-lecie. Warszawa, 2010, pp. 301-310.
216. Янковяк 2010a – **Янковяк, Міраслаў.** Лексіка беларускамоўных жыхароў Латгаліі (на прыкладзе Краслаўскага раёна). *Polsko-białoruskie związki kulturowe literackie i językowe.* Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010, pp.397-406.
217. Янковяк 2009 – **Янковяк, Мірослав.** Образ нацыянальнасцей, пражываючых на беларуска-латвійскім пограніччы, в очах жыхароў Латгаліі. *Baltu un slāvu kultūrkontakti.* Rakstu krājums. Rīga, 2009, с. 569-579.
218. Янковяк 2006 – **Янковяк, Мірослав.** Языковая характэрыстыка дэревень на беларуска-рускім пограніччы *Studia Slavica.* Сборник научных трудов молодых филологов. Таллиннский университет, VI, Таллинн, 2006, с. 264-277.
219. Янковяк 2006a – **Янковяк, Мірослав.** Соцыолінгвістычная сітуацыя беларусоў на беларуска-рускім пограніччы. *Linguistica Lettica.* Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga, 2006, с.193-210.